

PT

~~97~~

~~M. B. A.~~

~~33~~

476

M.B. Αρ. 33

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

"ΕΚΛΕΚΤΑ ΕΡΓΑ"

ΑΡΙΘ. 91

27

436

ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΤΗ

ΤΟ

ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΙΔΙ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
 ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
 ΑΘΗΝΑΙ - 1924

Πρωτοτυπώθηκε στο περιοδικό «Νουμάς» τὸ
καλοκαίρι τοῦ 1915 καὶ τὸν ἴδιον χρόνο βγήκε καὶ
σὲ βιβλίο ἀπὸ τὸν ἐκδότη Γ. Βασιλείου.

Τύποις Σεργιάδου, Γεωργίου Σταύρου 10

76

ΣΤΗ ΜΑΝΝΑ ΜΟΥ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΔΕΙΛΙΝΟΥ, 1906, δηγήματα.

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ, 1907, δηγήματα.

ΣΤΟ ΑΛΜΠΟΥΡΟ, 1910, ρομάντζο.

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ, 1921, δηγήματα.

Ο ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΤΡΑΓΟΣ, 1924, ρομάντζο.

ΓΙΑ ΤΥΠΩΜΑ :

ΕΝΑ ΡΟΜΑΝΤΖΟ

ΔΗΓΗΜΑΤΑ

ΚΡΙΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Τὸ νέον ἑλληνικὸν διήγημα ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Βικέλα ἀκόμη κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ σημαντικώτατα καὶ ἐκέρδισεν ἐδάφη ἀξιοζήλευτα. Ἀξίζει νὰ μᾶς ἀπασχολῇ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ νέον ἑλληνικὸν διήγημα, πολὺ περισσότερον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ὅτε, μὲ τὰς διαλέξεις τοῦ «Παρνασοῦ», εὐρίσκεται εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, ἐπιδεικνύουν δὲ διαθέσεις προσοχῆς εἰς τὸν δρόμον του καὶ ἀναψηλαφήσεως τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς ὑποθέσεις του τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν εὐδοκιμούντων εἰς τὴν δημοσιότητα.

Ἐὰν κανεῖς μὲ ἠρώτα ποῖον ἐκ τῶν ἔργων τῆς διηγηματικῆς φαντασίας, τῶν ἰδόντων τὸ φῶς ἐντὸς τοῦ παρελθόντος ἔτους, θεωρῶ ἀξιολογώτερον, ὠραιότερον, σπουδαιότερον, θὰ τοῦ ἀπεκρινόμην: Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν μοῦ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν κανὲν ἄλλο παρὰ τὸ «Μεγάλον Παιδί» τοῦ κ. Κώστα Παρορίτη. Ἀδιστάκτως τὸ θεωρῶ ἀξιόλογον, ὠραῖον καὶ σπουδαῖον εἰς ἐπίζηλον βαθμόν, μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν δημοσιευθέντων τῆς αὐτῆς χρονικῆς

Δυὸ ἄρθρα τοῦ Κωστή Παλαμά, μὲ τὴν ὑπογραφή **W** δημοσιεμένα στὸ «Ἐμπρὸς» ἀριθμοὶ 7313 καὶ 7316 τῆς 23 καὶ 26 τοῦ Φλεβάρη 1917.

περιόδου, ὁμοίας φύσεως καὶ ἀναλόγων ἀξιώσεων. Ἄν καὶ τὰ συγκριτικὰ καὶ αἱ διαβαθμίσεις εἰς τὴν φιλολογικὴν κριτικὴν εἶνε κᾶτι μάταιον, ἀπὸ τινος ἀπόψεως· τὰ ὠραῖα ἔργα, ἐνενηντα ἔννητὰ τοῖς ἑκατόν, δὲν εἶνε οὔτε χειρότερα οὔτε καλλίτερα ἄλλων ὠραιότητων τοῦ εἴδους των· συγκρίνονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην λήψεως προσωρινῶν μέτρων, διὰ νὰ χυθῆ εἰς ἐκεῖνα περισσότερον φῶς... ἀλλὰ ἡ ἀνάπτυξις τῆς γνώμης μου ταύτης θὰ μὲ παρέσυρεν εἰς ἄλλα θέματα, καὶ τόπος δὲν ὑπάρχει. Προτιμῶ νὰ σταματήσω, καὶ νὰ σημειώσω ἀπλῶς ὅτι τὸ «Μεγάλο Παιδί» εἶνε ἔργον ἐκτεθειμένον ἀπὸ τινος καιροῦ εἰς τὰς προθήκας τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου βιβλιοπωλείου τοῦ κ. Βασιλείου. Ἐκτείνεται εἰς διακοσίας καὶ πλεόν σελίδας· ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τοῦ καθ᾽αυτὸ διηγήματος, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν, καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, ἀφοῦ ἐξιστορεῖται εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς τριακονταετοῦς ἡλικίας του ὄνειρων καὶ παρακρούσεων μέχρι τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ θανάτου ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία ἑνὸς ἀνθρώπου. Εἶνε ὁ Ἄλέξης ὁ δάσκαλος «Δούλευε μὲ πάθος, στὴ δουλειὰ βρίσκοντας τὴ μεγαλείτηρην ἀπόλαψή του πού δὲν μπορούσε νὰ τοῦ τηνὲ δώσῃ οὔτε ὁ καφενὲς, οὔτε τὰ σαλιαρίσματα μὲ τοὺς συχωριανούς, οὔτε ἡ πρέφα οὔτε τὸ ρετσίνατο. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ τονὲ ζωογονοῦσε χαρίζοντάς του τὴν περηφάνεια γιὰ τὸ ἔργο του. Μικρὸ, καταφρονημένο τὸ ἔργο του, μὰ καὶ πόσο μεγάλο γιὰ ὅσους καταλαβαίνουνε...» Τὸν Ἄλεξη διέκαιεν ὁ πόθος νὰ μάθῃ, νὰ καταλάβῃ. Καὶ ἦταν ὄλος ἀπορία καὶ ἐρώτησις. Ἄλλὰ μαζὺ καὶ ὄλος ἀφέλεια. Πρᾶγμα πολὺ ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς ζῶντας μέσω τῶν μικροπονήρων καὶ τῶν παντὸς εἴδους καὶ μεγέθους κοινωνικῶν ἐγκληματιῶν. Ἐφιλοδόξησε νὰ ἀφήσῃ τὸ χωριό του, νὰ ζήσῃ εἰς τὴν εὐρυτάτην ἀτμοσφαῖραν τῆς πρωτεύουσας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν προσεῖλκυον χιμαιρικὰ ιδεώδη. Μέδουσαι προσμειδιῶσαι εἰς ἐκεῖνον ὡς Ἔρωτες. Ὁ Ἄλέξης ἦτο δειλός· ὄχι ἀπλῶς δει-

λός, ὡς συνήθως λέγομεν, ἀλλὰ τύπος, ὑπόδειγμα πλουσιω-
τάτων μελετῶν εἰς τοὺς ψυχολόγους καὶ τοὺς ψυχιάτρους
τῆς νόσου ἢ τῆς διαθέσεως ἢ ὅποια ἐκλήθη ὑπ' αὐτῶν
δειλία. Ἀνίκανος νὰ καταλάβῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τί τρέχει.
Καὶ ὅπωςδήποτε ἀνίκανος νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν πραγ-
ματικότητα, νὰ συμβιβασθῇ.

Προέβαλλε, μᾶς λέγει ὁ ἴδιος συγγραφεύς, δειλά τὰ ἐρω-
τήματά του καὶ ἀμέσως «ζάρωνε πάλε στὸ κάθισμά του
ἀνίκανος μὲ τὶς αἰώνιες ἀφιβολίες του νὰ κατασταλάξῃ σὲ
μιὰ ὀρισμένη γνώμη τῆ στιγμῆ ποῦ βλεπε νὰ προβάλλῃ μιὰ
ἄλλη ἀντίθετη.» Ἄν ἦτό τις μεγαλοφυής, ὁ ἀσυμβίβαστος
αὐτός, θὰ κατεφρονεῖτο, θὰ ἐλακτίζετο, θὰ ἐλιθοβολεῖτο.
Ἄλλ' ἦτο, ταπεινότερον, ὡς οἱ ἥρωες τῶν ἐκ τῆς καθημε-
ρινῆς πραγματικῆς ζωῆς ἀντλούντων τὴν ὕλην των μυθι-
στορημάτων, ἀρίστων διαθέσεων, ἀλλὰ μέσης διανοητικότη-
τος ἄνθρωπος. Ἀντὶ νὰ τελειώσῃ εἰς τὴν καρμανιόλαν ἀπὸ
χέρι δημίου, ὡς ὁ Σορέλ τοῦ Στένδαλ, ἐπέρανε τὸν βίον του
αὐτοκτόνος μέσα εἰς μίαν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἑβδομάδα
τῶν Παθῶν, πρὸ τοῦ Ἐσταυρωμένου, ψυχοπαθῆς, φρενό-
πληκτος, καθὼς δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον ποῖον ἀπὸ τὰ πρό-
σωπα τοῦ «πειραματικοῦ μυθιστορήματος», τοῦ ὁποίου τὴν
σημαίαν εἶχεν ὑψώσει ὁ διάσημος Ζολᾶ. Τέλος, τὸ ὅποιον
φαίνεται κάπως παράδοξον εἰς τοὺς ἀφελεστέρους καὶ ἀρμό-
ζον μᾶλλον εἰς μυθιστοριογράφους διακοσμητὰς τῆς ζωῆς
καὶ θηρευτὰς τῶν ρομαντικῶν καὶ τῶν σπανίων. Καὶ ὅμως
τέλος ὄχι ἀπᾶρδον εἰς τὴν λογικὴν καὶ εἰς τὴν τέχνην τῶν
πραγματιστῶν συγγραφέων, ὡς ὁ Παρορίτης. Ὅχι μόνον
διότι οὗτοι, εἰκονογράφοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀπαισίων
καὶ ζοφερῶν ἀπόψεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κοινω-
νίας, προσοικειοῦνται προτιμότερον τὰ παθολογικά φαινό-
μενα, ὡς μᾶλλον ἐνδεικτικὰ τῆς φιλοσοφίας των, ἀλλὰ καὶ
διότι κοινὰ ἔχουν μετὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν μυθιστοριο-
γράφων τοῦ ροδίνου, τοῦ εὐγενοῦς ἐν τῷ βίῳ καὶ τῆς πί-

στεως εἰς τὸ ἰδεῶδες, τὴν ἐξιδανίκευσιν καὶ τὴν ὑπερβολὴν μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ ρωμαντικοὶ μὲ τὰς τριανταφυλλένιας τῶν ἀπαλότητος δεικνύουν καλλιτερευμένα τὰ πράγματα, χειροτερευμένα δὲ οἱ θετικοὶ μὲ τοὺς ὁμοῦς χρωματισμοὺς τῶν.

Ὁ κατὰ πρῶτον λαμβάνων ἀνά χειρὰς τὸ βιβλίον τοῦ «Μεγάλου Παιδιοῦ», τὸ ὁποῖον παρουσίασα εἰς τὴν περασμένην μου περὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν, θὰ νομίση, ἐὰν δὲν ἔχει ὀξεῖαν τὴν λογοτεχνικὴν ὄσφρησιν, ὅτι πρόκειται περὶ συγγραφέως δημοσιεύοντος τὸ πρῶτον ἤδη. Διότι καμμία μνεῖα δὲν γίνεται εἰς τὸ προσῆκον μέρος τοῦ βιβλίου περὶ τῶν προγενεστέρων τόμων τοῦ Παρορίτη. Τὸ «Μεγάλο Παιδί» δὲν εἶνε παρὰ ἐξακολούθησις τῆς ἐργασίας καὶ ἀνάπτυξις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς τέχνης τοῦ διηγηματογράφου, τῆς ὁποίας δείγματα προγενέστερα εἶνε οἱ δύο τόμοι διηγημάτων. «Ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ δειλινοῦ» καὶ «Οἱ Νεκροὶ τῆς ζωῆς», καὶ τὸ βαρύτερον ἔργον «πὺν ξετυλίγεται σ' ἓνα ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα», «Στὸ Ἄλμπουρο», ἔργον εἰς εἴκοσι μικρὰ πυκνῶς συνεπτυγμένα κεφάλαια τὰ ὁποῖα ζωγραφίζουσιν ὅσον εἶνε δυνατὸν ἀντικειμενικώτερον, φωτογραφοῦν, θὰ ἔλεγα, ἀλλ' ὡς οἷόν τε παραστατικώτερον, παρὰ τὴν ἀμείωτον ἀπάθειαν τοῦ συγγραφέως, τὴν δυστυχίαν καὶ τὸ μαρτύριον τάξεως βιοπαλαιστῶν ἀπὸ τὰς φοβερώτερον δοκιμασμένας τῆς ζωῆς, τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὴν μοῖραν τῶν σφουγγαράδων. Ὁλόκληρον τὸ μέχρι τοῦδε γνωσθὲν εἰς ἡμᾶς ἔργον τοῦ Παρορίτη ὑπὸ τὸ πρῶτον διήγημα τοῦ πρώτου τομιδίου «Στὴ φάτνη» μέχρι τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ «Μεγάλου Παιδιοῦ» εἶνε συντεθειμένον μετ' ἀξιοθαυμάστου ἐνότητος καὶ εἰς τὴν βλέψιν τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν. Μία ἢ ἔμπνευσις, καὶ ἡ ἐκτέλεσις μία, δύναμαι νὰ εἶπω, μεθ' ὅλας τὰς ἐδῶ κι' ἐκεῖ διακυμάνσεις τοῦ τεχνίτου μεταξὺ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εὐστόχων στιγμῶν τῆς ἐργασίας του. Ἐδῶ οἱ ἀπόκληροι, καὶ ἐκεῖ οἱ ἐκμεταλλευταί. Τὰ κοπάδια τῶν προλε-

ταρίων και αἱ σπεῖραι τῶν ἐπιτηδείων. Τὰ θύματα και αἱ βδέλλαι. Ἡ πολιτική μικροπονηρία και ἡ κοινωνική κακομοιριά. Οἱ ἄθλιοι, τὰ θύματα εἰς τὰ πόθη και εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰ ὄνειρα και τὰ πράγματα, εἰς τοὺς ἔρωτας και τὰς χιμαίρας. Ὁ συγγραφεὺς βλέπει τὴν ζωὴν ἀπελπιστικὰ μὲ πολὺ θολὰ ματογυάλια. Θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ περὶ αὐτοῦ ὅτι ἀκολουθεῖ ὠρισμένην λογοτεχνικὴν Σχολήν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβολή, εἰς ὠρισμένην μάλιστα χρονικὴν περίοδον, ὅσον και ἂν ὠρμήθη ἐξ ὠρισμένης πατρίδος, ἀπέβη κοσμοπολιτή· ἀλλ' ἀκριβέστερον θὰ ἦτο νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀκολουθεῖ πολὺ περισσότερον τὴν ὁρμὴν τῆς καρδίας του, ἐκφράζων «ἐν τάξει και μεγέθει» ὅ,τι γνωρίζει, ὅ,τι ἀναγνωρίζει ὡς ἀλήθειαν. Διότι ὅσον και ἂν θέλωμεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς μυθιστοριογράφους τοῦ ἰδανικοῦ και τοῦ πραγματικοῦ ὡς ἐξ ἴσου καλλαπιστὰς τῆς ζωῆς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ πρῶτοι τὴν καλλιτερεύουν και οἱ δευτέροι τὴν χειροτερεύουν, ἡ ταπεινὴ μου γνώμη εἶνε ὅτι, κατὰ τὰ ἐνεήνητα τοῖς ἑκατὸν, οἱ ἄξιοι λογοτέχνηι δὲν σκέπτονται διὰ χειροτερεύματα ἢ διὰ καλλιτερεύματα· ἀπλῶς ἀναπαριστάνουν τὰς ἐντυπώσεις τὰς ὁποίας κρατεῖ κατὰ προτίμησιν ἢ φαντασίαν των, σκορπιούς ἢ ρόδα· και τὰς ἐντυπώσεις αὐτὰς φθάνουν μέχρι τοῦ νὰ τὰς θεωροῦν ὡς ἀποκλειστικὰς ἀντικειμενικότητος. Τὸ πρᾶγμα εἶνε πολὺ συζητήσιμον, ἂν εἶνε τραγωδία ἢ κωμωδία ἢ ζωὴ, ἂν ἀξίζη κανεῖς νὰ τὴν ζῆ, ἢ νὰ τὴν καταρᾶται. Ἐὰν πρόκειται περὶ φιλοσοφικῶν πραγματειῶν ἢ περὶ ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων ἢ περὶ πολιτικῶν ἄρθρων, ἢ ἔρευνα διὰ τὴν ἀλήθειαν και ἡ συζήτησις σηκώνουν πολὺ νερὸν και δύνανται νὰ χωρήσουν ἐπ' ἄπειρον. Εἰς τὰ ἔργα τέχνης τὸ μέτρον τῆς ἀληθείας δίδει ἡ ὠραιότης των· και ὑπάρχει, ὅσον και ἂν πολυτρόπως ἐμφανίζεται ἡ ὠραιότης αὕτη εἰς τὴν τέχνην, πολὺ περισσότερον εὐκολοσύλληπτος ἢ ὅσον ἐμφανίζεται εἰς τὴν φύσιν, ὅπου ἡ ὠραιότης εἶναι Πρωτεὺς ὑποκειμενικότη-

τος σχεδόν ασυλλήπτου. Ἡ ἔντασις εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἡ ἄρμονία εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἶνε τὰ δύο κυριώτατα γνωρίσματα τῆς· καὶ δύο εἶνε τὰ ὄπλα μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεται· ἡ ποίησις καὶ ἡ κριτικὴ. Διηγηματογράφος ἄξιος τῆς τέχνης εἶναι ὁμοῦ κριτικὸς καὶ ποιητὴς τῆς ζωῆς, πότε ζωηρότερα ἐπιδεικνυόμενος εἰς τὸ κρίνειν, πότε εἰς τὸ πλάττειν. Ἡ φιλοσοφία του καὶ ἡ ἀντίληψις τὴν ὁποίαν ἔχει τῶν πραγμάτων εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀδιάφορος· δύναται μάλιστα νὰ εἶνε πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας. Ὅ,τι ζητοῦμεν ἀπὸ αὐτὸν εἶναι νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὰς ὁποιασδήποτε βλέψεις του καὶ σκέψεις καὶ προλήψεις μὲ τὸ νόημα τῆς τέχνης. Μὲ θέλγει τότε καὶ μὲ συγκινεῖ, μὲ κάμνει νὰ σκέπτομαι, μοῦ διανοίγει τὴν πηγὴν τῶν λεγομένων καλλαισθητικῶν συναισθημάτων Ἀπὸ τὴν φυλὴν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου, ὁ Παρορτίης. Μὲ πλατυτέρας ἀξιώσεις, ὑπὸ εὐρυτέρους ὀρίζοντας, εἰς τὸ «Μεγάλον Παιδί», τὸ ὁποῖον ἀξίζει ξεχωριστὴν ἀνάλυσιν, (ἀδύνατον ἐδῶ νὰ δοθῇ), ἐξ ἴσου ἀπαισιόδοξος, ἀλλὰ μὲ σκληρότερα χρώματα. «Στὸ Ἄλμπουργο», ὅπου παίζονται τὰ δράματα τῶν σφουγγαράδων, δεξιὸς τεχνίτης μέχρι τῆς ἐντελείας εἰς τὰ πλεῖστα τῶν συντομωτέρων διηγημάτων του. Τὸ ἔργον του παρουσιάζει ἀκολουθίαν, ἀξιοσέβαστον ὡς ὁ χαρακτήρ τιμίου ἀνθρώπου· ἡ τέχνη του τὸ καθιστᾷ ἀξιαγάπητον. Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος, δύο πράγματα σχεδόν συνώνυμα, δουλεύονται καὶ λαξεύονται εἰς τὰς σελίδας του μὲ γνώσιν καὶ μὲ πίστιν, μὲ λακωνικὴν ἀκριβολογίαν, ὁμοῦ μὲ πειθαρχίαν καὶ μὲ ἀνεξαρτησίαν, παραδειγματικά. Ἐνίστε οἱ σκορπιοὶ τοὺς ὁποίους ἀρέσκειται νὰ μᾶς ἐπιδεικνύῃ μᾶς προξενούν ἀνατριχίλαν καὶ δυσφορίαν κάποτε. Ἀλλὰ κάποιαι γραμμαῖαι τοῦ ἐσπαρμέναι, ἂν καὶ μὲ πολλὴν ἐγκράτειαν εἰς τοὺς τόμους του μᾶς δίδουν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι περνοῦν ἀπὸ τὰ δάκτυλά του καὶ τὰ ρόδα.

Και τὸ ρομάντζο μου αὐτό, πὺν ὕστερις ἀπὸ ἑφτὰ χρόνια, ξαναβγαίνει σήμερα σὲ δευτέρα, πὺν δουλεμένη, ἔκδοση, εἶναι βέβαιο πὺν θὰ προσκρούση πάνω στὴν ἴδια τυφλὴ καὶ καθυστερημένη ἀντίληψη καὶ θὰ προκαλέση τὸ ἴδιο ξάφνιασμα, πὺν σημείωσε στὴν πρώτη ἐμφάνισή του καὶ τὸ ἄλλο μου ρομάντζο ὁ «*Κόκκινος Τράγος*». Ὁ τόπος μας, πρέπει νὰ τὸ-μολογήσουμε, δὲν εἶναι ἀκόμα παρασκευασμένος γιὰ ἔργα πὺν στηρίζονται πάνω σὲ μιὰ βαθύτερη μελέτη τῆς ζωῆς, γιὰ ἔργα κάπως προδρομικὰ καὶ κάπως προφητικὰ, πὺν ἔρχονται νὰ σημάνουνε τὸ Βαγγέλιο κάποιου καινούριου κόσμου, κάποιας καινούριας Τέχνης. Ἡ ἴδια ἐμπάθεια, ἡ ἴδια ἄρνηση, ἡ ἴδια ἀνυποψία γιὰ ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, θὰ βρῆ πάλε τὴν εὐκαιρία νὰ χύση τὸ φαρμάκι τοῦ φτόνου, τὰ σάλια τοῦ μίσους της, θὰ πάρη πάλε ἀπὸ τὴν ψυχὴ της, πὺν εἶναι πλημμυρισμένη, τὸν ἴδιο βοῦρκο καὶ θὰ μοῦ τονὲ τινάξη μὲ ὄρη καὶ μὲ θυμὸ στὰ μοῦτρα. Κι αὐτὸ εἶναι πολί, πολί φυσικό. Δὲν εἶναι εὐκόλο, δὲν εἶναι ἀκίντυνο, νὰ παρατάη κανεὶς τὰ βαλτονέρια, ὅπου σαπίζουνε καὶ ἐπιπλέουνε ἄργὰ τὰ λουλούδια τοῦ θανάτου, γιὰ νὰ κολλουθήση ἕναν καινούριο, ἕναν ἀπάτητο, ἕνανε δικὸ του δρόμο. Ὁ κοινωνικὸς προφήτης, καθὼς κι ὁ προ-

φήτης στην τέχνη, πρώτα πρώτα από τὸν κύκλο τὸ δικό του θὰ χτυπηθῆ ἄγρια, γιατί ἴσια ἴσια, προχωρώντας αὐτὸς πολὶ μπροστά, ἀφήνει νὰ δειχτῆ πόσο οἱ ἄλλοι, πὺν ἔπρεπε νὰ συμπορεύονται, μένουνε πίσω. Λοιπὸν κανεὶς θυμὸς, καμιὰ ἀπελπισία, πὺν θὰ εἶτανε δὰ κι ἀστεῖο. Ὁ δρόμος πὺν διάλεξα ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ἑαυτό μου, ὁ δρόμος πὺν χάραξα ἐγὼ πρώτος στην Ἑλλάδα, ὁ δρόμος πὺν περνάει μέσα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ζωὴ γιὰ νὰ βγῆ ὕστερα στὸ ξέφωτο τοῦ μεγάλου κόσμου, ὁ δρόμος αὐτὸς τὸ ἤξαιρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πὺς θὰ μ' ἔφερνε ἀντιμέτωπο πρὸς τὴ βαναυσότητα, πρὸς τὴν ἀμάθεια, πρὸς τὴν καθυστερημένη σκέψη πὺν κυριαρχεῖ καὶ στεφανώνεται μάλιστα σ' αὐτὴ τὴ χώρα. Γι' αὐτὸ καὶ περνῶ ἀδιάφορος, γελαστός, μπρὸς στὰ ξεφωνητὰ τοῦ μίσους ὄλων ἐκείνων πὺν βλέπουνε νὰ συντριβουνται τὰ εἰδωλά τους. Σ' ἓναν τόπο ὅπου βασιλεύει ἡ ἀναρχία τῶν ἰδεῶν, πὺς ἡ δικὴ μου σιδερένια πειθαρχία κάτω ἀπὸ ἓναν ἀλίγιστο γλωσσικὸ καὶ ἰδεολογικὸ νόμο, πὺν ἐπέβαλα ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό μου ἀπὸ μιὰ βαθύτερη συναίσθηση τοῦ χρέους μου πρὸς τὴν Τέχνη, πὺς νὰ μὴν ξαφνίσῃ καὶ νὰ μὴ φέρῃ ἀφροὺς λύσσας στὰ φτενὰ χεῖλια πὺν τὰ σιγοψήνει τὸ καίμα τοῦ μίσους; Γλωσσικὴ πειθαρχία, ἰδεολογικὴ πειθαρχία! Μὰ πειθαρχία θὰ πῆ πολιτισμὸς, θὰ πῆ ζωὴ, θὰ πῆ ἀνώτερη σκέψη, θὰ πῆ φιλοσοφικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς. Αἶ, ἄς τὸ εἰποῦμε λοιπὸν καθαρὰ καὶ

ξάστερα. Ὁ τόπος μας δὲν τὴν ἐ σηκώνει ἀκόμα αὐτουνοῦ τοῦ εἶδους τὴν πειθαρχία. Αὐτὰ τὰ δεσμά τοῦ εἶναι ἀνυπόφορα. Ὅσο πὶο ἀπολίτιστος κανεῖς, τόσο καὶ πὶο ἀπειθαρχητός. Γι αὐτὸ κ' ἡ δική μου τέχνη τοὺς πέφτει στενή, τοὺς παραξενεύει, τοὺς δίνει στὰ νεῦρα, τοὺς ἀπελπίζει. Ἰσια ἴσια γιατί εἶναι μιὰ τέχνη πειθαρχημένη, μιὰ τέχνη πὺ δὲν ἀνέχεται αὐτοσκεδιάσματα, πὺ σοῦ ἐπιβάλλει νὰ σκεφτῆς, νὰ διανοηθῆς, νὰ πειθαρχήσης. Αὐτὸ πὺ δὲ θέλουνε νὰ νιώσουνε ἐδῶ ἀκόμα πὺς ἡ ἀληθινὴ τέχνη δὲν εἶναι αὐθαιρεσία παρὰ ἓνα ἀρχικὸ αἴστημα, ἀνεβασμένο καὶ πλουτισμένο στὸ φῶς μιᾶς σταθερῆς κοσμοθεωρίας, καὶ μὲ μιὰ τέτοιαν ἔκφραση, πὺ τὸ κύριο διαγραμμα τοῦ ἀντικειμένου νὰ μὴ διαλύεται καὶ νὰ μὴ χάνεται μέσα στὸ θαμπὸ σὺννεφο τῆς ἀοριστίας καὶ τῆς ἀφιβολίας. Μπρὸς στὴν ἀπαίτηση αὐτὴ τῆς Τέχνης, τί θέση μποροῦνε νὰ ἔχουνε τὰ αἰσθηματικὰ ξελιγώματα, κ' οἱ ἄρρωστες ὠραιοπάθειες ἐκείνων πὺ βαλθήκανε νὰ γελοιοποιήσουνε στὸν τόπο μας ὅλες τὶς ξένες τεχνοτροπίες καὶ πὺς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ μὴν ξεσπάσουνε σὲ διαμαρτυρίες καὶ ἀναθέματα ἐναντίον ἐκείνων πὺ παλεύουνε νὰ παρουσιάσουνε ζωντανοὺς ἀνθρώπους μέσα στὰ ἔργα τους, ὄχι φευγαλέους κι ἀσύλληπτους ἤσκιους—μακρινὰ καὶ κακότεχνα ἀντιφεγγίσματα ξένων ἔργων καὶ ξένων κόσμων—ἐναντίον ἐκείνων πὺ ἔρχονται νὰ τοὺς ταράξουνε τὴν ἡσυχὴ ζωούλα τους, νὰ τοὺς ἀνακατέ-

ψουνε τὰ πράσινα νερὰ ὅπου ἀργοκινουῦνται — νεκρὰ φυτὰ, δίχως ρῶμα, δίχως μυρουδιὰ καμιά. Μὰ ἔμεῖς δὲν ἔχουμε καιρὸ νὰ χάνουμε. Ἐμεῖς ἀγωνιζόμαστε γιὰ μιὰ τέχνη καινούρια, μιὰ τέχνη ὄχι ἀτομικὴ μὰ κοινωνικὴ, μιὰ τέχνη αἰσιόδοξη ὅπου τὸ ἄτομο νὰ χαίρεται τὴ ζωὴ, ὄχι μέσα σὲ μιὰ στενὴ κ' ἐγωϊστικὴ ἀπομόνωση μὰ μέσα στὴν πλατιὰ καὶ ξέφωτη ἀτμοσφαῖρα τοῦ συνόλου, μιὰ πού κι ὅλοι οἱ ἄλλοι κλάδοι τῆς ζωῆς — ἰδιοκτησία, ἐργασία — παλεύουνε νὰ σπάσουνε τὰ δεσμὰ τῆς ἀτομικῆς κυριαρχίας καὶ νὰ μεταβληθοῦνε σὲ χτῆμα ὅλης τῆς κοινωνίας.

Ἐνας ἱερέας τοῦ μεγάλου, τοῦ ἀνώτερου ἰδα-
νικοῦ κι ὁ τεχνίτης πού πρέπει νὰ μὴ σταματᾷ
ποτὲ τὴ θεία μυσταγωγία. Σὰν προβάλει ὁ Ἥλιος
πίσω ἀπὸ τὸ βουνό, οἱ μαῦροι ἥσκιοι καὶ τὰ κακὰ
φαντάσματα, θὰ διαλυθοῦνε μοναχά τους σὰν τὴν
τὴν ὁμίχλη. Ἀκριβῶς σὰν τὴν ὁμίχλη.

Μάρτιος 1924.

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΙΔΙ

I

“Ο κόσμος, πού είναι μαζεμένος στο στενὸ μουρά-
γιο, ἀρχίζει νάνησυχῆ.

—Μὴν ἔπχθε τίποτα τὸ παπόρι; λέει ἓνας.

—Κουνήσου ἀπὸ τὴ θέση σου, ἀδερφέ, προσθέτει
ἄλλος.

“Ολοὶ περιμένουνε τὸ παπόρι, πού θὰ ρθῆ ἀπὸ τὸν
Περαία καὶ θὰ φέρῃ τὸν ὑποψήφιο γιὰ τὶς ἐκλογές.

—Μὰ τί ἄνθρωπος εἶναι; ρωτάει ἓνας.

—Μὰ θέλει καὶ ρώτημα; Γιὰ νᾶναι τόσο θρησκός,
θὰ πῆ πὼς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος, τοῦ ξηγάει κά-
ποιος.

Κι ἀλήθεια κεῖνο πού κάνει τὴ μεγαλήτερη ἐντύ-
πωση καὶ χαρίζει προκαταβολικὰ στὸν ὑποψήφιο
τὴν ἐμπιστοσύνη τῶ συμπατριωτῶν του, δὲν εἶναι
τόσο οὔτε τὸ μεγάλο του τόνομα, οὔτε τὰ πλούτια
του, οὔτε ἡ κοινωνικὴ του θέση. Στὴ συνείδηση τῶν
ἀπλοϊκῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, κεῖνο πού τοὺς κάνει τὴν

πιό μεγάλη έντύπωση και κάνει τόν ύποφήφιο νά λάμπη σάν ἄστρο στόν οὐρανό, εἶναι ἡ εὐλάβεια του. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ρχεται στόν τόπο. Οἱ πρόγονοί του καταγόντανε βέβαια ἀπό αὐτόν τόν τόπο μὰ αὐτός δέν ἔτυχε, δὲ βρῆκε ποτὲ τὴν εὐκαιρία νά τόν ἐπισκεφτῆ. Πρώτη φορά τώρα θά τόν ἐπισκεφτῆ. Θέλει, λίγες ἡμέρες πρὶν τὶς ἐκλογές, νά γνωρίσῃ τόν τόπο, τοὺς συμπατριῶτες του, νά τοὺς σφίξῃ τὸ χέρι, νά τοὺς κἀνῃ γνωστὲς τὶς ἰδέες του. Μὰ πῶς ἔρχεται, πῶς φτάνει; ἕνας ἄλλος στὴ θέσῃ του, θᾶμπαινε σ' ἕνα παπόρι και θᾶρχότανε. Αὐτός ἔρχεται σάν ἕνας προσκυνητής. Ἔρχεται φορτωμένος δῶρα γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Εἰκόνες, καντήλια, στολές χρυσές γιὰ τοὺς παπάδες και χίλια ἄλλα πράματα, πού βεβαιώνουνε τὴ μεγάλη του εὐλάβεια και τοῦ δημιουργοῦνε προκαταβολικὰ μιὰν εὐνοϊκὴ ἀτμοσφαῖρα.

Τὸ πλῆθος, πού εἶναι μαζεμένο στό μουράγιο, ἀρχίζει νά στενοχωριέται. "Ολοὶ γυρίζουνε τὰ μάτια τους, κατασκοπεύουνε ἀπὸ μακρῆὰ τὸ πέλαγο μήπως και φωνῆ πουθενὰ κανένα σημάδι. Τὸ παιδί, πού εἶναι τοποθετημένο πάνω στό κάστρο γιὰ νά κατασκοπεύῃ τόν κάδο, κουράστηκε νά κοιτάζῃ.

Κάποτε, μακρῆὰ, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ βράχους, πού σχηματίζουνε ἕνα στενό, φαίνεται νά ὑψώνεται ἕνα μικρὸ συννεφάκι καπνός.

Τὸ παιδί ξεκολλάει ἀπὸ τὸ παλιὸ κανόνι τοῦ κά-

στρου, ὅπου ἀγκουμποῦσε, κι ἀρχίζει νὰ κατεβαίνη τὲς σκάλες.

—Φάνηκε, φάνηκε, φωνάζει, ἐνῶ τρέχει σὰ νὰ τὸ κυνηγάη κανένας, μὴ λογαριάζοντας ἂν τὰ γυμνά του πόδια, πὺ προβάλλουνε κάτω ἀπὸ τὸ σκισμένο του παντελόνι, σκίζονται πάνω στὰ μυτερὰ χαλίκια τοῦ δρόμου, πὺ πάει ἀπὸ τὸ λιμεναρχεῖο ὡς τὸ μουράγιο.

Οἱ βαρκάρηδες πηδοῦνε μέσα στὲς βάρκες καὶ τὰ κουπιὰ πὺ εἶναι περασμένα ἀπὸ τὸ πρωῖ στοὺς σκαρμούς, ἀρχίζουνε νὰ χτυποῦνε τὴν ἤρεμη ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας.

—Ἐπιτέλους.

—Ἐκανε ὁ Θεός.

Ὁ καπετὰν Κωσταντής, φρεσκοξουρισμένος, μὲ τὴν πλατιά βράκα του καὶ τὸ μακρὶ κόκκινο ζουνάρι, πὺ εἶναι περασμένο χίλιες βόλτες γύρω στὴ μέση του, πιάνει τὴ λαγουδέρα ἐνῶ οἱ κουπάδες ἀρχίζουνε νὰ λάμνουνε ρυθμικά. Εἶναι ἡ μεγάλη βάρκα πὺ προορίζεται νὰ παραλάβῃ τὸν ὑποψήφιο. Ἡ μακρὰ σημαία της, καθὼς δὲ φυσάει διόλου ἀγέρας, ἀγκουμπάει, σέρνεται μέσα στὸ νερό. Μέσα στὴ βάρκα κῦτῆ, πὺ θάχῃ τὴ μεγάλη τιμὴ νὰ πιάσῃ πρώτη στὸ παπόρι, μπαίνουνε οἱ στενότεροι φίλοι τοῦ ὑποψήφιου, οἱ κομματάρχες του, πὺ βιάζονται μιὰν ὥρα ἀρχήτερα νὰ τοῦ σφίξουνε τὸ χέρι.

Καθὼς οἱ βάρκες βγαίνουνε ὅλες ἀπὸ τὸ λιμάνι, ἕνα ἀλαφρὸ ἀγεράκι ἀρχίζει νὰ σκορπίζει κάποιες

ἀνατριχίλες στο γαλανό καθρέφτη τῆς θάλασσας. Οἱ σημαῖες πού κρέμονται πάνω στ' ἀψηλὰ κατάρτια τῶν καϊκιῶν, πού εἶναι ἀραγμένα μέσα στο λιμάνι, ἀρχίζουνε νὰ κολπώνονται, νὰ ἀναδεύονται, νὰ παίρνουνε ζωή.

Τὸ παπὸρι πέρασε τὸν κάβο. Τίωρα φαίνεται σὰν ἓνα μαῦρο σημάδι. Οἱ ἀνθρώποι σχηματίζουνε μιὰ μεγάλη γυρλάντα γύρω στο μουράγιο.

—Μὴ σπρώχνετε, θὰ πέσουμε στὴ θάλασσα.

—Χαλάλι του κι αὐτό.

Ἡ συζήτηση δίνει καὶ παίρνει. Καθένας προσπαθεῖ νὰ πλάσῃ μὲ τὴ φαντασία του μιὰ ξεχωριστὴ εἰκόνα τοῦ ὑποψήφιου. Μόνο οἱ ἀντίθετοι ἔχουνε τρυπώσει στὰ μαγαζιά τῆς ἀγορᾶς, ὅσα εἶναι φιλικὰ τους, καὶ στοὺς καφενέδες. Αὐτοὶ προσποιοῦνται τοὺς ἀδιάφορους, παίζουνε τάβλι ἢ ρουφᾶνε τὸ ναργιλέ τους ξανένιαστοι καὶ κάποτε ἀλλάζουνε μεταξὶ τους καὶ κανένα λόγο κοροϊδευτικὸ γιὰ τοὺς ἀντίθετους. Μὰ κι αὐτοὶ στο βάθος τῆς ψυχῆς τους νιώθουνε μιὰ ζήλεια κ' ἓνα φόβο πὼς οἱ δικοὶ τους ὑποψήφιοι μπορεῖ νὰ χάσουνε τὴν ἐκλογή. Μὰ καὶ μὲ ὅλη τὴ ζήλεια πού τοὺς κάνει νὰ λιώνουνε, κι αὐτοὶ δὲν μποροῦνε ν' ἀρνηθοῦνε πὼς αὐτὴ ἡ πράξη τοῦ ὑποψήφιου, αὐτὰ τὰ πλούσια δῶρα στὴν ἐκκλησιά, πού λένε πὼς φέρνει μαζί του, εἶναι κάτι πού δείχνει ἓναν ἄνθρωπο ξεχωριστό, θρησκο, πού στὴ συνείδησή τους, καθὼς εἶναι κι αὐτοὶ θρησκοί,

βαραίνει πολύ. Κ' είναι πού βρίσκονται υποχρεωμένοι στους άλλους, ἢ ἔσωσε καὶ δώσανε τὸ λόγο τους, ἀλιῶς πολὶ θὰ τὸ πεθυμούσανε κι αὐτοὶ νὰ βρίσκόντανε αὐτὴ τῆ στιγμῇ ὄξω στὸ μουράγιο, παρὰ νὰ κάθονται ἄθελα μέσα στὸ βρώμικο καφενὲ καὶ νὰ παίζουνε σκαμπίλι ἢ τάβλι.

Ἄσπρο, χιονάτο, καμαρωτό, περήφανο, ζυγώνει τώρα τὸ παπόρι στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ. Τώρα φαίνεται καθαρὰ ὁ ἄσπρος ἀφρὸς πού ἀνθίζει γύρω στὴν καρένα του, σὰν κάτι ἄσπρα τριαντάφυλλα, πού ἀνθίζουνε καὶ σβήνουνε στὴ στιγμῇ, γιὰ νὰ φυτρώσουνε ἄλλα στὴ θέση τους.

Τὸ κανόνι, πού εἶναι τοποθετημένο πάνω στὸ κάστρο, σκορπίζει τὸ μεγάλο τὸ μήνυμα σ' ὄλο τὸ πέλαγο. Ἐνα σύννεφο ἀπλώνεται πάνω ἀπὸ τὸ κάστρο. Ἐπειτα ἀρχίζουνε ἄλλα κανόνια νὰ βροντᾶνε γύρω στὸ μουράγιο καὶ μέσα ἀπὸ τὰ καῖκια, πού κάνουνε ὄλο τὸν ἀγέρα νὰ τρέμη καὶ νὰ μυρίζη μπαρούτι. Τὸ παιδί, πού βρισκότανε κολλημένο στὸ γλωσσίδι τῆς μεγάλης καμπάνας, κουνάει τὸ χέρι του. Μαζὶ μὲ τὴ μεγάλη βαριὰ καμπάνα, ἀρχίζουνε καὶ τὰ καμπανέλια. Ὁ ἀγέρας βογγάει, τρέμει, τὸ σκληρὸ τὸ μέταλλο νιώθει ἄγνωστες τρικυμίες μέσα στὰ κρύα σωθικά του.

Ἀκούγεται ἓνα γλήγορο γουργουρητό. Τὸ παπόρι κατεβάζει τὴν ἄγκυρα, ἐνῶ οἱ βάρκες τὸ ζώνουνε καὶ τὰ ζήτω διασταυρώνονται ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρὲς τοῦ μουράγιου.

“Ένας κύριος φαίνεται νὰ κατεβαίνη τῆ σκίλα τοῦ παποριοῦ.

—Νάτος, νάτος, αὐτὸς εἶναι.

Τὸ κχνόνι βροντάει, οἱ καμπάνες σημαίνουνε ἀδιάκοπα. Ὁ ὑποψήφιος πατάει τὸ μουράγιο πρόσχαρος, μὲ μιὰ συκρατημένη καταδεχτικότητα, μὲ μιὰ καλοκάγαθη συγκατάβαση.

—Τι ὄμορφος

—Ἄρχοντάνθρωπος.

Οἱ παπάδες περιμένουνε στὸ μουράγιο νὰ παρλάβουνε τὰ δῶρα, ὅπως τοὺς τηλεγράφησε ὁ Δεσπότης ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Μόλις γυρῖσανε ἀπὸ κάποιο λείψανο κ' εἶναι ἀκόμα σκονισμένοι.

—Νάτα, νάτα τὰ δῶρα, φωνάζει ἓνας.

Τὰ δῶρα εἶναι μέσα σὲ κουτιά. Μὰ ὁ κόσμος διψάει νὰ τὰ ἰδῆ, νὰ τὰ καμαρώσῃ, κι ὁ ὑποψήφιος ποὺ μαντεύει τὴν ἐπιθυμία τοῦ κόσμου, δίνει διαταγὴ νὰ τὰ νοίξουνε.

Ὁ κόσμος τὰ χάνει, σαστίζει. Τὸ μάλαμα λαμποκοπάει στὸν ἥλιο. Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγιᾶς, ντυμένη στὸ χρυσάφι, θάναι ὡσαμε ἓνα μπότι· χωριστὰ τᾶλλα δῶρα,

—Τὰ βλέπεis ;

—Ὅχι σὰν τοὺς ἄλλους πολιτικούς μας, ποὺ κοιτάζουνε μόνο νὰ πάρουνε ...

Τὸ θέαμα κάνει καὶ τοὺς ἀντίθετους, ποὺ βλέπουνε τὴν πομπὴ νὰ περνᾷ, πίσω ἀπὸ τὰ τζάμια

τῶν καφενέδων νὰ κλονιστοῦνε. Αὐτὸ εἶναι παράς, δὲν εἶναι πατῆξε γέλασε.... Ὁ Γληγόρης, ὁ καπνοπώλης, ποῦναι καὶ πράχτορας, ρουφάει γλήγορα τὸ ναργιλέ του, μασσάει σχεδὸν τὸ μαρκούτσι, ρήχνει τὴ φωτιά χάμω, τὰ βάζει μὲ τὸν καφετζή γιατί δὲν τραβάει τάχα ὁ ναργιλές, κι ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴ φούρκα του, γιατί δὲν ξαίρει πῶς νὰ ξεσπάσῃ....

Βλέποντας κανεὶς αὐτὴ τὴν πομπή, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ νιώσῃ ἂν εἶτανε διαδήλωση ἢ λιτανεῖα. Μπροστὰ πήγαινε ἡ εἰκόνα τῆς Παναγιάς, ποῦ τὴν κρατούσανε ὄρθια διὸ παπάδες, παρὰ πίσω ἄλλοι παπάδες ποῦ κρατούσανε τὸ ἄρτοφόρι, ἓνα θυμιατό, τρεῖς χρυσὲς στολές. Ὅλοι αὐτοὶ ἀποτελοῦσανε τὴν πρωτοπορεία, ἀνοίγανε τὸ δρόμο γιὰ νὰ περάσῃ καμαρωτός, γελαστός ὁ ὑποψήφιος, ποῦ πίσω του σερνότανε τὸ ὑπόλοιπο πλῆθος.

Ἡ πομπή πέρασε μέσα ἀπὸ τὴν ἀγορά. Στὶς πόρτες τῶν ἀντίθετω μαγαζιῶν οὔτε ψυχὴ. Ὅλοι εἶχανε τρυπώσει στὸ βᾶθος γιὰ νὰ μὴν ἰδοῦνε τὸ θέαμα ποῦδειχνε καὶ βεβαίωνε πόσο πιὸ ἀψηλὰ στεκότανε ὁ ἀντίπαλος.

Ἡ πομπή ἔφτασε στὴν ἐκκλησιά. Ὁ ὑποψήφιος ἤθελε καὶ νὰ λειτουργηθῇ, νὰ προσκυνήσῃ, μιὰ ποῦ πρώτη φορὰ πατοῦσε τὸ χῶμα τῆς πατρίδας του. Οἱ ψάλτες φανατισμένοι κι αὐτοί, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα κάπιου ξεχωριστοῦ μπαξισιοῦ, τὸ κουδουνίζουνε γιὰ καλὰ. Ποτὲ ὁ ἀριστερὸς ψάλτης, ποῦ εἶτανε πάντα μισόδραχ-

νος, δὲν εἶχε ἀνεβῆ σὲ τέτοιο σκαλί, δὲν εἶχε βγάλει τέτοιες ἀψηλές νότες. Ποῦ εἶτανε κρυμμένες αὐτὲς οἱ νότες ; Τὶς φύλαγες στὰ βάθια τοῦ στήθους του γιὰ νὰ τὶς παρουσιάσῃ σήμερα ; ...

Σὰν τέλειωσε ἡ δοξολογία, ὁ κόσμος μαζώχτηκε ὄλος ὄξω στὸ προαύλιο. Ὁ ὑποψήφιος ἤθελε νὰ εἰπῆ δύο λόγια, νὰ φχαριστήσῃ τὸν κόσμο γι αὐτὴ τὴ θερμὴ ὑποδοχὴ, ποὺ τοῦκανε. Ἔτσι ἀποδείχτηκε πὼς ὁ ὑποψήφιος δὲν εἶτανε σὰν τὸν ἄλλονε ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ νοίξῃ τὸ στόμα του. Αὐτός, ὁ δικός τους, εἶτανε ὄχι μόνο θρησκός ἄνθρωπος, μὰ καὶ ρήτορας. Φωνὴ καμπανιστῆ. Καὶ κάτι λόγια.... Δὲν τὰ νιώθανε κιόλας βέβαια ὄλα.. Μὰ σάμπως μπορεῖ καὶ νὰ νιώσῃ κανεὶς τί λέει σὰ μιλεῖ ἕνας τόσο γραμματισμένος; Σὰν τύχη νὰ εἶναι μάλιστα κι ἀγράμματος. Κ' οἱ περισσότεροι ἀκροατὲς του, ἀγράμματοι εἶτανε. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ χῆ κανεὶς καὶ τέτοιαν ἀξίωση. Τὸ χρέος του εἶναι μόνο νὰ κούη, ὄχι καὶ νὰ καταλαβαίνῃ... Ὡς τόσο λίγο πολί, ὄλοι καταλάβανε πὼς ὁ ρήτορας θέλησε νὰ τοὺς φχαριστήσῃ καὶ νὰ τοὺς ὑποσκεθῆ πὼς θὰ κἀνῃ τὰ δύνата δυνατὰ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας.

Μὰ τὴ στιγμὴ αὐτὴ, ἀντήχησε ἀπὸ μιὰν ἄκρη, μιὰ φωνή.

— Εἶσαι ἕνας θεομπαίχτης καὶ τίποτα παραπάνω.

Ὁ ὑποψήφιος τάχασε, κοκκίνισε, σώπασε, τὸ πλῆθος ἀναταράχτηκε. Τί; Μπᾶς καὶ θάχουμε τώρα

κανέναν καυγά, τίποτα αίματα σάν τις άλλες φορές ; Ίσως οί αντίθετοι βλέποντας τήν έπιτυχία τής ύποδοχής και θέλοντας νά καταστρέφουε τήν καλή έντύπωση του κόσμου, νά γεννήσουνε κανέναν καυγά ! . Μερικοί έτοιμαστήκανε νά τó βάλουε για καλό και για κακό στα πόδια, άλλοι, οί πιό παληκαράδες, ανασκουμπωθήκανε για καυγά, ένω άλλοι περιστοιχίζανε τόν ύποψήφιο, πού είχε γίνει κατακίτρινος και δέν μπορούσε νά κρύψη τή συγκίνηση του.

Σε λίγο αποδείχτηκε πώς τó έπεισόδιο δέν είχε καμιά σημασία. Αύτός πού φώναξε είτανε ó 'Αναστάσης ó φωτογράφος, ένας νέος πού είχε ζήσει κάμποσα χρόνια στην 'Αθήνα και πού τó κεφάλι του είτανε γιομάτο από κάτι παράξενες ιδέες. Γι αυτό και κανείς δέν τουδινε σημασία.

Τονέ βγάλανε μέσα από τó προαύλιο, ένω μερικοί έπιμένανε και νά τονέ χτυπήσουνε.

Έτσι, ó ύποψήφιος μπόρεσε ήσυχα νά ξαναβρῆ τή συνέχεια του λόγου και νά φτάση στο τέλος.

Ίστερα τó πλήθος τόν ώδήγησε στο σπίτι, πού έμελλε νά καταλύση, κ' ή διαδήλωση διαλύθηκε. . . .

Τή νύχτα στους δρόμους ανάφανε ρετιζίνες . . .

Ο κύριος Λίντας ó ύποψήφιος, συνεχίζει τήν περιοδεία του σε όλα τά χωριά τής έπαρχίας. Η

φήμη τῆς εὐλάβειας καὶ τῆς γαλαντομίας του, ποὺ ἀπλώθηκε παντοῦ, τοῦ ἀνοίγει τὸ δρόμο καὶ τοῦ δημιουργεῖ παντοῦ μιὰν εὐνοϊκὴ ἀτμοσφαῖρα. Οἱ ἀντίθετοι τᾶχουνε χαμένα γιατί βλέπουνε πῶς ἡ ἐπιτυχία του στίς ἐκλογές εἶναι πιά σίγουρη.

Στὸν καφενὲ τοῦ Σταθούλα ἔχουνε τώρα συγκεντρωθῆ ὅλοι οἱ φίλοι του. Θέλουνε νὰ τὸν ἰδοῦνε κι ἀπὸ κοντά, νὰ κάνουνε παρέα μαζί του, νὰ μιλήσουνε μαζί του, ν'ἀκούσουνε τίς ἰδέες του. Γιατί, ἔξω ἀπὸ ὅλα τᾶλλα, δείχνεται κ' ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος, ποὺ μπορεῖ νὰ συζητᾷ γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα.

Σὰν τέλειωσε τὸ μάθημά του ὁ Ἀλέξης, ὁ δάσκαλος, πῆγε κι αὐτὸς στὸν καφενὲ νὰ χαιρετήσῃ τὸν κύριο Λίντα. Σπάνια σύχναζε αὐτὸς σὲ καφενέδες καὶ γι αὐτὸ ἡ παρουσία του ἔκανε κάποια ἐντύπωση. Μπῆκε μέσα δειλά, ἔδωσε τὸ χέρι στὸν ὑποψήφιο, ποὺ τὸν ὑποδέχτηκε μ' ἓνα καλοκάγαθο γέλιο, καὶ ὕστερα τραβήχτηκε σὲ μιὰν ἄκρη.

Ἐφτασε σὲ μιὰ σπουδαία στιγμή. Εἶτανε τότε λίγους μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 97 κι ὁ κύριος Λίντας εἶχε ἀρχίσει νὰ τοὺς ξηγάῃ πῶς ἔγινε ἡ τραγικὴ ἐκείνη ὑποχώρηση, ποὺ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μουντζουρωθῆ ἡ ὑπόληψη τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἔθνους. Ἐπίσημη, κατηγορηματικὴ, μὲ χίλια δυὸ ὑπονοούμενα κι ἀποσιωπητικὰ κάθε λέγο, ἡ φράση του, δὲν ἄφηνε τόπο σὲ καμιὰν ἀντιλογία, σὲ καμιὰν ἀμφισβήτηση. Ἐπειτα καὶ ποιὸς

νά τὸν ἀντιλογήσῃ ἀφοῦ κανεῖς δὲν εἶτανε σὲ θέσῃ
νά ξαίρη δασ ἤξαιρε αὐτὸς καὶ μάλιστα καὶ κάτι
ἄλλα φοδερὰ μυστικά, ποὺ κανεῖς δὲν μποροῦσε νά
τὰ ὑποπτευτῇ.

— Ἄν ὑποχωρήσαμε, εἶναι γιὰτι δὲ μᾶς ἄφησε
ἡ Εὐρώπη νά προελάσουμε. Μὰ γιὰτι δὲ μᾶς ἄφησε;
Ἐδῶ εἶναι τὸ μεγάλο τὸ μυστικό, ποὺ ὁ λαὸς δὲ θὰ
τὸ μάθῃ ποτέ.

Τὸν ἀκούγανε ὅλοι μὲ ἀνοιχτὸ στόμα. Ἐπειτα
ξακολούθησε μέσα σὲ μιὰ βαθιὰ σιωπή.

— Μὰ κι ἂν ὑποχωρήσαμε, τὸ ἔθνος μπορεῖ νά
εἶναι βέβαιον πὼς ἡ ἐθνικὴ τιμὴ ἐσώθη. Τὸ ἔθνος
δὲν ἐνικήθη, ἐπροδόθη.

Σταμάτησε σὰ νά μὴν ἤθελε νά προχωρήσῃ περ-
σότερο. Ὁ Ἀλέξης ἐνίωσε μιὰν ἀνατριχίλα στὸ
κορμί του.

— Ἄς εἶναι· θὰ ρθῇ ἡ ὥρα νά βγοῦνε ἔλα στὸ
φῶς. Καὶ τότε....

Πάλι σῶπασε. Ἐδῶ εἶτανε φανερὸ πὼς ἂν προ-
χωροῦσε, θὰ εἶτανε ἀναγκασμένος ν' ἀναφέρῃ ὀνόματα,
ποὺ δὲ σύφερε, ποὺ δὲν εἶτανε φρόνιμον ν' ἀναφερ-
θοῦνε γιὰτι μποροῦσε νά τονὲ βρῇ κανέναν μπελάς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ λόγια, ἡ Εὐρώπη, ἡ προδοσία, τὸ
μυστικό, ποὺ τὸ ἤξαιρε αὐτὸς μὰ δὲν ἤθελε νά τὸ
φανερῶσῃ, δημιουργήσανε μέσα στὸν καφενὲ μιὰ
θολὴ ἀτμοσφαῖρα γιομάτη φόδους, ὑποψίες κι ἀνη-
συχίες....

—Κ' ἐμεῖς πλερώνουμε σὰν τὰ γαϊδούρια φόρους, μουρμούρισε ὁ Σταθούλας ὁ καφετζής.

— Ἔτσι τὸ καταλαβαίνω. Ἀλιῶς πῶς μπορούσε νὰ νικηθοῦμε; εἶπε ὁ κύρ Ἀργύρης ὁ τοκιστής.

— Ἐλληνες καὶ νὰ νικηθοῦμε; πρόστεσε κι ὁ παπάς, σὰ νὰ μὴν τὸ χωροῦσε ὁ νούς του τέτοιο πρᾶμα.

Ἐὸ κύριος Λίντας σήκωσε τοὺς ὄμους του σὰ νὰ τοὺς ἔλεγε. «Τί νὰ σᾶς κάνω κ' ἐγώ; Αὐτὴ εἶναι δυστυχῶς ἡ κατάστασις».

Ἐὸ μόνος ποὺ δὲν εἶχε ἀνοίξει τὸ στόμα του εἶτανε ὁ Ἀλέξης. Τὰ λόγια τοῦ κυρίου Λίντα τοῦ ἤρθανε σὰ μιὰν ἀποκάλυψη, ποὺ σκόρπισε ξαφνικὰ ἕνα δυνατὸ φῶς στὶς μεγάλες του ἀπορίες καὶ τονὲ ζάλισε. Τριαντάρης ὁ Ἀλέξης, μ' ἕνα πρόσωπο ἀδύνατο, χλωμό, ζοῦσε μὲ τὴ γριὰ τὴ μάνα του στὸ χωριὸ αὐτὸ ἀπὸ τότε ποὺ τονὲ διωρίσανε ἐκεῖ δάσκαλο. Εἶτανε μιὰ περίεργη φύση. Ἐὸ καφενές, ὅπου συγκεντρωνότανε ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ, δὲν τονὲ γνώρισε κι ὁ Σταθούλας ὁ καφετζής, τὸ εἶχε παράπονο ποὺ δὲ σύχναζε, δὲν καταδεχότανε τὸ μαγαζί του. Τὰ μικροζητήματα τοῦ χωριοῦ ποτὲ δὲν τὸν ἀπασχολήσανε καὶ τοῦ γεννούσανε τὴ σιχασιὰ.

Ἀπόφευγε ὅλους τοὺς συχωριανούς του καὶ προτιμοῦσε τοὺς μακρινούς περίπατους μονάχος του. Ζοῦσε πιδὸ πολλὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μιὰ ζωὴ συγκεντρωμένη, πολλὶ ἐσωτερικὴ. Ἔτσι εἶχε βγάλει τὸνομα

ένος ανθρώπου ζευζέκη, ιδιότροπου, γκρινιαρή, άκατάδεχτου που κανένανε δὲ χώνευε και κανείς δὲν τονὲ χώνευε. Ἄλλοι τονὲ φωνάζανε σχολαστικό και μερικοὶ τονὲ θεωρούσανε και λιγάκι τρελό. Μέσα στήν ἐχθρική και κρύα αὐτὴ ἀτμοσφαίρα, αὐτὸς περνοῦσε ἀδιάφορος. Ἄς εἶναι καλά τὰ παιδιὰ τοῦ σχολειοῦ. Αὐτὰ εἶναι οἱ φίλοι, του ἢ παρέα του, αὐτὰ τονὲ νιώθουνε, τονὲ λατρεύουνε. Γιατὶ κι αὐτὸς ποτὲ δὲν τοὺς φέρθηκε σὰ δάσκαλος, ξυγὸς και στραβομουτσουνιασμένος. Ἰάγαποῦσε σὰν ἕνας πατέρας, σὰν ἕνας φίλος, σὰν ἕνας μεγαλύτερος ἀδερφός τους. Πολλὲς φορρὲς ἐνιωθε μιὰ μυστική διάθεση νὰ παίξῃ μαζί τους, νὰ μπῆ κι αὐτὸς στὸ παιγνίδι μαζί με τᾶλλα παιδιὰ, νὰ τρέξῃ, νὰ κυνηγηθῇ, νὰ κυλιστῇ χάμω μαζί τους. . . Ἡ δουλιὰ τοῦ σχολειοῦ εἶτανε ἢ ἀπόλαψη, ἢ ξεκούραση του. Αὐτὴ τοῦ χάριζε ζωὴ και περηφάνεια. Στὸ ταπεινό του ἔργο, αὐτὸς ἐνιωθε τὸν ἑαυτό του μεγάλο.

Ὁ κύριος Λίντας ἔφυγε ἀπὸ τὸν καφενέ, γιατί εἶτανε ὥρα νὰ πάῃ στὸ σπίτι τοῦ Πάρεδρου ποὺ τοῦ εἶχε τραπέζι. Ἐφυγε ἀφήνοντας πίσω του μιὰ βαθιὰν ἐντύπωση τόσο γιατὴ τὴ σοφία του ὅσο και γιατὴ τὰ μυστικὰ τοῦ πολέμου ποὺ τοὺς φανέρωσε.

Σὰν ἔφυγε, ὁ ἕνας ἄρχισε νὰ κοιτάζῃ τὸν ἄλλονε σὰ νᾶλέγε «τᾶλεγεσ αὐτὰ τὰ πράματα ;»

Ὁ Ἄλέξης τοὺς ἄφησε νὰ ξακολουθήσουνε μονάχοι τους τὴ συζήτηση κι αὐτὸς γύρισε στὸ σπίτι του.

Είχε νυχτώσει. Σκοτάδι. Μὰ αὐτὸς ἤξαιρε πιά καλὰ τοὺς δρόμους ὥστε νὰ μὴν ἔχη φόβο νὰ πέση σὲ κανένα γκρεμινό. Βρῆκε στὸ σπῖτι τὴ μάννα του σκυφτὴ μπρὸς στὸ τζάκι, νὰ προσπαθῆ νὰνάψη τὴ φωτιά.

— Στραβώθηκα ἀπόψε π' ἀνάθεμά τα γιὰ ξύλα, φώναξε σηκώνοντας τὸ κεφάλι της.

Ὁ Ἄλέξης κλησπέρισε σιγαλά. Σὲ λίγο ἔνα λαμπάδιασμα τῆς φωτιᾶς, ἔκανε νὰ λάμψη ὅλη ἡ κάμαρα.

Ἔστερις ἀπὸ τὸ φαῖ, ὁ Ἄλέξης πῆρε ἕνα βιβλίο καὶ ξαπλώθηκε δίπλα στὸ παραγώνι. Ἡ πύρα τῆς φωτιᾶς τοῦ χαῖδευε τὰ μάγουλα...

Διάβασε κάμποσο, ἔπειτα γύρισε τὰ μάτια του στὴ φωτιά. Παρακολουθοῦσε σὰν ἕνα θέαμα περίεργο τὴ φλόγα, ποὺ παιγνίδιζε μὲ μύρια σκῆματα, τὴ στάχτη ποὺ ξεφλουδιζότανε ἀδιάκοπα ἀπὸ τὰ ξύλα κ' ἔπεφτε ἄχάμω, ἄκουγε τὸ σιγαλὸ μουρμουρητό, τὸ ἀλαφρὸ βούισμα τῆς φωτιᾶς. Ποτὲ τὸ συνηθισμένο αὐτὸ θέαμα δὲν τοῦ εἶχε κάνει τόση ἐντύπωση.

Προσπάθησε νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ διάβασμα. Μὰ ἀπόψε δὲν μποροῦσε νὰ μαζέψῃ τὸ νού του. Ὁ νούς του ταξίδευε. Θυμότανε τὰ λόγια τοῦ κύριου Λίντα, τάβαζε ἕνα ἕνα στὴν ἀράδα, τὰ μελετοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ μπῆ στὸ νόημά τους. Μὰ ὅπως κι ἂν τᾶδλεπε, πάντα στὸ ἴδιο θλιθερὸ συμπέρασμα κατατάλαζε. Εἶχαμε προδοθῆ δίχως νὰ νικηθοῦμε. Ἐνα

δοξασμένο ὄνομα μᾶς τὸ κυλίσανε στὸ βοῦρκο. Ποιοὶ εἶτανε αὐτοὶ οἱ προδότες, πῶς ἔγινε αὐτὴ ἡ προδοσιὰ, γιὰ πῶς ἀκριβῶς σκοπὸ, αὐτὰ εἶτανε ζητήματα, ποὺ ὁ νοῦς του δὲν μπορούσε νὰ δώσῃ καμιὰ ὀρισμένη ἀπάντηση, μὰ δὲν ὑπῆρχε καμιὰ ἀφιβολία, ὅπως τοὺς ξήγησε ὁ κύριος Λίντας, πῶς ἡ προδοσιὰ, ἡ προδοσιὰ εἶχε παίξει τὸ σπουδαιότερο ρόλο στὴν τραγικὴ ἐκείνη ἱστορία τῆς ὑποχώρησης. Καὶ τὸ βοῦρκο αὐτό, τὸν ἐνὶ νῶθει καθαρὰ στὸ πρόσωπό του. Εἶναι βέβαιος πῶς ἂ φέρῃ τὸ χέρι του στὸ μάγουλό του, θάγγιξῃ ἀληθινὸ βοῦρκο. "Α, ὅσο θυμᾶται τὸ φριχτὸ κείνο τὸ μήνυμα. Βράδι εἶτανε ἀργὰ σὰν ἔφτασε ἡ εἰδηση τῆς καταστροφῆς. Τί νύχτα, τί κλάματα! "Ὀλη τὴ νύχτα ἔμεινε ἀγρυπνος. "Ἐβλεπε μὲ τὸ νοῦ του τὸ στρατὸ νὰ φεύγῃ ντροπιασμένος, ἀσύνταχτος κι ἀπὸ πίσω νὰ κολουθοῦνε τὰ γυναικόπαιδα κι ὄλος ὁ σκοτεινὸς κάμπος νάντηχῇ ἀπὸ κλάματα κι ἀπὸ φωνῆς κι ἀπὸ τὸ ποδοβολητὸ τῶν ἀλόγων κι ἀπὸ τὸ θόρυβο τῶν κανονιῶν ποὺ τρέχανε γλήγορα. "Ὅλα τὰ εἶδε κείνη τὴ νύχτα μὲ τὰ μάτια τῆς φαντασίας του. Κι ὁ πόνος του, ἡ ντροπὴ του, ξέσπασε σ' ἓνα κλάμα γυναικῆσιο, ἀδιάκοπο... Σκέφτηκε τὴν ἄλλη μέρα νὰ σηκωθῇ, νὰ τάφήσῃ ὄλα, μάννα, σκολεϊό, σπῆτι, καὶ νὰ πάῃ ἐθελοντής. Μὰ τὸ πρῶτὸ τοῦλειψε ἡ δύναμη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπόφασή του. Τὸ ἀνάβαλε γιὰ τὴν ἄλλη μέρα,

Ύστερις γιὰ τὴν ἄλλη, κ' ἔτσι πέρασε ὁ καιρὸς ὅσο πού ἡ ἀπόφασή του ξεθύμανε, ξεφυλλίστηκε.

Τὰ ξύλα τρίζουνε χαρούμενα στὸ τζάκι. Ἡ μάννα του μὲ τὰ γυαλιὰ στὰ μάτια, τοῦ μπαλῶνει μιὰ χοντρή, χειμωνιάτικη φανέλλα. Φέρνει πάλε τὰ μάτια του στὸ βιβλίο μὰ δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσῃ ... Μιὰ σκέψη τοῦρθε ἄξαφνα στὸ μυαλό. Μὰ τότε τί λόγο ἔχει νὰ εἶναι δάσκαλος; Νά, πού ὅ,τι μὲ κόπο, μὲ ὑπομονή χτίζει τὸ σχολιό, ἔρχονται ὕστερα οἱ προδότες καὶ σοῦ τὸ καταστρέφουνε. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτοί. Εἶναι κ' ἡ Εὐρώπη. Ὁ κύριος Λίντας τοῦ τὸ εἶπε καθαρά. Ἡ Εὐρώπη δὲ μᾶς χωνεύει, δὲ θέλει τὸ καλό μας, μᾶς φτονεῖ. Λοιπὸ σὰν ἔχεις τὸν ὄχτρο καὶ μέσα κι ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι σου, πῶς νὰ δῆς προκοπή; ...

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του, τοῦρχεται στὸ νοῦ ἢ ὑποψία πῶς μπορεῖ καὶ νὰ δουλεύῃ ἄσκοπα, πῶς ὅλη του ἡ δουλιὰ τοῦ σχολιοῦ μπορεῖ νὰ πηγαίνει χαμένη. Στὴν ἄμμο λοιπὸν ἔχτιζε τόσα χρόνια, στὴν ἄμμο θὰ ξακολουθήσῃ κι αὔριο νὰ χτίζει. Τὸ ἔθνος δὲν εἶναι λεύτερο νὰ βαδίσῃ στὸ δρόμο του. Μὰ τότε τί λόγο ἔχει νὰ παλεύῃ νὰ πλάθῃ ψυχὲς ἀφοῦ αὐτὲς οἱ ψυχὲς δὲ θᾶναι λεύτερες νὰ δημιουργήσουνε τὸ μέλλο τους, ἀφοῦ πάντοτε ἕνα μυστηριώδικο, κακὸ χέρι, ποῦναι παντοδύναμο, θᾶρχεται τὴ νύχτα νὰ χαλάῃ ὅ,τι αὐτὸς μὲ κόπο κι ἀγάπη δημιουργεῖ; Τί χρειάζεται τὸ σχολειό; Γιατί τὰ παι-

διὰ νὰ γνωρίσουνε τὰ περασμένα σὰν εἶναι ἀποφασισμένο οἱ ἐλπίδες τους νὰ σβήσουνε ; Μὰ ἂν τὸ σχολιὸ δὲν μπορεῖ νὰ δουλέψῃ λεύτερα γιὰ τὸ μεγάλο τοῦ ἔθνους καὶ γιὰ τὰ ὄνειρα τῆς φυλῆς, τότε γιὰτὶ νὰ μὴν κλείσῃ καλῆτερα ;

Ἡ μάννα του ρήχνει λίγες κληματαόδεργες στὴ φωτιὰ πὺ κοντεύει νὰ σβήσῃ.

—Τί μουγκαμάρα εἶναι αὐτὴ ἀπόψε; Δὲ λὲς τίποτα; μουρμουρίζει.

Κεῖνος δὲν τῆς δίνει ἀπάντησιν. Κάποιος ποντικός ἀκούγεται πὺ σκαρφαλεύει κάτω ἀπὸ τὸ πάτωμα. Ἡ ψυχὴ του σφίγγεται ἀπόψε. Ἀκούει ὄξω τὸν ἀγέρα νὰ σφυρίζῃ καὶ τὸ σφύριγμα του ἀντηχεῖ θλιθερὰ στὴν ψυχὴ του. Γιὰ πρώτη φορὰ βρῖσκει τὴν πὺς αὐτὴ ἢ ἀτμοσφαῖρα τοῦ χωριοῦ, τοῦ πέφτει ἀσφυχτικὴ. Πὺς μπόρεσε κ' ἐξῆσε τόσα χρόνια μέσα σ' αὐτὸ τὸ χωριό;

Κοιτάζει τὸ κούτσουρο πὺ ἀναδίνει ἕνα μικρὸ καπνὸ ... Ἄν μποροῦσε νὰφευγε ἀπὸ τὸ χωριό, νὰ πῆγαινε μακρηά, νὰ ζήσῃ σὲ μιὰν ἄλλη πολιτεία, νὰ νασαλίγη πιὸ λεύτερα.. Νὰ μποροῦσε νὰ ζοῦσε στὴν Ἀθήνα.... Κάποιοι ἀόριστοι πόθοι, κάτι ἀκαθόριστες σκέψεις ὑψώνονται μέσα στὸ μυαλό του σὰν ἕνα σύννεφο. Περίεργο. Τὶ ἀλιώτικα πὺ δουλεύει ἀπόψε ὁ ἰοὺς του. Νὰ φύγῃ, νὰ πάῃ μακρηά ..... Κ' ἔπειτα; Σάμπως κ' ἐκεῖ δὲ θὰ εἶναι τὸ ἴδιο, σάμπως κ' ἐκεῖ δὲ θὰναι κομμένα τὰ φτερά του;.....

—Μὰ τί εἶναι αὐτό; Ἔτσι θὰ περάσῃ ἀπόψε ὅλη ἡ βραδιά ἀμίλητη; φωνάζει ἡ γριά. Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀλέξη ξαφνικὰ γίνεται ἰλαρό. Νιώθει τὴν ἀνάγκη μιᾶς τρυφεράδας, κάποιου χαδιοῦ, θέλει νὰ ξαναγίνῃ παιδί.

—Ἐλα, μάννα, πέσμου ἓνα παραμῦθι ἀπὸ κεῖνα τὰ παλιὰ ποῦ μοῦλεγες σὰν εἴμουνε μικρὸ παιδί. Ξαίρεις ποιὸ νὰ μοῦ πῆς; Ἐκεῖνο ποῦ λέει γιὰ τὸ Μαρμαρωμένο Βασιληά.... λέει.

Τὸ πρόσωπο τῆς γριάς φωτίζεται ἀπὸ μιὰν ἐφχαρίστηση. Κουνάει τὸ κούτσουρο νὰ πέσῃ ἡ στάχτη κι ἀρχίζει νὰ δηγιέται τὸ παραμῦθι....

3

Θίασος στὸ χωριό! Τὸ πρᾶμα φαίνεται ἀπίστευτο κι ὡς τόσο εἶναι ἀληθινό. Ἕνας θίασος ποῦ περιοδεύει, ἦρθε καὶ στὸ χωριὸ νὰ δώσῃ καμπόσες παράστασες. Νά, οἱ θεατρίνοι βρίσκονται στὸν καφενὲ τοῦ Σταθοῦλα κι ὅποιος δὲν πιστεύει, μπορεῖ νὰ πάῃ νὰ τοὺς ἰδῇ καὶ μὲ τὰ μάτια του.

—Καὶ ποῦ θὰ παραστήσουνε; ρωτάει ἓνας.

—Στὸν καφενὲ τοῦ Σταθοῦλα. Πᾶμε νὰ τοὺς ἰδοῦμε;

—Πᾶμε.

Εἶναι μεσημέρι σὰ φτάνουνε στὴν πλατεία.

Σ' ἓνα τραπεζάκι, ποῦ εἶναι τοποθετημένο κάτω ἀπὸ μιὰ μεγάλη λεύκα, δυὸ ἀνθρώποι μὲ ξουρισμένα μουστάκια παίζουνε τάβλι.

—Νάτοι, αὐτοὶ θάναι.

Στέκονται λίγο μακρῶ καὶ τοὺς κοιτάζουνε σὰν κάτι ἀξιοπερίεργα ὄντα. Σ' ἓνα ἄλλο τραπέζι παράμερα, κάθεται ἓνα κορίτσι κ' ἡ ματιά του φαίνεται νὰ χάνεται μακρῶ ἐνῶ τὸ πρόσωπό του δείχνει μιὰ βαθιὰ πίκρα.

—Κι αὐτὴ θεατρίνα θάναι.

—Καὶ γυρίζει μαζὶ μ' αὐτοὺς τοὺς μαγκλαράδες, κορίτσι πρᾶμα;

— Αὐτοὶ οἱ θεατρίνοι δὲν τὰ κοιτάζουνε αὐτά.

Ἄν καὶ περάσανε δίπλα της, κείνη τόσο ἀφαιρεμένη εἶτανε, πὺ οὔτε γύρισε νὰ τοὺς κοιτάξῃ.

Μπήκανε μέσα στὸν καφενέ. Ἕνας ἄνθρωπος ὄσαμε πενήντα χρονῶνε, δίχως σακκάκι, καὶ μὲ τὰ μανίκια τοῦ πουκαμισιοῦ του ἀνασηκωμένα, μὲ τρόπο πὺ νὰ φαίνονται κάτι χοντρά, μαῦρα, ἀναμαλλιασμένα μπράτσα, ἀνεδασμένος σ' ἓνα τραπέζι προσπαθοῦσε νὰ καρφώσῃ κάποιον σανίδι στὴν πρῶχειρὴ σκηνή, πὺ ἐτοίμαζε. Σὲ μιὰν ἄκρη, μιὰ γυναίκα μὲ τὸ βυζὶ ὄξω, πὺ ἔπεφτε σὰν ἓνα κομμάτι πλεμόνι, βύζαινε ἓνα μικρό, πὺ κρατοῦσε στὴν ἀγκυλιά της καὶ πὺ ὄλο μιξόκλαιγε.

Σὲ λίγο ἦρθε κι ὁ Σταθούλας κρατώντας κάτι παλιοσάνιδα μουχλιασμένα πὺ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθοῦνε γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ πάγκου.

— Αὐτὸς θάναι ὁ θιασάρχης, μурμουρίσε ὁ ἓνας.

— Θιασάρχης και μαραγκός ; πρόστεσε ὁ ἄλλος.

— Τί νὰ κάνη ὁ κακομοίρης ; Για νὰ ξεπέσῃ ἐδῶ . . . .

Ἄξαφνα ὁ θιασάρχης, ποῦ κάτι πῆρε τὸ αὐτί του, γύρισε ἀπότομα καὶ τοὺς εἶπε.

— Δηλαδή τί θέλεις νὰ εἰπῆς ; Δὲ σοῦ γιομίζει τὸ μάτι σου ;

Ἐκεῖνοι σαστίσανε, μασσήσανε τὰ λόγια τους καὶ τρέξαν νὰ βγοῦνε ἀπὸ τὸν καφενέ.

Ὁ θιασάρχης ἄρχισε τώρα νὰ πριονίζει ἓνα ξύλο, ποῦ τὸ εἶχε ἀκκουμπήσῃ στὸ γόνατό του.

— Ἄντώνη, κάνε γλήγορα, νὰ πᾶς νὰ οἰκονομήσῃς λίγο γάλα γιὰ τὸ παιδί, φώναξε ἡ γυναίκα.

Κεῖνος κάτι μурμουρίσε δίχως νὰ σηκώσῃ τὸ κεφάλι του.

Ἐνας νέος μὲ κοντὸ σακκάκι καὶ κάτι μακρὰ μαλλιά, μπῆκε στὸν καφενέ. Φαινότανε πὼς θὰ γύριζε ἀπὸ μακρινὸ δρόμο γιὰ τὴν παπούτσια του εἶτανε ἄσπρα.

— Στὴν κομπανία σας εἶναι κι αὐτὸς ὁ νέος ; ρώτησε ὁ Σταθούλας.

Ὁ θιασάρχης στραβομουτσούνιασε μ' ἓναν τρόπο εἰρωνικό.

— Βέβαια. Μὰ αὐτὸς μεγαλοπιάνεται. Αὐτὸς πάει γιὰ τέχνη, εἶπε κ' ἔσκασε κάτι δυνατὰ γέλια.

Τὸ ἀπόγιομα τὸ πάλκο εἶτανε ἔτοιμό. Μόνο

ἐπειδὴ δὲ φτάσανε οἱ σάνιδες, βάλανε καὶ καμπόσα τραπέζια, κολλητὰ τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο. Οἱ σάνιδες καθὼς πατοῦσε κανεὶς ἀπάνω, χορεύανε καὶ τρίζανε. Μπροστὰ κρεμότανε ἡ αὐλαία, μιὰ χρωματισμένη λινάτσα ποὺ παράστανε τὴν Ἀκρόπολη.

Ὁ νέος, ποὺ εἶχε ζυγώσει, ἔρρηξε μιὰ περιφρονητικὴ ματιά.

—Τί ἀθλιότητα, τί ἀθλιότητα, μουρμούρισε.

—Αἶ, τί νὰ γίνῃ; Δὲν μπορούμε νὰ παίζουμε ὅλοι στὸ Βασιλικό, ἀπάντησε ὁ θιασάρχης.

Ἀπὸ ἓνα σπασμένο τζάμι χυμοῦσε μέσα λεύτερα ὁ ἀγέρας κ' ἔκανε τὴν αὐλαία νὰ πηγαινοέρχεται.

—Πῶς νὰ παίξῃ κανεὶς ἔτσι; ψιθύρισε πάλι ὁ νέος μὲ τόνο λυπημένο.

—Μωρὲ δὲν τὰ φήνεις αὐτά; Εἶναι γιομάτη ἡ κοιλιά; αὐτὸ μονάχα ἔχει σημασία. Τάλλα ὅλα εἶναι κουροφέξαλα, αὐτὸ λέω γώ.

Ὁ νέος ζάρωσε τὰ φρύδια του δίχως νὰ πῆ λέξη. Πῶς νὰ συνεννοηθῇ μ' αὐτὸν τὸν ἀνθρώπο ποὺ δὲν καταλαβαίνει τί θὰ πῆ Τέχνη;

Ὁ Ἀλέξης, ποὺ εἶχε ρθῆ κι αὐτὸς στὸν καφενέ, γιὰ νὰ ἰδῇ τοὺς ἠθοποιούς, παρακολούθησε ἀπὸ μακρῆ ὅλη αὐτὴ τὴ σκηνή. Τὸ θέαμα αὐτοῦ τοῦ νέου ἠθοποιοῦ μὲ τίς ἀψηλές φιλοδοξίες, τονὲ συγκίνησε. Μὰ κείνο ποὺ τοῦκανε τὴν πιὸ βαθιὰ ἐντύπωση εἶτανε ἡ ὁμορφάδα αὐτῆς τῆς νέας θεατρίνας. Πρῶτα τῆνεῖδε ὅταν καθότανε ὄξω μοναχὴ της στὸ τραπεζάκι. Ἐντύπω-

ση τοῦκανε ἢ θλιμμένη της ἔκφραση, ἢ ματιά της ποὺ εἶτανε βυθισμένη στὸ ἄπειρο. Ἐπειτα τὴν παρακολούθησε σὰ μπήκε μέσα κ' ἤρθε καὶ στάθηκε δίπλα στὸ νέο. Τί θλιμμένη ὁμορφιά! Καὶ κάτι μάτια ποὺ λές κ' εἶτανε ἔτοιμα νὰ κλάψουνε.

—Τὸ πρόσωπο τοῦ ἀντεραστῆ ποιὸς θὰ τὸ παίξῃ; ρώτησε ὁ νέος μὲ τὰ χέρια χωμένα στὶς τσέπες τοῦ σάκκου του. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ τόπαιζε ἄλλοτε ἕνας ποὺ εἶχε φύγει αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἀπὸ τὸ θίασο.

—Δὲ θὰ βροῦμε, λές, κανένα νὰ τὸ παίξῃ; ἀπάντησε ὁ θιασάρχης.

—Ἐδῶ στὸ χωριὸ ποιὸς νὰ βρεθῇ; μουρμούρισε πάλε ὁ νέος, μὲ κάποια κακία γιατί ἡ ἔλλειψη αὐτοῦ τοῦ προσώπου ἔφερνε τὸ θιασάρχῃ σὲ μιὰ δύσκολη θέση.

—Γιὰ νὰ ἰδοῦμε, θὰ ρωτήσουμε, εἶπε.

Ἐπειτα κατεβάζοντας τὴ φωνή του πρόστεσε.

—Σάμπως νιώθουνε κι αὐτὰ τὰ κοθόνια;

—Μὲ θέλετε μένα; φώναξε ἄξαφνα, ὁ Ἀλέξης κατακόκκινος ἀπὸ τὴ συγκίνησή του.

Ἐὸ θιασάρχης σὰ νὰ ξαφνιασθῆκε.

—Καὶ ποιὸς εἶσαι τοῦ λόγου σου;

—Δάσκαλος.

—Δάσκαλος ἐδῶ στὸ χωρὸ;

—Ναί.

Ἐὸ θιασάρχης ξερογέλασε σὰ νᾶθελε νὰ τὸν χοροῖδέψῃ.

— Αἶ, τί λές, θὰ τὰ καταφέρῃς ;

— Θὰ προσπαθῆσω

Ὁ νέος τοῦρρηξε μιὰ περιφρονητικὴ ματιά.
Ἰσπείτα ἀπομακρύθηκε μουρμουρίζοντας.

— Τί φρίκη ; Ποῦ κατάντησε ἡ Τέχνη ;

— Λοιπὸ σύφωνοι ; εἶπε ὁ θιασάρχης

— Σύφωνοι, ἀπάντησε ὁ Ἀλέξης ποῦ σὰ νὰ βιαζότανε νὰ κλείσῃ συμφωνία.

— Τότε νὰ σοῦ δώσω τὸ μέρος σου νὰ τὸ μελετήσῃς. Μάλιστα μπορεῖ κ' ἡ δεσποινίδα ἀπὸ δῶ, ἂν εὐαρεστεῖται, νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὲς ὁδηγίες.

Ἔχεις ἀνεβῆ ἄλλη φορὰ στὴ σκηνή ;

— Ποτέ.

— Αἶ, τότε θὰ σοῦ χρειαστοῦνε καὶ μερικὲς ὁδηγίες. Ρίκα, κάνεις τὸν κόπο νὰ τοῦ δεῖξῃς ;..

— Πολλὴ εὐχαρίστως, ἀπάντησε ἡ Ρίκα, μ' ἓνα καλοκάγαθο χαμόγελο στὰ χεῖλια.

Ὁ θιασάρχης ἄνοιξε ἓνα σαρακοφαγωμένο μπαούλο κ' ἔβγαλε ἀπὸ μέσα κάτι κιτρινωμένα χερόγραφα. Ξεχώρισε κάτι φύλλα κ' ὕστερα ζύγωσε στὸν Ἀλέξη.

— Νά, τὸ μέρος σου. Καὶ κοίταξε μὴ μᾶς ντροπιάσῃς.

Ὁ Ἀλέξης πῆρε τὰ χερόγραφα καὶ τράβηξε γιὰ τὸ σπίτι του. Κλείστηκε στὴν καμαρά του καὶ παράγγειλε νὰ μὴν τὸν ἐνοχλήσῃ κανένας.

— Μὰ δὲ θὰ φᾶς ; ρώτησε ἡ μάννα του

— Δὲν πεινάω.

Ἡ γριὰ ἀκούει τὰ βήματά του καθὼς πηγαينوέρεται μέσα στὴν κάμαρα, διαβάζοντας μουρμουριστὰ τὸ μέρος του κι ἀπορεῖ.

— Μὰ τί ἔπαθε; Ποτὲ δὲν ξανάκανε τέτοιο πράμα.

Κάποτε ὁ Ἀλέξης βγαίνει ἀπὸ τὴν κάμαρα. Ἔχει ἕνα ὕφος φχαριστημένο.

— Ξαίρεις, μάννα, θὰ παίξω στὸ θέατρο.

Ἡ γριὰ γουρλώνει τὰ μάτια της. Ξαίρει τὸ γιό της τόσο ντροπαλό, σὰν κορίτσι, τόσο ἀποτραβηγμένο . . . . Πῶς τοῦ ἤρθε τώρα αὐτὴ ἡ περίεργη ἰδέα; Καὶ τί θὰ πῆ τὸ χωριό; Δάσκαλος ἄνθρωπος καὶ θεατρῖνος!

Τὸν κοιτάζει. Ἡ ματιά της ἔχει μιὰ παραπονετικὴ ἔκφραση σὰ νὰ τὸν ἰκετεύη νὰ τὴν ἐλυπηθῆ. Ἄν εἶτανε δυνατὸ νὰ παρατήσῃ αὐτὴ τὴν ἰδέα! Κεῖνος μπαίνει στὸ νόημα.

— Δὲν μπορῶ πιά. Ἔδωσα τὸ λόγο μου. Ἡ μάννα του ζαρώνει τὰ χεῖλια της καὶ σωπαίνει.

Ὁ Ἀλέξης ἀπορεῖ τώρα κι ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτό του. Πῶς ἀποφάσισε τέτοιο πράμα; Τί τὸν ἔσπρωξε; Αὐτὸς στὴ σκηνή; Αὐτὸς ποὺ δυσκολευότανε καὶ νὰ μιλήσῃ σὲ ἄνθρωπο, νὰ βγῆ τώρα στὴ σκηνή, μπροστὰ σὲ ὄλον τὸν κόσμον; Καὶ τί θὰ εἶποῦνε οἱ ἄνθρωποι; Κι ἂ συχυστῆ καὶ τὰ χάσῃ καὶ γίνῃ γελοῖος; Ὡς τόσο πάει πιά, δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ πίσω τὸ λόγο του. Ἡ ἴδια ἄγνωστη δύναμη ποὺ

τὸν ἔσπρωξε σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, ἢ ἴδια τὸν ἐμποδίζει τώρα καὶ νὰ τὴν πάρῃ πίσω . . . .

Σὰν ξαναεἶδε τὴ Ρίκα, τὸν ὑποδέχτηκε μ' ἕνα γλυκὸ χαμόγελο, μὲ μιὰν οἰκειότητα, σὰ νὰ γνωρίζόντανε ἀπὸ καιρό.

— Τῶμαθες καλὰ τὸ μάθημά σου; ρώτησε γελώντας.

— Ὑποθέτω.

— Ἄν δὲν τὸ ξαίρεις, θὰ σὲ βάλω νηστεία.

— Ὅπως θέλετε. Ἦρθε τώρα ἡ σειρά μου νὰ γίνω κ' ἐγὼ μαθητής.

Τραδηχτήκανε στὴν κάμαρα, ποὺ κοιμότανε ὁ Σταθούλας, γιὰ νὰ μείνουνε μοναχοὶ τους.

— Ἐμπρός, εἶπε ἡ Ρίκα.

Ὁ Ἀλέξης ἄρχισε νὰπαγγέλνῃ τὸ μέρος τοῦ μ' ἕναν τόνο ψεύτικο, μελοδραματικό.

— Ὅχι ἔτσι. Ἀπλά, φυσικά, νὰ, ὅπως κουδεντιάξεις, διώρθωσε ἡ Ρίκα. Πρώτη φορὰ μάθαινε πῶς αὐτὴ ἡ ἀπαγγελία δὲν εἶτανε σωστὴ καὶ πῶς ὁ καλύτερος τρόπος εἶτανε νὰπαγγέλνῃ κουδεντιαστά. Ὅξω στὴ σάλα ὁ θιασάρχης κάτι κάρφωνε πάλε κι ὁ κρότος τοῦ σκεπαρνιοῦ ἔσμηγε μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Ἀλέξη.

— Καὶ τὸ σῶμά σου ὄχι τόσο ἀλύγιστο. Τὸ κεφάλι ὄχι τόσο ἀψηλά, τόσο περήφανο, καὶ τὸ στῆθος σου λιγώτερο κορδωτό. Ὅλα ὅσα μπορεῖς πιὸ ἀπλά, πιὸ φυσικά, πρόστεσε πάλε ἡ Ρίκα, πιάνοντας μὲ τὰ

δυό της χέρια τὸ κεφάλι του γιὰ νὰ τὸ τοποθετήσῃ
στὴν κατάλληλη στάση.

Στὸ ἄγγιγμα τῶ χειριῶν της, ἔνιωσε μιὰ γλυ-
κιὰν ἀνατριχίλα.

Σὰν τέλειωσε ἡ πρόβα, βγήκανε ὄξω καὶ καθή-
σανε οἱ δυό τους σ' ἓνα τραπεζάκι, μακριὰ ἀπὸ τοὺς
ἄλλους ἀνθρώπους. Ὁ Ἀλέξης, ποὺ εἶχε δίψα νὰ
μάθῃ λεπτομέρειες γιὰ τὴ ζωὴ της, ἄρχισε νὰ τηγὲ
ρωτᾷ διάφορα πράγματα, καὶ κείνη, σὰ νὰ τονὲ γνώ-
ριζε ἀπὸ καιρὸ, τοῦ ἀπαντοῦσε μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐ-
κολία λές καὶ φχαριστιότανε γιὰτὶ ἔδρισκε ἓναν ἄν-
θρωπο νὰνοίξῃ τὴν καρδιά της... Μὲ μιὰ λέξη εἶτανε
ἓνα δυστυχημένο πλᾶσμα. Ἀπὸ κεῖ ποὺ ὄνειρευότανε
νὰ γίνῃ μιὰ μεγάλη τεχνίτρα, κατάντησε μιὰ κοινὴ
θεατρίνα, ἀναγκασμένη νὰ γυρίζῃ ἀπὸ πόλη σὲ πόλη
κι ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί.

Μεσολάβησε μιὰ μελαχολικὴ σιγαλιά.

— Πῶς σοῦ ἤρθε ἡ ἰδέα νὰνεβῆς στὴ σκηνή;
ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Ὅνειρα, φιλοδοξίες. Στὴν ἀρχὴ πίστευα πῶς
θὰ μπορούσα ναναδειχτῶ μιὰ μεγάλη ἡθοποιός.
Ἔστερα... ἔστερα ἤρθε ἡ σκληρὴ πραγματικό-
τητα. Ἔστερα εἶδα πῶς πρέπει νὰ δουλέψω μόνο γιὰ
τὸ ψωμί.

Σιγαλιά.

— Γιατί; Δὲν εἶχες ταλέντο;

— Ἐὰρῶ κ' ἐγώ; Αὐτὴ εἶναι καὶ μένα ἡ με-

γάλη μου ἀπορία. Εἶχα ἢ δὲν εἶχα ; Στὴν ἀρχὴ μὲ τριγυρίσανε διάφοροι δημοσιογράφοι. Ὅλοι εἶτανε πρόθυμοι νὰ μὲ ἀνακηρύξουνε μεγάλη ἠθοποιὸ μὰ μοῦ δίνανε νὰ καταλάβω πὼς ἔπρεπε πρῶτα νὰ γίνω φιλενάδα τους. Ἐγὼ τότε εἶχα ἄλλες ἰδέες. Ἔτσι κλι κεινοὶ προτιμήσανε νὰ σωπάσουνε. Ὑστερα μὲ πῆρε τὸ ποτάμι. Κι ἅμα πάρης τὸν κατήφορο, ἄντε πιά νὰ κρατηθῆς . . .

Ἀναστέναξε βαθιά.

Ὁ Ἀλέξης τὴν κοίταξε στὰ μάτια. Ἄν μποροῦσε, ἂν ἔδρισκε νὰ τῆς εἰπῆ κάτι γιὰ νὰ τὴν παρηγορήσῃ ; . . Μὰ σὲ τετοια θέση, φοβοῦτανε πὼς ὅ,τι κι ἂν τῆς ἔλεγε, δὲ θὰ εἶχε καμιὰ σημασία . . .

Ἡ παράσταση μάζεψε ὅλον τὸν κόσμον στὸν καφενέ. Ὁ Σταθούλας, ποὺ εἶχε ἀνάψει καὶ μιὰ δεύτερη λάμπα, μιὰ γιὰ νὰ φωτίζῃ τὸ μαγαζὶ καὶ μιὰν ἄλλη γιὰ νὰ φωτίζῃ τὸ πάλκο, ἔτριβε τὰ χέρια του ὅσο ἔδλεπε τὸν κόσμο νὰ μπαίνη.

— Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ σπίτι ; ρώτησε ἕνας χωριάτης δείχνοντας τὴν Ἀκρόπολη, ποὺ εἶτανε ζουγραφισμένη πάνω στὴν αὐλαία.

— Μμ . . . Χαίρω κ' ἐγὼ . . . Μπορεῖ νᾶναι τὸ Παλάτι.

— Καλὰ λές, τὸ Παλάτι θᾶναι.

Χτυπάει ἕνα κουδουνακι. Σὲ λίγο σηκώνεται ἡ αὐλαία· ὅλοι κρατᾶνε τὴν ἀνάσσα τους. Ἀρχίζει ἡ

παράσταση. Μὰ τὸ ἔργο εἶναι γραμμμένο σὲ μιὰ γλώσσα μὲ κάτι βαθιὲς Ἑλληνικοῦρες ποὺ κάνει τὸν κόσμον νὰ σκοντάφτη σὲ κάθε λέξη.

— Τί διάλογο μωρέ, πῶς τὰ λέει ἔτσι; μουρμουρίζει ἕνας.

— Ἄμ τί θαρρεῖς; Δὲν εἶναι γιὰ ὅλους αὐτὰ τὰ πράματα, ἀπάντησε ὁ κύρ Σταῦρος, ὁ δικαστικὸς κλητήρας.

Ὡς τόσο τὸ ἔργο τοὺς τραβάει ὅλη τὴν προσοχή. Ἔχει σκηνὲς περιέργες καὶ ρωμαντικές. Εἶναι κάποιος ποὺ ἀγαπάει τὴν κόρη ἑνός. Τὸν ἀγαπάει κι αὐτὴ μὰ ὁ πατέρας δὲν τονὲ θέλει καὶ τότε κείνος φοβερίζει πῶς θὰ τὴν κλέψη. Συναπαντιοῦνται στὸ δρόμο πατέρας κ' ἐραστής, βρίζονται κι ὁ πατέρας τραβάει ἕνα μαχαίρι νὰ σφάξῃ τὸ νέο.

— Μή, μή, γιὰ τὸ Θεό, ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ ἀπὸ τὴ θάλα.

Εἶτανε ἡ φωνὴ κάποιου χωριάτη ποὺ νόμισε πῶς πρόκειται νὰ γίνῃ στ' ἀλήθεια φόνος κ' ἔβαλε τὶς φωνὲς γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ καχό.

— Μὴ φοδᾶσαι, γύρισε ὁ θιασάρχης, ποῦπαιζε τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα, καὶ τοῦ εἶπε σιγαλά, χαμογελώντας πάνω ἀπὸ τὸ πάλκο.

Στὴ δευτέρη πράξη παρουσιάζεται ἕνας ἀντεραστής. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ τῶπαιζε ὁ Ἀλέξης. Ἐδῶ τὰ πράματα μπλέχονται. Τί θὰ γίνῃ τώρα; Ποιὸνε θὰ προτιμήσῃ ἡ κόρη;

Ὁ Ἀλέξης προχώρησε στή σκηνή μὲ βήμα δειλό. Τὰ πόδια του τρέμανε κ' ἡ φωνή του δὲν μπορούσε νὰ κρατήσῃ ἓνα σταθερὸ τόνο. Ἔβαλε ὄλα τὰ δυνατὰ του γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὸν ἑαυτὸ του, νὰ νικήσῃ τὴ συγκίνησή του ποὺ πήγαινε νὰ τὸν πνίξῃ. Δὲν ἔπρεπε νὰ ντροπιαστῇ μπρὸς στὸν κόσμον, καὶ τό σπουδαιότερο, δὲν ἔπρεπε νὰ γελοιοποιηθῇ μπρὸς στὰ μάτια τῆς Ρίκας, ποὺ τὸν παρακολουθοῦσε πίσω ἀπὸ τὰ παρασκήνια κι ὄλο τοῦ ἔγνεφε καὶ τοῦ σιγανοψιθύριζε ὁδηγίες.

Οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀρχὴ δὲν ὑποπτέψανε τίποτα.

— Βρέ, ὁ Ἀλέξης δὲν εἶναι αὐτός; ψιθύρισε ἓνας.

— Καλὰ λές, σὰν κι αὐτόνε μοιάζει, δεδαίωσε κι ἄλλος ἓνας.

Σὲ λίγο ὄλη ἡ σάλα τὸ εἶχε πληροφορηθῇ πὼς αὐτὸς ποῦκανε τὸν ἀντεραστή, εἶτανε ὁ Ἀλέξης. Αὐτὸ πιὰ εἶτανε μιὰ θρῆσιὰ ἐνάντια σὲ ὄλο τὸ χωριό, μιὰ πρόκληση αὐτάδικη σὰ ν᾿θελε νὰ πῇ «νά, βλέπετε, ἐγὼ δὲ σᾶς λογαριάζω». Αὐτὸ πιὰ δὲ θὰ τὸ συχωρούσανε ποτὲ.

— Πάει, τρελάθηκε.

— Κρῖμα στὸ παιδί.

— Πωπὼ ντροπές! Δάσκαλος ἄνθρωπος!...

— Νὰ τηλεγραφήσουμε στὸ ὑπουργεῖο νὰ μᾶς στείλῃ ἄλλονε δάσκαλο.

— Μὲ τί μοῦτρα θὰ παρουσιαστῇ αὔριο στὰ παιδιὰ; ..

Ἡ ὄλη ἢ ἀντιπάθεια, ποῦ γεννοῦσε ἢ ἀποτροβηγμένη ζωὴ του, μιὰ ζωὴ ποῦ οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐξηγοῦσανε γιὰ περιφρόνηση, ξέσπασε κείνη τὴ στιγμὴ σὰ χείμαρρος ποῦ πήγαινε νὰ τὸν πνίξῃ. Ἡ παρουσία τοῦ Ἀλέξη στὸ πάλκο, σκότωσε κάθε ἐνδιαφέρο γιὰ τὸ ἔργο.

— Καμαρώστε τον. Δὲ σὰς τᾶλεγα γώ; μουρμούρισε κι ὁ κύρ Ἀγγελῆς, ὁ πλούσιος του χωριοῦ ποῦ εἶχε ρθῆ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ καὶ ποῦ δὲ χώνευε τὸν Ἀλέξη γιὰτὶ δὲν πηγαινε στὴ συντροφιά του σὰν τὸν καλοῦσε νὰ παίξῃ μαζί του σκαμπίλι.

Ἡ γιὸς τοῦ κύρ Ἀγγελῆ, ποῦ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ βγάλῃ οὔτε τὸ Γυμνάσιο, μαζί μὲ κάτι ἄλλους νέους, δὲν ξεκολλοῦσανε τὰ μάτια τους πάνω ἀπὸ τὴ Ρίκα.

— Μωρὲ κόμματος.

— Αὐτὴ δὲ θὰ μοῦ γλυτώσῃ, εἶπε ὁ γιὸς τοῦ κύρ Ἀγγελῆ.

— Δὲς ;

— Γιατὶ ὄχι ; Πόσα θὰ ζητήσῃ; ὅσα κιὰ ζητήσῃ, θὰ τῆς τὰ δώσω.

Οἱ ἄλλοι, ποῦ εἶτανε στὴν παρέα, τονὲ κοιτάξανε μὲ θαυμασμὸ σὰν ἕνανε μεγάλο καταχτητῆ, ποῦ δὲν τοῦ ξεφεύγει γυναίκα.

Στὴ μέση τῆς τρίτης πράξης, ἡ λάμπα τοῦ πάλκου, ποῦ εἶχε πάθει καὶ προτῆτερα πολλὰς φορὲς λιγοθυμιές, ἔσδῃσε. Κ' εἶτανε ἡ πιὸ κρίσιμη, ἡ πιὸ

τραγική στιγμή, ή στιγμή που ό πατέρας άπάγγελνε έναντραγικό μονόλογο. Ο θιασάρχης έγινε έξωφρενών.

— Τι διάολο, μωρέ Σταθούλα, δέν έρρηχνες λιγάκι περσότερο πετρέλαιο στη λάμπα ;

Κείνος τó πήρε για προσβολή.

— Καί σάμπως τó ήξαιρα έγώ πώς έλόγου σου είχες σκοπό νά μάς κρατήσης έδω τόσην ώρα ; Τι λές και λές τόσην ώρα ; .. ώς τόσο δέ φταίει τó πετρέλαιο. Κάτι θάπαθε ή μηχανή.

Όσο νά διορθώση τή λάμπα ό Σταθούλας, ή παράσταση κόπηκε και τó πάλκο έμεινε βυθισμένο σ' ένα μισοσκόταδο.

Τό έργο τέλειωσε κάποτε μέ τήν αυτοχτονία τής κόρης.

Είτανε άργά σαν τέλειωσε ή παράσταση. Οί άνθρωποι φεύγανε νά γυρίσουνε στα σπίτια τους κρατώντας άλλοι μικρά φαναράκια κι άλλοι δαδιά αναμμένα. Ο καφενές είχε άδειάσει κι ό Σταθούλας ταχτοποιούσε τίς καρεκλες, τά σκαμνιά και τούς πάγκους.

Ο Άλέξης αναζήτησε τή Ρίκα. Τηνέ βρήκε έξω από τó μαγαζί, σέ μιá γωνιά σκοτεινή, νά κλαίη, άκκουμπισμένη στον τοίχο. Στάθηκε κοντά της άμίλητος, ύστερx τής είπε σιγαλά.

— Γιατί κλαίς ;

Κείνη σά νά μονολογούσε, άπάντησε κουνώντας τó κεφάλι της.

— Ποϋ κατάντησα, ποϋ κατάντησα .....

Σκυμμένος πάνω σὲ μιὰ κόλλα χαρτί ὁ Ἀλέξης γράφει. Γράφει ἕνα γράμμα σ' ἕνανε φίλο του, δάσκαλο κι αὐτόνε πού ὑπερετεῖ σὲ μιὰν ἄλλη ἐπαρχία. Δὲν εἶναι γράμμα. Εἶναι ἕνα ξεμυστήρεμα, ἕνα ἀνοιγμα τῆς ψυχῆς του. Θέλει ν'ἀνοίξῃ σὲ κάποιονε τὴν καρδιά του. Καὶ τί περίεργο. Τώρα πού θέλει ν'ἀνοίξῃ τὴν καρδιά του, βρίσκει πὼς ἡ γλώσσα πού μεταχειρίζότανε ὡς τώρα στὰ γράμματά του, τοῦ πέφτει λειψή, δίχως χρῶμα, ἔκφραση καὶ ζεστασιά.

Διαβάζει τὴν τελευταία περίοδο.

«Μάθε πὼς ἀνέβηκα χτὲς καὶ στὸ πάλλο. Εἶχε ρθῆ ἔδῳ ἕνας θίασος καρυδοτσακισμένος, νὰ δώσῃ κάμποσες παράστασες, καὶ μὲ τὸ νὰ τοὺς χρειάζεταιαι κάποιο πρόσωπο πού δὲν ὑπῆρχε στὸ θίασο, ἀνάλαβα ἐγὼ νὰ τὸ ἀντικαταστήσω. Τί μ' ἔσπρωξε σ' αὐτὴ τὴν παράξενη ἀλήθεια ἀπόφαση, κ' ἐγὼ δὲν ξαίρω. Ἐγὼ οὔτε ἀπαγγελία ξαίρω, οὔτε σκαμπάζω διόλου ἀπὸ σκηνή. Τὸ καλὸ πού βρέθηκε ἕνα κορίτσι νὰ μοῦ δώσῃ μερικὲς σουδουλές. Μὰ δὲν ξαίρεις τί καλὸ κορίτσι. Μιὰ ἀγγελικὴ ψυχὴ, ἕνα δυστυχημένο πλάσμα πού κατάντησε νὰ γυρίζῃ ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Κάναμε πολλὲς φορὲς συντροφιά οἱ δύο μας, μιλήσαμε πολί, μοῦ δηγήθηκε ὅλη τὴ ζωὴ της. Ἄ! εἶναι ἕνας πολὶ συμπαθητικὸς τύπος. . .

Δίχως νὰ τὸ νιώσῃ, δίνει στὸ μέρος αὐτὸ τῆς

περιγραφῆς ἕνα μάκρος δυσανάλογο πρὸς τὸ ὄλο γραμμα. Ἐδῶ στὸ μέρος αὐτό, πού μιλεῖ γιὰ τὴ Ρίκα, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ πολὺ περιγραφικὸς καὶ σχεδὸν αἰσθηματικὸς, ἢ φράση του γίνεταί πολὺ ζωντανή, κυλάει εὐκολα, τὸ ἐπίθετο ζουγραφίζεται μὲ πολὺ ἔντονα καὶ πολὺ ζεστὰ χρώματα.

Ἀκούγεται χτύπος στὴν ὀξώπορτα. Ἡ μάνα του κατεβαίνει νὰνοίξῃ.

— Μιὰ γυναίκα σὲ θέλει.

Σίγουρα κάποια μητέρα θάναί, πού θάρχεται νὰ τοῦ πῇ κάτι γιὰ τὸ παιδί της.

Ἄνοίγει ἡ πόρτα. Ἡ Ρίκα!

— Ἐσύ εἶσαι; φωνάζει ὁ Ἀλέξης.

Εἶναι κατακόκκινος, σαστισμένος, δυσκολεύεται νὰ μιλήσῃ, φοβᾶται πὼς μπορεῖ νὰ πῇ καὶ καμιὰν ἀνοησία.

Ἡ Ρίκα κάθεται σὲ μιὰ καρέκλα. Μιὰ θλίψη τῆς συννεφιάζει τὸ πρόσωπο. Κάλτι θέλει νὰ πῇ μὰ δυσκολεύεται νὰρχίσῃ. Γιὰ κάμπροσην ὥρα μένουνε κ' οἱ δυὸ ἀμίλητοι, κοιτάζοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλονε.

— Ἦρθα νὰ σὰς ζητήσω τὴ συντρομὴ σας, λέει κάποτε ἡ Ρίκα.

Κεῖνος σαστίζει περσότερο. Τὴ συντρομὴ του; Ποιὰ συντρομὴ του; Τὶ μπορεῖ νὰ τῆς προσφέρῃ αὐτός;... Κεῖνη μαντεύει τὴν ταραχὴ του.

— Χαίρετε, ὁ θιασάρχης μᾶς τῶσκασε δίχως νὰ πληρώσῃ κανένανε. Φαίνεται πὼς τὸν κυνηγούσανε γιὰ

χρέη.. Ποιός ξαίρει ... Τώρα απομείναμε δῶ μοναχοί μας. Καταλαβαίνετε... Πρέπει νά γυρίσω στήν Ἀθήνα ... Ἀποφάσισα νά δώσω μιὰ παράσταση δική μου, κάτι σάν ἐσπερίδα, μόνο καί μόνο γιά τὰ ναῦλα μου .. Καταλαβαίνετε ... Νά μὲ συχωράτε πού σᾶς γίνουμαι ἐνοχλητική .. μὰ σέ ξέγον τόπο ... δὲν ξαίρω ἐδῶ ἄλλον κανένανε .. ἂν εἶχατε τὴν καλωσύνη νά φροντίσετε σεῖς γιά τὰ εἰσιτήρια ;...

Μιλáει γλήγορα, τρώει τὰ λόγια της, βιάζεται νά τελειώσῃ. Εἶναι φανερό πὼς αὐτός ὁ καινούριος ἐξευτελισμός, αὐτὴ ἡ ἀνέλπιστη περιπέτεια, τῆς γεννάει πόνο...

— Ἀνάθεμα τὴν ὥρα ποῦδγαινα στή σκηνή... προσθέτει.

Νιώθει τὴν ἀνάγκη νά τὴν παρηγορήσῃ.

— Δὲν πρέπει νά πελπίξετε .. Εἴσαστε ἀκόμα νέα ... τὸ μέλλο εἶναι δικό σας... ὁ δρόμος ὅλος εἶναι ἀνοιχτός, τῆς λέει ὁ Ἀλέξης.

Κείνη ἀναστενάζει.

— Τώρα κι ἄλλη μιὰ φορά. Ἄμα κυλιστῆ κανεὶς τόσο βαθιά, ἀδύνατο νά ξανανεῶῃ ...

— Μὴν τὸ λέτε ἀδύνατο .. Δύσκολο ἴσως, μὰ ὄχι κι ἀδύνατο ..

Κουνάει θλιβερὰ τὸ κεφάλι της.

— Θὰ κανῶ ὅ,τι μπορέσω. Ἐλπίζω νά τὰ διαθέσω ὅλα τὰ εἰσιτήρια, τὴν ἐ διαβεβαιώνει ὁ Ἀλέξης.

Σάν ἔμεινε μοναχὸς του, συλλογίστηκε πόσο τολμηρὴ εἶτανε αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση πού τῆς ἔδωσε. Ποῦ

θά τὰ διαθέση; Για νὰ τὰ διαθέση, χρειάζονται φι-
λίες, συμπάθειες, ἄνθρωποι ὑποχρεωμένοι. Κι αὐτὸς
εἶναι ἕνα πρόσωπο ἀδιάφορο, σχεδὸν ἀντιπαθητικὸ
στὸ χωριό. Για νὰ τὰ διαθέση, θᾶπρεπε νὰ τὰ χάριση
ἢ νὰ τὰγοράση ὅλα ὁ ἴδιος.

“Ὅπως τὸ φαντάστηκε.

“Ὅπου κι ἂ μίλησε, παντοῦ τὴν ἴδια ἀδιαφορία
συνάντησε.

— Νὰ σοῦ πῶ, κύρ Ἀλέξη, δὲν πετάω ἐγὼ τὰ
λεφτά μου σὲ τέτοια καραγκιοζηλίκια, τοῦ εἶπε ἕνας.

Ἡ λέξη αὐτὴ ἀντήχησε σὰ μιὰ βρισιὰ στ’ αὐτιά
του. Ἡ Ρίκα καραγκιοζηλίκια;...

— Δὲν εἶνε καραγκιοζηλίκια· Αὐτὴ εἶνε μιὰ καλ-
λιτέχνισσα.

— Καλὰ καὶ σὲ χαιρετῶ. Ἄν εἶτανε καλλιτέχνισσα
δὲ θὰ ξέπεφτε ἐδῶ.

— Αὐτὸ μὴν τὸ λές. Δὲν ξαίρεις πῶς καταντάει
καμιὰ φορὰ κανεῖς...

Θὰ ἤθελε νὰ τοῦ ἀναφέρῃ, καὶ ὀνόματα μεγά-
λων καλλιτεχνῶν, ποὺ δυστυχῆσανε, μὰ οὔτε κεῖνος
ὀπῆρχε ἐλπίδα νὰ μεταπειστῇ οὔτε κ’ εἶχε πρόχειρο
κανένα τέτοιο μεγάλο ὄνομα. Για πρώτη φορὰ ἐνιωθε
πόσο ἢ μόρφωσή του εἶτανε περιωρισμένη.

— Μὲ τὸν παρὰ τὸ δικό μας, θέλει νὰ τῆς που-
λήση δούλεψη ὁ ἐρίφης, εἶπε ὁ ἄνθρωπος σὰν ἔφυγε
ὁ Ἀλέξης.

— Μὰ δὲν τὸ κατὰλαβες; τοῦ πονεῖ τὸ δοντάκι του.

— Λές ;...

— Ἄϊ, σίγουρα...

Στὸ δρόμο συνάντησε τὸ Γιάνκο, τὸ γιὸ τοῦ κύρ Ἀγγελῆ. Αὐτός, ἂν τοῦ πρότεινε, θὰ μπορούσε ἴσως νὰγοράσῃ ὄχι ἓνα, μὰ πολλὰ μπιλιέτα. Εἶπε νὰ τοῦ μιλήσῃ μὰ γλήγορα τὸ ξαναβρῆκε. Καλήτερα νὰ μὴν ξαίρη αὐτὸς σὲ τί θέσῃ βρίσκεται ἡ Ρίκα . . .

Σὰν ξαναῆρθε ἡ Ρίκα στὸ σπίτι του νὰ πληροφορηθῆ γιὰ τὰ εἰσιτήρια, τὴνὲ δεδαίωσε πὼς ὄλα εἶχανε πουληθῆ γιὰ νὰ μὴν τῆς φανερώσῃ πὼς τὰ εἶχε κρατήσῃ ὄλα γιὰ λογαριασμό του.

Ἡ παράσταση, πὸν δόθηκε κι αὐτὴ στὸν καφε-νὲ τοῦ Σταθούλα, εἶτανε ἓνα θλιβερὸ θέαμα. Λίγοι, πάρα πολλὶ λίγοι ἄνθρωποι, πὸν τοὺς εἶχε μοιράσει χάρισμα τὰ μπιλιέτα ὁ Ἀλέξης, καθόντανε στὶς καρέκλες, μπροστὰ σ' ἓνα τραπέζι, πὸν εἶτανε ἀνεβασμένη ἡ Ρίκα, καὶ χαζεύανε

— Κοίτα γάμπκ, μουρμούρισε ἓνας.

— Καὶ τί κορμί, πρόστεσε ἄλλος.

Ὁ Ἀλέξης τὴνὲ λυπήθηκε· δὲν ἔδλεπε τὴν ὥρα πότε νὰ τελειώσῃ τὴν ἀπαγγελία γιὰ νὰ πάψῃ κι αὐτὸς ὁ ἐξευτελισμός.

Ἄμα τέλειωσε ἡ παράσταση, ἡ Ρίκα τονὲ φχαρίστησε μὲ λόγια θερμὰ καὶ μ' ἓνα δυνατὸ σφίξιμο τοῦ χεριοῦ, πὸν τὸν ἔκανε νὰνατριχιάσῃ γλυκά.

Καθήσανε σ' ένα τραπεζάκι. Ὁ κόσμος εἶχε φύγει κ' ἡ λάμπα θαμπόφεγγε. Ὁ Σταθούλας ἔπαιζε πικέτο μὲ κάποιονε.

— Σᾶς φχαριστῶ. Μοῦ φερθήκατε σάν ἕνας καλὸς φίλος, τί λέω, σάν ἕνας καλὸς συγγενῆς καὶ κάτι παραπάνω.

Κεῖνος κοκκίνισε.

— Δὲ σᾶς ἔκανα τίποτα, τὸ χρέος μου, σὰ βρεθήκατε στὸν τόπο μας....

Σώπασε λίγο,

— Καὶ τώρα πότε μὲ τὸ καλὸ γιὰ ταξίδι; ρώτησε.

— Αὔριο μὲ τὴν ταχυδρομικὴ ἄμαξα.... ἐσεῖς δὲ θὰ κάνετε κανένα ταξιδάκι στὴν Ἀθήνα; Ἄν καμιὰ φορὰ ρθῆτε, ἐλπίζω πὼς θὰ ζητήσετε νὰ μὲ ἰδῆτε. Ἐγὼ θὰ σᾶς γράψω τὴ σύστασή μου. Θέλω νᾶχουμε κι ἀλληλογραφία, ἃ δὲ σᾶς κάνει κόπο....

Τόσο καλὴ, τόσο εὐγενικὴ! Αὐτὸς τὰ εἶχε χάσει, δὲν ἤξαιρε μὲ ποιὸν τρόπο νὰ τὴν ἐφχαριστήσῃ γιὰ τὴν τόση τῆς καλοσύνη σ' αὐτόνε.

Γύρισε στὸ σπῆτι του. Ἐνιωθε τὴν καρδιά του βαριά. Ἡ Ρίκα λοιπὸ θὰ φύγῃ αὔριο καὶ ποτὲ πιά δὲ θὰ τὴν ξαναἰδῆ. Ξανάφερνε πάντα στὸ νου του τὴν κουδέντα, ποὺ κάνανε τὴν τελευταία στιγμή σὰ δίνανε τὰ χέρια «τελευταία βραδιά ποὺ βλεπόμαστε» τοῦ εἶχε πῆ ἡ Ρίκα. Καὶ κεῖνος τῆς ἀπάντησε. «Ποῦ ξαίρετε; Ἴσως καμιὰ φορὰ...» Γιατὶ τῆς μίλησε ἔτσι; Τί ἐννοοῦσε μ' αὐτὰ τὰ λόγια;

“Ολη τή νύχτα δὲν μπόρεσε νὰ κλείσῃ μάτι. Στριφογύριζε ἀδιάκοπα στὸ κρεβδάτι. Ἡ μάννα του ποὺ κατάλαβε πὼς εἶτανε ξύπνιος τοῦ φώναξε. «Μά, γιατί δὲν κοιμᾶσαι ἀπόψε;»

Δὲν τῆς ἔδωσε καμιάν ἀπάντηση.

Τὸ πρωτὶ πετάχτηκε ἀπὸ τὸ κρεβδάτι ὅ,τι ἄρχιζε νὰ χαράζῃ. Εἶχε πάρει πιά τὴν ἀπόφαση του.

— Μητέρα, φεύγω, τῆς λέει.

Κεῖνη τὰ χάνει, δὲν καταλαβαίνει :

— Φεύγεις λέει ; Καὶ γιὰ ποῦ ;

— Γιὰ τὴν Ἀθήνα,

— Γιὰ τὴν Ἀθήνα ! Καὶ πὼς σοῦ ἤρθε αὐτὴ ἡ ἰδέα !

— Δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀλιώτικα.

Κεῖνη τὸν κοιτάζει στὰ μάτια σὰ νὰ μὴ θέλῃ νὰ πιστέψῃ ταῦτιά της.

Ἡ Ἀλέξης τὴν ἀγκαλιάζει, τῆς φιλεῖ τὰ μάγουλα.

— Ἄχ, μητερούλα μου, μητελούλα μου.

Ἡ ἄμαξα περιμένει ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Ἡ Ἀλέξης σκύθει, παίρνει τὸ χέρι τῆς μάννας του, τὸ φιλάει.

— Στὴν εὐχὴ μου, στὸ καλὸ μου, φιθυρίζει κεῖνη.

Προσπαθεῖ νὰ φανῆ ἀτάραχη, παλεύει νὰ πνίξῃ τὴ συγκίνηση τῆς, νὰ ἐμποδίσῃ τὰ δάκρυα ποὺ θέλουνε νανεβοῦνε στὰ μάτια τῆς.

Ὁ ἀμαξᾶς χτύπησε τᾶλογα κ' ἡ γέρικη ἀμαξᾶ ἄρχισε νὰ τρέχῃ πάνω στὸ φιλοκοσκινισμένο χῶμα τοῦ δρόμου. Ὁ Ἀλέξης προβάλλει τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὸ παραθυράκι. Ἡ μάννα του στέκεται ἀκίνητη στὴν ἴδια θέση σὰ νὰ πέτρωσε. Ὑστερα, σὰν ἔπαψε πιά νὰ φαίνεται καὶ τὸ τελευταῖο σημάδι τῆς ἀμαξᾶς, κινήθηκε νὰ μπῆ πάλε στὸ σπίτι,

— Αἱ, ὑπομονή, δὲν πάει δὲ καὶ στὴν Ἀμερική, τῆς λέει μιὰ γειτόνισσα ποὺ θέλει νὰ τὴν παρηγορήσῃ.

Δὲν ἔδωσε καμμιάν ἀπάντηση. Μπαίνει στὸ σπίτι, κλειδώνει τὴν πόρτα, προχωρεῖ στὴν κάμαρα τοῦ Ἀλέξη. Τὶ ἄδεια, τί κρύα ποὺ φαίνεται ἡ κάμαρα, λὲς καὶ βγάλανε λείψανο ἀπὸ μέσα. Τὸ κρεβάτι στρωμένο μὲ μιὰ χοντρή, κόκκινη μπατανία λὲς καὶ περιμένει τὸ νοικοκύρη του. Νὰ καὶ τὸ τραπέζι του, τὰ βιβλία του, τὸ καλαμάρι του, ἡ πέννα του ... Πῶς τᾶφησε ἔλα αὐτὰ κ' ἔφυγε; ....

Ἡ γριὰ προχωρεῖ μέσα σιγαλὰ σὰ νὰ κοιμᾶται κάποιος. Φέρνει γύρω τὰ μάτια τῆς σὰ νὰ θέλῃ νὰ βεβαιωθῇ ὀριστικὰ πῶς ἀληθινὰ δὲν ὑπάρχει πιά κανένας μέσα στὴν κάμαρα. Παίρνει τὴν κάρπλα καὶ κάθεται δίπλα στὸ κρεβάτι. Τραβάει μπροστά τῆς τὸ ἄσπρο μαξιλάρι, σκύδει ἀπάνω του

τὸ κεφάλι τῆς, τὸ χαϊδεύει μαλακὰ σὰ νάναι τὸ κεφάλι του. Νά, καὶ τάρχικὰ ψηφιά του κεντημένα στὴν ἄκρη μὲ κόκκινη κλωστή.

Μένει κάμποσῃν ὥρα σιωπηλῇ. Τὰ χεῖλια τῆς ἀναδεύονται, τρέμουνε.

— Γιατί, παιδάκι μου, νὰ μοῦ τὸ κάνῃς αὐτό; Δὲ σοῦ ἄρесе πιά νὰ βλέπῃς τὴ μανούλα σου; Τώρα τί θὰ— πογίνω ἐγὼ μοναχῇ, κούτσουρο, μέσα στὸ ἔρημο αὐτὸ σπίτι; Καὶ ἂν καμμιά νύχτα ἐρθῇ ὁ Χάρος καὶ μοῦ χτυπήσῃ τὴν πόρτα, ποῦ θὰ σὲ βρῶ, παιδάκι μου, γιὰ νὰ σοῦ δώσω τὴν εὐχὴ μου καὶ νὰ μοῦ κλείσῃς τὰ μάτια;

Σκύδει, πέφτει πάνω στὸ μαξιλάρι, τὰ δάκρια τρέχουνε, τὸ πανὶ γίνεται μούσκεμα....

Ἡ ἄμαξα τρέχει στὸ δημόσιο δρόμο, ἀγκομαχάει, τρίζει, προσπαθεῖ νὰ κάνῃ τὸ χρέος τῆς. Ἀφοῦ δούλεψε τόσα χρόνια, ἀφοῦ ἄλεσε ὅλους τοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, ἀφοῦ ξεπροβόδισε στὸ νεκροταφεῖο ἕνα σωρὸ νεκρῶν καὶ καλεσμένων, εἶτανε πιά καιρὸς νὰ τὴν ἀφήσουνε ἡσυχῇ σὲ καμιὰ γωνιά. Μὰ ἐκεῖ ποῦ νόμισε πὼς ἦρθε ἡ ὥρα νάναπαυτῇ, τὴν ἀρπάξανε καὶ τὴνὲ στείλανε στὴν ἐπαρχία γιὰ νὰ ξαναρχίσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μιὰ ζωὴ μαρτυρικῇ. Τὴν πασαλείψανε μὲ κάτι λάδια καὶ κάτι μπογιές, τὴνὲ μπαλώσανε ὅπου εἶτανε τρύπια, τὴνὲ σφίξανε, κάνανε ὅ,τι μπορέσανε γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσουνε νέα. Μὰ αὐτὴ ποῦ ξαίρει πὼς δὲ βαστοῦνε πιά τὰ κότσια τῆς, ἀγκομα-

χάει θλιβερά και σε κάθε δυνατό τρέξιμο τῶν ἀλόγων, τρέμει μὴν ἀπομείνῃ στὸ δρόμο. Μὰ τᾶλογα πὺ εἶναι κι αὐτὰ γέρικα και πληγιασμένα, σὰ νὰ καταλαβαίνουνε τὸ φόβο της, δὲ θέλουνε νὰ τὴν κουράσουνε και πολί, και προχωροῦνε σιγὰ σιγὰ, μὲ προσοχή, ὅσο κι ἂ φωνάζει ἀποπάνω τους ὁ ἄμαξας και τοὺς ἀυλακώνει τὸ κορμὶ μὲ τὶς καμουτσικιές.

Λίγο ὄξω ἀπὸ τὸ χωριὸ μπῆκε μέσα στὴν ἄμαξα κ' ἦ Ρίκα, πὺ δὲν ἤθελε νὰ φανῆ πὼς ταξιδεύει μαζί μὲ τὸν Ἀλέξη.....

Σηκώθηκε ἀγέρας. Ἡ σκόνη ὑψώνεται ἀπὸ χάμω, τυλίγει τὴν ἄμαξα μ' ἓνα ἄσπρο σύννεφο, τρυπώνει ἀπὸ τὰ δυὸ παραθυράκια και χώνεται στὰ ρουθούνια τους· τὰ δυὸ μπερντεδάκια πὺ κρέμονται στὰ πκράθυρα, ἀδύνατο νὰ τὴν ἐμποδίσουνε.

Δίπλα περνάει ἓνα μακρὶ ἄμαξι φορτωμένο βαρέλια, πὺ τὸ σέρνουνε δυὸ χοντρά ἄλογα. Οἱ δυὸ ἄμαξάδες ἀλλάζουνε λίγες κουβέντες και ξακολουθοῦνε τὸ δρόμο τους. Ἡ ἄμαξα σκοντάδει μέσα σὲ κάτι λάκκους πὺ σχηματίζει ὁ δρόμος, και σὲ κάθε τράνταγμα, τὸ κορμὶ τοῦ Ἀλέξη πέφτει ἀπάνω στὸ κορμὶ τῆς Ρίκας. Ἡ Ρίκα ἔχει μιὰ διάθεση νὰ μιλάῃ, νὰ γελάῃ, σὰν ἓνα μικρὸ παιδάκι. Τὴ στιγμή αὐτὴ δὲ θυμᾶται τίποτα ἀπὸ τὴ ζωὴ της.

— Τί καλά πὺ εἴμαστε μοναχοί μας στὴν ἄμαξα, λέει.

— Ναί, τυχεροί σά δέ μᾶς τύχανε κι ἄλλοι ἐπιβάτες.

Βασίλεψε ὁ ἥλιος. Ἐκπύρην φτάνει ὁ ἥχος ἐνὸς τραγουδιοῦ. Εἶναι ἓνα τραγούδι, πού τὸ λένε πολλὲς φωνὲς μαζί. Ἡ Ρίκα σκύδει ἀπὸ τὸ παραθυράκι νὰ ἰδῇ.

— Μπᾶ ! Τί εἶναι αὐτοί ; λέει.

Σκύδει κι ὁ Ἀλέξης καὶ τὰ μάγουλά τους σχεδὸν κολλᾶνε τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο.

Εἶναι μιὰ συνοδεία, πού κατεβαίνει τὸ μονοπάτι. Ὁ ἥλιος εἶχε κρυφτῆ κι ὁ ἀγέρας ἀρχίζε τώρα νὰ παγώνη.

— Τοὺς κακόμοιρους πού τοὺς πᾶνε, λέγει ἡ Ρίκα.

Εἶτανε καμπόσοι φυλακισμένοι, ἄλλοι δεμένοι μὲ σκοινιὰ πιστάγκωνα, ἄλλοι μὲ κλειδωνιὲς χέρι μὲ χέρι, καὶ μαζί τους καὶ καμπόσοι ζητιάνοι, ἄντρες, γυναῖκες, γριές, γέροι, κορίτσια, πού τοὺς κάνανε ἐξορία. Ἀξιολύπητο θέαμα. Θὰ ἐρχόντανε ἀπὸ μακρινὸ δρόμο γιατί φαινόντανε ὅλοι κατάσπροι ἀπὸ τὴ σκόνη. Εἶτανε καὶ μερικοὶ ξυπόλητοι. Τῆ συνοδεία τὴν ἔκλεινε ἓνας γέρος στραβός, ἀκκουμπώντας σ' ἓνα ἀψηλὸ ραβδί, βογγώντας ἀδιάκοπα κι ἀδιάκοπα ξαναλέγοντας τὴ φράση « δόξα σοι ὁ Θεός, δόξα σοι ὁ Θεός ». Τὸν ὠδηγοῦσε μιὰ γριά ἀπὸ τὸ χέρι, πού ἴσως νὰ εἶτανε ἡ γυναῖκα του. Οἱ στρατιῶτες τῆς συνοδείας μὲ τὰ ὄπλα περασμένα στοὺς ὄμους τους, τραγουδοῦσανε γιὰ νὰ σκοτώσουνε τὴν ὥρα τους, γιὰ νὰ ξεχάσουνε τὴν κούραση, συζη-

τούσανε, γελοούσανε, πειραζόντανε ἀναμεταξύ τους, πειράζανε κάποτε καὶ κανένανε φυλακισμένο ἢ κανένα ζητιάνο, ξεχνώντας μέσα στή μοναξιά καὶ μέσα στήν κούραση κάθε ἰδέα κανονισμοῦ.

— Δὲ βαστῶ πιά, μωρὴ γριά, θὰ πέσω, μουρμούρισε ὁ γέρος.

Ἡ γριά κούνησε τὸ κεφάλι της, τυλιγμένο μέσα σὲ ἓνα κίτρινο τσεμπέρι. Ἄν ἤθελε ὁ ἀποσπασματάρχης νὰ καθήσουνε λιγάκι νὰ ξεκουραστοῦνε . . .

Μὰ κείνος βιαζότανε νὰ φτάσουνε γλήγορα στὸ χάνι πρὶν τοὺς πάρη γιὰ καλὰ τὸ σκοτάδι.

Ἡ συνοδεία περνοῦσε δίπλα ἀπὸ τὴν ἄμαξα. Ἡ Ρίκα μὲ τὸ κεφάλι κρεμασμένο ὄξω ἀπὸ τὸ παραθυράκι, παρατηροῦσε τοὺς φυλακισμένους καὶ τοὺς ζητιάνους, μὲ μάτι γιομᾶτο θλίψη.

Κεῖνοι περνοῦσανε ἓνας ἓνας καὶ ρήχνανε ἀπάνω της ματιὲς λυσσασμένες, ὕγρες, σὰ νὰ θέλανενὰ τὴν ἐρουφήξουνε. Τὸ κουρασμένο, τὸ στερεμένο κορμὶ τους φλεγότανε, τρανταζότανε, καὶ τὰ ρουθούνια στήν ὀσμή τῆς γυναίκειας, τρυφερῆς σάρκας ἀνοιγοκλείνανε γλήγορα σὰν τοῦ ζώου ποὺ μυρίζεται ἐκεῖ κοντὰ κάποιο κυνήγι.

Οἱ φυλακισμένοι ξαναρχίσανε τὸ τραγοῦδι τους. Τὴν ὥρα ἐκεῖνη καθὼς ἄρχιζε νὰ σκοτεινιάζῃ κ' ἡ παγωνιά ναπλώνεται στὸν ἔρημο κάμπο, τὸ τραγοῦδι ἔπαιρνε μιὰ θλιθερὴ ἔκφραση, ἓνα χαρωπὴν βαθιὰ μελαχολικὸ σὰ νὰ χλαινέ τὴ χαμένη λευτεριά του κανεῖς.

Ἡ ἄμαξα προσπέρασε ἀφήνοντας πίσω τῆς τὴ θλιθερὴ συνοδεία. Ἀπὸ μακρῆ ἀκουγόντανε φωνές, γέλια, τραγούδια, λὲς κ' οἱ ἄνθρωποι μὲ αὐτὸ θέλανε νὰ ξεχάσουνε τὴ δυστυχία τους.

Ἡ Ρίκα εἶχε τραθηχτῆ στὸ βάθος τῆς ἄμαξας. Τὸ θέαμα κεῖνο τῆς εἶχε κόψει ὅλο τὸ κέφι κι ἄπλωσε στὴν ψυχὴ τῆς πάλε μιὰ μελαχολία ὅσο συλλογιότανε μάλιστα κεῖνο τὸ γέρο στραβὸ ποὺ τὸν ἔσερνε ἀπὸ τὸ χέρι ἢ γριά. Ἐπειτα κρύωνε κιόλας, ὁ ἀγέρας ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνὸ ἔφτανε παγωμένος. Τὰ δάχτυλά τῆς τᾶνιωθε κρύα.

Ἡ ἄμαξα στάθηκε. Ἐνας ἄνθρωπος μ' ἓνα φανάρι, ζύγωσε τὸ παραθυράκι τῆς ἄμαξας καὶ κοίταξε μέσα. Εἶτανε ὁ Χατζής. Εἶχανε φτάσει στὸ χάνι ὅπου θὰ μένανε νὰλλάξουνε ἄλογα, νὰ ξεκουραστοῦνε γιὰ νὰ ξεακολουθήσουνε πάλε τὸ δρόμο τους.

Ἡ Ρίκα κατέδηκε ἀπὸ τὴν ἄμαξα. Ἐτρεμε ἀπὸ τὸ κρύο. Ἐνιωθε ἓνα πλάκωμα στὴν καρδιά. Μὰ σὰν ἀντίκρουσε μιὰ μεγάλη φωτιὰ ἀπὸ χοντροκούτσουρα, ποῦκαιγε στὸ τζάκι, ἄρχισε νὰ νιώθῃ πάλε μιὰ γλύκη καὶ μιὰ τρυφεράδα. Τοποθετήθηκε γλήγορα ἀντίκρου στὴ φωτιὰ κι ἄπλωσε τὰ χέρια τῆς, ποὺ εἶτανε κρούσταλο, γιὰ νὰ ζεσταθοῦνε. Σὲ λίγο εἶχε ξαναδρῆ τὸ κέφι τῆς. Μιλοῦσε, γελοῦσε σὰν ἓνα μικρὸ κοριτσάκι.

Ἀκούγονται περπατησιὲς στὸ δρόμο, κουδέντες,

φωνές. Είχε φτάσει ἡ συνοδεία. Ὁ χατζής παίρνει τὸ φανάρι του καὶ βγαίνει στὴν πόρτα.

— Γειά σου, χατζή.

— Καλῶς τὰ παιδιά.

Τελευταῖος φτάνει ὁ γέρο στραβός. Μόλις μπορεῖ νὰ πάρῃ τὰ πόδια του.

— Θὰ πέσω, δὲ βαστῶ, μουρμουρίζει.

— Κάνε κουράγιο, φτάσαμε, τοῦ λέει ἡ γριά.

Ὁ ἀποσπασματάρχης μπαίνει στὸ χάνι.

— Χατζή, ἔχεις κανένα μέρος νὰ τους κλείσουμε αὐτουνοὺς; φωνάζει.

Ὁ χατζής συλλογιέται κάμποσο.

— Κάνει στὸ σταῦλο;

— Γιατὶ δὲν κάνει;

Ὁ χατζής παίρνει ἕνα λυχνάρι καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸ σταῦλο· οἱ φυλακισμένοι ἀκολουθοῦνε. Μέσα στὸ σταῦλο μυρίζει κοπριά, κάτουρα, σανός. Ἐνα ἄλογο χτυπάει δυνατὰ χάμω τὸ πόδι του.

— Ἐδῶ θὰ ξενοχτήσουμε; μουρμουρίζει ἕνας ζητιᾶνος.

— Τοῦ πατέρα σου τὰ καλὰ ζητᾶς; τοῦ λέει ἕνας ἄλλος.

— Θὰ μᾶς τσαλαπατήσουνε τᾶλογα.

— Αἶ, κ' ὕστερα; Θὰ χάσῃ ἡ Βενετιὰ βελόνι κι ἂ σὲ πατήσῃ ἐσένα τὸ ἄλογο.

Βρίσκονται τώρα ὅλοι στρημωγμένοι μέσα στὸ σταῦλο. Ἐνα ἄλογο γυρίζει τὸ κεφάλι του καὶ τοὺς

κοιττάζει περίεργα σὰ νὰ ξιππάζεται γιὰ τὴν ἀπροσδόκητη αὐτὴ συντροφιά, ποὺ τοῦ ἤρθε.

— Δὲ θὰ μᾶς λύσετε, ρέ καλοπαιδο; ρωτᾷ ἓνας φυλακισμένος ἓνα στρατιώτη.

— Νὰ ρωτήσω τὸν κύρ λοχία πρῶτα.

— Ἄμ τί δεμένοι θὰ κοιμηθοῦνε, ρέ ζωντόβολο; ἀποκρίνεται ὁ λοχίας.

Ἐκεῖνος, ἀφοῦ τοῦ βγίλανε τὰ σίδερα, σαλιώνει τὸ χέρι του στὸν καρπὸ καὶ τὸ τρίβει δυνατὰ γιὰ νὰ ξεμουδιάσῃ.

Ἐκεῖνος κλειδώνει τὴν πόρτα. Ἐνα λυχνάρι κατὰμαυρο, πασαλειμμένο μὲ λάδια, σκορπίζει λίγο φῶς, κρεμασμένο ἀπὸ ἓνα ξύλο μπηγμένο στὸν τοῖχο.

— Ζέστα κάνει ἐδῶ, μουρμουράει ἓνας ζητιᾶνος ἐνῶ ἀκούγεται ὄξω τὸ τρίξιμο τοῦ κλειδιοῦ ποὺ γυρίζει.

Ἐκεῖνος βογγάει σωριασμένος σὲ μιὰ γωνιά.

— Ρέ, τοῦτος ὁ γέρος δὲν πάει καλά, φωνάζει ἓνας φυλακισμένος.

Ἐκεῖνος παίρνουνε κάμποσο σανὸ μέσα ἀπὸ τὸ παχνὶ τῶν ἀλόγων, τονὲ στρώνουνε χάμω κι ἀπλώνουνε ἀπάνω τὸ γέρο ποὺ ξακολουθεῖ τὰ βογγητά του.

— Ἡ καρδιά μου, μοῦ πονεῖ ἢ καρδιά μου, ψιθυρίζει ὁ γέρος.

Οἱ στρατιῶτες μαζωχτήκανε τώρα ὅλοι γύρω στὴ φωτιά. Ἐκεῖνος ἔχει χώσει ἓνα ἀψηλό, μεγάλο

μπρίκι γιομάτο κρασί στη φωτιά για να βράση.
 Ὑστερα, ὅταν τὸ κρασί ἀρχίζη νὰ βράζη, κενώνει τὸ
 μπρίκι μέσα στὰ ποτήρια.

— Πόντσι, λέει ἕνας.

Πίνει κ' ἡ Ρίκα πού τῆς ἀρέσει πιὸ πολλὴ ἢ ἄχνα
 πού ἀναδίνει τὸ ζεστὸ πιτό. Ὁξω μουγκρίζει ὁ ἀγέ-
 ρος ἐνῶ ἡ κουδέντα προχωρεῖ ἡσυχῇ, γλυκιά....

Ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ ἄμαξᾶ.

— Ἡ ἄμαξα εἶναι ἔτοιμη.

Ἡ Ρίκα σηκώνεται. Ὁ λοχίας μὲ τὰ στρημένα
 μουστάκια, τῆς δίνει μὲ εὐγένεια τὸ χέρι.

— Στὸ καλὸ, δεσποινίς, καὶ καλὸ ταξίδι.

Ἡ Ρίκα προχωρεῖ πρὸς τὴν ἄμαξα. Καθὼς τὰ
 μάγουλά τῆς εἶναι ἀναμμένα ἀπὸ τὴ φωτιά, δέχονται
 τώρα ἀπότομα τὸ κρῦο φύσημα τοῦ ἀγέρα.

Μέσα ἀπὸ τὸ σταῦλο ἀκούγονται φωνές.

— Πήγαινε, ρέ, νὰ ἰδῆς τί πάθανε αὐτοί; δια-
 τάζει ὁ λοχίας.

Σὲ λίγο ξαναγυρίζει ὁ στρατιώτης.

— Δὲν εἶναι τίποτα. Κεῖνος ὁ γέρο στραβὸς τὰ
 κακάρωσε.

Ὁ λοχίας ξεστομίζει μιὰ βλαστήμια.

— Ὅρῃστε, ἄντε τώρα νὰ φτειάνῃς κεινούριες
 κατάσταςες.

Ἡ Ρίκα νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ κλάψη. Μπαίνει
 μέσα στὴν ἄμαξα, ὁ Ἀλέξης κάθεται δίπλα τῆς, ὁ
 ἄμαξᾶς πιάνει τὰ γκέμια, καμουτσίζει ἀλαφρὰ τᾶλογα.

Ἡ ἄμαξα τρέχει πάνω στὸ σκοτεινὸ δρόμο ποὺ εἶναι γνώριμος στ' ἄλογα. Ὁ ἀγέρας σφυρίζει. Εἶναι κ' οἱ δυὸ ἀμίλητοι. Κάτι βαρὶ τοὺς κρατεῖ καὶ τῷ δυὸ τὰ χεῖλια κλεισμένα.

Ἡ Ρίκα ἔχει βυθιστῆ πάλε σὲ συλλογῆ. Τὸ κρῦο, ἡ μοναξιά, τὸ σκοτάδι, τὸ μονότονο κούνημα τῆς ἄμαξας, ποὺ τῆς φέρνει σὰν ἀναγούλα, ἔπειτα ὁ θάνατος αὐτοῦ τοῦ κακόμοιρου τοῦ γέρου ζητιάνου, ὅλα τῆς βραίνουνε τὴν ψυχῆ. Ὁ Ἀλέξης σέβεται τὴ σιωπῆ της. Νιώθει τὸ κορμί της νακκουμπάη ἀλαφρὰ πάνω στὸν ὦμο του, νὰ πέφτη ἀπάνω του σὲ κάθε τράνταγμα τῆς ἄμαξας καὶ τοῦ φαίνεται σὰ νὰ τοῦ ζητάη τὴν προστασία του.

Ἡ ἄμαξα τρέχει, τρέχει. Σὲ ὅλο τὸ δρόμο μόνο λίγες λέξεις ἀλλάξανε. Ἡ Ρίκα κλείνει τὰ μάτια της, προσπαθεῖ νὰ κοιμηθῆ μὰ τὸ κρῦο ποὺ μπαίνει ἀπὸ τὸ παραθυράκι τρυπητό, δὲν τὴν ἀφήνει...

Μακρὰ φανήκανε τώρα κάποια μικρὰ φωσάκια.

— Νά, τὸ λιμάνι, ψιθυρίζει ὁ Ἀλέξης.

Νιώθει τώρα ἓνα σφιξιμο στὴν καρδιά του. Ζυγώνει ἡ στιγμὴ νὰπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν τόπο του, ἡ στιγμὴ νὰ μπῆ στὸ παπόρι ποὺ θὰ τονὲ φέρη μακρὰ, σὲ ξένον τόπο, στὸ ἄγνωστο. Ἡ ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ, τῆς θάλασσας, ποὺ προβάλλει τώρα ἀπὸ μακρὰ μαύρη, ἀτέλειωτη, μυστηριώδικη, τοῦ φέρνει μιὰ κρυάδα, τὸν κάνει νὰναμετράη μὲ φρίκη τὴν ἀπόφαση ποὺ πῆρε νὰ φύγη. Τί ἔκανα; Ποῦ πάω;

Μήν είναι, αυτό ποῦ κάνω, μιὰ τρέλα ποῦ θὰ μὲ φέρῃ στήν καταστροφή ;

Τώρα ἡ ἄμαξα περνάει μέσα ἀπὸ ἕνα δρόμο μὲ κάτι χαμηλὰ σπίτια. Κάτι σκυλιὰ ἀρχίζουνε νὰ γαυγίζουνε δυνατὰ μέσα ἀπὸ τὶς σκοτεινὲς αὐλές. Φτάσανε στήν πλατεία. Ἡ ἄμαξα στάθηκε.

Ἀκούγεται τὸ βουητὸ τῆς θάλασσας. Τὰ κύματα σπάζουνε μὲ κρότο πάνω στὰ μάρμαρα τοῦ μουράγιου, τὸ καθδαλᾶνε καὶ σκορπίζουνε ἀφροὺς στήν πλατεία. Μακρῆς φαίνεται τὸ παπόρι περὶφωτο καὶ μέσα στὴ βουή τῶν κυμάτων ποῦ τὸ δέρνουνε καὶ τὸ κουνᾶνε, ἀντηχεῖ κάθε λίγο ὁ τραχής, σκληρός, μονότονος κρότος ποῦ κάνει τὸ βίντσι, σμήγοντας μὲ τὰ μουγκρητὰ τῶ βωδιῶν ποῦ τὰ κατεβάζουνε στὸ ἀμπάρι. Ἡ βροχὴ σιγαλοπέφτει στήν πλατεία ποῦ εἶναι γιομάτη βούρκους. Οἱ βαρκάρηδες, ποῦ γυρίζουνε μὲ τὶς νιτσεράδες, φωνάζουνε, βρίζουνε, βλαστημᾶνε. Τὸ σκοτάδι εἶναι πυκνὸ καὶ τὰ μαγαζιὰ τῆς πλατείας ὄλα κλειστά. Μόνο ἕνα καφενεῖο ποῦ χρησιμεύει καὶ γιὰ πραχτορεῖο, εἶναι ἀκόμα ἀνοιχτό, σκορπίζοντας ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα του λίγο φῶς στὸ σκοτεινὸ δρόμο. Ἀνθρώποι, ποῦ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ταξιδέψουμε, μπαινοβγαίνουνε ἀδιάκοπα, μὲ δέματα στὸ χέρι, μιλοῦνε, φωνάζουνε, ζητοῦνε κάτι ποῦ χάσανε. Μιὰ γυναίκα προχωρεῖ στὴ σκάλα τοῦ μουράγιου τυλιγμένη μέσα σ' ἕνα ἄσπρο, μάλλινο χράμι καὶ μ' ἕνα μικρὸ παιδί στήν ἀγκαλιὰ ποῦ

ἀδιάκοπα μιξοκλαίει. Στήν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ πού τελειώνει ὁ μῶλος, ὑψώνεται ὁ ἀψηλὸς φάρος πού σκορπάει τὸ κόκκινο φῶς του μακριὰ στὸ πέλαγο.

Τὸ παπόρι σφυρίζει. Εἶναι ἓνα βαρὶ, πνιχτό, σουρτὸ σφύριγμα πού ἀντηχεῖ ὑποβλητικὸ μέσα στὸ σκοτάδι. Τὸ γουργουρητὸ τοῦ βινταιοῦ ἔπαψε. Τὸ μόνο πού ἀκούγεται τώρα εἶναι τὰ μουγκρητὰ τῶ βωδιῶν.

Οἱ βάρκες ἀρχίζουνε νὰ γυρίζουε στὸ λιμάνι φορτωμένες ἀνθρώπους καὶ πράματα, τόσο πού ἡ κουπαστὴ σχεδὸ νάκουμπάη στὸ νερό.

Ἡ βάρκα ποῦφερε τὸν Ἀλέξη μὲ τὴ Ρίκα στὸ παπόρι, γυρίζει κι αὐτή: . .

Τὸ παπόρι πού χορεύει ἀδιάκοπα πάνω στὰ κύματα, ἀρχίζει ν'ἀπομακρύνεται ἀργά· τὰ φῶτα του ὅσο πᾶνε καὶ γίνονται πιὸ θαμπὰ ὅσο πού κάποτε σβήνουνται ὀλότελα μέσα στὸ σκοτάδι τῆς ἄγριας νύχτας . . .

6

Ὁ Ἀλέξης βρίσκεται στὴν Ἀθήνα. Ὅλα τοῦ φαίνονται τώρα σὰν ὄνειρο. Πῶς ἄφησε τὸ χωριό του, πῶς ταξίδεψε, πῶς ἔφτασε δῶ. Μὰ τί ἤρθε νὰ κάνη στὴν Ἀθήνα; ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια νάφήση τὸ χωριό του, τὸ σπιτάκι του, τὴ γριά μάννα του πού δὲν εἶχε ἄλλογε στὸν κόσμο, τοὺς μαθητές του πού τὸν ἀγαπούσανε σὰν πατέρα, γιὰ νὰ ρθῆ στὴν Ἀθήνα!

Γιὰ νὰ κάνη τί ;

Προσπλθεῖ ν'ἀναλύσῃ τὴν ψυχὴ του. Στὸ χωριὸ εἶναι ἀλήθεια, εἶχε ἀρχίσει νὰ στενοχωριέται. Ὁ τόπος δὲν τονὲ χωροῦσε, οἱ συχωριανοὶ του ἀρχίσανε νὰ τονὲ βλέπουνε μὲ μισὸ μάτι ὕστερα μάλιστα ἀπὸ κείνη τὴν παράσταση. Μὰ κι αὐτὸς δὲν ἐνιωθε πιὰ τώρα τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμὸ ποῦνιωθε ἄλλοτε γιὰ τὸ ἔργο του· τοῦ φαινότανε σὰ ματαιοπονία, μιὰ πού ὁ σκοπὸς του δὲν μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθῆ. Αὐτὴ ἡ ἀτμοσφαῖρα τοῦ χωριοῦ ἄρχισε νὰ τοῦ φαίνεται στενὴ, πνιχτικὴ. Μὰ εἶτανε αὐτὸ λόγος γιὰ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ χωριό, νὰ ρηχτῆ στὸ ἄγνωστο ; Τὶ ἐρχότανε νὰ κάνη ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, δίχως γνωριμιές, δίχως σύστασες, μὲ μετρημένα τὰ λεφτὰ στὴν τσέπη, αὐτὸς μάλιστα πού εἶτανε καὶ τόσο δύσκολος, ἀποτραδηγμένος ἀπὸ τὴν κοινωνία, λιγάκι μισάνθρωπος, ντροπαλὸς πάντα καὶ φοδισμένος, δίχως καμμιά πεποίθησι στὸν ἑαυτό του;

Γιατὶ ἔφυγα ; Αὐτὸ εἶτανε τὸ μεγάλο ἐρωτηματικὸ πού ἔδαζε ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό του. Γιατὶ ἔφυγα ; Ἐφυγα ἀληθινὰ γιὰτὶ δὲ μὲ χωροῦσε ὁ τόπος, γιὰτὶ δὲ μὲ χωνεύανε οἱ συχωριανοὶ μου ; Γιατὶ δὲν ἤθελα νὰ πεθάνω μέσα σ' ἓνα στενὸ χωριό, γιὰτὶ ἤθελα νὰ ζήσω μιὰ ζωὴ πιὸ πλατιά ; Καλά. Μὰ αὐτὸ δὲν εἶτανε νέο. Τόσα χρόνια πῶς τὴν ὑπόφερα ; Πῶς ἐζήσα μαζί της ;

Ὁ νοῦς του πῆγε στὴ Ρίκα. Τοῦ πέρασε μιὰ ἰδέα

πώς μπορούσε νὰ εΐτανε κ' ἐρωτεμένος μαζί της. Μήν εΐναι αὐτό; Μήπως αὐτὴ ἢ γυναίκα μὲ τράδηξε μαζί της δίχως νὰ τὸ καταλάβω; Τὴν ἐρωτεύουμαι τὴ Ρίκα ἢ τὴν ἐσυμπαθῶ μόνο;

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ νους του δίσταζε νὰ ποφασίσῃ. Τί εΐναι αὐτὸ ποὺ νιώθω γιὰ τὴ Ρίκα; Ἀγάπη; Λύπηση; Φιλία;

Στὴ σκέψη πὼς μπορούσε νὰ νῆναι κ' ἐρωτεμένος μαζί της, ἐνίωσε νὰ τὸν κυριεύῃ κάποια γλυκιὰ ἀνατριχίλα.

Νὰ πῆρε τόσο μεγάλη ἀπόφαση ἀπὸ ἔρωτα, αὐτὸ εΐτανε κάτι ἀσυβίβαστο, κάτι ἀκατανόητο γιὰ τὸ χαρακτήρα του τὸν ἦσυχο, τὸ μετρημένο. Μὴν ἄλλαξα ἄξαφνα δίχως νὰ τὸ νιώσω;

Ἡ ἰδέα μιᾶς καταστροφῆς ὑψώθηκε ἄξαφνα μπροστά του. Ἄν πρόκειται αὐτὴ ἢ ἀπόφαση νὰ τοῦ βγῆ σὲ κακό! Πρὸ πάντων κείνο ποὺ συλλογιζότανε εΐτανε ἢ μάννα του. Μπᾶς καὶ δυστυχῆσῃ αὐτὸς καὶ πάρῃ στὸ λαιμὸ του καὶ τὴ μάννα του; Ἄρχει τὸ ποτήρι ποὺ τὴν ἐπότισε μὲ τὸ χωρισμό. Νὰ μὴν ἀκούσῃ τώρα καὶ πὼς ὁ γιὸς της δυστυχάει στὴν Ἀθήνα. Αὐτὴ ἢ λύπη μπορούσε νὰ τὴν ἐσκοτώσῃ . . .

Ἔτσι ἢ ψυχὴ του παράδερνε ἀνάμεσα σὲ κάτι φριχτὲς ἀφιβολίες . . .

Πίσω ἀπὸ τζάμια τοῦ καφενεῖου ποὺ καθότανε, ὑψώνει τὰ μῦτια του πρὸς τὸν οὐρανὸ ποὺ εΐτανε

μολυβένιος. Τὴ βαρῆς, τὴ καταθλιπτικὸς οὐρανός !
 Ὅλο τὸ βάρος του τὸ νιώθει τώρα πάνω στὸ στή-
 θος του.

Βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα γράμμα. Εἶναι
 γράμμα τῆς μάνας του. Ὁ φάκελλος εἶναι πιὰ λιω-
 μένος ... Θέλει νὰ ξαναδιαβασῆ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ
 γλυκὰ τὰ λόγια τῆς ἄν και τὰ ξαίρει πιὰ ἀπόξω.

Ἀγαπημένο μου παιδί

Ἀπὸ τὴ μέρα ποῦφυγες, δὲν μπορῶ νὰ μαζέψω
 τὸ νού μου. Γυρίζω ἀπὸ τὴ μιὰ κάμαρα στὴν ἄλλη
 καὶ σὰν ἔρθῃ ἡ ὥρα σου ἢ ὠρισμένη, περιμένω νὰ
 σ' ἀκούσω νὰνεβαίνῃς τὴ σκάλα. Ἀκόμα δὲν μπορῶ
 νὰ συνηθίσω μὲ τὴν ἰδέα πὼς εἶσαι μακριά μου.
 Εἶτανε τόσο ξαφνικό. Τὸ σπῆτι μας, πὸν τὸ ἀπαρνή-
 θηκες ἔτσι ἀναπάντεχα, σ' ἀποζητάει. Ὁ ἴσκιος σου
 ἀπλώνεται παντοῦ. Σὰν κάθουμαι τὸ βράδι μοναχὴ
 μου, σὰν ἔρημο κούτσουρο, δίπλα στὸ τζάκι, θαρρῶ
 πὼς σ' ἔχω ἀντίκρυ μου, πὼς σὲ βλέπω μὲ τὸ βι-
 βλίο στὸ χέρι, ὅπως εἶχα συνηθίσει χρόνια νὰ σὲ
 βλέπω, σοῦ μιλάω, μὰ ἐσὺ δὲ μοῦ ἀποκρίνεσαι. Τὴ
 νύχτα πολλὲς φορὲς ξεχνάω καὶ μπαίνω στὴν κά-
 μαρά σου. Μοῦ φαίνεται πὼς θὰ σὲ ἰδῶ στὸ κρεβ-
 βάτι κ' ἔρχουμαι νὰ βεβαιωθῶ ἂν εἶσαι καλὰ σκεπα-
 σμένος. Δὲ σὲ βλέπω καὶ μὲ παίρνει τὸ παράπονο.
 Τὸ κρεββατάκι σου βρίσκεται σιγουρισμένο, ἀνάγιγ-

χτο, ὅπως τὸ παράτησες. Τὰ βιβλία σου, ποὺ εἶτανε οἱ ἀγαπημένοι σου σύντροφοι, σὲ καρτεροῦνε πάνω στὸ τραπεζάκι σου. Πῶς τοὺς ἀρνήθηκες τοὺς συντρόφους σου; Πῶς τῶκανες νὰ φύγῃς; Ἐδῶ βουίξε ὁ κόσμος πὼς σὲ ξεμυάλισε κείνη ἢ θεατρίνα. Λένε πὼς τὴν ἔκλειψες καὶ τί σοῦ σούρνουνε. Ἄκοῦς ἐκεῖ δάσκαλος καὶ νὰ κλέψῃ μιὰ θεατρίνα. . . , λένε. Αὐτὰ περίμενα ἐγὼ παιδάκι μου νὰκούσω; Προχτὲς ἦρθε ἡ κυρ Ἀγγελικὴ ἡ γειτόνισσά μας καὶ τί δὲ μοῦ εἶπε. «Πάει, τόχασες τὸ παιδί σου, ξέγραψέ το, δὲν ἔχεις πιά παιδί. Σοῦ τὸ ρούφηξε κείνη ἢ θεατρίνα» Κ' ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἰπῶ, τί νὰ τοὺς ἀποκριθῶ; Τάχω χαμένα, γυρίζω σὰν τρελή. Νὰ τὸ πιστέψω λοιπὸν πὼς μ' ἀρνήθηκες, πὼς ἀρνήθηκες τὴ γλυκιά σου μανούλα γιὰ πάντα, πὼς τὴν ξέχασες, πὼς δὲ θέλεις πιά νὰ τὴν ξαναἰδῆς; Δὲ θὰ ξαναγυρίσῃς στὸ σπιτάκι σου, στὴ μητερούλα σου, νὰ λάμψῃ πάλε τὸ σπίτι μας σὰν πρῶτα, νὰ βουλωθοῦνε καὶ τὰ κακὰ στόματα ;»

Ἐκλείσειε πάλε ἀργὰ τὸ φάκελλο καὶ τὸν ἔβαλε στὴν τσέπη του. Ζήτησε μιὰ φημερίδα. Ἐρρηξε μιὰ ματιὰ καὶ τὴν ἄφησε πάνω στὸ τραπέζι. Ὅλο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Πολιτικὴ, φαγομάρα, γκρίνια, τίποτα καινούριο, τίποτα γενναῖο. Καὶ μιὰ γλώσσα, ἓνα ὕφος πομπώδικο, κούφιο. Πῶς βρῖσκονται ἀνθρωποὶ καὶ διαβάζουνε τέτοια πράματα ;...

Ρήχνει τὰ μάτια του ὄξω στὸ δρόμο. Ὁ οὐρανὸς

είναι θολός, ό δρόμος γιοματός βουρκο. Νά, τó κάρρο κόλλησε, και δέν μπορεί νά ξεκολλήση. Ο άραμπατζής πιάνει τή ρόδα πουχε χωθή στο βουρκο, τραδιάει τó γκέμι, τó άλογο τεντώνεται, τινάζει τó λαιμό του μά ή ρόδα στρήθει λίγο κι απομένει πάλε κολλημένη.

Ο άραμπατζής ξερνάει μιá χοντρή βλαστήμια, άρπάζει τó καμουσί, τó γυρίζει ανάποδα κι άρχίζει νά χτυπά τó άλογο στο κεφάλι, στα μάτια, στις πλάτες, όπου βρή, σά νά θέλη νά τó σκοτώση.

— Μή βρέ, τί τó βαρᾶς ἔτσι; φωνάζει ἕνας κύριος από τó πεζοδρόμιο.

— Νά κάνης δουλιά σου. Δικό μου είναι, μπορώ νά τó σκοτώσω, άπαντάει άγριεμένος ό άραμπατζής.

Άρχίζουνε κ' οί δυό τή λογομαχία. Τώρα πιάσανε κι άλλοι δυό τις ρόδες, και τó άλογο που ιδροκοπάει κι άσκοφυσάει σά φουσερό, ἔκανε μπρός.

— Τό σταυρό σου, φωνάζει ό άραμπατζής σκουπίζοντας τόν ιδρωτα από τó κούτελό του.

Βλέπει μιá γυναίκα νά περνάη στο πεζοδρόμιο. Περπατάει στα νύχια, με κάτι λουστρινένια γοδάκια που θάπρεπε μόνο πάνω σέ χαλι νά πατοῦνε.

Ο νούς του πάει στή Ρίκα.

Τί νά γίνεται ; Από τή στιγμή που φτάσανε στήν Αθήνα, ἔχει νά τήν ξανκίδη. Θυμάται τó ταξίδι που ἔχανε κάνει μαζί. Τί φριχτό ταξίδι. Ταξιδέψανε κατάστρωμα, δίπλα στο φουγάρο για νάπολαβαίνου-

νε τή ζέστα τῆς μηχανῆς. Ὁ ἀγέρας σφύριζε, τίναζε τὰ σκοινιά, τὰ κύματα πλένανε τὸ κατάστρωμα. Ἄλλοι φωνάζανε, ἄλλοι βλαστημούσανε, ἄλλοι τάζανε στὴν Παναγιά, ἄλλοι ξερνούσανε, ἕνα μωρὸ ἔκλαιγε ἀδιάκοπα μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας του.

Φτιάσανε νύχτα στὸν Περαία. Κεῖνη πῆμενε νὰ χωρίσουνε. Βιαζότανε. Τοῦ εἶπε πὼς θὰ πήγαινε νὰ μείνη στὸ σπῆτι κάποιας θείας τῆς. Τοῦσφιξε δυνατὰ τὸ χέρι καὶ τονὲ βεβαίωσε πὼς ἀμέσως μόλις θὰ ταχτοποιηθῆ, θὰ τοῦ γράψῃ τὴ διεύθυνσή τῆς γιὰ νὰ πάῃ νὰ τὴνὲ βρῆ.

Μὰ πέρασε τόσος καιρὸς κι ἀκόμα νὰ λάβῃ γράμμα τῆς. Βαρέθηκε πιά νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ ταχυδρομεῖο. Ντρέπεται καὶ τὸν ὑπάλληλο. Τί θὰ λέῃ κι αὐτός; Σίγουρα θὰ τὸν παίρνῃ γιὰ κανέναν ἐρωτευμένο. Τώρα τονὲ συνήθισε κι αὐτὸς καὶ δὲν τὸν ἀφήνει νὰ ζυγώσῃ στὸ παραθυράκι παρὰ τοῦ γνέφει ἀπὸ μακρῆ. «Τίποτα»... Κεῖνος κατεβάζει τότε τὸ κεφάλι κι ἀπομακρύνεται γιὰ νὰ ξαναγυρίσῃ πάλι αὔριο....

Βγαίνει ἀπὸ τὸ καφενεῖο. Μέσα ὁ ἀγέρας εἶναι θολὸς ἀπὸ τοὺς καπνοὺς, ὑγρὸς. Ταῦτιά του βουίζουνε ἀπὸ τὸ χτύπο τῶν ταβλιῶν. Τραβάει γιὰ τὸ ταχυδρομεῖο. Ἡ καρδιά του χτυπάει καθὼς μπαίνει στὴ μεγάλη αὐλή. Βλέπει ἀνθρώπους ὄρθιους, σκυμμένους πάνω στ' ἀψηλὰ ἀναλόγια, νὰ γράφουνε. Μπρὸς στὸ παραθυράκι εἶναι κόσμος μαζεμένος. Δὲ

βιάζεται νά πάρη θέση. Καλήτερα νά ἐλπίζῃ περσό-
τερη ὥρα...

Τί χρῖμα. Οὔτε σήμερα γράμμα.

— Σᾶς ξέχασε, τοῦ λέει ὁ ὑπάλληλος μ' ἓναν τόνο
ποῦ μπορεῖ νά ναι κ' εἰρωνικός.

Νά, ἐκεῖ κατάντησε. Κοντεύουε νά τὸν πάρουε
καὶ στοῦ μεζέ. Μὰ καὶ πάλε πῶς μπορεῖ νά μὴ ρθῇ
νά ρωτήσῃ;...

Βγαίνει στοῦ δρόμο. Στέκεται στή γωνιά καὶ κοι-
τάζει τὸ πλῆθος ποῦ ἀνεβοκατεβαίνει, ἀφαιρεμένος.
Τόσες γυναῖκες καὶ νά μὴν εἶναι καμιὰ ἀνάμεσα
σ' αὐτὲς ἢ Ρίκα I...

Βγάζει τὸ ρολοῖ του, κοιτάζει τὴν ὥρα. Εἶναι
ὥρα νά πάῃ στοῦ σπίτι τοῦ βουλευτῆ του. Τώρα
ζητάει νά μετατεθῇ στήν Ἀθήνα. Θέλει νά νασσαίνη
μέσα σ' ἓνα πιὸ πλατὴ ὀρίζοντα. Στὸ χωριὸ τοῦ
πιανότανε ἰτιά ἢ ἀνάσσα του. Ὁ βουλευτὴς τοῦ τὸ
παράστησε στήν ἀρχὴ γιὰ πολλὸ εὐκολο, σχεδὸ γιὰ
βέβαιο. Τοῦ ἀναγνώρισε ὅλο τὸ δικαίωμα νά ρθῇ
καὶ αὐτὸς στήν Ἀθήνα ἀφοῦ εἶχε φάει πιά τὴν ἐπαρ-
φία μὲ τὸ κουτάλι· ὕστερις ἀρχίσανε οἱ δυσκολίες.
Τὴ μιὰ μέρα ὁ ὑπουργός, τὴν ἄλλη ὁ τμηματάρχης...
Ἐξίρεις, ἓνας ἡλίθιος τμηματάρχης ποῦ δὲν ξαίρει τί
τοῦ γίνεται. Μὰ ποῦ θὰ μᾶς πάῃ, τί θὰ κάνῃ, θὰ
ὑποχωρήσῃ στοῦ τέλος.

Σήμερα εἶναι ἡ τελευταία φορὰ ποῦ πηγαίνει
στοῦ σπίτι του. Ἄλλη φορὰ δὲν ξαναπηγαίνει. Ἄρ-

χίζει να τὸ νιώθῃ πολλὴ ταπεινωτικὸ, πολλὴ ἐξευτελιστικὸ νανεβοκατεβαίνῃ τόσες φορές τὶς σκάλες του... Ἐπειτα δὲν μπορεῖ νὰ περιμένῃ περισσότερο. Τὰ χρήματα τοῦ κοιτεύουνε νὰ σωθοῦνε. Καὶ δὲν εἶναι μονάχα αὐτός, ἔχει καὶ τὴ μάνα τοῦ ποὺ περιμένει νὰ τῆς στείλῃ λεφτά....

Βαδίζει σκυφτὸς μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες. Ὁξω ἀπὸ ἓνα χαμηλὸ σπίτι, βλέπει μιὰ σύναξη.

Ζυγώνει, ρωτᾷ. Πολλοὶ δὲν ξαίρουνε. Ἐνας κύριος μισόκοπος ἀκούγεται νὰ λέῃ.

— Γιόμισε ἡ Ἀθήνα ἀπὸ κοκότες. Ποῦ καταντήσαμε! Οὔτε στὸ Παρίσι δὲν ὑπάρχει τόση ἀνηθικότητα.

— Μὰ τί τρέχει; ρωτᾷ κάποιος.

— Νά, κάποια κοκότα κάθεται ἐδῶ μέσα...

— Αἶ, καὶ λοιπόν;

Ὁ κύριος ξαφνιάζεται.

— Τί θὰ πῆ λοιπόν; Δὲν ἔχει λοιπόν. Δὲν μποροῦνε οἱ κοκότες νὰ κάθονται στοὺς δρόμους ποὺ εἶναι τίμια σπίτια.

— Καὶ ποῦ θέλετε νὰ καθήσουνε;

— Αὐτὸ δὲ μ' ἐνδιαφέρει... Ἄς καθήσουνε ὅπου θέλουνε. Ἄς πᾶνε νὰ δουλέψουνε.

— Κι αὐτὸ μιὰ δουλιὰ δὲν εἶναι;

— Μμ. ὦραία δουλιὰ... καὶ τὸ χειρότερο ποὺ δὲ θέλουνε νὰ συμμορφωθοῦνε καὶ μὲ τὴν ἀστυνομικὴ διάταξη γιὰ τὴν ἐπιθεώρηση. Τί δηλαδῆ; Πρέ-

πει νά τις αφήσῃ ἢ αστυνομία νά γιομίσουνε τὸν κόσμον ἀρρώστειες ; Αὐτὸ δὲν τὸ καταλαβαίνω.

— Νάτηνε, νάτηνε, φωνάζει κάποιος.

Ἡ πόρτα ἀνοίγει. Μιά γυναίκα φαίνεται. Προχωρεῖ σκυφτή, μὲ τὸ κεφάλι σκεπασμένο μὲ μιὰ μεταξωτὴ γάζα. Ἐνα μόνιππο περιμένει ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα. Ἡ γυναίκα ρήχτηκε μέσα στὸ μόνιππο, καὶ δίπλα καὶ μπρὸς θρονιάζονται δύο χωροφυλάκοι. Τὸ μόνιππο κάνει μπροστά, ἐνῶ ἀπὸ πίσω ξεσπάει ἄγρια ἡ πρόγκα.

ὦ ! ὦ, ὦ, ὦ, ὦ,.....

Ὁ Ἀλέξης ρήχεται πίσω ἀπὸ τὸ μόνιππο ποὺ τρέχει. Τοῦ φάνηκε πῶς κάτω ἀπὸ τὴ γάζα ξεχώρισε τὸ κεφάλι τῆς Ρίκας καὶ θέλει νά βεδαιωθῇ. Τρέχει, χώνεται, βουτάει στὶς λάσπες, λαχανιάζει.

— Μωρέ, κοτζάμ ἄντρας καὶ δὲ ντρέπεται, μουρμουρίζει κάποιος.

Τὸ μόνιππο τρέχει πολὺ καὶ δὲν μπορεῖ νά τὸ φτάσῃ.

— Τοῦφυγε, ἀκούει κάποιονε νά λέγῃ ἀπὸ πίσω.

Τὸ μόνιππο ἔστρηψε στὸν κατήφορο. Στέκεται. Ὁ ἴδρωτας στάζει ἀπὸ τὸ κούτελό του.

— Ποῦ νά τὴν πᾶνε ; λέει μὲ τὸ νού του.

Κάνει τὴ σκέψη πῶς ἴσως τὴν ὀδηγοῦνε στὸ τμήμα. Ἀπὸ κεῖ θὰ μπορέσῃ κάτι νά πληροφορηθῇ.

Φτάνει στὸ τμήμα. Ζυγώνει τὸ σκοπὸ ποὺ μαζεύεται μέσα στὴ σκοπιὰ γιὰ νά γλυτώσῃ τὸ κρῦο.

— Μπαῶς καὶ φέρανε δῶ καμιὰ γυναίκα ; ρωτάει.

— Δὲν ξαίρω.. Ἐγὼ τὴν ἄρᾳ μπῆκα σκοπός. Μὰ θαρρῶ... Γιὰ ρώτησε μέσα...

Μπαίνει σὲ μιὰ πλακοστρωμένη αὐλὴ ὅπου οἱ περισσότερες πλάκες εἶναι σπασμένες. Ἀπὸ τὸ βάθος τῆς αὐλῆς, πίσω ἀπὸ κάποιο φεγγίτη, βγαίνουν φωνές. Κάποιος μιλάει μονάχος του, βρίζει, βλισστημάει, τραγουδάει, παρακαλεῖ, κλαίει. Εἶναι ἕνας τρελός...

Ἀνεβαίνει μιὰ ξύλινη σκάλα γιομάτη λάσπες. Μπαίνει σ' ἕνα μακρὸ διάδρομο. Νὰ τὸ γραφεῖο τοῦ ἀστυνόμου. Προχωρεῖ μηχανικά. Χτυπάει τὴν πόρτα.

— Ἐμπρός, ἀπάντάει ἀπὸ μέσα μιὰ βαριὰ φωνή.

Ἐὸ ἀστυνόμος σκύβει πάνω σ' ἕνα σωρὸ ἔγγραφα.

— Σὰς φέρανε κάποια γυναίκα; ρωτάει ἐνῆ πιάνεται ἡ ἀνάσσα του ἀπὸ τὴ συγκίνηση.

Ἐὸ ἀστυνόμος σηκώνει ἀργὰ τὸ κεφάλι του.

— Δηλαδή θὰ σοῦ δώσουμε λόγο;... Ποιὰ γυναίκα;

— Τώρα, ἐδῶ καὶ λίγην ὥρα... μιὰ γυναίκα... τὴνὲ πήρανε ἀπὸ ἕνα σπίτι....

Ἐὸ ἀστυνόμος ζαρώνει τὰ φρύδια του, παίρνει ἕνα ὄψος αὐστηρό.

— Ἄ! ἐκείνη τὴν πόρνη; Αἶ, καλὰ, λοιπὸν τί ζητᾷς ἐλόγου σου;

Τὸν κοιτάζει ἀπὸ πάνω ἕως κάτω γιὰ νὰ καταλάβῃ μὲ τί ἄνθρωπο ἔχει νὰ κάνῃ. Τὰ ροῦχα του, ἡ στάση του, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἔκφραση του, δὲν τοῦ γεννοῦνε κανένα σεβασμό.

Ὁ Ἀλέξης τὰ χάνει. Τί νάποκριθῆ; Στέκεται ἀμίλητος, σαστισμένος.

— Χαίρετε, κάποια γνωστή μου, ψιθυρίζει.

Ὁ ἀστυνόμος σκάζει κάτι χοντρά γέλοια.

— Ἄ, γνωστή σου· κατάλαβα, Ἀγαπητικός της πάει νά πῆ. Μὲ ἄλλες λέξεις σωματέμπορος. Κ' ἔχεις τὸ κουράγιο καὶ παρουσιάζεσαι καὶ μπροστά μου. Ξεκκουμπίσου γλήγορα ἀπὸ δῶ γιὰ νὰ μὴ σὲ στείλω μέσα.

Φεύγει ἀμίλητος. Κατεβαίνει ἀργὰ τὴ βρώμικη σκάλα, βγαίνει στὸ δρόμο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ βάθος τῆς αὐλῆς ἀκούγονται ἀκόμα οἱ φωνές τοῦ τρελοῦ. Νιώθει τὰ πόδια του νὰ λιγύζουνε κι ἀκκουμπάει σ' ἓναν τοῖχο. Ἄν εἶτανε ἀλήθεια αὐτή; Ἡ Ρίκα; Εἶναι δυνατό; Μὴν τονὲ γελάσανε τὰ μάτια του; Ἄχ, ὡς εἶτανε νὰ γελάστηκα, νὰ μὴν εἶναι αὐτή. Θὰ εἶτανε φριχτό....

Μέσα στὴν ψυχὴ του γεννιέται τώρα μιὰ τρομερὴ ἀγωνία. Ἐνα φοδερὸ μυστήριο ὑψώνεται πὺ τὸ σκοτάδι του, τοῦ βαραίνει τὴν ψυχὴ, τὸν πνίγει..

Περπατάει δίχως νὰ βλέπη γύρω του, μὲ κίνυνο νὰ τονὲ πατήση καμιὰ ἄμαξα. Οἱ ἤχοι τῶν κουδουνιῶνε φτάνουνε στ' αὐτιά του σὰ νὰ ἔρχονται ἀπὸ ἓναν κόσμον μακρινό.

Θυμήθηκε πάλε πὼς πρέπει νὰ πάη στὸ σπίτι τοῦ βουλευτῆ του γιὰ νὰ πάρη τὴν τελειωτικὴ του ἀπάντηση γιὰ τὸ ζήτημα τῆς θέσης του.

Φτάνει... Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νιώθει πὼς δὲν ἔχει τίποτα καλὸ νὰ περιμένῃ.

Ὁ βουλευτὴς ἔχει σήμερα ἓνα βρῆ πρόσωπο.

— Σαίρεις, ἐδῶ στὴν Ἀθήνα εἶναι ἀδύνατο. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ θέση. Μᾶς προσφέρνουνε μιὰ θέση σὲ ἐπαρχία. Ἐγὼ εἶμαι τῆς γνώμης νὰ δεχτῆς προσωρινὰ κι ἀργότερα βλέπουμε. Τὸ καλοκαίρι μὲ τίς μεταβολές, ἐλπίζω νὰ σὲ φέρουμε στὴν Ἀθήνα.

Φλίνεται σὰ νὰ μὴν ἀκούῃ. Ὁ νοῦς του ταξιδεύει.

— Λοιπὸν τί λές; ρωτᾶει ὁ βουλευτὴς. Τὸ ρῶτημα τὸν ξαναφέρνει στὸν ἑαυτὸ του. Θυμᾶται πὼς πρέπει νὰ δώσῃ μιὰν ἀπάντησιν.

— Φχαριστῶ. Δὲν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τὴ θέση τους. Θὰ ζήσω ὅπως μπορέσω, ἀποκρίνεται, καὶ τραβάει πρὸς τὴν πόρτα. Ὁ βουλευτὴς σαστίζει. Τί νᾶπαθε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος; Μὴν τοῦστρηψε τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὴ φτώχεια, πὺ εἶναι δίχως θέση;

Κάτι θέλει ἀκόμα νὰ τοῦ πῆ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τονε μεταπείσῃ, μὰ κείνος τώρα ἔχει βγῆ στὸ διάδρομο.

Τώρα αὐτὸς δὲν ἐνδιαφέρεται πιά, οὔτε γιὰ τὴ θέση του, οὔτε γιὰ τὴ ζωὴ του ἀκόμη. Κείνο πὺ τὸν κυριεύει δόλακαιρον, εἶναι τὸ μυστήριον αὐτῆς τῆς γυναίκας....

Ἄχ, ἄς μπορούσε νὰ βεβαιωθῆ ποιά εἶτανε αὐτὴ ἢ πόρνη! Τώρα τὴ φριχτὴ του ὑποψία δὲν τολμάει νὰ τὴν ξεμυστηρευτῆ οὔτε στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του....

Σαββατόδραδο. Τὸ σκοτάδι κατεδαίνει σιγὰ σιγὰ στοὺς δρόμους κ' οἱ φαναράδες τρέχουνε βιαστικοὶ μὲ τὸ ξύλο στὸν ὤμο νανάφουνε τὰ φανάρια. Εἶναι μιὰ ὑποβλητικιά ὥρα πού ξυπνάει ἡ κρυφὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ἡ μοδιστρούλα πού σκόλασε ἀπὸ τὴ δουλιὰ ἀπόψε νωρῆτερα, ντύθηκε βιαστικά καὶ βγήκε νάνταμῶση τὸ φίλο της στὸ συφωνημένο μέρος. Ἀπόψε εἶναι Σαββατόδραδο, ξεκούραση, γλεντάκι, φιλιά, λογάκια γλυκά, ὄρκοι, ὑπόσχεση... Στὴ γωνιά μιὰ γυναίκα μὲ κατεβασμένο τσεμπέρι μπροστὰ στὰ μάτια της, ἀπλώνει δειλὰ τὸ χέρι της, κάτι ψιθυρίζουνε τὰ χεῖλιά της, πού χάνεται μέσα στὸ σκοτάδι, προχωρεῖ λίγο ἀπὸ τὸν τοῖχο ὅπου βρίσκεται ριζωμένη, παλεύοντας νὰ κρυφτῆ ὅσο μπορεῖ ἀπὸ τὰ μάτια τῶ διαβατῶν πού οἱ περισσότεροὶ περνοῦνε βιαστικοί, ἀδιάφοροι. Κάποτε στέκεται κανεὶς καὶ κάτι τῆς βάζει μέσα στὴ χούφτα ἐνῶ αὐτὴ μουρμουρίζοντας τραδιέται πάλι στὸν τοῖχο. Ἐνα ζευγαράκι κατεδαίνει τὸ πεζοδρόμιο. Βιάζονται. Οἱ στιγμὲς τοὺς εἶναι μετρημένες, πρέπει γλήγορα νὰ τελειώνουνε γιατί ἡ μαμὰ στὸ σπίτι θὰ περιμένῃ..... Κεῖνος προσπαθεῖ νὰ τὴν ἡσυχάσῃ, κοιτάζει τὸ ρολόι του καὶ τῆς λέει μιὰ ψεύτικη ὥρα δίχως καὶ κείνη νὰ ζητήσῃ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθεια.

Ὁ Ἀλέξης κατεβαίνει τὸ πεζοδρόμιο. Φαίνεται πὼς κάτι ζητάει γιατί κοιτάζει μιὰ μιὰ τὶς πόρτες τῶ σπιτιῶνε σὰ νὰ θέλῃ νὰ διαβάσῃ τοὺς ἀριθμούς.

Βλέπει: ἓνα φανάρι νὰ κρέμεται ὄξω ἀπὸ μιὰ μεγάλη, πλατιὰ πόρτα πού εἶναι ὀρθάνοιχτη. Ἀνθρώποι πού φαίνονται ὅλοι σὰν ἐργάτες, μπαίνουνε μέσα ἀδιάκοπα.

Κοιτάζει τὸν ἀριθμό.

— Ἐδῶ εἶναι, ψιθυρίζει.

Περνάει τὴν πόρτα, ἀνεβαίνει μιὰ μεγάλη σκάλα πού ὀδηγεῖ σὲ μιὰν εὐρύχωρη σάλα μὲ πολλὰ θρανία καὶ καμπόσες καρέκλες. Κάθεται παράμερα στὴν ἄκρη ἑνὸς πάγκου. Μέσα οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἀκόμα λιγοστοί. Μὰ ὁλοένα κ' ἐρχονται κ' οἱ πάγκοι σιγὰ σιγὰ ἀρχίζουνε νὰ γιομίζουνε. Νιώθει τὸν ἑαυτό του σὰν ξένο ἐκεῖ μέσα, σὰ νὰ τοῦ κάνανε χάρη πού τὸν ἀφήσανε καὶ μπῆκε. Κοιτάζει γύρω του. Στους τοίχους κρέμονται διάφορα κάδρα μέσα σὲ φτηνὲς κορνίζες καὶ μὲ κάτι μορφὲς πού τοῦ εἶναι ὀλότελα ἀγνωστες. Ἡ μόνη γνωστὴ μορφή εἶναι μιὰ μορφή Χριστοῦ πού τὸ κάδρου του κρέμεται πάνω ἀπὸ τὸ βῆμα.

— Αὐτός ἐκεῖ μὲ τὰ μακρὰ γένεια, ποιὸς εἶναι; ρωτάει ἓναν ἐργάτη πού καθότανε ἀπὸ πίσω του.

— Ὁ Τολστόης. Τὸν Τολστόη δὲν ξαίρεις; τοῦ ἀπάντησε κείνος σὰ νὰποροῦσε γιὰ τὸ ρῶτημα.

Ἐνῆνεσε μιὰ ντροπὴ πού αὐτὸς δάσκαλος καὶ

δὲν ἤξαιρε κείνο ποὺ ἤξαιρε ἓνας ἀπλὸς ἐργάτης
Γι αὐτὸ καὶ δὲν τόλμησε νὰ ξαναρωτήσῃ καὶ γιὰ
τᾶλλα κάδρα ποὺ θὰ εἶτανε πολλὶ περίεργος νὰ γνω-
ρίσῃ ποιούς παρασταίνανε.

Ἕνας γέρος ἐργάτης μὲ ἄσπρα μαλλιά ἦρθε καὶ
κάθησε δίπλα τους. Φαίνεται πὺς πρώτη φορὰ θάμ-
παινε σ' αὐτὴ τῇ σάλα γιὰτὶ ἔφερνε ἀδιάκοπα γύρω
τῇ ματιὰ του περίεργη σὰ νὰ τοῦ γεννούσανε δλα
τὴν περιέργεια. Κοίταξε τὰ κάδρα ἓνα ἓνα, ἔπειτα
ἔσκυψε στὸ διπλανό του καὶ τοῦ εἶπε σιγαλά.

— Δὲν ἔπρεπε νάχουμε καὶ τὸ κάδρο τοῦ Βασι-
ληᾶ μας ;

Ἕ ἄλλος ζάρωσε τὰ χεῖλια του σὰ νὰ μὴν εἶ-
τανε κι αὐτὸς βέβαιος τί ἔπρεπε νάπαντήσῃ.

— Βέβαια, τὸ κάδρο τοῦ Βασιληᾶ δὲν πρέπει νὰ
λείπη ἀπὸ πουθενά. Ἕ Βασιληᾶς εἶναι ἱερὸ πρό-
σωπο, πρόστεσε ὁ πρῶτος ἐργάτης σὰ νὰ πῆρε κου-
ράγιο ἀπὸ τὴ σιωπὴ τοῦ συντρόφου του.

Ἕ Ἀλέξης παρακολουθοῦσε μὲ βαθιὰ προσοχὴ
τὴν κουδέντα τῶ δυὸ ἐργατῶν γιὰ τὸ κάδρο τοῦ Βα-
σιληᾶ. Βέβαια αὐτοὶ οἱ δυὸ ἐργάτες γιὰ νὰ συζη-
τοῦνε γιὰ ἓνα τέτοιο πρᾶμα, σίγουρα πὺς δὲ νιώ-
θουνε διόλου ποιά εἶναι ἡ θέσῃ τους. Μέσα σ' ἓνα
κέντρο καθαρὰ ἐργατικὸ, τί θέσῃ μπορούσε νάχῃ ἡ
εἰκόνα ἐνὸς βασιληᾶ ; Μὰ ὅπως αὐτοὶ δὲν εἶτανε ἱκα-
νοὶ νὰ δώσουνε ἀπάντησῃ σ' αὐτὸ τὸ ἀπλὸ ρῶτημα,
ἔτσι κι ὁ ἴδιος δὲν μπορούσε νὰ δικιολογήσῃ τὴν πα-

ρουσία του απόψε σ' αυτή τή σάλα. Πώς βρέθηκε αυτός ἐδῶ; Τι ἤρθε νὰ κάνη; Ἐδῶ εἶτανε μιὰ σάλα γιὰ νὰ μαζεύουνται ἐργάτες καὶ νὰ μορφώνονται ἀκούγοντας διάφορα ὠφέλιμα πράματα. Γιατὶ σὰν εἶδε στὶς φημερίδες τὴν εἰδοποίηση πὼς ἀπόψε γίνονται τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς τῆς σάλας, ἡ καρδιά του χτύπησε κι ἀμέσως σκέφτηκε πὼς δὲν ἔπρεπε κι αὐτὸς νὰ λείψῃ ἀπὸ αὐτὴ τὴ γιορτὴ; Πὼς τοῦ γεννήθηκε τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἐργάτες; Εἶτανε μιὰ βαθιὰ ἀπογοήτεψη ἀπὸ τὸ παρελθὸ πού σιγὰ σιγὰ ἄρχιζε νὰ πλώνεται στὴν ψυχὴ του; Εἶτανε ἡ ἀφιβολία πού ἄρχιζε νὰ τὸν κυριεύῃ γιὰ τὴ χρησιμότη τοῦ ἔργου του, γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ σημερινοῦ σχολιοῦ; Ἡ εἶτανε μιὰ ἀπλή συμπάθεια γιὰ τὴν τύχη αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πού ὅλοι τοὺς κατατρέχανε κι ὅλοι στὸ βάθος θέλανε τὸ κακό τους;

Κι ὁ ἴδιος δὲν μπορούσε νὰ πικρήσῃ σ' αὐτὲς τίς ἀπορίες, πού τοῦ παρουσιαζόντανε μέσα στὸ μυαλὸ σὰν ἓνα σύννεφο, σὰν κάτι ἄπιαστο κι ἄπλαστο ἀκόμα, δίχως ὀρισμένο σχῆμα καὶ μορφὴ, σὰ μιὰ μυστικὴ δύναμη πού τὸν ἐσπρωχνε σὲ κάτι ἄγνωστο, σὰ μιὰ γλυκιὰ χλιάδα πού τοῦ περεχοῦσε ὅλο τὸ κορμί. Μέσα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς του ἔνωθε νὰ φυτρώνῃ κάποιο λουλουδάκι σὰν ἓνα ἀγριολούλουδο τοῦ βουνοῦ. Ποιὸς ξαίρει ποιὸς ἀγέρας νᾶφερε τὸν πρῶτο σπόρο καὶ τὸν ἔρρηξε στὴν ψυχὴ του. Τώρα εἶτανε καιρὸς πού εἶχε ἀρχίσει νὰ διαβάζῃ καὶ κά-

ποια ἐργατική φημερίδα πού κυκλοφορούσε κάθε Σάββατο. Εἶτανε μιὰ μικρούλα, μικροσκοπική φημεριδούλα. Μὰ τί νεύρα, τί ὄρμη, τί καινούριους κόσμοις πού τοῦ ἀνοιγε μὲ τὴν πρωτοτυπία τῆς, μὲ τὸ νευρώδικο ὕφος τῆς πού δὲν εἶχε τίποτα κοινὸ μὲ τὰ νερφυλιάρικα, τὰ χιλιοειπωμένα, τὰ ξεφυχισμένα ξαναμασσημένα τῶν ἄλλων φημερίδων.

Ἄπο τίς σκέψεις αὐτὲς τὸν ἀπομάκρυνε ἄξαφνα ἡ παρουσία ἑνὸς παπᾶ. Εἶτανε ὁ παπᾶς πού ἐρχότανε νὰ διαβάσῃ τὸν ἀγιασμὸ γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς τῆς σάλας.

Οἱ ἐργάτες σηκωθήκανε ὅλοι ὀρθιοὶ ἐνῶ ὁ παπᾶς περνοῦσε τὸ πετραχήλι στὸ λαιμὸ του.

— Εὐλογητὸς ὁ Θεός... ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ παπᾶ πού ἄρχισε νὰ χαράζῃ κάτι πλατιοῦς σταυροῦς πάνω στὸ στήθος του. Οἱ ἐργάτες τονὲ μιμηθήκανε. Ἡ σάλα γιομίζει καπνὸ λιθανιοῦ ποῦ χύνεται ἀπὸ τίς τρύπες τοῦ ἀσημένιου θυμιατοῦ. Ὁ παπᾶς διαβάζει τίς εὐχὲς μέσα ἀπὸ ἕνα μικρὸ, λιγδιασμένο βιβλιαράκι κι ὁ διάκος πού στέκεται δίπλα του μ' ἕνα ἄσπρο ράσο σιγοψέλνει διάφορα τροπάρια.

— Μὰ δὲν τελειώνει ἐπιτέλους αὐτὸς ὁ ἀγιασμός; μουρμουρίζει ἕνας ἐργάτης.

— Σούτ. Χαίρεις πὼς αὐτὸ πού λὲς εἶναι ἁμαρτία; τοῦ ἀπαντᾷ ἕνας ἄλλος δίπλα του μὲ κάτι γκρίζα γεννάκια.

— 'Εγὼ λέω πὺς εἶτανε κι ὀλότελα περιττὸς αὐ-
τὸς ὁ ἅγιασμός, ξαναλέει ὁ πρῶτος.

‘Ο ἄλλος τὸν κοιτάζει μὲ ἀπορία.

— Τί λόγια εἶναι αὐτὰ πὺς λές ; θέλεις δηλαδὴ
νὰ καταργήσουμε καὶ τὴν ἐκκλησιά ;

‘Ο ἄλλος σηκώνει τοὺς ὄμους του ἀδιάφορα.·

— Καὶ τί καλὸ εἶδαμε μεῖς οἱ ἐργάτες ἀπὸ τὴν
ἐκκλησιά ;

‘Ο σύντροφός του κουνάει τὸ κεφάλι του.

— Κατάλαβα, κατάλαβα, πῆρε καὶ σένα ὁ νούς
σου ἀέρα. Βρὲ κακομοίρη, αὐτοὶ πὺς τὰ κανονίσανε
αὐτὰ εἶτανε ἄγιοι ἀνθρώποι. Κ’ ἔρχεσαι τοῦ λόγου
σου τώρα... Ἄλλὰ δὲ φταῖς ἐσύ, φταῖνε κείνοι πὺς
σὰς σηκώνουνε τὰ μυαλὰ μ’ αὐτὲς τίς ἰδέες.

‘Ο ἄλλος χαμογελάει εἰρωνικὰ σὰ φχαριστημέ-
νος γιὰτὶ κατάφερε νὰ τονὲ κουρντίση....

‘Ο παπὰς βουτάει μέσα στὴ λεκάνη, πὺς εἶχε
τὴν ἅγιασμό, ἓνα ματσάκι βασιλικὸ κι ἀρχίζει νὰ
ραντίζη ἀπὸ μακρῆς τοὺς ἀνθρώπους, πὺς δέχονται
τίς πιτσιλάδες τοῦ νεροῦ στὰ πρόσωπά τους.

‘Ο ἅγιασμός εἶχε τελειώσει. ‘Ο παπὰς βγάζει τὸ
πετραχήλι του, τὸ διπλώνει κανονικὰ καὶ κάθεται
σὲ μιὰ καρέκλα, στὴ μπροστινὴ σειρὰ, γιὰ νὰ-
κούση τὸ λόγο.

‘Ο ρήτορας ἀνεβαίνει στὸ βῆμα.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός ; ρωτάει ὁ Ἄλέξης πὺς

ὅλα τοῦ φαίνονται πολλὴ περίεργα, τὸ διπλανό του ἐργάτη.

— Ὁ κύριος Θαδαῖος.

— Καὶ τί δουλιὰ κάνει ;

— Δικηγόρος, ἀποκρίνεται ἀδιάφορα ὁ ἐργάτης.

— Δικηγόρος; ξαναλέει ὁ Ἀλέξης σὰ νὰ μὴν περιμένε νὰκούση τέτοιο ἐπάγγελμα.

— Γιατί ; Σοῦ φαίνεται περίεργο ; Δὲν ξαίρεις τί ἄνθρωπος εἶναι, πῶς τρέχει γιὰ ὅλες τὶς δουλιές μας, στὰ ὑπουργεῖα, στὰ δικαστήρια. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, δὲ δέχεται καὶ πληρωμὴ.

Ὁ Ἀλέξης ζάρωσε πάλε στὴ θέση του μὲ τὴ συναίστησή πῶς εἶχε ξεστομίσει κάποια ἀνοησία, ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ τὴνὲ πῆ.

Ὁ ρήτορας ταχτοποίησε τὰ χρυσὰ του γυαλιὰ στὰ μάτια του, χαμογέλασε μ' ἓνα καταδεχτικὸ χαμόγελο, σὰ νᾶλεγε «βλέπετε, τί χάρη σᾶς κάνω ποὺ ἔρχομαι καὶ σᾶς βγάζω λόγο ;», καὶ ἄρχισε τὸ λόγο μὲ μιὰ φωνὴ δυνατὴ. Ἄρχισε τὸ λόγο μ' ἓνα ρητὸ τοῦ Πλάτωνα στὴν ἀρχαία γλῶσσα ποὺ κανεὶς δὲν κατάλαβε τὴ σημασία του μὰ ποὺ καὶ κανεὶς δὲν ἔδειξε πῶς δὲν τὸ κατάλαβε γιὰ νὰ μὴ φανῆ πῶς δὲν ξαίρει τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Μὰ καὶ ὅλη ἡ ἄλλη γλῶσσα του εἶτανε τόσο ἀλύγιστη, τόσο παραγιομισμένη μὲ Ἑλληνικοῦρες ποὺ οἱ ἐργάτες μόλις καὶ καταφέρνανε νὰρπάξουνε καμιά λέξη. Μὰ αὐτὸ φαίνεται θὰ

τοὺς φχαριστοῦσε γιατί ἕνας ἀκούστηκε νὰ ψιθυρίζῃ σιγαλά.

— Μωρὲ γλώσσα !

Πρῶτα πρῶτα τοὺς μίλησε γιὰ τοὺς προγόνους ποὺ τοὺς παράστησε σὰν κάτι ὄντα ὑπερφυσικά, σὰ νὰ εἶχανε κάτι κεφάλες θεώρατες, κάτι χερουκλες χοντρές καὶ μακρῆς, ποὺ ἄλλο δὲν κάνανε ὅλη τὴ μέρα παρὰ νὰ σεργιανᾶνε κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ νὰ συζητοῦνε φιλοσοφία.

— Μὰ τί διάολο, δουλιὰ καμιὰ δὲν κάνανε αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι ; ρώτησε σιγαλά ἕνας τὸ διπλανό του.

Ἐκεῖνος σὰ νὰ πηρᾶξενεύτηκε γι αὐτό, γιατί δὲν τὸ χωροῦσε τὸ μυαλό του πῶς ἀνθρώποι τέτοιοι μπορούσανε νὰ κάνουνε δουλιές σὰν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

— Εἶχανε τοὺς δούλους. Αὐτοὶ δούλευανε καὶ κεῖνοι φιλοσοφοῦσανε, τοῦ ξήγησε ἕνας ἄλλος.

— Ἄ, ἔτσι, ωραία δουλιὰ.

Τώρα ὁ ρήτορας μιλοῦσε γιὰ τὸ κράτος, πάνω σ' αὐτὴ τὴ βᾶση. Μὴν ἀκοῦτε αὐτοὺς ποὺ θέλουνε νὰ σᾶς πείσουνε πῶς τὸ κράτος τάχα εἶναι ὀχτρός σας, πῶς τὸ κράτος εἶναι ἀντιπρόσωπος καὶ προστάτης μιᾶς μονάχα τάξης, τῆς Ἀστικῆς καθὼς τῆνὲ λένε. Ὅλα αὐτὰ εἶναι κολοκύθια. Ὅλοι ἔμεῖς ἀποτελοῦμε μιὰ οἰκογένεια. Δὲν ὑπάρχουνε τάξεις, ὑπάρχουνε μόνο πολῖτες ποὺ ἀγαποῦνε τὴν πατρίδα

τους και πολίτες που θέλουμε το κακό της. Το κράτος είναι σά μιὰ οίκογένεια. Το κράτος είναι ο πατέρας που φροντίζει για το καλό της φαμίλιας, κι ὅλοι ἔμεϊς τὰ παιδιὰ του. Ὑπάρχει πατέρας που νὰ μὴ θέλῃ το καλό ὅλων τῶν παιδιῶν του ; Αὐτοὶ που ὑποστηρίζουνε πῶς το κράτος ξεχωρίζει τὰ παιδιὰ του, τοὺς ξαίρουμε, είναι κάτι ἀναρχικοί, κάτι ἀνισόρροποι, κάτι πουλημένοι, που ἡ θέση τους είναι ἢ στὴ φυλακὴ ἢ στὸ φρενοκομεῖο. Καὶ σίγουρα ἔκει θὰ καταλήξουνε μιὰ μέρα γιατί δὲν είναι δυνατὸ το κράτος νὰ τοὺς ἀφήσῃ αἰῶνια λεύτερους νὰ δηλητηριάξουνε το ἀγνό, το πατριωτικὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ.

— Μπράβο, φώναξε ἕνας ἐργάτης.

Μερικοὶ ἀρχίσανε νὰ χτυποῦνε τὰ παλαμάκια. Ὁ ρήτορας χαμογέλασε πάλε και ξακολούθησε το λόγο του.

— Μονάχα ἕνας τρόπος ὑπάρχει για νὰ εὐδαιμονήσουνε ὅλοι οἱ πολίτες και νὰ δοξαστῇ και το κράτος. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος παρὰ νὰ συνεργαστῇ το Κεφάλαιο μὲ τὴν Ἔργασία. Τὰ δυὸ αὐτὰ μαζί που ἀποτελοῦνε τοὺς στυλοβάτες μιᾶς πολιτείας, θὰ δημιουργήσουνε τὴν εὐτυχία και τὴ δόξα τοῦ λαοῦ και ὀλάκερου τοῦ ἔθνους.

Οἱ ἐργάτες εἶχανε σηκωθῇ ὀρθιοι και βαρούσανε τὰ παλαμάκια.

Ὁ ρήτορας κατέβηκε ἀπὸ το βῆμα μὲ τὴν πεποίθηση πῶς εἶχε κερδίσει ἕναν ἀληθινὸ ρητορικὸ θρή-

αμφο. Δίχως καμιά ἀφιβολία είχε κατακεραυνώσει τούς ἀντίπαλούς του.

Ἕνας ἄνθρωπος πετάχτηκε τώρα ἀπὸ χάρμω καὶ πήδησε στὸ βῆμα. Εἶτανε ἓνας μικρόσωμος ἀνθρωπάκος, ἐργάτης καθὼς φαινότανε ἀπὸ τὰ ροῦχά του καὶ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά του. Τὰ μάτια του πετούσανε σπίθες καὶ τὸ πρόσωπό του ἔδειχνε μιὰν ἀνήσυχη ἔκφραση.

— Ὁ Ζήσης, εἶπε ἓνας.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Ἐργάτης τοῦ γκαζιοῦ.

— Ἕνας ἀναρχικός, πρόστεσε ἄλλος.

Ὁ Ἀλέξης τὸν κοίταξε μὲ προσοχή. Εἶτανε μιὰ μορφὴ πολὶ συμπαθητικὰ καὶ πολὶ ἡμερῆ.

— Δὲ μοιάζει διόλου γι ἀναρχικός, ψιθύρισε.

Ἔστερα σκέφτηκε πὼς αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶτανε καὶ ἀνοησία. Τί θὰ εἶπῃ δὲ μοιάζει γι ἀναρχικός; Πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικοὶ οἱ ἀναρχικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους;

— Μὰ αὐτὸς δὲν εἶναι στὸ πρόγραμμα, φώναξε ἓνας.

— Κάτω.

— Κάτω, κάτω οἱ ἀναρχικοί, φωνάξαγε καὶ ἄλλοι πολλοί.

Καμπόσοι ἐργάτες, παιδιὰ τὰ περισσότερα, σηκώθηκαν τότε προχωρήσανε καὶ σχηματίσανε ἓναν κύκλο γύρω στὸ βῆμα.

— Ὅποιος τοῦ βαστάει, ἄς ἔρθῃ νὰ τὸν ἐμποδίση, φώναξε ἕνας ἀπὸ τὴν παρέα.

Ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ νέου αὐτουνοῦ εἶτανε τόσο κατηγορηματικός, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ ξαναγίνη γλήγορα ἡσυχία μέσα στὴ σάλα. Ὁ Ζήσης περίμενε γαλήνιος πάνω στὸ βῆμα ὅσο νὰ κατακάτση κι ὁ τελευταῖος θόρυβος, μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες.

Ὁ λόγος ἄρχισε μ' ἕνα θερμὸ χαιρετισμὸ πρὸς τοὺς ἐργάτες. Ἀπὸ τὴν πρώτη φράση φάνηκε πὼς εἶτανε ἕνας λόγος ἀλιώτικος. Γλώσσα ἀπλή, ζωντανή, ποὺ ὄχι μόνο τὴν ἐνιόθανε μὰ καὶ τὴν αἰστανόντανε ὄλοι, ἰδέες πρωτότυπες, ζουμερές, τετράγωνες ποὺ ξυπνοῦσανε τὸ νοῦ, ποὺ ἀνοίγανε στὰ μάτια καινούριους, ἄγνωστους ὀρίζοντες.

— Τὸ κράτος, τὸ κράτος ποὺ συβολίζει μόνο τὴ δύναμη τῶν πλουσίων, ποὺ εἶναι μόνο γιὰ νὰ περιφρουρῇ καὶ νὰ διαφεντεύῃ τὰ δικά τους συμφέροντα, αὐτὸς εἶναι ὁ ὀχτρός μας. Μὰ ὁ ὀχτρός ἔχει ρίζες, ἔχει πολλὰ κεφάλια, εἶναι χιλιοπρόσωπος καὶ χιλιόμορφος, χρειάζεται ὄχι μόνο παλληκαριά μὰ καὶ μέθοδο γιὰ νὰ ξερριζωθῇ καὶ νὰ πάψῃ νὰ φλομώνῃ τὸν ἀγέρα μὲ τὴν φαρμακερὴ του, τὴ θολή του ἀνάσσα. Μὰ καὶ δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμον δύναμη ποὺ νὰ μπορῇ νὰ ἀντισταθῇ στὴν ἔνωση μας. Ὅλοι ἔμεῖς ἐνωμένοι μποροῦμε νὰ συντρίψουμε κάθε ἀντίσταση, νὰ πλάσσουμε ἕναν καινούριον κόσμον ποὺ δὲ θὰ ὑπάρχῃ

ἀδικία κι ἀσκήμια μὰ θὰ βασιλεύη ἀδιάκοπα ὁ Ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης, ἡ Ἄνοιξη τῆς Ὁμορφιάς.

— Μπράβο, ἀκούστηκε μιὰ φωνή.

Οἱ ἄλλοι σωμαίνανε μὲ χεῖλια πού τὰ βούλωνε ἡ κακία.

— Ἡ ἔνωση, μόνο ἡ ἔνωση θὰ μᾶς δώσει τὴ νίκη. Μὴν περιμένετε, ἀδέρφια, τίποτα ἀπὸ κανένανε. Ὅ,τι κάνουνε τὰ χέρια μας, ὅ,τι πάρουμε μὲ τὰ χέρια μας, αὐτὸ μόνο θάναι χτῆμα δικό μας, χτῆμα αἰώνιο. Ἐμπρὸς μὲ καθαρὴ καρδιά στὸν ἀγώνα. Σηκώστε ἀψηλὰ τὰ κεφάλια πού σᾶς διδάξανε νὰ τὰ χαμηλώνετε, κοιτᾶξτε τὸν Ἥλιο πού ζυγώνει νάνα-τείλη. Ὅχι πιὰ κλάψες. Φτάνουνε οἱ ζητιανιές. Δὲν εἴμαστε ζητιάνοι, δὲ ζητοῦμε ἀπὸ κανένανε λύπηση. Τὸ Δίκιο μας ζητοῦμε καὶ θὰ τὸ πάρουμε.

— Μπράβο, φωνάξανε πάλι οἱ νέοι πού στεκόν-τανε μπροστά, φρουρώντας τὸ βῆμα. Οἱ ἄλλοι ἀρχί-σανε νὰ μουρμουρᾶνε. Ὁ παπὰς σηκώθηκε νὰ φύγη κουνώντας τὸ κεφάλι του, μὲ τᾶμφια του κάτω ἀπὸ τὴν ἀμσχάλη, κανωμένα ἕνα δέμα.

— Φρίκη, φρίκη, τί πράματα εἶναι αὐτά, μουρ-μούριζε καθὼς κατέβαινε τὴ σκάλα.

Ὁ δικηγόρος μασσοῦσε ὅλη τὴν ὥρα τὴν ἄκρη τοῦ μουστακιοῦ του, χαμογελώντας εἰρωνικά.

Ἡ φωνὴ τοῦ Ζήση ἀντηχοῦσε μέσα στὴ σάλα θερμῆ, ὑποβλητικιά. Ὁ Ἀλέξης στήλωνε ταυτιὰ του

για νάκούση. Ποτέ του σέ ὄλη του τή ζωή δέν εἶχε ἀκροαστῆ τέτοια λόγια. "Ὅ,τι εἶχε διαβάσει τὰ βιβλία, σάν εἶτανε δάσκαλος στό χωριό, εἶτανε τόσο ξένο ἀπό αὐτά τὰ λόγια, πού τοῦ τρικυμίζανε τήν ψυχή, πού τοῦ γεννούσανε κάτι συγκίνησες ἄγνωστες. Κι αὐτός πού εἶχε πιστέψει σέ κάτι ἀξίες πού τις πίστευε για αἰώνιες..." Ἐνας χλιαρός, γλυκός ἀγέρας περνοῦσε τώρα ἀπό ὄλους τοὺς πόρους του καί τοῦ περεχοῦσε ὄλο τὸ κορμί του.

Ὁ Ζήσης κατέβηκε ἀπὸ τὸ βῆμα. Οἱ νέοι ἀρχίσανε τὰ παλαμάκια ἐνῶ συνάμα ἀντηχοῦσε μέσα στή σάλα τὸ γλυκὸ τραγούδι πού τὸ ψέλνανε ὄλοι μαζί.

Σηκωθῆτε παιδιὰ καὶ χτυπήστε !
 Καταφρόνια καὶ πείνα μᾶς σφίγγει
 Τὸ μεγάλο μας δικιο ζητήστε
 Καὶ πατήστε τοῦ ὄχιτροῦ τὸ λαρύγγι.
 Σάν ἀδέρφια μ' ἀγάπη ἐνωθῆτε,
 Φῶς καινούριο θὰ φέξῃ στήν πλάση.
 Για στερνὴ σας φορὰ, σηκωθῆτε,
 Ἡ ὄρμη σας τὰ σίδερα ἄς σπάσῃ.

Ὁ Ἀλέξης ὄρθιος, συνεπαρμένος, χτυποῦσε τὰ παλαμάκια δυνατά, σέ βαθμὸ πού οἱ χοῦφτες του νανάψουνε.

— Κάτω.

— Ὅξω, ὄξω οἱ ἀναρχικοί.

— Δὲ θέλουμε ἐπανάσταση.

Μέσα στο θόρυβο ο δικηγόρος είχε βρῆ τώρα τὸν καιρὸ νὰ βγῆ ἀπὸ τῆ σάλα. Ὁ θόρυβος κι ὁ ἀλλαγμὸς ἔφτανε ὡς ὄξω στὸ δρόμο. Καμπόσοι πιστέψανε πὼς γίνεται καυγὰς κι ἀνεβῆκανε ἀπάνω. Ἀκούστηκε ἡ σφυρίχτρα τοῦ σκοποῦ χωροφύλακα ποὺ εἰδοποιοῦσε τοὺς συντρόφους του.

— Ὁ Ἁγιασμός! ἀκούστηκε μιὰ φωνήτρομαγμένη.

— Χύθηκε ὁ ἁγιασμός!

Μέσα στὴ σύχυση, το τραπέζι εἶχε ἀναποδογυριστῆ κ' ἡ λεκάνη μὲ τὸν ἁγιασμό, ποὺ εἶτανε πάνω, ἔπεσε χάμω κ' ἔγινε θρύψαλα.

Τὸ νερὸ ἀπλώθηκε πάνω στὸ πάτωμα.

— Γρουσουζιά!

— Ἄμαρτία!

— Εἶναι φοβερό!

Ἕνας βεδαίλωνε πὼς εἶδε μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια τὸ Ζήση νὰναποδογυρίζῃ τὸ τραπέζι καὶ νὰ ρήχνη χάμω τὴ λεκάνη.

— Δὲν εἶναι πράματα αὐτά.

— Αὐτοὶ δὲ σέβονται οὔτε τὴ θρησκεία!

— Τί διάολο ἔθνος θᾶναι αὐτὸ δίχως θρησκεία;

Τώρα ὄλοι εἶχανε σκηματίσει ἕναν κύκλο γύρω στὸν ἁγιασμό καὶ κοιτάζανε μὲ θαμνασμό τὰ συντρίμια τῆς λεκάνης.

— Τί θὰ γίνῃ τώρα; ρώτησε ἕνας.

— Αὐτὸ τὸ μέρος δὲν κάνει νὰ πατηθῆ.

— Νὰ τὰ κόψουμε ὄλα τὰ σανίδια, ποὺ βρα-

χήκανε με τὸν ἁγιασμό, καὶ νὰ τὰ ρήξουμε στὴ φωτιά.

— Ὁχι, δὲν κάνει νὰ τὰ κάψουμε. Πρέπει νὰ τὰ φᾶμε.

— Νὰ τὰ φᾶμε;

— Ναί, ἔτσι λένε τὰ βιβλία. Ρώτησε νὰ μάθης ἂ δὲν πιστεύεις.

— Τί διάλογο τοῦ ἦρθε νὰ κάνη τέτοιο πράμα...

— Μά, τὸν εἶδες ἀλήθεια μὲ τὰ μάτια σου;

— Τὸν εἶδα σοῦ λέω, μὰ τὸν Θεό.

— Μὰ αὐτὸς εἶναι ἄθεος, τὸν ξαίρω ἐγώ.

— Δοιπὸν τι θὰ γίνη τώρα;

— Ἐγὼ λέω νὰ φωνάξουμε αὔριο τὸν παπὰ νὰ διαβάσῃ πάνω στὸ πάτωμα ἕναν ἁγιασμό.

— Δὲ φτάνει ἕνας, χρειάζονται τρεῖς παπάδες.

— Νὰ φωνάξουμε κ' ἕνα Δεσπότη.

— Αὐτὸ θᾶναι ἀκόμα καλῆτερο.

— Ναί, μὰ ὡς αὔριο τὸ νερὸ θὰ ἔχη στεγνώσει.

— Ἄ, ὅσο γι αὐτό, νά, φώναξε ἕνας.

Ἐπεσε χάμω μὲ τὰ μούτρα, ἔβγαλε ἕνα μολύδι κι ἄρχισε νὰ χαράζῃ πάνω στὸ πάτωμα μιὰ γραμμὴ, γύρω στὸ μέρος ποῦ εἶχε ἀπλωθῆ τὸ νερὸ τοῦ ἁγιασμοῦ.

— Ἄ, ναί, καλὴ ἰδέα αὐτή.

Στὴν τελευταία πρόταση συναντηθήκανε ὄλοι. Ἡ ἰδέα πὼς ὑπῆρχε κάποιος τρόπος νὰ βγάλουνε

ἀπὸ πάνω τους τὴν ἁμαρτία καὶ νὰπομακρύνουνε τὴ γρουσουζιά, τοὺς ἀνακούφισε.

Ἄρχισανε νὰ κατεβαίνουνε τὴ σκάλα.

— Εἶδες λόγος ; εἶπε ἕνας.

— Δηλαδή σωστή ἐπανάσταση. Ποῦ καταντήσαμε;

— Αὐτὰ κάνουνε οἱ νέες ἰδέες.

— Δὲ λέω πὼς εἶναι ἄσχημες κ' οἱ νέες ἰδέες μὰ χρειάζεταιαι πρῶτα νὰ ὀριμάσουμε....

Ἦ Ἄλέξης περίμενε τὸ Ζήση στὸ πεζοδρόμιο κάτω ἀπὸ ἕνα δέντρο.

Τὴν ὦρα ποὺ τὸν εἶδε νὰ χωρίζεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, βγήκε ἀπὸ τὸν ἴσχιό του καὶ τάχυνε τὸ βῆμα του γιὰ νὰ τονὲ φτάσῃ.

— Μοῦ ἐπιτρέπεις νὰ σοῦ σφίξω τὸ χέρι ; τοῦ εἶπε δειλιά.

Κεῖνος ξαφνιαστέθηκε.

— Νὰ μοῦ σφίξης τὸ χέρι ; Γιὰ ποιοὺ πράμα ; Δὲ σὲ καταλαβαίνω.

— Νά, γι' αὐτὰ ποὺ εἶπες στὸ λόγο σου.

— Θάλεγα κι' ἄλλα μὰ εἶδες πὼς οὐρλιάζανε ; Σοῦ κάνανε λοιπὸν καλὴ ἐντύπωση ;

— Μεγάλῃ. Πρῶτῃ φορὰ ποὺ ἄκουσα τέτοιο λόγο. Ἔδραζα κ' ἐγὼ μιὰ φορὰ λόγους μὰ τὴν ὥρα ποὺ τοὺς θυμᾶμαι, βλέπω πὼς πρέπει νὰ ἀντρέπουμε.

Ἦ Ζήσης ζύγωσε καὶ τὸν κοίταξε καλῆτερα στὸ πρόσωπο.

— Ἐργάτης εἶσαι ;

— Ὅχι, δάσκαλος.

— Ὅχι; Γιατί ὄχι; Ἄφου εἶσαι δάσκαλος, εἶσαι κ' ἐργάτης.

Ἦ Ἀλέξης μάσσησε κάτι ξερά λόγια.

— Θέλω νὰ βλεπόμαστε ταχτικά. Βλέπω πὼς ἔχω πολλὰ πράματα νὰ ὠφεληθῶ ἀπὸ σένα.

Ἦ Ζήσης γέλασε.

— Ἀπὸμένα; Ἄς εἶναι. Ἔρχεσαι τώρα μαζί μου;

— Ποῦ ;

— Νά, σὲ καμιὰ ταβέρνα. Κάτι νὰ τσιμπήσουμε καὶ νὰ γνωριστοῦμε καὶ καλῆτερα.

— Πᾶμε. Ἄκουσ ἐκεῖ.

Κ' οἱ δυὸ μαζί πήρανε τώρα τὸ δρόμο κατὰ τὴν Ἀγορά.

8

— Νὰ τὰ ποῦμε ; ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ ἀπὸ τὴν αὐλή.

Ἦ πρῶτος χρόνος ποῦ θᾶκανε Πρωτοχρονιὰ μακρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι του κ' ἡ καρδιά του εἶτανε γιομάτῃ μελαγχολία. Θυμότανε τὸ χωριό του, τὸ σπίτι του, τὴ μάννα του κ' ἡ ψυχὴ του διψοῦσε αὐτὴ τὴν ὥρα γιὰ κάτι ἄθῳο, κάτι δροσερό, κάτι παιδιάτικο, γιὰ νὰ θυμηθῆ τὰ παλιὰ του, γιὰ νὰ σταλάξῃ κάποια γλύκα στὴν πικράδα τῆς νοσταλγίας ποῦ τονὲ βάραινε.

— Νὰ τὰ ποῦμε ; ξαναεἶπε ἡ ἴδια φωνή.

Εἶτανε δυὸ μικρὰ παιδάκια, τὸ ἓνα μὲ ποδιὰ καὶ τᾶλλο μ' ἓνα κασκέτο τοῦ Γυμνασίου στὸ κεφάλι ποῦ κρατοῦσε κ' ἓνα μικρὸ τρίγωνο στὸ χέρι.

— Πέστε τα, ἀποκρίθηκε ὁ Ἀλέξης ψηλά ἀπὸ τὸ παράθυρο.

Τὰ δυὸ παιδιὰ ἀρχίσανε γλήγορα, βιαστικά, τρώγοντας τὰ μισὰ λόγια, κάνοντας καὶ πεταξοῦρες, νὰ λένε τὸν Ἀγιοβασίλη στὸ μονότονο ἦχο τοῦ τριγώνου. Γιὰ μιὰ στιγμή βρεθήκανε στὸ τέλος.

— Καὶ τοῦ χρόνου ἀφεντικό, φώναξε τὸ ἓνα παιδί, προτείνοντας τὸ κασκέτο γιὰ νὰ δεχτῆ μέσα τὴν ἀμοιβή γιὰ τὸν κόπο τους.

Ὁ Ἀλέξης βρισκότανε σὰ σὲ ὄνειρο. Ὁ νοῦς του ταξίδευε καὶ δὲν ἔνιωσε πὼς τὰ παιδιὰ εἶχανε τελειώσει.

— Χρόνια πολλά, ξαναφώναξε τὸ παιδί.

Βιαστικά ἔβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα φράγκο καὶ τοὺς τὸ πέταξε. Τὸ χαρτί αἰωρήθηκε κάμποσο στὸν ἀέρα κ' ὕστερα ἀργά, μὲ στροφές, ἄρχισε νὰ χαμηλώνῃ ὅσο ποῦ τὸ παιδί τὸ φούχτωσε μὲ τὸ χέρι του στὸν ἀέρα.

— Μπαλωθήκατε πάλι, μουρμούρισε ἡ σπιτονοικοκυρὰ ποῦ βρισκότανε κάτω, μὴν ξαίροντας πὼς νὰ ξηγήσῃ αὐτῇ τὴ γαλαντομία τοῦ νοικάρη της. Δάσκαλος ἄνθρωπος καὶ νὰ μοιράζῃ φράγκα στὰ παλιόπαιδα!

Τὰ δυὸ παιδιὰ βγήκανε ἀπὸ τὴν αὐλή μὰ αὐτὸς ἀπόμεινε ἀκούνητος, μὲ τὸ κεφάλι ἀκκουμπισμένο στὴν κάσα τοῦ παραθύρου. Ἕνας ὀλάκερος, παλιός, ξεχασμένος κόσμος ξυπνοῦσε τὴ στιγμή ἐκείνη μέσα του, ἕνας κόσμος ἀγαπημένος ποὺ δὲν ἔμελλε πιά νὰ τὸν ξαναἰδῇ. Θυμότανε ποὺ κάποτε κι αὐτός, σὰν εἶτανε μικρός, γύριζε μὲ ἄλλα παιδιὰ ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι κ' ἔλεγε τὰ κάλαντα καὶ τὸν Ἀγιοδασίλη, μαζεύοντας μελομακάρουνα καὶ λαλαγγίδες.

Μὲ τὴν ψυχὴ βαριά, τραβήχτηκε μέσα στὴν καμαρούλα του. Ποτὲ ἢ κάμαρα δὲν τοῦ εἶχε φανῆ τόσο κρύα. Ἕνα ξύλινο κρεββατάκι, ἕνα τραπεζάκι, μὲ λίγα βιβλία, ἕνα μπαούλο, ἕνα καθρεφτάκι, μιὰ καρέκλα, ἕνα κάδρο τῆς μάννας του... Ὅλα κρύα, μελαχολικά...

Τοῦ ἤρθε νὰ κλάψῃ μὰ κρατήθηκε.

Τι δὲ θ' ἄδινε σήμερα γιὰ λίγη καλὴ συντροφιά, γιὰ λίγη γλυκιὰ κουδεντούλα, γιὰ λίγη φωτιά. Καὶ νὰ εἶναι μόνος, κατάμονος σὲ μιὰ γυμνή, κρύα κάμαρα, ἔρημος σὲ μιὰ ξένη πολιτεία....

Προχώρησε στὸ ἄλλο παράθυρο ποὺ δῖλεπε πρὸς τὸ δρόμο. Ἀπὸ μακρῆ ἀφτανε πνιχτὴ ἢ βουή τοῦ δρόμου ὅπου ἡ μεγάλη κίνηση δημιουργοῦσε ἕνα θόρυθο τρομαχτικό, ἀνακατεμένο, ἀπὸ φωνές ἀνθρώπων, ἀπὸ ὄργανα ποὺ παίζανε τὸν Ἀγιοδασίλη, ἀπὸ τούμπανα, σφυρίχτρες, καραμοῦζες. Ἀνθρώποι περνούσανε ἀπὸ κάτω φορτωμένοι ψώνια. Μιὰ δούλα μὲ

γυμνά, κόκκινα, παχιά μπράτσα, πέρασε από τὸ πεζοδρόμιο μ' ἓνα ταψί κουραμπιέδες πού ὅ,τι τοὺς εἶχανε βγάλει ἀπὸ τὸ φούρνο. Ἡ εὐωδία χύθηκε στὸ δρόμο καὶ τοῦ χτύπησε στὴ μύτη. Ἕνας κύριος, πού περνοῦσε, ἔδωσε μιὰ μὲ τὸ μπαστούνι του, πού εἶχε χρυσὸ χερούλι, σὲ κάποιον σκυλί, πού εἶχε χώσει τὴν μούρη του σ' ἓνα τενεκὲ σκουπιδιῶνε, γερμένονε πλάγια, καὶ τὸ σκυλί τῶδαλε στὰ πόδια οὐρλιάζοντας ἀπὸ τὸν πόνο, μὰ σὲ λίγο, ἅμα βεβαιώθηκε πὼς ὁ κύριος μὲ τὸ μπαστούνι, εἶχε προσπεράσει, ξαναγύρισε κ' ἔχωσε πάλαι τὴ μούρη του μέσα στὸν τενεκέ...

Τραβήχτηκε πάλαι μέσα. Οἱ ἀνθρώποι πού περνοῦσανε, ἡ δούλα μὲ τοὺς κουραμπιέδες, τὸ σκυλί, οἱ σθημένες νότες τῶν τραγουδιῶν πού τις ἔφερνε ὁ ἀέρας, τοῦ σταλάζανε στὴν ψυχὴ μιὰ βαθιὰ θλίψη, τοῦ δίνανε πιὸ βαθιὰ τὴν ἐντύπωση τῆς μοναξιᾶς του, τῆς ἐρημιᾶς του... Ἡ ψυχὴ του, γυναικῆσια, παθιάρικη, ζυμωνότανε, ἔλιωνε ἀργὰ σὰν τὸ κερί. Δὲ βγήκε ὄξω πίτηδες, γιὰ νὰ μὴν ἀνακατευτῆ μὲ τὸν κόσμον, γιὰ νὰ μὴν ἴδῃ ἀπὸ κοντὰ αὐτὴ τὴν κίνηση τῆ γιορτινῆς, αὐτὴ τῆ χαρὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ νιώσῃ ἔτσι βαθύτερα τὴν πίκρα τῆς μοναξιᾶς. Μὰ νὰ πού καὶ μέσα στὸ σπίτι δὲν μπόρεσε νὰ ξεχάσῃ κ' ἡ χαρὰ τῶν ἀλλουνῶνε τοῦ χτυποῦσε σὰ μιὰ παραφωνία στ' αὐτιά του, οἱ χαρούμενες θύμησες τοῦ χτυποῦσανε τὴν πόρτα σὰ νὰ ζητοῦσανε κι αὐτὲς τὸ μερδικό τους ἀπὸ τὴ γενικὴ χαρὰ.

Πάνω στο τραπέζι του βρίσκονται ένας σωρός τετράδια. Είπε οί εκθεσες τῷ μαθητῶν του. Ἐπὸ τῆ μέρα πού τις ἔφερε ἀπὸ τὸ σχολιό, βρίσκονται ἐκεί, δεμένες σταυρωτὰ μ' ἕνα σπάγγο. Εἶναι οί εκθεσες πάνω στο θέμα γιὰ τὰ Χριστούγεννα πού τοὺς εἶχε παραγγεῖλει πρὶν ἀπὸ τις διακοπές νὰ τοῦ φέρουνε σὰ θὰ ξαναγυρίζανε στο σχολιό.

Ἐξω στο δρόμο ἔχει ἀπλωθῆ τὸ σούρουπο. Εἶναι ἡ πιὸ βαριά, ἡ πιὸ θλιβερὴ ὄρα πού τοῦ κάθεται πάντα στὴν ψυχὴ.

Ἀνάβει τὴ λάμπα του μὲ τὸ καπνισμένο γυαλί. Ἐφοῦ δὲν ἔχει ἄλλη καμιὰ συντροφιά, ἀς ἔχη τουλάχιστο συντροφιά τὸ φῶς τῆς λάμπας. Τὸ φῶς, ἡ ζεστασιά του, τὸ σουσούνισμα τῆς λάμπας τοῦ χαρίζουνε κάποιαν ἐντύπωση ζωῆς, σὰ νὰ βρισκεται δίπλα του κάτι τι ζωντανό.

Παίρνει τὸ πρῶτο τετράδιο. Τί μηχανικιά, τί ξενευριστικιά δουλιὰ. Ὅλο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Καμιὰ πρωτοτυπία, καμιὰ θερμότητα, καμιὰ κίνηση, κανένα ἴχνος ζωῆς. Ὅλα ψεύτικα, στεγνά, συνθηματικά, φκιασιδωμένα. Κ' εἶναι ὅλα αὐτὰ παιδιὰ δροσερά, τρυφερά, μὲ μάγουλα κόκκινα, πού σὰν πιάσουνε τὴν πέννα, μεταβάλλονται σὲ γέρους καμπουριασμένους,τσιμπλιάριδες, τρεμουλιάριδες.

Πετάει χάμω τὴν πέννα κι ἀρχίζει νὰ σουλατσάιρνη πάνω κάτω. Ὅριστε, εἶναι τώρα καιρὸς πού παράτησε τὸ δημόσιο σχολιό καὶ δουλεύει σ' ἕνα

Δύκειο. Μὰ τί βγαίνει ; Ἄδύνατο πιά νὰ ξαναδρῆ τὸν παλιό του ἐνθουσιασμό, τὴ θερμὴ του ἐκείνη πίστη πρὸς τὴν ἀποστολὴ του. Κάτι γκρεμίστηκε, κάτι ἔπεσε, κάτι ἀργοπεθαίνει μέσα του... Τώρα δουλεύει μόνο γιὰ νὰ ζήση, γιὰ τὸ ψωμί, δίχως πίστη, μὲ τὴν ψυχὴ γιομάτη ἀφιβολίες, κι αὐτὸ τοῦ δημιουργεῖ ἓνα ἄλυτο πρόβλημα μὲ τὴ συνείδησή του καὶ τοῦ κάνει τὸ ἔργο του κουραστικὸ κι ἀνιαρό..... Ξανακάθεται στὸ τραπεζάκι. Ξανόρεξα παίρνει ἀπὸ τὸ σωρὸ ἓνα ἄλλο τετράδιο.

— Ἄ, ὁ Πέτρος, ψιθυρίζει.

Ξεφυλλίζει ἀργὰ τὰ φύλλα, ὅσο νὰ φτάσῃ στὴν ἔκθεση.

— Ἐξυπνο παιδί, καλὴ καρδιά, καλὸς μαθητὴς μὰ στὴν ἔκθεση κρῶο, μπούζι.

Εἶναι μιὰ γλυκιὰ, συμπαθητικιά μορφὴ, ἓνα μικροκάμωτο παιδάκι, ποὺ τοῦ ἀρέσει νὰ τὸ φωνάζῃ μὲ τὸ μικρὸ του ὄνομα, ὅπως κάνει γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὲς του ποὺ συμπαθεῖ ξεχωριστά.

Φτάνει στὴν ἔκθεση. Διαβάζει τὴν ἐπιγραφή. «Τὰ φρετινά μου Χριστούγεννα».

Ἀρχίζει τὸ διάβασμα. Δὲν ἔχει καμιὰ ἐλπίδα πὼς ἡ ἔκθεση αὐτὴ μπορεῖ νὰ νάιναι διόλου καλῆτερη ἀπὸ τίς ἄλλες. Κι αὐτὸς τίς ἴδιες κοινοτοπίες θὰ λέῃ, ἢ ἴδια ξεραῖλα κ' ἐδῶ... Μὰ ἀπὸ τίς πρῶτες γραμμὲς ἀναγκάζεται νὰ προσέξῃ. Τὸ ὕφος τραβάει.

Ἡ ἔκθεση αὐτὴ εἶναι σὰ μίαν ἀποκάλυψη. Ὁ Πέτρος σήμερον παρουσιάζεται ἀλιώτικος ἄνθρωπος.

« Μὲ τί λαχτάρα καρτερούσαμε πότε θὰ προβάλλῃ στὴν πόρτα ὁ πατέρας. Εἶχε βγῆ ἀπὸ τὸ προῖ γιὰ νὰ φροντίσῃ, ὅπως ἄκουσα νὰ λέῃ, γιὰ δανεικά. Τί νὰ κάνῃ ὁ καημένος ὁ πατέρας ἀφοῦ τὸν πάσανε ἀπὸ τῆ δουλιὰ; Μοῦ ἔταξε πὼς ἂν οἰκονομήσῃ λεφτά, θὰ μοῦ φέρῃ ἓνα ζευγάρι παπούτσια καινούρια γιὰτὶ αὐτὰ πού φορῶ εἶναι τρύπια καὶ φαίνονται τὰ νύχια μου. Πῶς νὰ πηγαίνα μὲ τρύπια παπούτσια στὴν ἐκκλησιά; Νὰ εἶτανε νὰ πάω ἄλλοῦ πουθενὰ δὲν πείραζε, μὰ στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τέτοια μέρα δὲν πᾶνε μὲ τρύπια παπούτσια. Ἡ μητέρα ὅλη ἐκείνη τὴ νύχτα εἶτανε πολὺ ἀνήσυχη. Νά, ἔρχεται, φτάνει ὁ πατέρας, μᾶς φέρνει κρέας καὶ παπούτσια καινούρια, μᾶς ἔλεγε. Μὰ ὁ πατέρας ἀργοῦσε πολὶ κεῖνο τὸ βράδι νὰ γυρίσῃ στὸ σπίτι. Γύρισε περασμένα μεσάνυχτα, Γύρισε μεθυσμένος, στουπὶ στὸ μεθύσι. Τρίκλιζε, τὸ χνώτο του μύριζε κρασί ἀπὸ μακρῆ, καθὼς ἔκανε νάνοιξῃ τὸ στόμα του. Τονὲ κοίταξα στὰ χέρια. Εἶτανε ἄδεια. Οὔτε κρέας, οὔτε παπούτσια. Ἡ μητέρα ἄρχισε νὰ τονὲ μαλλώνῃ, νὰ τοῦ λέῃ πικρὰ λόγια γιὰτὶ γύρισε μὲ τὰ χέρια ἄδειανὰ. Ὁ πατέρας γελοῦσε. Πῶς γελοῦσε παράξενα. Ἡ μητέρα ὅλο τονὲ μάλλωνε. Φαρμάκι τὰ λόγια της. Δὲν εἶσαι ἄντρας ἐσύ, δὲν εἶσαι πατέρας; Πῶς βαστάει ἡ καρδιά σου ν' ἀφήνης τὰ παιδιὰ σου γυμνά, νησιτικὰ τέτοια μέρα πού ξημερώνει; φώναζε. Ὁ πατέρας γελοῦσε. Ὑστερις σηκώθηκε ἀπάνω. Πῶς τονὲ θυμᾶμαι! Τί ἄγριο πού εἶτανε τὸ μάτι του! Ἄρπαξε τὴ μητέρα ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὴν ἔφερε γύρω κ' ἔπειτα τὴνὲ ξάπλωσε χάμω. Ἐβριζε κιόλας καὶ βλαστημοῦσε φριχτὰ καθὼς τὴνὲ χτυποῦσε. Ἡ καημένη ἢ μητέρα φώναζε κ' ἔκλαιγε μὰ ὁ πατέρας πού

νάφήση από τὰ χέρια του τὶς κοτσίδες της. Ἔτρεξα γιὰ νὰ τηνὲ γλυτώσω γιατί φοβήθηκα πὼς θὰ τηνὲ σκότωνε τὴν καημένη τὴ μητέρα. «Μὴ πατέρα, μὴν τηνὲ χτυπᾶς τὴ μητερούλα. Δὲ ζητᾶω καινούρια παπούτσια ἐγώ. Ἄς μὴν ἔχουμε καὶ κρέας» τοῦ φώναξα. Μὰ ὁ πατέρας δὲν ἄκουγε. «Ἄ, ἔτσι λοιπὸν; ἤρθες καὶ τοῦλόγου σου νὰ τηνὲ γλυτώσης; ὅλοι δηλαδή ἐδῶ μέσα σιμῆξατε ἐνάντια μου σὰ νὰ ποῦμε» φώναξε καὶ μὲ ἄρχισε καὶ μένα στὶς κλωτσιές. Δὲν καταλάβαινε τί ἔκανε. Ἔπειτα ἔπεσε στὸ κρεβάτι του καὶ σὲ λίγο ἄρχισε νὰ ροχαλιζῆ. Ἐγὼ ζύγωσα τὴ μητέρα ποὺ εἶχε μαζωχτῆ σὲ μιὰν ἄκρη κιᾶρχισα νὰ τηνὲ χαδεύω στὸ μάγουλο. Κεῖνη ἔκλαιγε πνιχτά. Ἐκεῖ μείναμε κ' οἱ δυὸ ξύπνιοι ὡς τὸ πρωτὶ. Σὰν ἄρχισε νὰ σημαίνει ἢ καμπάνα τῆς ἐκκλησιᾶς γιὰ τὴ λειτουργία, ἢ μητέρα ἀκόμα ἔκλαιγε. Δὲν εἶχεν κανεὶς κέφι γιὰ ἐκκλησιά. Μείναμε ὅλοι ἀλειτούργητοι. Ὁ πατέρας ροχάλιζε. Εἶχε πέσει στὸ κρεβάτι μὲ τὰ παπούτσια του λασπωμένα, ὅπως βρισκότανε· φοβήθηκα πὼς μποροῦσε νὰ μοῦ κρυώσει γιατί ἔκανε ἓνα κρύο τρυπητὸ κείνο τὸ βράδι. Ζύγωσα, πήρα μιὰν ἀντρομίδα καὶ τοῦ τὴν ἔρρηξα πάνω νὰ ζεσταθῆ. Ὁ καημένος ὁ πατεράκης θὰ κρύωνε γιατί εἶτανε μαζωμένος κουβάρι. Τὰ γόνατά του ὅπως τὰ εἶχε λιγυσμένα, κολλούσανε στὴ μύτη του. Ἔτσι πέρασα αὐτὴ τὴ νύχτα, ἀλειτούργητος, μὲ κλάματα. Ἄ, τί νύχτα κακὴ! Θὰ τηνὲ θυμᾶμαι ὅσο ζῶ. Ποτὲ ὁ πατέρας δὲν εἶτανε τόσο ἄγριος, κ' ἢ καημένη ἢ μητέρα δὲν ἐννοοῦσε νὰ πάψῃ τὰ κλάματα ὅσο κι ἂν τὴν παρακαλοῦσα. Ἔτσι πέρασα τὰ Χριστούγεννα μου φέτος. Δὲν ἤθελα νὰ σᾶς γράψω ψευτιὲς γιατί θυμᾶμαι ποὺ μᾶς συστήσατε νὰ εἶμαστε ἀληθινοί, καὶ νὰ γράψουμε τὰ πράματα ὅπως τὰ αἰστανόμαστε. Νὰ λοιπὸν κ' ἐγὼ ποὺ σᾶς ἔγραφα σήμερα ὅλη τὴν ἀλήθεια.

Ἡ ἱστορία αὐτὴ, μιὰ ἱστορία τόσο θλιβερὴ ὅσο

χιλιοπειωμένη, άπλώνει στην ψυχή του μιá βαριά θλίψη. Τò παιδί λοιπόν αυτό έκρυβε μιá ψυχή τρυφερή, αλσταντική κι αυτός τόσον καιρό νά μήν έχη υποπτέψει τίποτα. Κάθε φορά που τόδλεπε νά καρφώνη κάπου τά μάτια του σαν αφαιρεμένο, ποιός ξαίρει τή στιγμή κείνη ποιá τρικυμία νά έδραζε μέσα στην τρυφερή του ψυχή. Μά τότε ά δέν μπορεϊ νά νιώση τίς ψυχές τών παιδιών, ά δέν μπορεϊ νά ιδη στο βάθος τής ύπαρξης τους, τότε τί λόγο έχει νά είναι και δάσκαλος;

Δέν είτανε λοιπό μόνο ή πίκρα τής μοναξιās, τής έρημιās. Είτανε τώρα και τò σαράκι τής άφιβολίας που άρχισε νά τοϋ σιγοτρώνη τά σωθικά. Άφιβολία για τόν προορισμό αϋτουνοϋ τοϋ σχολιοϋ που τονέ κρατοϋσε σκλάβο του, άφιβολία και για τόν έαυτό του τόν ίδιο. Δέν είτανε λοιπόν οϋτε ένας πατέρας, οϋτε ένας άδερφός, οϋτε ένας φίλος, που νά μπορεϊ νά σμήγη τήν ψυχή του με τήν ψυχή τών παιδιών του. Είτανε μόνο ένας έπαγγελματίας που δούλευε για νά ζήση. Μά τότε γιατί νά μή ζητήση ένα άλλο έπάγγελμα, που νά μήν τονέ φέρνη σέ αϋτή τήν άγρια σύγκρουση με τόν έαυτό του;

*Ένιωθε πώς δέν μπορούσε νά μείνη περσσότερο μέσα στην κάμαρα. *Άφησε τò τετράδιο άνοιχτό, φύσηξε τή λάμπα και βγήκε.

*Οξω είτανε νύχτα. Μπροστά σ' ένα μαγαζι είδε κάτι παιδιá που κρατούσανε ένα όλόφωτο χαρ-

τένιο θωρηχτό και λέγανε τὸν Ἁγιοδασίλη μὲ κιθάρες και μαντολίνα.

Τάχυνε τὸ βῆμα του γιὰ νάπομακρυθῆ, κάπου νά κρυφτῆ, ὅπου νά μὴν ἀκούη κανένα θόρυβο, νά μὴ βλέπη τίποτα.

Αὐτὴ ἢ γιορτινὴ ὄψη τῆς πόλης, τοῦ χτυποῦσε στὰ νεῦρα....

9

Κρατώντας τὰ τετράδια στὸ χέρι, μπῆκε στὴν τάξη μὲ τὸ συνηθισμένο ἤρεμο ὕφος του και προχώρησε πρὸς τὴν ἔδρα. Τὰ παιδιὰ περιμένανε μὲ ἀγωνία αὐτὴ τῆ μέρα. Πάντα ἢ μέρα πού τοὺς μοίραζε τὰ τετράδια μὲ τίς ἐκθεσες, εἴτανε μιὰ μέρα πανηγυρική, ὅπου τὰ παιδιὰ παίρνανε πρωτοβουλία, λέγανε τὸ καθένα τῆ γνώμη του πάνω στὰ λάθια τοῦ ἀλλουνοῦ.

Ὁ Ἀλέξης ἀκκούμπησε τὸ δέμα πάνω στὴν ἔδρα. Τὰ παιδιὰ τὸν κοιτάζανε στὰ μάτια. Ἐπειτα ἔλυσε τὸ δέμα και ἄρχισε νά λέη, μέσα σὲ μιὰ βαθιὰ σιωπή.

— Καὶ πάλε, παιδιὰ, δὲν ἔμεινα φχαριστημένος ἀπὸ τῆ δουλιά σας. Μοῦ ἀραδιάσατε ἓνα σωρὸ λέξεις δίχως περιεχόμενο, δίχως ζωή, δίχως αἴστημα, δίχως χρῶμα. Περίμενα νά ἰδῶ τὴν ψυχὴ σας, τὰ τηγνὲ μυρίσω σὰν ἓνα λουλούδι, μὰ

ἔσεῖς κρατήσατε μανταλωμένη τὴν πόρτα τοῦ κήπου σας. Μόνο μιὰ ἔκθεση ἄξιζε....

Τὰ παιδιὰ γουρλώσανε τὰ μάτια τους. Ποιὸς νὰ εἶτανε τάχα αὐτὸς ὁ τυχερὸς ποὺ πῆρε τὸν πρῶτο βαθμὸ ;

Ὁ Ἀλέξης τράβηξε μερικὰ τετράδια καὶ στάθηκε.

— Ἡ ἔκθεση τοῦ Πέτρου, εἶπε.

Ἕνας φιθυρισμὸς ἀκούστηκε στὴν τάξη.

— Ἀδύνατο, κύριε. Θὰ τοῦ τὴν ἔγραψε κανεὶς ἄλλος, φώναξε ἓνα παιδί, συνηθισμένο πάντα νὰ παίρνη τὸν πρῶτο βαθμὸ.

— Γιατί ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης μ' ἓναν ἥσυχο τόνο.

— Μὰ αὐτὸς δὲν ξαίρει νὰ γράψῃ. Δὲν τὸν ξαίρουμε κι ἀπὸ ἄλλες φορές ; πῆμενε τὸ παιδί ποὺ εἶχε πρᾶσινίσει ἀπὸ τὸ φτόνο του.

— Εἶμαι βέβαιος πὼς ὁ Πέτρος δὲ συμβουλευτήκε κανέναν ἄλλονε παρὰ τὴν ψυχὴ του. Ἄν ἔγραψε τὴ φορὰ αὐτὴ καλὴ ἔκθεση, εἶναι γιατί πόνεσε ἀληθινά, βελθιά, κ' ἔπειτα γιατί αὐτὰ ποὺ αἰστάνθηκε, τᾶφησε νὰ βγοῦνε ἀπὸ μέσα του λεύτερα, ἀβίαστα, στὴ φυσικὴ του γλώσσα.

Τὰ παιδιὰ γυρίσανε τὰ κεφάλια τους πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πέτρου. Κεῖνος εἶχε χωνέψει στὴ θέση του ἀπὸ τὴ ντροπὴ του, κατακόκκινος σὰν παπαρούνα. Τί εἶναι αὐτὰ ποῦλεγε ὁ δάσκαλος; Μὴν τονέ κοροῖδευε; Μὴν ἤθελε νὰ τὸν περιγελάσῃ μπρὸς στ' ἄλλα παιδιὰ; Ἀληθινὰ τοῦ εἶχε κάνει ἐντύπωση

ή έκθεσή του ; Καί γιατί ; Σάμπως τί τοῦγραψε γιά νά τοῦ κάνη τόση ἐντύπωση ;

Τά παιδιά πιμένανε νά τοὺς διαβάσῃ τὴν ἔκθεση νά τὴν ἀκούσουνε, γιά νά βεβαιωθοῦνε κ' οἱ ἴδιοι, μὰ ὁ Ἀλέξης τοὺς δήλωσε πὼς αὐτὸ ποὺ ζητούσανε εἶτανε ἀδύνατο, γιατί ἡ ἔκθεση εἶχε χαρακτήρα ἐμπιστευτικό κ' εἶτανε σὰ μιὰ ξομολόγησι σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο ποὺ δὲν ἔπρεπε νά τὴν ξαίρη ἄλλος κανεῖς...

Τὸ μάθημα τέλειωσε καί τᾶλλα παιδιά κατεβήκανε στήν αὐλή.

— Πέτρο μείνε, σέ θέλω, τοῦ εἶπε σιγαλὰ ὁ Ἀλέξης.

Ὁ Πέτρος, ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε ρθει στὸν ἑαυτὸ του, δοκίμασε πάλε μιὰ νέα συγκίνηση ποὺ ἔκανε τὴν καρδιά του νά χτυπάῃ δυνατά. Ζύγωσε δειλὰ στήν ἔδρα, μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, σὰν κανένας ἔνοχος.

— Πέτρο, ἡ ἔκθεσή σου μὲ συγκίνησε.

Κεῖνος σήκωσε τὰ μάτια του, ποὺ εἶτανε βουρκωμένα κ' ὕστερα τὰ κατέβασε πάλε σὰ νά ντρεπότανε.

— Ὁ πατέρας σου βρῆκε δουλιὰ ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης μ' ἓναν τόνο γιομάτο συμπάθεια.

— Ὁ πατέρας εἶναι στὴ φυλακή, ἀποκρίθηκε ὁ Πέτρος, ποὺ ἄφησε τώρα τὰ δάκρυά του νά τρέξουνε λεύτερα.

— Στὴ φυλακή ; Καί γιατί ;

— Γιά κάποιον χρέος, μουρμούρισε ὁ Πέτρος.

Ὁ Ἀλέξης πῆρε τὸ κεφάλι του καί τῶφερε πάνω στὸ στήθος του.

— Καὶ τώρα ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Ξενοδουλεύει ἡ μητέρα, παίρνω κ' ἐγὼ ἀντίγραφα ἀπὸ ἓνα συβολαιογραφεῖο καὶ ξενοχτάω στὸ γράψιμο.

Ὁ Ἀλέξης ἀκκούμπησε τὰ χεῖλια του πάνω στὸ κεφάλι του. Τῆ στιγμῆ κείνη μπῆκε μέσα ὁ Διευθυντῆς τοῦ Λυκείου. Εἶτανε ἓνας γέρος, ποῦ εἶχε κάνει κάμποσα χρόνια τὸν ἀγωγιάτη, ὕστερα γίνηκε δάσκαλος μὲ τὴν ὑποστήριξη κάποιου βουλευτῆ καὶ σὰν πῆρε τὴ σύνταξή του, ἄνοιξε Λύκειο. Τὸ πρόσωπο τοῦ Διευθυντῆ πῆρε ἀμέσως μιὰν αὐστηρῆ ἔκφραση καὶ τὰ χοντρά του φρύδια σμήξανε τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο.

Ὁ Ἀλέξης οὔτε εἶδε οὔτε ὑπώπτεψε τίποτα.

— Προσέξετε, μπορεῖτε νὰ βρῆτε κανένα μπελά, εἶπε ὁ Διευθυντῆς στὸ γραφεῖο σὰ μείνανε μοναχοὶ τους. Ὁ Ἀλέξης ποῦ δὲν ἔδραλε πάλε κανένα κακὸ μὲ τὸ νού του, ἄρχισε νὰ τοῦ δηγιέται τὴν ἱστορία τοῦ Πέτρου.

— Τὸν ξαίρω τὸν πατέρα του. Εἶναι ἓνας μπεκρούλιακας. Ἡ μητέρα του εἶναι μιὰ καλὴ γυναίκα. Αὐτὴ μάλιστα μᾶς πλένει καὶ τὰ ροῦχα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ γι αὐτὸ δὲν πλερώνει τίποτα γιὰ τὸ παιδί της. Μά, προσέχετε γιὰ τὸ Θεό. Δὲ χρειάζεστε τόσο θάρρος μὲ τὰ παιδιά. Ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ στέκεται μακρηγά, πολλὴ ἀψηλὰ ἀπὸ τὰ παιδιά. Ἀλιῶς δὲ γεννάει κανένα σεβασμό. Ἐμένα στὴν ἐποχὴ μου τὰ

παιδιά μὲ τρέμανε, τᾶκανα καὶ κατουριόντανε ἀπὸ τὸ φόβο τους.

Ὁ Ἀλέξης δὲν ἀπάντησε λέξη. Καταλάβαινε πὼς κάθε συνεννόηση μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀπὸ ἀγωγιάτης κατάντησε διευθυντῆς σχολιοῦ, εἶτανε ἀδύνατη. Ὑστερα πῆρε τὴν ἔκθεση κι ἄρχισε νὰ τοῦ τηγνὲ διαβάζῃ. Ἄξαφνα ὁ Διευθυντῆς τὸν ἔκοψε στὴ μέση.

— Τί, τί, τί εἶναι αὐτά ; Τί γλῶσσα εἶναι αὐτή ; Αὐτὰ τοὺς μαθαίνετε ; Ἄ, ὄλα κι ὄλα, μὰ ἐννοῶ νὰ πάψουνε αὐτά. Ἐδῶ τὰ παιδιά ἔρχονται γιὰ νὰ μάθουνε τὴν καλὴ γλῶσσα κ' ἐσεῖς τοὺς διδάσκετε αὐτὴ τὴ γλῶσσα τῆς προπαγάντας ; φώναξε κατακόκκινος.

— Ποιᾶς προπαγάντας ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης μὲ ἀπορία.

— Βέβαια, τῆς προπαγάντας. Ἐσεῖς δὲν τὰ ξαίρετε αὐτά, μὰ γιὰ ρωτήστε με καὶ μένα ; Ὑπάρχει προπαγάντα ποὺ ξοδεύει παρὰ ἔμὲ οὐρὰ γιὰ νὰ μᾶς χαλάσῃ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ θρησκεία.

Ὁ Ἀλέξης ἀπόμεινε σκεπτικὸς.

— Μὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα ποὺ μιλάμε κ' ἐμεῖς ;

— Τίποτα, τίποτα. Δὲν ξαίρεις ἐσὺ. Αὐτὸ ποὺ σοῦ λέω. Κ' ἔπειτα τί θέματα εἶναι αὐτὰ ποὺ τοὺς δίνετε ; Πῶς περάσανε τὰ Χριστούγεννα ; Σπουδαῖο πρᾶμα.

Ὅπως κι ἂν τὰ περάσανε, τὰ περάσανε. Τὰ θέματα πρέπει νὰ εἶναι σοβαρά, ὑψηλά...

— Δηλαδή;

— Δηλαδή; Νά, Περὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄσκημο θέμα εἶναι αὐτό; Ἐπειτα εἶναι τόσα ἄλλα. Σχέσις Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Περὶ τοῦ Ἀρχαίου Πνεύματος,... Χαθήκανε δηλαδή τὰ θέματα γιὰ νὰ ξεπέσουμε σ' αὐτὲς τὲς ἀηδίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς;

Ὁ Ἀλέξης σκέφτηκε νὰνοίξη μιὰ συζήτηση μαζί του. Μὰ ὕστερα τὸ ξαναδρῆκε. Τί τόφελος; Ὑπῆρχε καμιὰ ἐλπίδα νὰ τονὲ μεταπέιση ἢ τοῦλάχιστο νὰ τονὲ κλονίση; Καμιὰ. Τὸ μόνο ἀποτέλεσμα, ἂν πίμενε στὴν ἰδέα του, θὰ εἶτανε νὰ τὸν ἐρεθίση καὶ ἴσως καὶ νὰ χάση τὴ θέση του.

Ἔτσι προτίμησε νὰ σωπάση. Βγῆκε ὄξω. Τώρα ἐνιωθε τὴν ἀτμοσφαῖρα τοῦ σχολιοῦ ἀκόμα πιὸ βαριά, ἀκόμη πιὸ πνιχτικὴ καὶ καταθλιπτικὴ...

10

Τὴ μέρα κείνη εἶχε μάθημα στὴν τάξη γιὰ τοὺς Γράκχους. Οἱ μορφὲς τῶ δυο ἀδερφιοῶν ἄλλοτε δὲν τοῦ χάνανε ξεχωριστὴ ἐντύπωση. Τώρα τονὲ συγκινούσανε, ὑψωνόντανε στὸ ἐπίπεδο τοῦ κοινωνικοῦ ἥρωα. Ἀπὸ τὴ μέρα, ποὺ φωτισμένος μὲ τὸ φῶς τῶν καινούριων ἰδεῶν, ἄρχισε νὰ μελετᾷ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας, συχρονίζοντας τα καὶ παραλληλίζοντας

τα μὲ τὰ σημερινά, ἐνιωθε πόσ ομακρῆὰ βρισκότανε πρῶτα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Τώρα οἱ μορφῆς ζωντανεύανε μέσα του, τὰ γεγονότα φωτιζόντανε μ' ἓνα καινούριο φῶς, παίρνανε ἓνα ἐνδιαφέρον ἀλιώτικο, ὅχι σὰν ἀποτελέσματα μιᾶς αὐθαίρετης θέλησης, μὰ σὰ φυσικοὶ καρποὶ μιᾶς φυσιολογικῆς ἐξέλιξης, ποὺ ἔχει τὴ βάση της μέσα στὴν ἴδια τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ποὺ καμιὰ ἀνθρώπινη δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθῇ.

Ὁλόρθος πάνω στὴν ἔδρα ἀρχίζει νὰ δηγιέται τὴν ἱστορία τῶ δυὸ ἀδερφιῶνε, μὲ μιὰ φωνὴ μαλακῆ, θερμῆ, συγκινημένῃ. Τὰ παιδιὰ ἀμίλητα, σκεπτικά, σὰ νὰ νιώθανε βαθιὰ τὴ σημασία τῶ λόγων του, τονὲ κοιτάζανε μέσα στὰ μάτια, καθὼς αὐτὸς προσπαθοῦσε νὰ τοὺς ζουγραφίση τὴ φτώχεια καὶ τὴν κακομοιριά ποὺ ἀπλωνότανε στοὺς δρόμους τῆς Ρώμης. Καὶ γιὰ νὰ τὸ πετύχη αὐτὸ σκέφτηκε πὼς δὲν εἶχε τίποτα καλῆτερο νὰ κάνη παρὰ ν' ἀναφέρῃ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ λόγο τοῦ Γρακχου μπροστὰ στὸ λαό. «Τᾶγρια θεριά ποὺ γυρίζουνε στὰ δάση, τὰ ζῶα ποὺ κατοικοῦνε στὴν Ἰταλία, ὅλα αὐτὰ ἔχουνε τὸ καθένα τὴ φωλιά του, βρίσκουνε μιὰ σπηλιὰ γιὰ νὰ τρυπώσουνε. Μονάχα ἐσεῖς, ἐσεῖς οἱ πολῖτες, ποὺ χύνετε κάθε μέρα τὸ αἷμα σας γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἰταλίας, μονάχα ἐσεῖς δὲν ὀρίζετε τίποτις ἄλλο παρὰ τὸ φῶς καὶ τὸν ἀγέρα ποὺ ἀνασσαίνετε. Ὅταν πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη, τὴ στιγμὴ ποὺ βρίσκετε στὴ γραμμῆ,

οί στρατηγοί σᾶς λένε πῶς πᾶτε νὰ πολεμήσετε γιὰ τοὺς τάφους τῶν πατέρω σας καὶ γιὰ τὶς ἐκκλησιᾶς σας, νὰ ξαίρετε πῶς σᾶς λένε ψέματα. Ναί, ψέματα. Ἄπο ὄλους ἐσᾶς κανεὶς δὲν ὀρίζει τὸν τάφο τοῦ πατέρα του. Οὐτε ἓνα ἄρνι δὲν ἔχετε στὴν κατοχὴ σας. Πολεμᾶτε, πετσοκόβεστε, χύνετε τὸ αἷμα σας, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ πλουτίσουνε ἄλλοι. Σᾶς λένε πῶς εἴσαστε οἱ ἀφέντες τῆς οἰκουμένης, κ' ἐσεῖς, ἀλίμονο, δὲν ὀρίζετε οὐτε ἓνα σὼλάκι χῶμα».

Μιὰ βαθιὰ σιγαλιὰ βασίλευε μέσα στὴν τάξη. Ἄκουστήκανε ἀναφυλλητά.

— Κύριε, ὁ Πέτρος κλαίει, φώναξε ἓνα παιδί.

Ὁ Ἀλέξης, ποὺ εἶχε κιτριλίσει, δὲν εἶπε λέξη. Ἐνωθε πῶς τὰ λόγια του εἶχανε ἓνα χαρακτήρα ἐπαναστατικὸ καὶ πῶς ἀντηχήσανε σὰν κάτι ξένο, σὰν κάτι παράξενο μέσα σὲ κείνη τὴν ψυχρὴ, καὶ συντηρητικὴ ἀτμοσφαῖρα. Ἄν τὸν ἄκουγε ὁ Διευθυντής, ἂ νιώθανε βαθύτερα τὰ παιδιὰ τὴ σημασία τῶ λόγων του, ἂν τὸν ἔπαιρνε μυρουδιὰ τὸ ὑπουργεῖο.... Τότε ὄχι μόνο ἡ θέση του μὰ κ' ἡ προσωπικὴ του λευτεριά σίγουρα θὰ κιντυνεύανε. Κι ὡς τόσο μιὰ δύναμη μυστικιὰ τὸν ἔσκιρωνε ἔτσι νὰ μιλήσῃ κι αὐτὸς δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τῆς ἀντισταθῇ. Καὶ μέσα του ἀπλώθηκε πάλε ἀμείλιχτο τὸ αἰώνιο ρῶτημα «Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δολιεύεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ κράτος ; ἢ Εἶχε τὴν ἄδεια τῶ γονιῶνε γιὰ νὰ

ρήχνη αὐτὸ τὸ σπόρο στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν τους ; Ρωτήματα ἀξεδιάλυτα, ἀπορίες σκοτεινὲς ποὺ ὁ νοὺς του δὲν μποροῦσε νὰ δώσῃ καμιὰν ἀπάντησιν.

— Γιατί, κύριε, οἱ φτωχοὶ δὲν τὰ παίρνανε μὲ τὸ χέρι τους τὰ χωράφια ἀπὸ τοὺς πλούσιους ; ρώτησε ἄξαφνα ἓνα παιδί.

Ἐκεῖνος ἄκουσε καὶ κούνησε τὸ κεφάλι του.

— Οἱ πλούσιοι εἶχανε τὴ δύναμη μὲ τὸ μέρος τους.

— Κ' οἱ φτωχοὶ δὲν εἶχανε τὸ δίκιο ;

— Ἡ δύναμη πνίγει τὸ δίκιο τοῦ φτωχοῦ ὡς τὴ μέρα ποὺ κι ὁ φτωχὸς νὰ πάρῃ στὸ χέρι του αὐτὴ τὴ δύναμη, ἀποκρίθηκε ὁ Ἄλέξης.

Καὶ πάλι σάπασε σὰ ν᾿ἠθελε νὰ κροαστῇ τὸν ἦχο τῆς φωνῆς του, σὰ νὰ φοβήθηκε γι αὐτὰ ποὺ εἶπε. Ἐπειτα ξακολούθησε μέσα στὴν πιὸ βαθιὰ σιωπῇ.

— Ὁ Γράγκος εἶτανε ἓνας φίλος τοῦ λαοῦ. Μὰ ὁ λαὸς ναρκωμένος ἀπὸ τὴν ἀθλιότητά του δὲν μπόρεσε νὰ τον ἐννοήσῃ, στάθηκε ἀνίκανος νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ σὰ τελευταῖα ἔπεσε σὰ βρόχια ποὺ τοῦ εἶχανε στήσει οἱ πλούσιοι. Ὁ Γράγκος βρέθηκε ἔτσι μιὰ μέρα μοναχὸς του μπρὸς σὲ μιὰ λυσσασιμένη ἀντίδραση ποὺ ζητοῦσε νὰ τον ἐννοήσῃ, νὰ σαρώσῃ ὅλο τὸ ἔργο του. Τον ἐσυκοφαντήσανε πὼς ἠθελε νὰ γίνῃ βασιλεὺς, αὐτοὶ ποὺ γδέρνανε τὸ λαό. Καὶ ἡ καταστροφὴ δὲν ἄργησε νὰ ρηθῇ. Μὲ ὄπλα, μὲ ξύλα, μὲ ρόπαλα, οἱ πλούσιοι τοῦ ρηχτήσανε μιὰ μέρα καὶ τον ἐσκοτώσανε μπρὸς σὰ μάτια τοῦ λαοῦ ποὺ εἶδε

ἀδιάφορος τὸ θάνατο ἑνὸς εὐεργέτη του. Κ' οἱ ἀλυσίδες του σφιχτήκανε ἀπὸ τότε πιὸ δυνατά.

— Καλὰ τοῦ κάνανε, ξέσπασε μιὰ φωνή μέσα ἀπὸ τὰ θρανία, γιομάτη κλαίει, σὰ νὰ περίμενε τὴ στιγμή αὐτὴ γιὰ νὰ ξεσπάσῃ.

Ἔνα παιδί πετάχτηκε ἀπάνω.

— Κύριε, αὐτὸς εἶναι πλουσιόπαιδο, φώναξε.

— Ὁ πατέρας του αὐτουνοῦ, εἶναι ἕνας κλέφτης, φώναξε ἄλλο παιδί.

Ἔνα πνέμα θυμοῦ ἔδραζε μέσα στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν, μὰ τὸ κουδούνι, ποὺ χτύπησε ἄξαφνα, δὲν τοῦδωσε τὸν καιρὸ νὰ ξεσπάσῃ....

Ὁ Διευθυντὴς τὸν περίμενε μέσα στὸ γραφεῖο. Εἶτανε ἡ τελευταία ὥρα κι ὅλοι οἱ ἄλλοι δασκάλοι εἶχανε φύγει. Ἡ ἐπιστάτισσα εἶχε τυλίξει τὸ κεφάλι της μὲ ἕνα μαῦρο πανί κ' ἔτοιμαζότανε νὰρχίσῃ τὸ σκούπισμα.

— Σὲ περιμένω, τοῦ εἶπε ὁ Διευθυντὴς.

Ταράχτηκε. Μὴν εἶχε βάλει αὐτὶ στὴν πόρτα κι ἄκουσε; Μὴν ἠθέλε νὰ τοῦ κάνῃ καμιὰ παρατήρηση; Μὰ τὸ πρόσωπό του δὲν ἔδειχνε κανένα θυμὸ κι αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ καταλάβῃ γλήγορα, πὼς δὲν εἶχε τίποτα νὰ φοβηθῇ.

— Θέλω μιὰ χάρη ἀπὸ σένα, μιὰ μικρὴ χάρη.

— Ἄν περνᾷ ἀπὸ τὸ χέρι μου.

— Περνάει. Δὲν εἶναι τίποτα. Τέτοια γίνονται κάθε μέρα.

— Ἀκούω.

— Νά. Πρόκειται γιά κάποιο πολί στενό μου φίλο πού πρόκειται νά διοριστῆ Νομάρχης. Χρειάζεται λοιπόν μερικὲς ἀπόδειξεις πῶς διδάχτηκε στὸ σπῆτι τὰ μαθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολιοῦ, γιὰτι δὲν ἔχει βγάλει τὸ Ἑλληνικό.

— Καὶ τοῦ φτάνει μονάχα τὸ χαρτί τοῦ Ἑλληνικοῦ;

— Ὅχι. Θὰ πάρῃ κι ἀπόδειξεις γιὰ τὰ μαθήματα τοῦ Γυμνασίου· ὕστερα ὅσο γιὰ τὸ δίπλωμα τοῦ Πανεπιστημίου, τὰ πράματα εἶναι πολὶ εὐκόλῃ. Ὅλοι οἱ καθηγητὲς εἶναι δικοὶ του.

Ἐὸ Ἀλέξης σκέφτηκε κάμποσο.

— Καὶ τί ἔχω ἐγὼ νά κάνω μὲ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση;

— Ἄ, τίποτα, ἀσήμαντο πρᾶμα. Τέτοια πράματα γίνονται κάθε μέρα. Μποροῦσα νά εἰπῶ καὶ σὲ κανένα ἄλλο μὰ σὰν ἔτυχες ἐσύ... Νά, θὰ τοῦ δώσης ἓνα πιστοποιητικὸ πῶς τονὲ δίδαξες χωριστά...

Ἐδῶγαλε τὴν ταμπακέρα του καὶ τὴν πρόσφερε στὸν Ἀλέξη.

— Τί νά κάνῃς. Τὸ ἓνα χέρι νίδει τᾶλλο... Ἔτσι εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος. Ἄμα δὲν κάνει ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου εὐκολίες, δὲν μποροῦμε νά ζήσουμε.

Ἐὸ Ἀλέξης ἄναψε τὸ τσιγάρο του δίχως νά εἰπῆ λέξη.

Ἐὸ Διευθυντὴς ξακολούθησε τὴ διδασκαλία του.

— Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νᾶναι μονόπαντος, ἀλύγιστος σάν τὸ λύκο. Ἄ, ἡ ἀλυγισιὰ εἶναι κακὸ πρᾶμα. Κάνει τὸν ἄνθρωπο ἄχρηστο. Ὁ καλὸς καπετάνιος πρέπει νὰ ξαίρη νὰ καθατσαίρη τὸς βράχους. Βλέπεις ἐμένα ; Εἴκοσι χρόνια ἔχω ἐδῶ μέσα. Ἄπένταρος εἴμουνε σάν τὸ πρωτόνοιξα. Τώρα δόξα σοι ὁ Θεός... Αἶ, πῶς νομίζεις πῶς τὰ κατάφερα; Νά, κολακεύοντας πότε τὸν ἕναν, πότε τὸν ἄλλονε. Τί θὰ κέρδιζα ἂν πήγαινα κόντρα ; Τώρα ἔχω ἕνα σκολιό. Δὲν μπορεῖς νὰ πῆς πῶς δὲν προσφέρω κ' ἐγὼ κάτι γιὰ τὸ χαλὸ τοῦ τόπου.

— Μὰ δὲ θὰ χρειαστῆ καὶ νὰ ὀρκιστῶ ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

Ὁ Διευθυντῆς ἔσκασε τὰ γέλια.

— Νὰ ὀρκιστῆς ; Καλὲ δὲ βαριέσαι. Ποιὸς ὄρκος; Νά, ὁ γραμματικὸς τοῦ Εἰρηνοδικεῖου θὰ ἔχη ἔτοιμο τὸ πραχτικὸ τῆς ὀρκωμοσίας κ' ἐσὺ θὰ περάσης νὰ τὸ ὑπογράψης. Αὐτὸ εἶναι ὅλο.

— Κι αὐτὸ δὲν εἶναι ὄρκος ; ψιθύρισε ὁ Ἀλέξης.

— Ἄ, ὄχι, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο· μὴν τὸ λὲς αὐτό. Ἴσως νὰ παλαμίσῃς τὸ Εὐαγγέλιο κ' ἴσως νὰ βάλῃς μόνο μιὰ ὑπογραφή :

Ἡ Κατερίνα ἢ ὑπερέτρια μπῆκε στὸ γραφεῖο, μὲ τὴ σκούπα στὸ χέρι.

— Ἕνας ἄνθρωπος ζητάει τὸν κύριο Ἀλέξη ὄξω στὸ δρόμο, εἶπε.

Ὁ Ἀλέξης σηκώθηκε.

— Καλά, θὰ ξαναμιλήσουμε γι αὐτὸ τὸ ζήτημα, εἶπε σκεφτικός.

— Καλά, καλά, δὲν εἶναι καὶ βία.

Ὁ Ἀλέξης πέρασε ἀπὸ τὸ διάδρομο, μέσα ἀπὸ ἓνα σύννεφο σκόνη, καὶ προχώρησε στὴν ὄξω πόρτα, μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, μὲ μιὰ βαθιὰ ἀπογοήτευση στὴν ψυχὴ ποὺ τὸν ἔκανε νὰ φαντάζεται κείνη τὴ στιγμή πὼς ἀναπνέει στ' ἀληθινὰ μυρουδιὰ βούρκου.

II

Τὸ πρῶτο σούρουπο ἄπλωνε μιὰ θλιβερὴ κρυάδα στὸ δρόμο ποὺ τονὲ σάρωνε ἀδιάκοπα ὁ κρύος ἀγέρας. Στὴ γωνιά περίμενε ὁ Ζήσης. Ὁ Ἀλέξης ζύγωσε γλήγορα.

— Ἐσὺ ;

Κεῖνος εἶχε τὸ πρόσωπο συννεφιασμένο.

— Πᾶμε, εἶπε.

Ὁ Ἀλέξης τὸν ἀκολούθησε σὰν ἓνα ὑπάκουο παιδί. Περάσανε ἀπὸ κάτι σοκάλια καὶ τελευταῖα κατασταλάζανε σὲ μιὰ ταβέρνα. Ὁ ταβερνιάρης εἶχε ἀνάψει τὰ φῶτα. Μέσα ὁ καπνός, ποῦδγαινε ἀπὸ τὸ τηγάνι, ὑψωνότανε πυκνός, θόλωνε τὸν ἀγέρα κ' ἔκανε ὅλες τὶς μορφὲς νὰ χάνονται μέσα σ' ἓνα σύννεφο.

Προχώρησανε σ' ἓνα στρογγυλό, αἰδερένιο τραπέζι ποὺ εἶτανε πίσω ἀπὸ τὰ θαρέλια. Ἡ τσίχνα τοῦ λαδιοῦ εἶτανε θαριά. Κάποιος ἔδηχε δυνατὰ, γιὰ τὸ

λάδι, πού τοῦ εἶχε καθήσει στό λαιμό, τοῦ γαργαλοῦσε τὸ λάρυγγα. Ἔδηχε τόσο πού τὰ μάτια του νὰ βγάλουνε δάκρια.

—Περίδρομος, φώναξε κάποιος.

Ὁ Ζήσης παράγγειλε μισή ὀκά.

—Τόσο πολί ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

—Ἀπόψε θὰ πιοῦμε, πρέπει νὰ μεθήσουμε.

—Γιατί ; Σοῦτυχε κανένα καλό ;

—Βέβαια. Μεγάλο καλό. Μὲ πάψανε ἀπὸ τὴ δουλιά.

—Σὲ πάψανε ; ξαναεἶπε ὁ Ἀλέξης.

—Ναί. Εἴμουνε, λέει, ἓνα στοιχεῖο ἐπικίνδυνο πού ὑπῆρχε φόβος νὰ σηκώσω τὰ μυαλά καὶ τῶν ἄλλων ἐργατῶν.

—Μὰ γιατί ; τί τοὺς ἔκανες ;

—Φώναζα πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς ἀνοίξουνε ἓνα παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολική πλευρά γιὰ νὰ μπαίνει λιγάκι ἥλιος γιατί ἀλιῶς κιντυνεύαμε νὰ σαπίσουμε μέσα στὴν ὑγρασία. Αὐτὸ ἔφτασε γιὰ νὰ μὲ διώξουνε. Ἄμα θέλεις ἥλιο, μοῦ εἶπανε, ὀρίστε, πήγαινε στὴν ἐξοχή καὶ κάθησε νὰ λιιάζεσαι ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδι. Ἔδῳ εἶναι φάμπρικα, δὲν εἶναι ἐξοχή. Ἐδίδα, φώναξε καὶ σήκωσε τὸ ποτήρι του.

Ἦσαν ἄκουστηκε ὁ ἦχος μιᾶς φουσαρμόνικας.

—Ἄ, ὁ στραβὸς θάναι. Χαίρεις, αὐτὸς ὁ στραβὸς ἔχει χάσει τὰ μάτια του στὸν πόλεμο, εἶπε ὁ Ζήσης.

Ὁ κλαψιάρικος, μονότονος ἤχος τῆς φουσαρμόνικας ἔσμηγε τώρα μὲ τὸ τσιτσιρισμα τοῦ λαδίου. Σὲ λίγο φάνηκε πίσω ἀπὸ τὰ θαρέλια καὶ τὸ παιδί τοῦ στραβοῦ μ' ἓνα τενεκεδένιο τασάκι στὸ χέρι.

— Καὶ τώρα; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Τώρα καθησιὸ ὅσο νὰ ξαναδροῦμε ἀλλοῦ πουθενὰ δουλιά.

Ἄδειασε πάλι τὸ ποτήρι του. Τὸ κρασί τοῦφερε σιγὰ σιγὰ κέφι, ἓνα κέφι ἄρρωστο, ποῦπρεπε ὅλο νὰ πίνῃ γιὰ νὰ τὸ συγκρατῇ.

Σηκωθήκανε νὰ φύγουνε.

— Πᾶμε τώρα κι ἀπὸ τὸ Κέντρο, εἶπε ὁ Ζήσης.

Ὁ Ἀλέξης καταλάβαινε πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσῃ μοναχὸ γιὰτι εἶτανε πιθανὸ, ἅμα θᾶμενε μοναχὸς του, αὐτὸ τὸ κέφι νὰ μεταδληθῇ σ' ἓνα κλάμα, ἓνα κλάμα ὄχι ἀδυναμίας, ποῦ εἶτανε ἀσυδίδαστη μὲ τὸ χαρακτήρα του, μὰ σ' ἓνα κλάμα θυμοῦ, ποῦ θὰ εἶνανε ἐπικίντυος.

Φτάσανε στὸ Κέντρο τὴν ὥρα ποῦ μιλοῦσε ὁ Πρόεδρος. Μιλοῦσε πάνω στὸ ζήτημα τοῦ Ἡρώφου. Εἶτανε ἓνα Ἡρῶο ποῦ ὁ Δῆμος εἶχε ἀποφασίσει νὰ στήσῃ πρὸς τιμὴ ὄλων, ὅσοι εἶχανε σκοτωθῇ στὸν πόλεμο, μὲ ἔρανους πανελλήνιους. Ἔτσι εἶχε προσκληθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ τῶν ἐράνων καὶ τὸ Κέντρο νὰ προσφέρῃ τὸν ὀβολό του.

— Θὰ εἶναι φόρος εὐγνωμοσύνης τὸ χρῆμα τοῦτο ὑπὲρ τῆς μνήμης ἐκείνων οἵτινες ἔχυσαν τὸ ἑ-

ρὸν αὐτῶν αἷμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος... φώναξε ὁ πρόεδρος.

— Κ' ἡ πατρίδα τί ἔκανε γι αὐτούς; φώναξε ἀπὸ κάτω ὁ Ζήσης κόβοντάς τονε στὴ μέση ἀπότομα.

Ὁ πρόεδρος γύρισε τὰ μάτια του πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ζήση.

— Βεβαίως οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἔχουν πατρίδα, φώναξε.

— Θέλω νὰ μάθω, τί ἔκανε ἡ πατρίδα γι αὐτὰ τὰ ἅγια θύματα. Τὰ θύματα δὲ θέλουνε μάρμαρο, ζητοῦνε ψωμί.

— Αὐτὸ εἶναι ὑδρις κατὰ τῆς πατρίδος, ξαναφώναξε ὁ πρόεδρος μὲ τόνο αὐστηρό.

Ὁ Ζήσης εἶχε ζυγώσει στὸ βῆμα. Τὰ μάτια του γυαλίζανε ἀπὸ τὸ κρασί μὲ μιὰν ἄρρωστη γυαλάδα.

— Εἶναι βρισιὰ νὰ ζητᾶν κανεὶς ψωμί; φώναξε καθὼς εἶχε σταματήσει κάτω ἀπὸ τὸ βῆμα.

— Εἶσαι ἀναρχικός. Σὲ ξαίρω κι ἀπὸ τὴν ἀλλήφορά.

— Ὁξω οἱ ἀναρχικοί.

— Ὁξω οἱ μασσῶνοι.

— Ὅποιος ζητᾶει νὰ νοίξη τὰ μάτια τῶν ἀλλου-
νῶν, εἶναι ἀναρχικός;

— Ἄνοιξε πρῶτα τὰ δικά σου. Εἶσαι ἕνας μπε-
κρούλιακας. Βρωμᾶς κρασίλας ἀπὸ μακρηά, φώναξε ὁ πρόεδρος.

— Ὁξω, ὄξω, φωνάζανε πολλοὶ ἐργάτες μαζί.

— Εἴσαστε ραγιαδες, τὸ σκοτάδι σᾶς ἔχει ἀπο-
στραβώσει, ἀπάντησε ὁ Ζήσης.

Δυὸ χωροφυλάκοι, ποὺ βρισκόντανε μέσα στὴ σάλα γιὰ νὰ παρακολουθοῦνε τὴ συζήτηση, ζυγώσανε τὸ Ζήση. Οἱ ἄλλοι πήρανε κουράγιο.

— Πάρτετονε μέσα. Εἶναι ἀναρχικός, φώναξε ὁ πρόεδρος μὲ τόνο διαταχτικό.

Ὁ ἕνας χωροφύλακας ἀκκούμπησε τὸ χέρι του στὸν ὄμο τοῦ Ζήση.

— Πᾶμε, εἶπε αὐστηρά.

— Καλά, ἔρχουμαι, ἀποκρίθηκε ὁ Ζήσης.

Τὸ πλήθος, ποὺ ἀκούγοντας ἀπάνω τὸ θόρυβο, εἶχε συγκεντρωθῆ στὸ πεζοδρόμιο, ἀνοιξε δρόμο γιὰ νὰ περάσῃ ἡ συνοδεία.

— Ἀναρχικός, ψιθύρισε κάποιος.

— Βούλγαρος θᾶναι, πρόστεσε ἄλλος.

Μιὰ κρυάδα ἀπλώθηκε γύρω ἄξαφνα. Ἕνας ἀναρχικός δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὄλο μπόμπες γιομάτος. Ἄν τοῦπεφτε καμιὰ χάμω;... Ἔτσι μὲ ὄλη τὴ δίψα τῆς περιέργειας, οἱ περισσότεροι προτιμήσανε ναποτραβηχτοῦνε.

Μόνο ὁ Ἀλέξης ἀκολούθησε τὴ συνοδεία ἕως τὴν ἀστυνομία. Ὅχι πὼς φοβότανε τίποτα γιὰ τὴν τύχη τοῦ φίλου του. Μὰ αὐτὴ ἡ τύφλωση τοῦ πλήθους, τὸν ἐπλήγωνε βαθιά. Πόσος καιρός, τί δουλιὰ θὰ χρειαζότανε ὅσο νὰ ξυπνήσουνε ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι.....

12

Ὁ Ἀλέξης ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ μιλήσῃ κι αὐτὸς στὰ βδομαδιατικά μαθήματα τοῦ Κέντρου, ποὺ γινόντανε κάθε Σαββατόβραδο. Εἶτανε ἓνα θέμα ποὺ τὸ ἀγαποῦσε, ποὺ τὸ δούλευε ἀπὸ καιρὸ, ἓνα θέμα πάνω στὸ ζήτημα μιᾶς καινούριας ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν, σύμφωνα μὲ τὴ δική του πείρα ἀπὸ τὸ σχολιὸ καὶ σύμφωνα πρὸς τὴ γενικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ, ποὺ εἶχε πάρει τώρα τὸ πνέμα του. Τὴ διάλεξη αὐτὴ ποὺ τηγνὲ δούλευε ἀπὸ καιρὸ, τὴν εἶχε γράψῃ σὲ ἀπλή γλώσσα, ἀντίθετα μὲ τοὺς λόγους πούβγαζε ἄλλοτε στὸ χωριό, ὄχι μόνο γιὰτὶ πίστευε πὼς ἔτσι θὰ μπορούσαν νὰ τονὲ νιώσουνε καλλήτερα οἱ ἐργάτες, μὰ γιὰτὶ ἔτσι μόνο ἔβλεπε τώρα πὼς θὰ μπορούσε νὰ φανερώσῃ ὅ,τι ἔβραζε μέσα του.

Πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Κέντρο. Ἡ καρδιά του χτυποῦσε ἀπὸ τὴ συγκίνηση, ὅπως κάθε φορὰ ποὺ ἔμελλε νὰ παρουσιαστῇ μπρὸς σὲ πολλὴν κόσμο. Εἶτανε μιὰ συγκίνηση νευρικὴ ποὺ τονὲ κυρίευε μόλις ἀντίκρυζε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποὺ τοῦφερνε τὴν ἰδέα ἢ πὼς θὰ τὰ σάστιζε καὶ θάχανε τὴ συνέχεια ἢ πὼς θὰ πάθαινε μιὰ συγκοπὴ τῆς καρδιάς στὴ μέση τοῦ λόγου. Καὶ τώρα ἂν καὶ τὴν εἶχε γραμμένη τὴ διάλεξή του, πάλε ἡ καρδιά του δὲ χτυποῦσε λιγώτερα.

Εἶχε νυχτώσει. Σὰ ζύγωσε, περίμενε νὰ ἰδῇ ἀπὸ

μακρῆ ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ Κέντρου κρεμασμένο τὸ ἀναμμένο φανάρι. Περίεργο· τὸ φανάρι ἀπόψε δὲν εἶτανε ἀναμμένο.

*Ἐρτασε. Ἡ ὀξώπορτα κλειστή, τὰ παράθυρα σφραλιστὰ καὶ σκοτεινά.

Ζυγώσανε καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἐργάτες ποὺ ἐρχόντανε νᾶκούσουνε τὴ διάλεξη.

— Δὲν ἔχει ἀπόψε μάθημα; ρώτησε ἓνας πούτρεμε ἀπὸ τὸ κρῦο.

Ὁ *Ἀλέξης σήκωσε τοὺς ὄμους του. *Ἐτρεξε νὰ βρῆ τὸ Ζήση. Κεῖνος ἴσως κάτι θὰ ἤξαιρε.

Τονὲ βρῆκε στὴ συνηθισμένη ταβέρνα, μονάχο, σ' ἓνα τραπεζάκι, πίσω ἀπὸ τὰ βαρέλια. Καθότανε μὲ τὸ κεφάλι ἀκκουμπισμένο στὸ χέρι, σκεπτικὸς μὲ μιὰν ἔκφραση μελαχολικὴ. Ἀπὸ τὸ βάθος ἔφτανε ἡ φωνὴ κάποιου ἠθοποιοῦ ποὺ τραγουδοῦσε τὶς νύχτες σ' ἓνα ὑπόγειο καμπαρὲ στὴν ὁδὸ Ἀθηνᾶς, μαζὶ μὲ διάφορες Σμυρνιαῖς κ' Εὐρωπαϊκὰς ἀρτίστες.

*Ἐνας πετεινός, ἓνας πετεινός...

*Ἐνας πετεινός, μεγάλος καὶ τρανός.

*Ἐπαυε καὶ πάλε ξανάρχιζε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Εἶτανε στούπα στὸ μεθήσι κι ὅλη ἡ παρέα γελούσε μαζί του.

— *Ἐρχομαι ἀπὸ τὸ Κέντρο, εἶπε ὁ *Ἀλέξης.

— Θεὸς χωρέστο, εἶπε ὁ Ζήσης μ' ἓνα ὕφος ἀδιάφορο.

— Διαλύθηκε ;

— Καλήτερα και να είχε διαλυθῆ μοναχό του.

Τώρα τὸ κλεισε ἡ Ἀστυνομία.

— Ἡ Ἀστυνομία ; ξαν εἶπε ὁ Ἀλέξης με ἀπορία.

— Ναί. Τὸ χαρακτήρισε γιὰ ἐπικίνδυνο. Αὐτὴ ἡ μούχλα, ἐπικίνδυνη. Χα χα χά. Μωρὲ μυαλό ποῦ σου τὸ χει τέλος πάντων αὐτὴ ἡ ἐξουσία.

— Μὰ πῶς τῆς ἤρθε αὐτὴ ἡ ἰδέα ; Ἕνα κέντρο τόσο συντηρητικό...

— Ὅστερα ἀπὸ κεῖνα τὰ ἐπεισόδια τὰ δικὰ μου. Θυμᾶσαι, φορηθήκανε. Ἔχουνε τὴν ἰδέα πῶς ἐμεῖς, μπορούμε νὰ παρασύρουμε και τοὺς ἄλλους ἐργάτες ἐνῶ αὐτοὶ θέλουνε τοὺς ἐργάτες σκλάβους τους. Σήμερα τὸ πρωὶ με φώναξε στὸ γραφεῖο του ὁ Διευθυντῆς τῆς Ἀστυνομίας. Ἔστειλε ἕνα χωροφύλακα και με φώναξε. Στὴν ἀρχὴ μοῦ ζήτησε νὰ τοῦ ὑποσκηθῶ πῶς δὲ θὰ ξαναπκτῆσω στὸ Κέντρο. Ἐγὼ χαμογέλασα, κάτι ψιθύρισα με τρόπο εἰρωνικό. Τότε κεῖνος σήκωσε τὴ χερούκλα του και μοῦ κατέβασε μιὰ στὰ μοῦτρα.

Τὰ μάτια τοῦ Ζήση ἀστράψανε ἀπὸ μιὰν ἄγρια λάμψη.

— Ἄκουσες ; Μοῦ κατέβασε τὴ χερούκλα του στὰ μοῦτρα. Ἀκόμα τὰ νιώθω τὰ δάχτυλά του στὴ σάρκα μου σὰ νὰ κκούμπησε πάνω μου ἕνα σίδερο ἀναμμένο. Μὰ τέτοια χτυπήματα δὲν ξεχνιούνται, τάκοῦς ;

Χτύπησε τὴ γροθιά του πάνω στὸ σιδερένιο τρα-

πεζάκι που τραντάχτηκε ολάκερο κ' ἔκανε τὰ ποτήρια νὰ χορέψουνε.

Ἐγινε σιγαλιὰ πίσω ἀπὸ τὰ βαρέλια. Ὁ Ζήσης ἔσκυβε τὸ κεφάλι, μὲ τὸ χέρι χωμένο μέσα στὰ πυκνά του μαλιά. Ὁ ἠθοποιὸς εἶχε ἀρχίσει πάλε κάποιο ἄλλο τραγούδι τοῦ θεάτρου.

— Σήκω, εἶπε ἄξαφνα ὁ Ζήσης.

— Ποῦ θὰ πᾶμε ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Ἐλα μαζί μου.

Ὁ τόνος του εἶτανε διαταχτικὸς κι ὁ Ἀλέξης εἶχε πιά συνηθίσει νὰ τονὲ σέβεται καὶ νὰ ὑπακούη.

Βγήκανε. Ὁξω εἶτανε σκοτάδι, δίχως φεγγάρι, δίχως φανάρια. Περνούσανε ἀπὸ κάτι στενά, σκοτεινά σοκκάκια, μὲ κάτι χαμηλὰ σπιτάκια. Μερικὰ εἶχανε τὰ παράθυρα φωτισμένα. Ὁ Ἀλέξης ἔνιωθε μιὰ κρυάδα στὴν ψυχὴ.

— Τί κρῖμα νὰ μᾶς κλείσουνε τὸ Κέντρο, μουρμούρισε.

— Καλήτερα. Δὲν μπορούσαμε νὰ μείνουμε ἑμεῖς περισσότερο ἐκεῖ μέσα μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἑμεῖς ἢ ἐκεῖνοι. Ἄλλες ἰδέες ἐκεῖνοι, ἄλλες ἑμεῖς. Ἐμεῖς θέλουμε νὰ εἵμαστε λεύτεροι, ἐκεῖνοι δὲν τοὺς πειράζει νὰ εἶναι δοῦλοι καὶ νὰ τοὺς σέρνῃ ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴ μύτη. Θὰ πολεμήσουμε κ' ἐλπίζω πὼς θὰ τοὺς νικήσουμε. Μὰ προσωρινὰ, χρειαζόμαστε κ' ἑμεῖς ἕνα δικό μας κέντρο, ἕνα κέντρο μακριὰ ἀπὸ τὴ μύτη τῆς Ἀστυνομίας.

— Θα μπορέσουμε νὰ τὸ βροῦμε ;

— Θα ἴδοῦμε. Ἄπόψε θὰ φανῆ.

Ἔιχανε μπῆ σ' ἓνα σκοτεινὸ σοκκάκι, στὴν ἄκρη ἑνὸς μακρινοῦ δρόμου ὅπου τὰ σπίτια εἴτανε ἀραιά. Ὁ Ζήσης στάθηκε μπρὸς σ' ἓνα χαμηλὸ σπιτάκι ποῦ εἴτανε χωρισμένο ἀπὸ τ' ἄλλα. Ἀντίκρυ ἀπλωνότανε ἓνα μεγάλο οἰκόπεδο μὲ μιὰ μισογκρεμισμένη μάντρα ἀπὸ πλῆθρες.

— Ἐδῶ, εἶπε ὁ Ζήσης.

Ὁ Ἀλέξης ἔτρεμε λίγο ἀπὸ τὴ συγκίνηση, ποῦ τοῦ φερνε τὸ σκοτάδι κ' ἡ ἔρημιά, καὶ λίγο ἀπὸ τὸ κρύο, ποῦ κείνη τὴν ὥρα τρυποῦσε.

Ὁ Ζήσης χτύπησε ἀλαφρὰ τὴν πόρτα μ' ἓναν τρόπο ξεχωριστό.

Σὲ λίγο ἀκουστήκανε περπατησιές καὶ μιὰ φωνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ρώτησε σιγαλά.

— Ποιός ;

— Ἐγώ, ἀποκρίθηκε ὁ Ζήσης.

Ἔιτανε λοιπὸν ἓνα γνωστό του σπίτι, ἓνα σπίτι ὅπου μποροῦσε νὰ μπαίνη λεύτερα, ὅ,τι ὥρα κι ἂν εἴτανε.

Ὁ σοῦρτης τραβήχτηκε κι ὁ Ζήσης προχώρησε μέσα.

— Πέρασε στὴν κάμαρα νὰ ρήξω μιὰ στιγμὴ ἓνα ροῦχο ἀπάνω μου, εἶπε ἡ ἴδια φωνή.

Ὁ Ἀλέξης ἀνατρίχιασε.

— Σὰ γνωστὴ μοῦ εἶναι ἡ αὐτὴ ἡ φωνή, ψιθύρισε.

Ὁ Ζήσης δὲν εἶπε λέξη.

Εἶτανε μιὰ γυναίκεια φωνή.

— Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ γυναίκα; ρώτησε ὁ Ἀλέξης ἀνήσυχος.

— Τώρα θὰ τὴν ἰδῆς.

Μπήκανε σ' ἓνα καμαράκι ποὺ τὸ φώτιζε μιὰ λάμπα ἀκκουμπισμένη σ' ἓνα μαρμαρένιο κομοδίνο. Ὁ Ἀλέξης κοιταξε γύρω. Παντοῦ στοὺς τοίχους ὅπου κι ἂ γύριζε τὸ μάτι του, ἀντίκρυζε κάδρα γυναικῶν ποὺ δείχνανε τὸ γυμνὸ κορμί τους μὲ τίς πιὸ προκλητικὲς κ' ἐρεθιστικὲς στάσεις. Στὴ γωνιὰ ἓνα κρεβάτι διπλό, φουσκωτό, μὲ πόμολλα μπρούντζινα καὶ πάνω στὸ λαδομάνο ἓνας σωρὸς λογιῶνε λογιῶνε μπουκαλάκια μὲ μυρουδιὲς καὶ κουτάκια μὲ ποῦδρες κι ἀλοιφές.

— Συγγένισσά σου εἶναι αὐτὴ ἡ γυναίκα; ρώτησε πάλι ὁ Ἀλέξης.

— Ὁχι, φιλενάδα μου.

Τὴ στιγμὴ κείνη μπήκε μέσα στὴν κάμαρα μιὰ γυναίκα μὲ μιὰ μακρῆ ρόμπα, ποὺ τῆς ἔφτανε ἔως τὰ νύχια. Ὁ Ἀλέξης γούρλωσε τὰ μάτια του.

— Ἄ, ἡ Ρίκα, φώναξε μὲ μιὰ παιδιάτικη ἀφέλεια.

Κείνη τᾶχασε. Σαστισμένη ἄπλωσε τὸ χέρι της ἐνῶ ἡ κοκκινάδα ποὺ τῆς ἀνέβηκε ἄξαφνα στὸ πρόσωπο, προχωροῦσε ἀπὸ τὰ μάγουλα ὡς τ' αὐτιά της.

— Ὡστε γνωρίζοσαστε; ρώτησε ἡσυχα ὁ Ζήσης μὲ ἓνα πονηρὸ χαμόγελο.

— Εἶχαμε γνωριστῆ σὲ κάπιο χωριό, ἀποκρίθηκε ἡ Ρίκα πὸν προσπαθοῦσε τώρα νὰ ξαναβρῆ τὴν ψυχραιμία της καὶ νὰ στηρίξῃ κάπιο ψεύτικο χαμόγελο στὰ χεῖλια της.

— Καὶ πῶς τέτοιαν ὥρα; ρώτησε γυρίζοντας ἀπότομα πρὸς τὸ Ζήση, σὰ νὰ βιαζότανε νὰλλάξῃ τὸ θέμα τῆς κουβέντας.

— Ἦρθα γιὰ κείνο τὸ ζήτημα τοῦ σπιτιοῦ πὸν σοῦ ἔχω μιλήσει; εἶπε ὁ Ζήσης πὸν τὸ πρόσωπό του εἶχε πάλι σκοτεινιάσει.

— Μὰ τέτοιαν ὥρα;

— Δὲν μποροῦσα νὰ περιμένω. Δὲ μὲ χωροῦσε ὁ τόπος. Ἀπόψε δὲν ξαίρω τί ἔχω, ὅλα μοῦ φταῖνε.

— Ἔτρεξε τίποτα;

— Κάτι μὲ τὴν ἀστυνομία. Μὰ ἄς εἶναι. Μᾶς κλείσανε τὸ Κέντρο. Λοιπὸν τί θὰ κάνῃς ἐσὺ; Θὰ μᾶς τὸ δώσῃς τὸ σπίτι;

Κεῖνη ἀνασήκωσε τοὺς ὤμους της.

— Μὴ βρῶ κανένα μπελὰ μὲ τὴν ἀστυνομία;

Ὁ Ζήσης τὴνὲ κοίταξε μέσα στὰ μάτια.

— Δηλαδή θέλεις νὰ σοῦ ὑποσκεθῶ πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ σοῦ τύχῃ καὶ κανένα κακό; ὄχι. Τέτοια ὑπόσχεση δὲν μπορῶ νὰ σοῦ τὴνὲ δώσω. Ποῦ τὸ ξαίρω κ' ἐγὼ πῶς θὰ ρθοῦνε τὰ πράματα; Μπορεῖ νὰ μᾶς μυριστοῦνε κ' ἐδῶ καὶ νὰ μᾶς πιάσουνε. Τότε θὰ σὲ

πιάσουνε και σένα. Βαστούνε τὰ κότσια σου νὰ πᾶς και φυλακή ;

Ἔτσι ὅπως τῆς ἔδαλε καθαρά και ξάστερα τὸ ζήτημα ὁ Ζήσης, ἡ Ρίκα ντράπηκε νὰ πῆ ὄχι.

— Δέχουμαι, εἶπε.

— Μπράβο. Αὐτὸ τὸ περίμενα ἀπὸ σένα, ἀποκρίθηκε ὁ Ζήσης φχαριστημένως.

Ἄσπρη ὥρα μιλούσανε, ὁ Ἀλέξης δὲν εἶχε ξεκολλήσει οὔτε μιὰ φορά τὰ μάτια του ἀπὸ πάνω της. Τόσους μῆνες νὰ τὴν ἐζητάῃ μὲ τὸ κερί, νὰ φάῃ ὅλον τὸν κόσμον, και νὰ καταντήσῃ νὰ τὴν ἐσυναντήσῃ ἔτσι ἄξαφνα τῆ στιγμῇ ποὺ οὔτε τὸ φανταζότανε. Ἡ περιέργεια τὸν ἔπνιγε. Εἶχε τόσα πράματα νὰ τὴν ἐρωτήσῃ ἀπὸ τῆ στιγμῇ ποὺ χωριστήκανε. Ἄ, ἂν μπορούσανε νὰ μείνουνε μοναχοὶ τους, οἱ δύο τους... Τώρα, μπρὸς στὸ Ζήση, ἡ Ρίκα ἔδειχνε κάποια στενοχώρια, ποὺ ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε, δὲν τὸ κατάφερνε νὰ τὴν ἐκρύψῃ . . . .

Σηκωθήκανε νὰ φύγουνε. Γιὰ μιὰ στιγμῇ ποὺ μείνανε μοναχοὶ τους, ἡ Ρίκα ζύγωσε βιαστικὰ τὸ Ζήση και τοῦ εἶπε.

— Γιὰ τὸ Θεό, μὴν τοῦ εἰπῆς τίποτα.

— Καλά, κατάλαβα, μουρμούρισε κείνος.

Βαδίζανε στὸ δρόμον κ' οἱ δύο ἀμίλητοι.

— Γνωρίζοσατε καιρό; ρώτησε ὁ Ἀλέξης κάποτε.

Ὁ Ζήσης ἀφαιρεμένος δὲν κατάλαβε κι ὁ Ἀλέξης ἀναγκάστηκε νὰ ξαναρωτήσῃ.

— *Α, ναι, είναι κάμποσος καιρός... Μά, τί σημασία ἔχει ; Ἡ Ρίκα είναι ἕνα κορίτσι καθὼς πρέπει, εἶπε ὁ Ζήσης.

Γιὰ μιὰ στιγμή ἡ καρδιά του γαλήνεψε. Μὰ σὲ λίγο οἱ ὑποψίες του ἀρχίσανε σὰ φεΐδια νὰ χοροπηδοῦνε μέσα στὸ κεφάλι του.

Τὸ κρῦο εἶτανε διαπεραστικὸ κι ὁ Ἀλέξης ἐνιωθε τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν του παγωμένα. Μὰ τὸ περισσότερο κρῦο τῶνιωθε στὴν καρδιά. Αὐτὸ τὸ ξαφνικὸ, τὸ ἀναπάντεχο συναπάντημα τῆς Ρίκας, ἀντὶ νὰ τὸν ἐνθουσιάσῃ, τοῦ γιόμισε τὴν ψυχὴ μὲ ἀνησυχίες. Τί ἤθελε σ' αὐτὸ τὸ σπίτι ἡ Ρίκα ; Τί σπίτι εἶτανε αὐτό ; Τί σκέσες εἶχε αὐτὴ μὲ τὸ Ζήση ; Γιατί ὁ Ζήσης τὴν ὠνόμασε φιλενάδα του ; Τί θὰ πῆ φιλενάδα του ; Φιλενάδα του, δηλαδή ἐρωμένη του ; *Ἐπειτα πῶς αὐτὸς εἶχε τόση ἐπιρροὴ ἀπάνω της ὥστε νὰ χρησιμοποιοῦ τὸ σπίτι της γιὰ ἕνα μυστικὸ, ὑποπτο κέντρο ; Κι αὐτὴ πάλε νὰ ὑποτάσσεται ἔτσι πρόθυμα στὴ θέλησή της ; Γιατί κι ἐστὸς τρόπος ποὺ μπῆκε μέσα ὁ Ζήσης, κι ὁ τρόπος ποὺ τῆς μιλοῦσε κι ὁ τρόπος ποὺ τοῦ φέρθηκε αὐτή, ὅλα εἶτανε ὑποπτα, ὅλα δείχνανε πῶς ἡ γνωριμιὰ τους δὲν μπορούσε νὰ εἶναι μιὰ ἀπλή, συνηθισμένη φιλία μὰ κάτι παραπάνω. Μὰ σὰν τί ; Νὰ εἶναι τάχα ἐρωμένη του ; Νὰ κατάντησε ἡ Ρίκα ἐρωμένη τοῦ Ζήση ; *Ὁχι πῶς δὲν εἶχε ὑπόληψη στὸ Ζήση, πῶς δὲν τοῦ ἀναγνώριζε τὸ δικαίωμα νᾶχῃ κι αὐτὸς μιὰ ἐρωμένη.

Μὰ τῆ Ρίκα αὐτὸς τὴν εἶχε φανταστῆ σὰν ἓνα αἰθέριο, ἓνα ἰδανικὸ πλάσμα καὶ τώρα νὰ τὴνὲ βλέπη στὰ χέρια ἑνὸς ἐργάτη. Λοιπὸν κ' ἦ σκοτεινὴ ὑποψία, ποὺ τοῦ μασσοῦσε τὰ σωθικὰ ἀπὸ κείνο τὸ βράδι, ποὺ εἶδε κείνη τῆ γυναίκα νὰ τὴνὲ σέρνουνε στὴν ἀστυνομία καὶ ποὺ δὲν εἶχε κατορθώση ποτὲ νὰ τὴνὲ διαλύση, τώρα, ἂν ἀληθινὰ ἦ Ρίκα εἶχε πάρει κακὸ δρόμο, φωτιζότανε μ' ἓνα καινούριο φῶς. Ἡ ἄγνωστη λοιπὸν ἐκείνη γυναίκα, θᾶπρεπε τότε νὰναι ἡ Ρίκα. Τί τραγικὴ ἀποκάλυψη! Τί γκρέμισμα παλατιοῦ! Τί ἀπογοήτεψη!

Περνοῦσανε ἀπὸ κάτι σκοτεινοὺς δρόμους.

— Ζήση, μοῦ δίνεις τὴν ἄδεια κάτι νὰ σὲ ρωτήσω; εἶπε ἄξαφνα ὁ Ἀλέξης ποὺ ἤθελε κάπου νὰ ξεσπάσῃ.

— Ἐσὺ δὲ χρειάζεσαι νὰ ζητᾶς ἄδεια. Πρῶτα λεύτερα ὅ,τι θέλεις.

Ὁ Ἀλέξης ξεροκατάπιε σὰ νὰ δίσταζε, σὰ νὰ ντρεπότανε.

— Ἐμπρὸς λοιπὸν; ξαναεἶπε ὁ Ζήσης.

— Νά, ἤθελα νὰ μοῦ πῆς....

— Τί;

— Ἡ Ρίκα....

— Δηλαδή;

— Νά, εἶπες πὼς ἡ Ρίκα σοῦ εἶναι....

— Φιλενάδα μου.

— Ναί. Δηλαδή τί θὰ πῆ αὐτό;

Ὁ Ζήσης ἔσκασε κάτι δυνατὰ καὶ ξερὰ γέλια.

— Ὠραῖα. Μὰ δὲν ξαίρεις τί θὰ πῆ φιλενάδα;...

— Δηλαδή ἐρωμένη σου; πρόστεσε ὁ Ἀλέξης δίνοντας στὸν ἑαυτό του κουράγιο νὰ ξεστομίση τὴ λέξη ποὺ τριγύριζε στὰ χεῖλια του.

— ὦχ, καημένε. Τί κάθεσαι τώρα καὶ τὰ φιλολογᾶς; Ποιὸς σοῦ εἶπε πῶς εἶναι ἐρωμένη μου; Γνωστή μου εἶναι, φιλενάδα μου, πῶς νὰ σοῦ τὸ πῶ;

Ὁ Ἀλέξης σῶπασε, δὲ ζήτησε ἄλλη ἐξήγηση ὄχι τόσο γιατί ἱκανοποιήθηκε τέλεια μὲ τὴν ἀπάντηση τοῦ Ζήση μὰ γιατί φοβοῦτανε νὰ προχωρήση μπᾶς καὶ μιὰ λεπτομερέστερη ἀνάκριση, τοῦ μαράνει κι αὐτὲς τίς λίγες ἐλπίδες ποὺ εἶχανε ἀρχίσει νὰ φυτρώνουνε στὴν ψυχὴ του.

— Νὰ μὲ συμπαθᾶς Ζήση. Τὸ νιώθω, εἶμαι ἓνας γελοῖος, εἶπε σὲ λίγο.

— Αἶ, καλὰ ντέ, ἔδεν εἶπες καὶ τίποτα ποὺ νὰ χρειάζεται συχώρεση, ἀποκρίθηκε ὁ Ζήσης μὲ τόνο ἀδιάφορο....

Εἶχανε φτάσει στὸ σπῆτι τοῦ Ἀλέξη. Δῶσανε τὰ χέρια. Ὁ Ἀλέξης ἀνέβηκε τὴ σκάλα, μπῆκε στὴν κάμαρά του μὰ ἀντὶ νὰ πέση νὰ κοιμηθῆ, ἀναφε τὴ λαμπίτσα του καὶ κάθησε στὴν καρέκλα, ἀκουμπώντας τὸ κεφάλι του πάνω στὸ τραπέζι, μέσα στὰ δυὸ χέρια του.

Τὸ κεφάλι του ἔδραζε. Τοῦ εἶχε τάχα εἰπῆ τὴν ἀλήθεια ὁ Ζήσης; Ἡ Ρίκα εἶτανε ἀληθινὰ μιὰ φιλενάδα του, μιὰ γνωστή του, ἢ μιὰ ἐρωμένη του; Μπᾶς

και τὸ σπῖτι της εἶτανε ἕνα κοινὸ σπῖτι, κανένα παλιόσπιτο, δημόσιο, πού ὁ Ζήσης ντρεπότανε νὰ τὸ μολογήσῃ;

Αὐτὲς οἱ σκέψεις, πού τοῦ πιπιλίζανε τὸ μυαλό, τοῦ διώξανε ὀλότελα κάθε ὄρεξη γιὰ ὕπνο. Ἐνιωθε πὼς κι ἂν ἔπεφτε στὸ κρεβάτι, δὲ θᾶκλεινε μάτι. Τὸν ἤξαιρε καλὰ τὸν ἑαυτὸ του. Κάθε συγκίνηση, κάθε δυνατὸ τράνταγμα τῆς ψυχῆς του και τοῦ μυαλοῦ του, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ξεσπάσῃ σὲ μιὰ βαριά ἀϋπνία πού μποροῦσε νὰ ξακολουθήσῃ και μιὰ και δυὸ και περσσότερες μέρες...

Θυμήθηκε τώρα πὼς ζύγωνε ἡ γιορτὴ τοῦ Βαγγελισμοῦ. Τὸ Λύκειο, ὅπως κάθε χρόνο, ὠργάνωνε και φέτος μιὰ μεγάλη συγκέντρωση, μιὰ μεγάλη γιορτὴ πού δὲν εἶτανε διόλου ἀπίθανο νὰ παρευρεθῇ κι ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Αὐτὸς ὁ διαβολάνθρωπος ὁ Διευθυντῆς, εἶτανε ἄξιος νὰ κουδαλήσῃ και τὸν ἴδιο τὸν ὑπουργὸ γιὰ ρεκλάμα τοῦ σχολιοῦ του.

Λοιπὸν τί θὰ κάνῃ; Θὰ βγάλῃ τὸν πανηγυρικὸ πού τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὁ διευθυντῆς; Στὴν ἀρχὴ ἀρνήθηκε. Δὲν εἶτανε μόνο ἡ φυσικὴ του δειλία, πού τὸν τραβοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμο. Τώρα εἶτανε κ' ἕνας δυνατὸς κλωνισμὸς στὶς ἰδέες του, κάποιοι κρύοι φόβοι πού εἶχανε ἀρχίσει νὰ φυτρώνουνε στὴν ψυχὴ του, και τὸν κάνανε νὰ βλέπῃ τὰ πράματα ἀλιώτικα, μ' ἕνα καινούριο φῶς... Μὰ δὲ βρῆκε μέσα του, ἀμέσως τὴν ἴδια στιγμὴ πού τοῦγινε ἡ πρόταση,

άρκετή δύναμη για νάρνηθῆ, νάντιτάξη ἕνα ὀριστικό, ξεκομμένο ὄχι. Τὸ σκοινί, ποὺ τὸν κρατοῦσε ἀκόμα δεμένο μὲ τὸν παλιὸ κόσμο, δὲν εἶχε σπάσει, ὅσο κι ἂν εἶχε σαπίσει. Βρισκότανε ἀνάμεσα στὸς δυὸ κόσμους, πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸν παλιὸ καὶ πιὸ κοντὰ στὸ νέο, μὰ ἀκόμα μακριὰ ἀπὸ τὸ λιμάνι ὅπου θὰ μπορούσε νάναπάψη τὴν ψυχὴ του καὶ νὰ ξεφύγη τὰ κύματα τῆς ἀφιδολίας ποὺ χυμούσανε καταπάνω του.

Ἐπειτα κ' ἡ σκέψη πὼς ἡ ἄρνησή του θὰ μπορούσε νὰ γεννήσῃ τίς ὑπόνοιες τοῦ Διευθυντῆ, νὰ προκαλέσῃ μιὰ ρήξη, ἕνα διώξιμο, μιὰ πάψη, τὴ στιγμὴ, ποὺ δὲν εἶχε ξασφαλισμένο κανέναν ἄλλον πόρο ζωῆς κ' ἡ μάννα του στὸ χωριὸ ἀπὸ αὐτὸν περιμένε νὰ τῆς στείλῃ κάθε μῆνα γιὰ νὰ συντηρηθῆ...

Πῆρε τὴν πέννα κι ἄρχισε νὰ χαράζῃ γραμμὲς πάνω στὸ χαρτὶ μηχανικά, δίχως κέφι...

Τὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας τονὲ βρῆκε ἀκόμα στὸ τραπέζι σκυμμένο νὰ γράφῃ τὸ λόγο του.....

II

Τοῦ εἶχε καταντήσῃ πιά πάθος. Ἐπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ μάθῃ τὴ ζωὴ τῆς Ρίκας. Εἶναι ἢ δὲν εἶναι κοινὴ γυναίκα ; Εἶναι ἐρωμένη τοῦ Ζήση ἢ ὄχι ; Δέχεται αὐτόνε μονάχα ἢ δέχεται ἀδιακρίτως κάθε ἄντρα ποὺ μπορεῖ νὰ τηγνὲ πληρώση ; Ἄχ, τί φοβερό,

τί φοβερό και να τὸ συλλογίζεται μόνο. Καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὸ λύσῃ αὐτὸ τὸ μυστήριον!

*Ἐτοι ἀποφάσισε νὰ παραφυλάξῃ ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Θὰ σταθῆ μακρῆ, παράμερα, σὲ μιὰ γωνιά, καὶ θὰ κατασκοπέψῃ ποῖος θὰ μπῆ. Θὰ μπῆ ὁ Ζήσης, θὰ μπῆ ἄλλος κανεὶς;

Τὸ εἶπε καὶ τὸκανε. Παραφύλαξε. Στάθηκε σὲ μιὰ γωνιά, μακρῆ ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς Ρίκας, καὶ κοίταζε πρὸς τὴν πόρτα τῆς.

Στάθηκε ἐκεῖ ὥρες ἀκούνητος. Καὶ τὸ κρῦο τρυποῦσε κ' οἱ ἀνθρώποι, πὺ περνούσανε βιαστικοί, βλέπανε μὲ ἀπορία ἕναν ἄνθρωπον νὰ στέκεται σὲ μιὰ γωνιά κι ὁ ἀγέρας νὰ τονὲ δέρνῃ.

— Μὰ τί κάνει κείνος ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ; εἶπε μιὰ γειτόνισσα πὺ τὸν εἶδε.

*Ἰστερα πρόστεσε.

— Θὰ πάω νὰ ἰδῶ. Κοντεύω νὰ σκάσω.

Ζύγωσε.

— Ζητᾶς κανέναν, κύριε; ρώτησε.

Αὐτὸ εἶτανε μιὰ ἀδιακρισία πὺ ἕνας ἄλλος στή θέσῃ του μποροῦσε καὶ νὰ θυμώσῃ. Τί τὴν ἔνιαζε αὐτὴ ἂν αὐτὸς περιμένῃ κανέναν ἢ ὄχι; Λόγο θὰ τῆς δώσῃ; Μὰ ὁ Ἀλέξης δὲ σκέφτηκε νὰ θυμώσῃ. *Ἰσια ἴσια μάλιστα, σὰ νὰ εἶχε κάνει κανένα κακό, προσπάθησε νὰ δικιολογηθῆ μὲ λόγια μασσημένα.

— *Οχι... Ξαίρετε... ἤθελα... νά...

Κατάλαβε πώς ἡ στάση του εἶχε ἀρχίσει νὰ γεννάη ὑπόνοιες. Ἐπρεπε νὰ φύγη.

—Εἶμαι ἕνας ἀνόητος. Ἡμέρα δὲν ἔρχεται κανένας. Νύχτα πρέπει νὰ φυλλάξω.

Ἐφυγε μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ ξαναγυρίσῃ ἄλλοτε.

—Κ' ἐπὶ τέλους τί μὲ νιάζει ἐμένα; Σάμπως εἶναι ἀδερφή μου ἢ γυναῖκα μου; Ἡ σάμπως τὴν ἔχω ἐρωμένη μου; μουρμούρισε καθὼς περπατοῦσε σκυφτός.

Ἦθελε νὰ γελάσῃ τὸν ἑαυτό του κάνοντας τὸν ἀδιάφορο μὰ δὲν τὸ κατάφερε. Σὰ νὰ εἶτανε ἕνας ἄλλος, ἕνας ξεχωριστὸς ἄνθρωπος ὁ ἑαυτός του, τὸν ἔβλεπε κ' ἐγιωθε καθαρὰ τὴν προσπάθειά του.

—Ἄς περάσω μιὰ ματιὰ κι ἀπὸ τὸ Λύκειο.

Ἦθελε νὰ ξαναἰδῇ τὸ Διευθυντὴ γιὰ νὰ συνεννοηθοῦνε γιὰ τὸ λόγο.

—Σὲ θέλω. Λοιπὸν τὰ κατάφερα. Θὰ παρευρεθῇ κι ὁ ὑπουργός. Βάλε λοιπὸν τὰ δυνατά σου, τοῦ εἶπε ὁ Διευθυντὴς μόλις τὸν εἶδε.

Πρόστεισε χαρούμενος.

—Κ' οἱ καλεσμένοι ὅλοι ἕνας κ' ἕνας. Τί γίνεται ὁ λόγος;

—Προχωρεῖ, ἀπάντησε ξερά.

Βγήκε στὸ δρόμο. Τί δὲ θάδινε γιὰ νὰ ξεφύγῃ αὐτὸ τὸ μαρτύριο. Κι ὡς τόσο κάποτε αὐτὴ ἡ μέρα, εἰ γλύκα, εἰ συγκίνηση τοῦ γεννοῦσε. Μὰ τότε πίστευε, τώρα δὲν πιστεύει, δὲν ξαίρει κι αὐτὸς

καλά καλά τι πιστεύει. Βρίσκεται σ' ένα χάος όπου όλα μπερδεύονται, χάνονται. . . .

*Αρχισε να νυχτώνη. Τοῦ ἤρθε πάλε στο νού ἡ Ρίκα.

— *Απόψε πρέπει να φυλάξω. *Αν είναι τίποτα, απόψε θα φανῆ. Αὐτή ἡ νύχτα πρέπει να λύση τὸ μυστήριο.

*Αρχισε να περπατάη πάλε πρὸς τὸ δρόμο τῆς Ρίκας. *Εφτασε νύχτα. Μιὰ γυναίκα εἶχε βγάλει τὸ μαγκάλι ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα γιοματο κάρβουνα. Ὁ ἀγέρας φυσοῦσε κ' ἔπαιρνε μακρὰ τὶς σπίθες τῆς φωτιάς. Προχώρησε καὶ κρύφτηκε μέσα στὴ μάντρα. Ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τὸ μισογκρεμισμένο τοῖχο, ὅπου βρισκότανε κρυμμένος σὰν κλέφτης, δὲν εἶχε φόβο να τὸν ἰδῆ κανεὶς. Ἐπειτα ἐκεῖ θὰ εἶτανε καὶ λιγάκι προφυλαγμένος ἀπὸ τὸν ἀγέρα. Λίγο πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς Ρίκας, ἔκαιγε ἓνα φανάρι. *Ἔτσι μποροῦσε να βλέπη καθαρὰ τὴν ὁξώπορτα.

Οἱ ὥρες περνοῦσανε κι ὁ δρόμος γινότανε ὄλο καὶ πιὸ ἔρημος. Ἐνα μικρὸ κοριτσάκι βγῆκε ἀπὸ ἓνα σπίτι, κουκουλωμένο μέσα σ' ἓνα σάλι, μ' ἓνα μπουκάλι στὸ χέρι. Πήγαινε στὸ μπακάλη νάγοράση πετρέλαιο. Τουρτούριζε ἀπὸ τὸ κρῦο, ποῦ τοῦ εἶχε κοκκινίσει τὴ μύτη, κ' ἔτρεχε γιὰ να ζεσταθῆ.

Οἱ ὥρες περνοῦσανε ἀργές, μονότονες, ἀτέλειωτες. Ὁ ἀγέρας τοῦφερνε στὴ μύτη μιὰ μυρουδιὰ ψοφημιοῦ.

ἽΩρες τώρα ἀνάσαινε αὐτὴ τὴ βρώμα ποὺ τοῦ φερνε ζάλη κι ἀναγούλα.

Στὸ δρόμο ἄκουσε περπατησιές. Ἔσκυφε καὶ κοιτάξε πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο. Ἕνας χωροφύλακας. Προσπάθησε νὰ φυλαχτῆ μὰ ὁ χωροφύλακας τὸν πῆρε τὸ μάτι του. Ὁ χωροφύλακας βάδισε καταπάνω του ἀκουμπώντας τὸ χέρι του στὸ μπιστόλι του ,ποὺ κρεμότανε ἀπὸ τὴ μέση του.

—Τί κάνεις ἐδῶ ; ρώτησε μὲ τόνο αὐστηρό.

Κεῖνος τάχασε.

—Κάθουμαι.

—Κάθεσαι; Βρῆκες τὸ μέρος νὰ καθήσης; Μέσα στὴ βρώμα; Καὶ μ' αὐτὸν τὸν κειρὸ μάλιστα ;

Κεῖνος σώπαινε. Ὁ χωροφύλακας ἀναφε ἕνα σπῆρτο καὶ κλείνοντάς το μέσα στὶς δυὸ χουφτες του ποὺ σκηματίζανε σὰν ἕνα γλόμπο, τὸ ζύγωσε στὸ μοῦτρο τοῦ Ἄλέξη. Φαίνεται πὼς ἡ μορφή του δὲν τοῦ γέννησε καμιὰν ὑποψία, γιὰτὶ ἀμέσως τὸ ὕφος του ἔγινε μαλακώτερο.

—Τί δουλιὰ κάνεις ;

—Δάσκαλος.

—Δάσκαλος; Ξαναεῖπε ὁ χωροφύλακας σὰ νὰ μὴν τὸ χωροῦσε ὁ νοῦς του τέτοιο πρᾶμα.

Μείνανε κ' οἱ δυὸ κάμποσο ἀμίλητοι, κοιτάζοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλονε.

—Θὰ μείνης ἀκόμα ἐδῶ; ρώτησε ὁ χωροφύλακας.

—“Οχι, θά φύγω, ἀποκρίθηκε ὁ Ἀλέξης, φχαριστημένος πὺν δὲν τονὲ βρῆκε κανέναν μπελάς.

—“Αἴντε, φύγε, θά πουντιάσης, καημένη, μὲ τέτοιον καιρό.

Τώρα ὁ τόνος τῆς φωνῆς του εἶχε γίνει προστατευτικός.

Σὲ λίγο ὁ Ἀλέξης εἶχε ἀπομείνει πάλι μοναχός. Ἡ βρώμα τὸν ἐπνιγε, τὸ κρῦο τῶνιωθε στὴν καρδιά, τὰ δόντια του χτυπούσανε.

—Ποιὸς ξαίρει γιὰ τὴν ἀνθρώπο θά μὲ πήρε; σκέφτηκε.

Αὐτὴ ἢ σκοτεινιά, αὐτὴ ἢ βουδαμάρια τοῦ δρόμου τοῦ βάραινε τὴν ψυχὴ. Τὰ μάτια του τοῦ πονούσανε ἀπὸ τὸ ἀδιάκοπο κοίταγμα γιὰτὶ στιγμὴ δὲν τὰ ξεκολλοῦσε ἀπὸ τὴν πόρτα, λὲς καὶ φοβότανε πὺς οἱ ἀνθρώποι εἶτανε τίποτα κουνούπια καὶ θά μπορούσανε σὲ μιὰ στιγμὴ νὰ τρυπώσουνε μέσα δίχως νὰ τοὺς καταλάβῃ.

Ἔδγαλε τὸ ρωλόϊ του. Μεσάνυχτα.

Τὶ νὰ κάνῃ τώρα; Ψυχὴ δὲν εἶχε φανῆ νὰ μπαίνη. Νὰ παραφυλάξῃ περσότερο ἢ νὰ φύγῃ; Ἡ νὰ ναβάλλῃ γι ἄλλο βράδι; Γιὰτὶ ἐνιωθε πὺς ἂν καὶ δὲν εἶχε ἰδεῖ τίποτα, ὡς τόσο πάλι ἢ ψυχὴ του δὲν εἶτανε ἱκανοποιημένη. Βέβαια. Τὶ σημαίνει πὺς δὲν ἤρθε ἀπόψε κανεὶς; Μπορεῖ νὰ εἶτανε καὶ τυχαῖο, μπορεῖ καὶ τὸ κρῦο. . . .

Περίμενε ἀκόμα κάμποσα.

Ἐπειτα βγήκε ἀπὸ τὸν κρυφὸν του. Στάθηκε στὴ μέση τοῦ δρόμου ἀναποφάσιτος, μὲ τὰ μάτια γυρισμένα στὸ σπίτι τῆς Ρίκας.

Μιὰ ἰδέα. Ἄν πήγαινε ὁ ἴδιος στὸ σπίτι της! Νὰ παρουσιαστῇ ὁ ἴδιος, νὰ τῆς ἀνοίξῃ τὴν καρδιά του, νὰ τῆς ζητήσῃ νὰ τοῦ ἀνοίξῃ κι αὐτὴ τὴ δική της! Ποῦ ξαίρεις; Ἴσως θὰ μπορούσε καὶ τώρα ἀκόμα νὰ τῆς φανῇ χρήσιμος ἔπως καὶ τότε στὸ χωριό. Κι ἂν, ποῦ ὁ θεὸς νὰ μὴν τοῦ τῶχῃ γραφτό, οἱ ὑποψίες του ἀληθέψουνε, ἂν ἡ Ρίκα ἀληθινὰ βρίσκεται σὲ κακὸ δρόμο, τότε γιατί νὰ μὴν προσπαθήσῃ νὰ τὴν ἐ σώσῃ; Δὲν ἄξιζε ἡ γυναίκα αὐτὴ ἀπὸ μέρος τοῦ κάθε βοήθεια;

Προχώρησε μὲ τὶς σκέψεις αὐτὲς ἕως τὴν πόρτα της. Ἐκεῖ στάθηκε. Στήλωσε τὸ αὐτὶ του στὴν πόρτα κι ἀφουγκράστηκε. Μέσα δὲν ἀκουγότανε κανεὶς κρότος.

Κοίταξε στὶς γρίλιες. Φαινότανε λίγο φῶς. Νά, ἡ Ρίκα βρίσκεται μέσα. Νὰ εἶναι τάχα μοναχὴ της; Τί νὰ κάνῃ; Νὰ διαβάξῃ, νὰ ράβῃ, ἢ κάθεται δίχως νὰ κάνῃ τίποτα; Λίγο νὰ σπρώξῃ τὴν πόρτα καὶ θὰ βρεθῇ ἀντικρὺ της. Οἱ δύο τους, αὐτὸς καὶ κείνη, ἔπως τότε στὸ καφενεῖο τοῦ χωριοῦ ποῦ τοῦκανε μάθημα πῶς νὰ παγγέλῃ καὶ πῶς νὰ στέκεται πάνω στὴ σκηνή.

Ἀκκούμπησε τὸ χέρι του στὸ πόμολο τῆς πόρτας.

Μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ στάθηκε τρομαγμένος. Κι ἂν ἡ Ρίκα τοῦ τὰ φανερώσῃ ἔλα; Ἄν ἀληθέψουνε οἱ

ὕποψίες του μὲ μιὰ ξάστερη ὁμολογία τῆς ἴδιας; "Ὁχι, ὄχι, εἶναι ἀδύνατο νὰντικρύση ἔτσι κατὰματα τὴν ἀλήθεια. Καλήτερα νὰ εἶναι στὸ μισοσκόταδο τῆς ἀφιβολίας. Αὐτὴ τοῦλάχιστο τοῦ ἐπιτρέπει τὴν ἐλπίδα. Προτιμότερη ἢ ἀφιβολία. Τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας ἂν τονὲ χτυποῦσε ἔτσι ἀπότομα στὰ μάτια, θὰ μπορούσε νὰ τονὲ στραδώση, νὰ τονὲ κάψῃ. . . . .

Ἐπομακρῦθηκε γλήγορα ἀπὸ κείνο τὸ δρόμο. Βιαζότανε νὰπομακρυθῇ σὰ νὰ φοδότανε μήπως καὶ μετανιώση ὁ ἑαυτός του, κ' ἐπιμείνῃ κείνο τὸ βράδι νὰ μάθῃ ὅλη τὴν ἀλήθεια. "Ὁχι, ὄχι ἀπόψε. Ἐπιτέλους ἄς εἶναι ἓνα ἄλλο βράδι. Ἄς περάσῃ κι αὐτὴ τὴ νύχτα ἡσυχος, στὴ γλυκιᾶν ἀφιβολία.

Περνοῦσε ὄξω ἀπὸ ἓνα καφενεδάκι. Ἐτρεμε ἀπὸ τὸ κρύο. Μπήκε μέσα ὅπου ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶτανε χλιαρή. Παράγγειλε ἓνα φασκόμηλο καὶ κάθησε ὡς τὴν ὥρα ποὺ τὸ μαγαζὶ ἄρχισε νὰ κλείνῃ. Ὑστερα βγήκε καὶ πῆρε γλήγορα τὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι του. Ὁ ἀγέρας σφύριζε . . . . .

14

Κεῖνη τὴ μέρα σηκώθηκε πιὸ πρωτὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες μέρες. Εἶτανε τοῦ Βαγγελισμοῦ, ἡ μέρα ποὺ θᾶδγαζε τὸ λόγο στὸ Λύκειο.

Ὅλη τὴ νύχτα πὲς πὼς δὲν κοιμήθηκε. Μέσα του γινότανε ἓνας τρομερὸς ἀγώνας. Δυὸ ἰδέες, δυὸ κόσμοι

παλεύανε, ό παλιός με τόν νέο, ό πατριώτης με τόν άνθρωπο. Καί τότε νικούσε ό ένας, τότε ό άλλος. Τί έπρεπε νά κάνη; Νά βγάλη τόν λόγο; Νά παρουσιαστή και νά ειπή πράματα πού δέν τά πίστευε πιά; Μά αυτός τώρα τραβοῦσε έναν αλιώτικο δρόμο, ζούσε σ' έναν αλιώτικο κόσμο, έδινε περσότερη σημασία στόν άνθρωπο, παρά στό συμπατριώτη του και στόν όμόεθνό του.

Σηκώθηκε μ' ένανε δυνατό πονοκέφαλο. Τά μάτια του τονέ τσούζανε. Ζύγωσε στό παράθυρο πού εΐτανε θολό από τόν κρύο, καθάρισε λίγο τόν τζάμι και κοίταξε όξω. Τόν χιόνι πού είχε πέσει τή νύχτα, τόν είχε όλα σκεπάσει μ' ένα άσπρο σεντόνι. "Όλα άσπρα, άγνά, παρθενικά, άγγελικά, καινούρια, ανάγγιχτα. Μόνο μιά γάτα άκουσε νά ούρλιάζει με παράπονο γιατί κρύωνε και δέν είχε πού νά τρυπώση. Θά εΐτανε αυτή ή γάτα πού από καιρό τήν εΐρισκε πάντα όξω από τήν πόρτα του, τσιμπλιάρα, μαδημένη, μονόφθαλμη, λιμασμένη από τήν πείνα, πού ποιός ξαίρει από πού εΐτανε φερμένη και πού, σαν τόν κοίταζε, ή ματιά της έδειχνε ίκεσία. σά νά τοΰλεγε «πάρεμε μαζί σου, δέν έχω κανένανε στόν κόσμο».

"Άνοιξε τήν πόρτα του. Τόν χιόνι πού εΐτανε μαζεμένο σωρό, γκρεμίστηκε κάτω σιωπηλά. Δέν είχε κάνει λάθος. Αυτή εΐτανε. Τόν κακόμοιρο τόν ζώο μαζεμένο σέ μιάν άκρη, έτρεμε σΰγκορμο από τόν κρύο.

Σὰν τὸν εἶδε, τοῦρρηξε πάλε τὴν ἴδια ἰκετευτικὴ ματιά. Τὸ λυπήθηκε.

— *Ἐλα μέσα.

Κεῖνο σὰ νᾶνιωσε, προχώρησε δειλὰ μέσα. Μὰ τὰ πόδια του ξεπαγιασμένα, τρέμανε, λυγίζανε κι ὄλο τὸ κορμί του κλονιζότανε σὰ νὰ μὴ μποροῦσε νὰ βασταχτῆ ὄρθιο. *Ἐφαξε καὶ βρῆκε κάπου ἓνα ξεροκόμματο καὶ τοῦ τῶρρηξε. Κεῖνο τὸ μύρισε ἀπὸ ὄλες τὶς μεριές, τὸ τσίμπησε λίγο καὶ τὸ παράτησε. Οἱ μασέλες του δὲν εἶχανε δύναμη νὰ κουνηθοῦνε. Μαζώχτηκε πάλε σὲ μιὰ γωνιά χωρὶς νὰ ξεκολλᾶη τὰ μάτια του ἀπὸ πάνω του. Τώρα εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ζέστα ὄχι ἀπὸ φαί κι ἄς τοῦ θέριζε ἢ πείνα τᾶντερα.

Τὸ θέαμα αὐτουνοῦ τοῦ ζῴου, τοῦ γιόμισε τὴν ψυχὴ μελαχολία.

*Ἐδῶλε τὸ ρωλόι του. Εἶτανε καιρὸς νὰ φύγη. Στὸ Λύκειο θὰ περιμένουνε. Καὶ θᾶναι κι ὁ ὑπουργός! Θὰ κολυμπήση λοιπὸν πάλε στὸ ψέμα; Θὰ δεχτῆ συχαρήκια γιὰτὶ κατάφερε νᾶραδιάση τεχνικὰ αὐτὰ τὰ ψέματα μὲ τρόπο πὸ νὰ κἀνη ὄλους νὰ γελαστοῦνε ;

— Παλιὰ μολύδια, παλιὸ σίδερα, παλιομπρούντζους, παλιὰ κρεβδάτια, παλιὰ ροῦχα, ποιὸς ἔχει γιὰ πούλημαααα..... ἀκούστηκε ὄξω ἢ φωνὴ τοῦ παληατῆ πὸ περνοῦσε πάλε στὴ συνηθισμένη του ὥρα ~~ὄξω~~ οὔτε τὸ κρῦο οὔτε τὸ χιόνι νὰ τὸν ἐμποδίση.

*Ανατρίχιασε τώρα στὸ ἄκουσμα αὐτῆς τῆς φω-

νης. Ἄλλοτε ἡ φωνή αὐτῆ πού εἶτανε τρυπητὴ καὶ στρίγγλικη τοῦ πείραζε μόνο τὰ νεύρα. Τώρα ἀντηχοῦσε μέσα του σὰν εἰρωνεία, σὰν ἦχος νεκρικοῦς καμπάνας.

Ἡ καρδιά του τώρα χτυποῦσε δυνατά· ὄχι, ὄχι. Αὐτὸ δὲ θὰ γίνῃ ποτέ. Προτιμῶ νὰ πάρω πίσω τὸ λόγο μου παρὰ νὰ πλαστογραφῆσω τὸν ἑαυτό μου.

Ἄρπαξε μιὰ κόλλα χαρτί, κάθησε γλήγορα στὸ τραπέζι κι ἄρχισε νὰ γράφῃ. Εἶτανε ἓνα γράμμα στὸ διευθυντή. Ἐγγραφε. «Σὰς εἶχα δώσει τὴν ὑπόσχεση νὰ μιλήσω. Λυποῦμαι πού, σὰς ἔδινα αὐτὴ τὴν ὑπόσχεση, δὲν εἶχα συμβουλευτῆ προτίτερα τὸν ἑαυτό μου· ὄχι, δὲν μπορῶ νὰ βγάλω λόγο. Ἡ καρδιά μου εἶναι κρύα. Κἄτι πέθανε μέσα της κι ἀδύνατο πιά νὰ τὸ ἀναστήσω. Μποροῦσα νὰ σὰς γελάσω, νὰ παρουσιαστῶ καὶ σήμερα μπρὸς σέ ὅλον τὸν κόσμο σὰν ἓνας καλὸς πατριώτης, νὰ κάνω πὼς συγκινίεμαι, νὰ νεδάσω ψεύτικα δάκρυα στὰ μάτια μου. Αἶ, λοιπόν, τὸ θεωρῶ ντροπὴ μου ἓνα τέτοιο πρᾶμα. Βρίσκω ἀκόμα πὼς εἶμαι κι ἀνίκανος νὰ παῖξω μιὰ τέτοια κωμωδία. Μιὰ πού ἔπαψα νὰ εἶμαι πατριώτης, βρίσκω πιὸ τίμιο, πιὸ ἀντρίκιο νὰ σὰς τὸ ξομολογήθῳ. Θάπρεπε νὰ τὸ εἶχα κάνει αὐτὸ πολὺ ἀπὸ πρὶν. Σὰς ξεμυστηρεύουμαι τώρα πὼς πολλές φορές σὰς εἶχα δολιευτῆ πάνω στὴ δουλιά μου. Τώρα θέλω νὰ βγάλω αὐτὸ τὸ βᾶρος ἀποπάνω μου γιὰ νὰ ἴχω τὸ δικαίωμα νὰ σὰς κοιτάζω σὰν τίμιος

άνθρωπος, με τὸ μέτωπο ἀψηλά. Γι' αὐτὸ μὴ με περιμένετε σήμερα νὰ ρθῶ νὰ μιλήσω. Βάλετε ἄλλοι νὰ κάνη αὐτὴ τὴ δουλιὰ, μιλήστε ὁ ἴδιος. Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω γιὰ τὴ σκλαδιὰ τοῦ Τούρκου δίχως νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὴ σκλαδιὰ τοῦ ἀνθρώπου κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ πλουσίου ποὺ εἶναι καὶ ἡ χειρότερη. Νὰ ἐρχόμουνε καὶ νὰρχιζα νὰ σᾶς ἀράδιαζα αὐτὲς τὶς σκέψεις ποὺ ἀποτελοῦνε σήμερα τὴν καινούρια μου πίστη, θὰ εἶτανε αὐτὸ μιὰ τραγικὴ χασμωδιὰ ποὺ θὰ σᾶς χαλοῦσε ὅλο τὸ κέφι».

Ἔβαλε τὴν ὑπογραφή του, ἔκλεισε τὸ γράμμα μέσα σ' ἓνα φάκελλο καὶ βγήκε. Ἐπρεπε νὰ βρῆ γλήγορα ἓναν ἄνθρωπο καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ γράμμα νὰ τὸ πάη στὸ Διευθυντή.

Κοίταξε πάλε τὴν ὥρα. Μόλις πρόφταινε....

Βρῆκε ἓνα παιδὶ καὶ τοῦδωσε τὸ γράμμα.

— Γλήγορα, τρέξε, ὅσο μπορεῖς....

Ἦλη τὴ μέρα τὴν πέρασε μέσα σ' ἓνα καφενεῖο. Ἐκεῖ μέσα ὁ ἀγέρας εἶτανε βρώμικος, θολός, μὰ δὲν ἐνιωθε τοῦλάχιστο τὴν παγωνιά ποὺ θάνιωθε μέσα στὴν κάμαρά του, δίχως συντροφιά, δίχως φωτιά.... Κι ὄξω τὸ χιόνι ὅλο νὰ πέφτῃ ψιλὸ ψιλό...

Γύρισε πολλὴ ἀργὰ στὸ σπῆτι του. Ἡ ἀτμοσφαῖρα μέσα στὴν κάμαρα εἶτανε παγωμένη. Ἡ γάτα βρισκότανε ἀκόμα στὴν ἴδια θέση, ἀκούνητη. Τὴν ἐφώναξε μὰ κείνη δὲν τοῦ ἀπάντησε.

Ἐχοψε λίγο ψωμὶ μαλακὸ ποῦ τῆς εἶχε φέρει

καὶ τῆς τῶρρηξε μὰ κείνη δὲν ἄπλωσε οὔτε νὰ τὸ μυρίση.

Ἐσκυψε ἀπὼν τῆς καὶ τὴν κοίταξε προσεχτικά. Τὰ μάτια τῆς εἶτανε σφαλιστὰ λὲς καὶ κοιμότανε. Τὴν ἔσπρωξε ἀλαφρὰ μὲ τὸ πόδι του. Τὸ κορμί τῆς ἔγυρε στὰ πλάγια, κμπουριασμένο, ξυλιασμένο, κι ἀπόμεινε πάλε στὴν ἴδια θέση ἀκούνητο, μὲ τὰ πόδια ἀψηλά.

— Ψόφησε, ψιθύρισε.

Ἄξα μὲν εἶχε ἀρχίσει πάλι νὰ ξαναπέφτη ἢ πιτουρίδα. Ἀπάνω στὸ τραπεζάκι του εἶδε τὸ χειρόγραφο τοῦ λόγου του. Ὁ τελευταῖος πατριωτικὸς λόγος ποὺ εἶχε κάνει στὴ ζωὴ του, κι ἄς μὴν τὸν εἶχε ἀπαγγεῖλει.

Σήκωσε ἀπὸ χάμω τὰ χειρόγραφα, τὰ πῆρε στὸ χέρι του κι ἄρχισε νὰ τὰ κοιτάζῃ μὲ μάτι στορρικό, τρυφερό.

— Καιρὸς νὰ χωριστοῦμε, ψιθύρισε.

Ἐπειτα, σὰ νὰ πῆρε ἄξαφνα κάποιαν ἀπόφαση, ἄρχισε νὰ σκίζῃ τὰ χειρόγραφα κομματάκια κομματάκια. Πάνω στὸ τραπέζι ὑψώθηκε ἕνας ἄσπρος σωρός. Πῆρε τὸ σωρὸ στὰ χέρια του κι ἀνοιξε τὸ παράθυρο. Οἱ πιτουρίδες ποὺ πέφτανε τώρα πυκνές, χυμῆξανε πάνω στὰ μοῦτρα του σὰν πεταλοῦδες, λὲς καὶ τοῦ ζητούσανε νὰ τίς φιλοξενήσῃ μέσα στὴν κάμαρά του. Ἐρρηξε μιὰν ὑστερνὴ ματιὰ στὸν ἄσπρο σωρὸ ποὺ στὰ μάτια του κείνη τὴ στιγμή πρόβαλε σὰν ἄσπρο

κορμι κάποιας γυναίκας, κομμένο κομματάκια, ἔσκυφε πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀνοίξε τις χουφτες του κι ἄφησε τὰ χαρτάκια νὰ πέσουνε στὸ κενό. Κεῖνα αἰωρηθῆκανε κάμποσο, ταλαντευτήκανε χαρούμενα γιατί ἀποχτούσανε τὴ λευτεριά τους κι ἀρχίσανε νὰ κατεβαίνουνε ἀργὰ πρὸς τὴ γῆς μαζί μὲ τις πιτουρίδες τοῦ χιονιοῦ ποὺ ἔμελλε σὲ λίγο νὰ γίνῃ ὁ ἄσπρος τάφος τους....

133

Καθὼς κλείδωνε τὴν κἀμαρὰ του γιὰ νὰ κατέβῃ τὴ σκάλα, ἡ κυρὰ Κατίνα, ἡ σπιτονοικοκυρὰ του, ποὺ τὸν εἶδε πίσω ἀπὸ τὸ τζάμι, ἔσκυφε κ' εἶπε στὴν κυρὰ Δημήτραϊνα ποὺ καθότανε δίπλα της.

— Ὅλεγεσ ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, ἔτσι ἦσυχος, μαλακός, τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος....

— Τί; ρώτησε κείνη περίεργη.

— Ἄθεος!

— Ἄθεος;

— Μάλιστα ἄθεος. Χτὲς τόμαθα κ' ἐγώ. Εἶτανε σὲ κάποιο σχολιὸ δάσκαλος μὰ τὸν πήρανε μυρουδιά καὶ τοῦ δώσανε τὰ πιπούτσια.

Ἡ κυρὰ Δημήτραϊνα, ποὺ καθότανε κοντὰ στὸ μαγκάλι, ἀκκούμπησε χάμω τὴν τοιμπίδα ἀφοῦ ἀπελπίστηκε νὰνακαλύψῃ καμιὰ σπῖθα μέσα στὴ στάχτη.

Ἡ κυρὰ Κατίνα κουνούσε τὸ κεφάλι της.

— Ποῦ καταντήσαμε ; Ποῦ καταντήσαμε ; Πάει, χάλασε ἡ πλάση. Δάσκαλος κι ἄθεος, ποῦ νάκου-
στη; Τί νὰ σοῦ κάνουνε ὕστερα καὶ τὰ κακόμοιρα
τὰ παιδιὰ ; Κ' ὕστερα παραπονοίμαστε πῶς χάλασε
ἡ θρησκεία. Ἄμ πῶς νὰ μὴ χαλάσῃ ;

Ἀκούστηκε ὁ χτύπος τῆς ὀξώπορτας ποῦ κλεινε.

— Καὶ πῶς τόμαθες αὐτό ;

— Εἶχα πάει στὸ φουβρο κι ἄκουσα ποῦ εἶχανε
τὴν κουβέντα του.

— Περτέργο. Πῶς ἔγινε αὐτὸ νὰ καταντήσῃ ἄθεος ;

— Ἄ, τὰ λεφτά, τὰ λεφτά. Τί δὲν κάνουνε αὐτὰ
τὰ ναθεματισμένα τὰ λεφτά.

— Δὲς γιὰ τὰ λεφτὰ νὰ ρνήθηκε τὴν πίστη του ;

— Ὅπως μὲ βλέπεις καὶ σὲ βλέπω. Μοῦ τὰ ξή-
γησε ἐμένα ὅλα ὁ Στραβός, ὁ μπαλωματῆς, πρᾶ-
ματα ποῦ νὰ σηκωθῇ ἡ τρίχα σου.

Ἡ κυρὰ Δημήτραϊνα ἔφερε τὸ σκαμνὶ της πιὸ
κοντὰ γιὰ νὰ κούσῃ καλλήτερα.

— Μὰ γιὰ λέγε μου καὶ μένα νὰ κούσω. Τί ζῶ
ποῦ εἶμαι ἀλήθεια. Ποτέ μου δὲν παίρνω μυρουδιά !

Κεῖνη κούνησε τὸ κεφάλι της, σὰ νὰ μὴν ἤξαιρε
ἀπὸ ποῦ νὰ πρωταρχίσῃ.

— Τί θέλεις νὰ μάθῃς ; Νά, εἶναι μιὰ ἐταιρεία
ποῦ θέλει νὰ μᾶς χαλάσῃ τὴ θρησκεία.

— Ἐδῶ ;

— Ὅχι ἐδῶ. Στὴ Ρουσία.

— Στὴ Ρουσία; Κάπου ἔχω ἀκουστά αὐτὸ τῶνομα, θαρρῶ πὼς εἶναι πολὶ μακρῆά. Λένε πὼς ἔχει ἔχει καὶ πολλὰς ἀρκοῦδες. Καὶ πῶς γίνεται αὐτὸ, ἀπὸ κεῖ νὰ φροντίζουνε γιὰ μᾶς;

Ἡ ἄλλη γέλασε!

— Δὲν τὸ καταλαβαίνεις; Εἶναι γιὰτὶ δὲ μᾶς χωνεύουνε. Τοὺς ἔχουμε μπῆ, βλέπεις, αὐτουνοῦνε τῷ Φράγκωνε, στὸ μάτι. Λοιπὸν τί νὰ μᾶς κάνουνε, τί νὰ μᾶς κάνουνε γιὰ νὰ μᾶς χαλάσουνε, βαλθῆκανε νὰ μᾶς ἀλλαξοπιστήσουνε.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα τὴν κοίταζε στὰ μάτια.

— Κι αὐτουνοῦ ἐδῶ τοῦ μαγαρισμένου τί τοῦ ἦρθε νάνακατευτῆ σ' αὐτὲς τὲς βρωμοδουλιές; Δὲν κοίταζε τὴ δουλιά του; Ξέχασε πὼς εἶναι δάσκαλος;

— Μὰ δὲν τὰ εἶπαμε; Τὰ λεφτὰ εἶναι πολὶ γλυκά.

— Καὶ τοῦ τὰ στέλνουνε ἀπὸ κεῖ τὰ λεφτὰ;

— Ἀπὸ κεῖ ναί. Εἶναι κ' ἐδῶ ἑταιρεία πού τοὺς τὰ μοιράζει κάθε μῆνα.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα ἔπεσε σὲ σκέψη.

— Περὶεργο. Λεφτὰ νὰ λαβαίνῃ κάθε μῆνα καὶ νᾶναι σ' αὐτὰ τὰ χάλια. Γιατὶ ποτὲ δὲν τὸν εἶδα νᾶναι καὶ τῆς προκοπῆς ντυμένος. Τώρα τελευταῖα μάλιστα ἔχει κάτι χάλια.... Προχτὲς πού περνοῦσε

ἀπὸ τὸ δρόμο, εἶδα τὰ παπούτσιά του πού εἴτανε κόσκινο....

— Μοῦ χρουστάει καὶ μένα δυὸ νοίκια. Μὰ εἶναι φαίνεται φιλόργυρος, ἢ τὰ βάζει στὸν τόκο. Μὰ μπορεῖ νὰ τὸ κάνουνε καὶ πτήηδες γιὰ νὰ μὴν τοὺς ὑποπτεύεται ὁ κόσμος.

— Μπορεῖ νά'ναι κι αὐτό, δὲ σοῦ λέω.... Ἐπειτα τώρα τελευταῖα μοῦ φαίνεται καὶ σὰν πολὺ γερασμένος.

— Τί περιμένεις; Ἡ ἄμαρτία, ἢ ἄμαρτία.... Τοὺς τρώει, τοὺς λιώνει, βλέπεις, κ' ἡ ἄμαρτία.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα κοίταζε τὴ στάχτη πού εἶχε κρυώσει κάνοντας μὲ τὴν τσιμπίδα πάνω της διάφορα σκῆματα, ἐνῶ ἡ κυρὰ Κατίνα εἶχε καρφώσει τὰ μάτια της στὸ τζάμι τοῦ παραθυριοῦ, κοιτάζοντας ὀξω πού ἄρχιζε νὰ σκοτεινιάζει.

— Καὶ πῶς μπορεῖς νὰ τονὲ νιώθης κοντά σου ἕναν τέτοιο ἀνθρώπο; Ἐγὼ τοῦλάχιστο δὲ θὰ τονὲ βαστοῦσα οὔτε μιὰν ὥρα, εἶπε ἡ κυρὰ Δημήτραινα.

— Πῆγα σήμερα τὸ πρωτὶ καὶ τοῦ εἶπα νὰ βρῆ κάμαρα.

— Καὶ τὰ νοίκια;

— Χαλάλι του καὶ τὰ νοίκια. Νὰ φύγη, νὰ καθάριση τὸ σπίτι, γιατί τὸχω, ξαίρεις, καὶ γιὰ γρουσουζιά. Ὑστερα σὰν ἀδειάση ἡ κάμαρα, λογαριάζω νὰ φέρω τὸν παπὰ νὰ μοῦ διαβάση κ' ἕναν ἀγιασμό μέσα στὴν κάμαρά του.

Μέσα είχε γίνει τώρα σκοτάδι. Ἡ κυρά Δημήτραйна σηκώθηκε ἀπὸ χάμω βγάνοντας ἕνανε βαθὴν ἀναστεναγμό, γιατί ἀπὸ τὸ πολὺ καθισιὸ τῆς εἶχανε πονέσει τὰ νεφρά.

— Ἀλίμονο, πάει, χάλασε πλάση, ἢ μουρμούρισε.

Χαιρέτησε κ' ἔφυγε. Μὰ δὲν τράδηξε για τὸ σπίτι τῆς.

Στὴ γωνιά ἔστρηψε καὶ πῆρε τὸ δρόμο για τὸ μαγαζὶ τοῦ Στραδοῦ.

Τονὲ βρῆκε μέσα στὸ μαγαζάκι του ποὺ εἶτανε μιὰ σωστὴ τρύπα, μὲ μιὰ παλιόπορτα, πούκλεινε μ' ἓνα λουκέτο. Κεῖνο τὸ βράδι εἶχε νυχτέρι γιατί βιαζότανε νὰ τελειώσῃ ἓνα ζευγάρι μετζεσόλες.

— Καλησπέρα. Δουλεύεις ἀκόμα;

Κεῖνος σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ τὴν κοίταξε μὲ τὸ ἓνα μάτι του, τὸ γερὸ.

— Τί νὰ κάνουμε; Ἄμα δὲ δουλέψουμε, δὲν τρῶμε;

— Ναι, μὰ κάμποσοι ἄλλοι τρῶνε, καὶ καλοτρῶνε μάλιστα, δίχως νὰ δουλεύουνε, ἀπάντησε ἡ κυρά Δημήτραйна ποὺ βιαζότανε νὰ ρθῇ μιὰν ὥρα ἀρχήτερα στὸ σκοπὸ τῆς.

Ὁ Στραδὸς ποὺ ἐτοιμαζότανε κείνη τὴ στιγμὴ νὰ κατεδάσῃ τὸ σφυρὶ πάνω σ' ἓνα κομμάτι πετσὶ ποὺ εἶχε ἀκκουμπήσει πάνω στὸ γόνατό του, γύρισε καὶ τὴν κοίταξε μὲ περιέργεια

— Τί λές; Ποιοὶ εἶναι αὐτοί;

— Ναί, σάμπως δὲν τοὺς ξαίρεις τοῦλόγου σου. Κεῖνος ζάρωσε τὰ χεῖλια του.

— Δὲ σὲ καταλαβαίνω, μὰ τὸ Θεό.

— Νά, θέλω νὰ πῶ γιὰ τοὺς ἄθεους. Αὐτουνοὺς ποὺ παίρνουνε τὰ χρήματα ἀπὸ τὴ Ρουσσία.

— Ἄ, ἔτσι πέσμου λοιπόν. Ὅσο γι αὐτοὺς μάλιστα, ἔχεις δίκιο.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα πῆρε τώρα κουράγιο.

— Μὰ δὲ μοῦ λές, ἀλήθεια, ἔτσι νᾶχης καλό, πῶς γίνεται αὐτό; Πῶς πᾶνε καὶ γράφονται σ' αὐτὴ τὴν ἑταιρεία;

— Ἄ, πολὺ ἀζητᾶς. Σ' αὐτὴ τὴν ἑταιρεία δὲν μπαίνει ὅποιος κι ὅποιος. Τοὺς διαλέγουνε. Ἐπειτα ἅμα τοὺς διαλέξουνε, τοὺς ὀδηγοῦνε νύχτα μέσα σὲ μιὰ κάμαρα κατασκότεινη. Ἐκεῖ τοὺς βάζουνε καὶ πατᾶνε πρῶτα μὲ τὰ πόδια τους τὸ Βαγγέλιο, ὕστερις τοὺς μεταλαβαίνουνε μὲ αἷμα ἀνθρωπινό.....

— Βρὲ τοὺς ἀναθεματισμένους, βρὲ τοὺς καταραμένους.....

— Ἄμ, τί θαρρεῖς. Ὑστερις ἀρχίζουνε κ' ἔρχονται οἱ λίρες, ὄχι λίρες, τὰ ρούμπλια, κᾶτι ρούμπλια χρυσά, γυαλιστερά, ποὺ λές, σὰν τάλαρα.....

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα γούρλωνε τὰ μάτια της στὸ φῶς μιᾶς μικρῆς λαμπίτσας ποὺ φώτιζε τὸ μαγαζάκι. Μέσα ὁ ἀγέρας μύριζε ἀπὸ πετρεῖο κι ἀπὸ κάρβουνα μισοαναμμένα ποὺ τὰ εἶχε ἀνάψει ὁ Στραβὸς μέσα σ' ἓνα χωματένιο γκιουδέτσι γιὰ νὰ ζεσταθῆ.

Ἔγινε σιγαλιά.

— Δοιπὸν πρέπει νὰ πατήσῃ κανεὶς πρῶτα τὸ Βαγγέλιο; ξαναρώτησε σκεπτικιὰ ἡ κυρὰ Δημήτραϊνα.

— Βέβαια. Ἄλιῶς δὲ γίνεται.

— Κ' ἔπειτα τὰ ρούμπλια, αἱ; Κάτι ρούμπλια μεγάλα, γιαιλιστερὰ πού λαμποκοπᾶνε, πρόστεσε ἡ κυρὰ Δημήτραϊνα μὲ μάτια λαίμαργα σὰ νὰ εἶτανε μπροστά της ὁ σωρὸς κ' ἔμελλε νὰ βουτήξῃ κείνη τὴ στιγμή μέσα τὰ δάχτυλά της.

Ἐὸ Στραβὸς ἄρχισε νὰ κοπανιζῆ πάνω στὸ γόνατό του τὸ πεταὶ πού τὸ εἶχε προηγήτερα μουσκέψει μέσα σ' ἓνα μαστέλο νερὸ βρώμικο. Τώρα δὲν ἀκουγότανε παρὰ μόνο τὸ χτύπημα τοῦ σφυριοῦ πάνω στὸ σίδερο.

— Χαλάλι τους καὶ τὰ ρούμπλια κι ὅλα. Ἐμεῖς γιὰ μιὰ θρησκεία καὶ γιὰ μιὰ τιμὴ ζοῦμε σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Ἐπειτα συλλογιζόμαστε καὶ τὴν ψυχὴ πού θὰ παραδώσουμε. Ἄς τὰ χαίρουνται τὰ λεφτά τους. Ἐμεῖς τέτοια ἀφωρεσμένα λεφτά δὲν τὰ χρειαζόμαστε. Δὲν εἶναι ἔτσι, μαστρο Κώστα;

— Σωστά, ἔτσι εἶναι, ποιὸς εἶπε πὼς εἶναι ἀλιῶς, ἀπάντησε κείνος πού εἶχε ἀρχίσει τώρα τὸ ράψιμο τοῦ πετσιοῦ πάνω στὸν πάτω τοῦ παπουτσιοῦ μὲ δυὸ βελόνες πού περνοῦσανε ἀνάποδα μέσα ἀπὸ τὴν τρύπα πού εἶχε ἀνοίξει μὲ τὸ σουβλί.

Ἡ κυρὰ Δημήτραϊνα σηκώθηκε νὰ φύγῃ.

— Δοιπὸν ἔτσι. Δὲ γίνεται ἀλιώτικα; ξαναεἶπε.

— Τί ; ρώτησε κείνος με άπορία, κοιτάζοντάς τηνε πάνω από τὰ γυαλιά του.

— Νά, αὐτὸ ποὺ εἶπαμε..... γιὰ τὸ.... Βαγγέλιο.

— Μὰ πάλε τὰ ἴδια ; Δὲν τὰ εἶπαμε ;

— Αἶ, καληνύχτα τότε.

— Καληνύχτα. Στὸ καλὸ, ἀπάντησε ὁ Στραβὸς κ' ἔκλεισε πίσω της τὴ μικρὴ, σάπια πορτίτσα γιὰ νὰ μὴν μπαίνη μέσα τὸ κρῦο.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα σὲ λίγο εἶχε φτάσει στὸ σπῆτι της. Ὁ ἄντρας της δὲν εἶχε ἀκόμα γυρίσει ἀπόξω. Εἶτανε τώρα μέρες ποὺ ἔμενε δίχως δουλιὰ καὶ κάθε βράδι γύριζε μεθημένος. Ἐνα μικρὸ καντηλάκι ἔφεγγε κρεμαστὸ μπρὸς στὴν εἰκόνα.

Ἡ κυρὰ Δημήτραινα πήγαινε πέρα δῶθε μουρμουρίζοντας.

— Ἐμεῖς ποὺ κοιτᾶμε νὰ μὴ φταίξουμε στὸ παραμικρὸ, χαῖρι καὶ προκοπή. Ἄλλοι ποὺ πατᾶνε τὸ Βαγγέλιο, ἔχουνε λίρες μὲ οὐρά.

Τὰ μάτια της πέσανε ψηλά στὸ καντήλι ποῦφεγγε θαμπὰ μέσα σ' ἕνα πράσινο στρογγυλὸ γλόμπο.

— Γιατὶ νὰ καίγεται ἄδικα; Σήμερα τὸ λάδι εἶναι ἀκριδὸ.

Ἀνέβηκε πάνω σὲ μιὰ καρέκλα, σήκωσε τὸ χέρι της καὶ βούτηξε τὸ δάχτυλό της μέσα στὸ καντήλι. Ἀκούστηκε τὸ λουμνὶ ποὺ πνίγηκε μέσα στὸ ζεστὸ λάδι, νὰ τσιτσιρίζη κ' ὕστερα νὰ σβήνη ἀπότομα.

16

Όταν ξεκίνησε ο Άλέξης για το σπίτι της Ρίκας όπου εΐτανε κι αυτός προσκαλεσμένος μαζί με τους άλλους, ο άγγερας είχε πέσει κ' οι άσπρες πιτουρίδες είχανε άρχισει ποϋ και ποϋ να φτερουγάνε και να τοϋ κολλοϋνε στο πρόσωπο σά να τον άγκυλωνάνε κάτι κρύες βελόνες.

—Άπόψε θα το στρώση πάλε σίγουρα, φειθύρισε βλέποντας τον οϋρανό ποϋ εΐτανε σκεπασμένος με μιá μουντή θολούρα.

Σφίχτηκε μέσα στο σακκάκι του, γιατί το παλτό του το είχε πουλήσει, σήκωσε και τό γιακά, έχωσε τά χέρια του μέσα στις τσέπες κι άρχισε να περπατάη γλήγορα για να ζεσταθῆ. Το κρύο ποϋ τονέ χτυποϋσε στο μοϋτρο, τοϋπιανε τήν άναπνοή και τοϋφερνε μιάν ύγρασία στα μάτια. Βιαζότανε να φτάση τόσο για να ξαναϊδῆ τῆ Ρίκα όσο και για να γνωρίση και τά νέα μέλη τῆς παρέας, γιατί άπόψε μερικοί νέοι άπό τήν παρέα, ποϋ μαζευόντανε στο σπίτι τῆς Ρίκας, είχανε ύποσκειθῆ πώς θα φέρνανε μαζί τους και τίς φιλενάδες τους. Έπειτα θα γνώριζε άκόμα κ' ένα καινούριο μέλος. Ο Άντρέας. Αυτόν τον είχε συστήσει ο Ζήσης και τοϋ είχε εΐπη πολλά καλά λόγια γι αυτόνε. Ο Άντρέας εΐτανε ποιητής και ζωγράφος, ένας τύπος μποέμη με χρυσή καρδιά ποϋ ζοϋσε σάν τά πετεινά τοϋρανοϋ.

Ὁ Ἀλέξης ἔφτασε τελευταίος. Ἐγίνε δεχτὸς μ' ἓνα γενικὸ ἀλαλαγμὸ πού τὸν ἔκανε νὰ σαστίσῃ περισσότερο. Τὸ φῶς, οἱ ματιῆς πού καρφωνόντανε ὅλες ἀπάνω του, τονὲ ζαλίζανε. Ἐνα κορίτσι πού καθότανε στὸν καναπέ ἔσκυψε καὶ κάτι εἶπε σ' ἓνα ἄλλο κορίτσι πού βρισκότανε δίπλα του καὶ κείνο γέλασε. Ὁ Ἀλέξης νόμισε πὼς τὰ δυὸ κορίτσια γελᾶσανε γι αὐτόνε, ἴσως γιὰτὶ τοὺς φάνηκε πολὶ ἀστεῖο νὰ μπαίνῃ μ' αὐτὸ τὸ φιλὸ σακκάκι ἐνῶ ὄξω τρυποῦσε τὸ κρῦο κ' ἡ μύτη του εἶτανε κόκκινη, ἴσως καὶ γιὰτὶ τονὲ βρῖσκανε γενικὰ γιὰ γελοῖο.

Τραδῆχτηχε σὲ μιὰν ἄκρη καὶ ζάρωσε σὲ μιὰ κάρεπλα. Μέσα ἐκεῖ εἶτανε καλὰ. Ὑστερις ἀπὸ τὸ κρῦο τοῦ δρόμου, πού τοῦ εἶχε ἀγριέψει τὸ μοῦτρο, ἐνιωθε τώρα τὴ χλιάδα τοῦ ἀγέρα μέσα στὴν κάμαρα, πού τὴνὲ γεννούσανε οἱ πολλὲς ἀνάσσεις κ' ἓνα μεγάλο μαγκάλι γιομάτο κάρβουνα, πού κοκκινίζανε. Μιὰ φωτιὰ μεγάλη, χαρούμενη, πού παρηγοριότανε κανεὶς καὶ μόνο νὰ τὴνὲ βλέπῃ.

— Ἐμπρός, Ἀντρέα, δὲ λείπει κανεὶς, φώναξε ὁ Ζήσης.

Ὁ Ἀντρέας ἐπρόκειτο κείνο τὸ βράδι νὰ τοὺς διαδάσῃ ἓνα δραματάκι του. Ἐβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα μάτσο χερόγραφα, χαμογέλασε μ' ἓνα καλοκάγαθο ὕφος, ξερρόδηξε λιγάκι κι ἄρχισε τὸ διάδασμα.

Δὲν εἶτανε καλὰ καλὰ δράμα. Πιο πολὶ εἶτανε

Ένα δραματικό ποίημα μ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Κάποιος σκεδιάζει ὅλη του τὴ ζωὴ νὰ φτειάσῃ ἕνα φανταστικό καράδι ποὺ θὰ τονὲ φέρῃ στὸ νησί τῆς εὐτυχίας. Μὰ ὅταν ὑστερὶς ἀπὸ ἀγῶνες καὶ θυσίες καταφέρει νὰ στεριώσῃ τὸ καράδι καὶ νὰ τὸ ρήξῃ στὴ θάλασσα, ὁ νοῦς του στρήθει, ἡ μηχανὴ τοῦ λογικοῦ του σταματᾷ νὰ δουλεύῃ, κι αὐτός, στεφανωμένος μὲ τριαντάφυλλα, ὁδηγίεται μιὰ χειμωνιάτικη μέρα στὸ τρελοκομεῖο, μέσα σὲ μιὰ κλειστὴ ἄμαξα.

Ἄν καὶ τὸ ἔργον δὲν παρουσιάζει κανένα δραματικό ἐνδιαφέρον, ὡς τόσο ὅλοι παρακολουθοῦνε τὸ διάδασμα μὲ θατιὰ προσοχή. Μόνο ἡ Καλλιόπη, ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ κορίτσια τῆς συντροφιάς, ποὺ ἀκκουμποῦσε τὸ κεφάλι τῆς στὸν ὄμο τοῦ φίλου τῆς, αὐτὴ μόνο ἀποκαρωμένη ἀπὸ τὴν πολλὴ ζέστα τῆς φωτιάς κι ἀπὸ τὸ νανούρισμα τῆς φωνῆς τοῦ Ἄντρέα, ἀποκοιμήθηκε δίχως νὰ τὸ καταλάβῃ. Σὰν ἄκουσε τὰ παλαμάκια, ποὺ ἀκολουθήσανε τὸ τέλος τοῦ ἔργου, ἀνοιξε τὰ μάτια τῆς σὰν τρομαγμένη καὶ σὰ ντροπιασμένη γιατί δὲν εἶχε ἀκούσει τίποτα. Οἱ ἄλλοι συχαιρόντανε τὸν Ἄντρέα ἐνῶ κεῖνος δεχότανε τὰ συχαρήκια τους μὲ κάποια ἀπορία, σὰ νὰ μὴ τὸ καλοπίστευε κι ὁ ἴδιος πὼς εἶτανε δυνατὸ ναρέσῃ τόσο τὸ ποίημά του....

Σὰ σηκωθήκανε νὰ φύγουνε, εἶτανε πιά μεσάνυχτα. Ὁξὺ βασίλευε θατιὰ σιγαλιά. Ἄρχισαν νὰ

θαίνουνε ἕνας ἕνας, ὅπως κάνανε πάντοτε, γιὰ νὰ μὴ δώσουνε ὑποψίες.

Σὰ φύγανε οἱ ἄλλοι, ὁ Ἄντρέας ζύγωσε τὸν Ἀλέξη.

— Κύριε Ἀλέξη, ἐσεῖς δὲ μοῦ εἶπατε πῶς σὰς φάνηκε τὸ ἔργο μου. Καὶ χαίρετε, ἐγὼ στὴ δική σας τὴ γνώμη δίνω μεγαλύτερη σημασία.

— Γιατί; ρωτάει ὁ Ἀλέξης ντροπαλά.

— Θέλει καὶ ρώτημα; Ἐσεῖς εἶσατε εἰδικός. Λοιπόν;

— Τὸ ἔργο σου δὲν εἶναι δράμα. Μὰ ἀδιάφορο, ἐμένα μὲ συγκίνησε ἡ ὑπόθεσή του. Αὐτὸς ὁ τύπος τοῦ ὄνειροπλέχτη ποιητῆ, ποὺ τελειώνει τὰ ὄνειρά του μέσα στὸ τρελοκομεῖο, μοῦ ἀρέσει πολί.

*Ὁ Ἄντρέας εἶναι κατασυγκινημένος.

— Φχαριστῶ, φχαριστῶ πολί. Τέτοια γνώμη ἀπὸ σὰς, ἔχει μεγάλη ἀξία γιὰ μένα. Οἱ ἄλλοι μοῦ φάνηκε σὰ νὰ κοροῖδεύανε, τὸ κατάλαβα....

— *Ὁχι δά, πῶς σοῦ πέρασε αὐτὴ ἡ ἰδέα; τοῦ εἶπε ὁ Ζήσης.

*Ὁ Ἄντρέας ἐτοιμάζεται κι αὐτὸς τώρα νὰ φύγη.

— Ποῦ θὰ πᾶς; *Ὁξω σφάζει τὸ κρῦο. Δὲν κάθεσαι ἐδῶ ποὺ εἶναι ζέστη, νὰ ξενουχτήσης; τοῦ εἶπε ὁ Ζήσης βλέποντας τὸ τριμμένο του σακκάκι.

Κεῖνος κοιτάζει τὴ Ρίκα.

— Μά, νὰ δώσω τόσο δάρος στὴν κυρία Ρίκα....
φιθυρρίζει.

— Μπα, κανένα βάρος, πολλὴ εὐχαρίστως, λέει κ' ἡ Ρίκα.

— Ἡ κυρία Ρίκα ἔχει ποιητικὴ ψυχὴ, λέει ὁ Ἄντρέας συγκινημένος.

Ὁ Ἀλέξης σφίγγει τὸ χέρι τῆς Ρίκας μ' ἕναν τρόπο χαρακτηριστικόν. Ἄ, ἄς εἴτανε νὰ βρισκεται αὐτὸς ἀπόψε στὴ θέση τοῦ Ἄντρέα! Νὰ ξενυχτήσῃ μαζί της, στὸ ἴδιο σπίτι, νὰ τὴν ἐνιώθῃ στὴ διπλανὴ κάμαρα!... Μὰ καὶ τί ἀλλόκοτό κορίτσι! Παίρνει ἕναν ἄντρα, πὺ δὲν τὴν ἐσυνεδένει τίποτα, καὶ τὸν βάζει νὰ κοιμηθῇ στὸ ἴδιο σπίτι, αὐτὸς κι αὐτή. Σίγουρα δὲν μπορεῖ νὰ ναι κοινὸ κορίτσι ἕνα κορίτσι πὺ ἀδιαφορεῖ ἔτσι γιὰ τὴν παρεξήγησιν.... Ἐξὸν ἄν....

Κ' ἡ φριχτὴ ὑποψία τοῦ ξανασηκώνει τὸ κεφάλι της, ἔτοιμη σὰν ἕνα φεῖδι νὰ χύσῃ τὸ φαρμάκι της.

Ἄνοίγει τὴν πόρτα.

— Ἄ, τῶστρωσε, ψιθυρίζει βλέποντας τὸ χιόνι πὺ τώρα τὰ εἶχε ὅλα σκεπάσει.

Ὁ δρόμος ἀπλώνεται ἀτέλειωτος, βουβός, θλιβερός· ὁ οὐρανὸς ἔχει ἕνα σταχτι χρώμα, ἕνα θαμπὸ φῶς χύνεται ἀπὸ ἀψηλὰ στὴ γῆς.

Περπατᾷ συλλογισμένος μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες.

Ἀπόψε δὲν ἔχει σπίτι. Ἡ σπιτονοικοκυρά του τὸν ἔδιωξε. Θὰ μπορούσε νὰ τὸν περιμένῃ καὶ δυὸ

καὶ τρεῖς καὶ τέσσερες μῆνες μὰ ἕναν ἄθεο ἄνθρωπο δὲν μπορεῖ νὰ τονὲ νιώθῃ κοντά της...

Συλλογιέται ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ περάσῃ τὴ νύχτα του. Βέβαια θὰ μποροῦσε νὰ παρακαλέσῃ τὸ Ζήση νὰ μείνῃ στὴν κάμαρά του, νὰ μείνῃ ὅσο νὰ βρῆ κάπου δουλιά... Ὁ Ζήσης δὲ θὰ εἶχε καμιὰ δυσκολία νὰ τοῦ κάνῃ αὐτὴ τὴ χάρη.

Μὰ δὲ θέλησε νὰ τονὲ βαρύνῃ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τοῦ φανέρωσε πὼς τὸν ἔδιωξε ἢ σπιτονοικοκυρὰ ἀπὸ τὴν κάμαρα. Προτιμοῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴ δυστυχία μοναχὸς του παρὰ νὰ γίνεταί ἐνοχλητικὸς...

Τὸ κορμί του ἔτρεμε, τὰ δόντια του χτυπούσανε ἀπὸ τὸ κρῦο.... Περνάει τώρα ἕνα στενοσόκκακο. Ὁξω ἀπὸ ἕνα μαγαζὶ βλέπει ἕνα μεγάλο θαμπὸ φανάρι νὰ καίῃ.

Ζυγώνει. Εἶναι ἕνα καφενεῖο ποῦ διανυχτερεύει. Βλέπει καμπόσους σκυμμένους πάνω στὰ τραπέζια νὰ κοιμοῦνται.

Σπρώχνει τὴν πόρτα.

— Μπορῶ κ' ἐγὼ νὰ ξενοχτήσω ἐδῶ ; ρωτᾷε ἕναν ποῦ κοιμότανε πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα κ' ἔμοιαζε σὰν τὸν καφετζή.

— Τὸ μαγαζὶ γι' αὐτὸ μένει ἀνοιχτό, μουρμουρίζει κείνος μαχμουρλήδικα.

Πληρώνει καὶ παίρνει κι' αὐτὸς θέσῃ σ' ἕνα τραπέζακι. Μιὰ λάμπα θαμποφέγγει κρεμασμένη στὴ μέση τοῦ νταβανιοῦ. Βλέπει γύρω του ἀνθρώπους

κουρεληδες, ξυπόλυτους, άντρες, γέρους, ως και παι-
διά. Βλέπει και δυο γριές ζητιάνες....

‘Ο νους του ταξειδεύει στο χωριό του. Θυμάται
τò σπιτάκι του, τò τζάκι του, τò κρεβατάκι του με
τὰ σεντόνια που είτανε σαν τò χιόνι.

‘Οξω μουγκρίζει τώρα ó άγέρας. ‘Η άτμοσφαιρα
είναι χλιαρή μα έχει μια δυσάρεστη μυρουδιά ανά-
κατη από χνότα, ύγρασία, κρασίλα και ποδαρίλα.

Οί θύμησες τόν πνίγουνε. Χωρίς να τò καταλάβη,
τὰ δάκρια αρχίζουνε να τρέχουνε από τὰ μάτια του.
Προσπαθεί να τὰ σταματήσει, να πνίξη τάναφυλλητά
για να μην άκουσθή από τούς άλλους που κοιμούν-
ται δίπλα του και γίνη γελοϊος.

Δίπλα του κοιμάται ένας άντρας. Τόν άκούει από
ώρα που σιγοχλαίει. Περιμένει να σωπάση μα αυτός
δè σταματάει. Κάποτε χάνει κι αυτός τήν ύπομονή
του, άνασηκώνει τò κεφάλι του καθώς είτανε σκυμ-
μένος πάνω στο τραπέζι και τού λέει.

—Γυναίκα είσαι, ρέ, και κλαίς έτσι; Τί έχεις;
Μπας και θέλεις τή μάννα σου να σου δώση βυζί;

‘Ο ‘Αλέξης άπομένει σαν άποσβολημένος στα λόγια
αυτά. ‘Η μάννα του! ‘Αχ, μακάρι να βρισκότανε
αυτή τήν ώρα κοντά στη μαννούλα του... ‘Απάνω στο
βυζί της....

17

Πίσω ἀπὸ τὸ θολὸ τζάμι τοῦ καφενὲ βλέπει ὄξω τὸν κόσμον ποὺ περνάει γλήγορα, βιαστικὰ στὸ πεζοδρόμιον. Τὸ τζάμι εἶναι θολό, ἀχνό, κ' ἡ ἄχνα ποὺ τὸ σκεπάζει, γίνεται νερό, σκηματίζει μικρὰ ποταμάκια ποὺ κατεδαίνουνε ἀργά, κυλοῦνε σιγὰ σιγὰ ὅπως κυλοῦνε τὰ δάκρυα πάνω στὰ μάγουλα. Σὲ κάποιον μέρος τὸ τζάμι εἶναι σπασμένο καὶ τὸ χαρτὶ ποῦναι κολλημένο πάνω στὴν τρύπα, δὲν κατορθώνει νὰ ἐμποδίσῃ ὀλότελα τὸν ἀγέρα νὰ μπῆ μέσα. Νιώθει κάποτε, κάποτε, κάτι βαθιὲς κρυάδες νὰ τοῦ περνοῦνε ὄλο τὸ κορμὶ μὰ δὲν καταλαβαίνει ἂν εἶναι ἀπὸ τὸ κρῦο ποὺ σφάζει ὄξω ἢ ἀπὸ τὴν παγωνιά ποὺ ἀπλώνεται στὴν ψυχὴ του. Στιγμὴ δὲν ξεκολλάει τὰ μάτια του ἀπὸ τὸ τζάμι. Παρακολουθεῖ ὅλη τὴν κίνησιν τοῦ δρόμου, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἐνδιαφέρο σὲ ὅτι βλέπει νὰ περνᾷ ἀπόξω μόνο καὶ μόνο γιατί τὴν ὥρα κείνη νιώθει τὴν ἀνάγκη κάπου νὰ γυρίσῃ τὴν προσοχὴν του, κάπου νὰ πασχολήσῃ τὸ νοῦ του γιὰ νὰ τονε λευτερώσῃ ἀπὸ τὸ βάρος ποὺ τοῦ κἀθεται ἀπάνω του σὰ μιὰ μεγάλη πέτρα. Σὰ δὲν ἔχει τίποτα ὄξω νὰ ἰδῇ, ἀρχίζει πάλι νὰ ξαναμετρήῃ τὰ τζάμια. Ἐὰν μετρήσῃ τόσες φορές. Ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, ἀπὸ δεξιὰ πρὸς στ' ἀριστερά, μὲ ὅλους τοὺς συνδυασμοὺς ποὺ μπορεῖ νὰ γίνουνε στὸ μέτρημα. Γυρίζει τὰ μάτια του μέσα στὸν καφενὲ ποῦναι γιομάτος ἀνθρώπους, προσπαθεῖ

νάποφύγη τή ματιὰ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου πού κάθε-
ται ἀντίκρυ του μὰ δὲν τὸ καταφέρει. Ἡ ματιὰ του
τονὲ τραδάει. Τί περίεργα μάτια. Μεγάλα, βαριά,
κουρασμένα, ξεπλυμένα, μπαγιατικά, λάγνα, πού
ἄμα κοιτάζουνε λὲς καὶ θὰ χωθοῦνε στὸ κρέας σου,
λὲς πὼς δοκιμάζουνε νὰ σὲ γυμνώσουνε καὶ νὰ σοῦ
βγάλουνε ὄξω, ὅ,τι μυστικὸ κρύβεις. Αὐτὸς ὁ ἀνθρω-
πος ἔχει, θάλεγε κανεὶς, πολλή ματιὰ, βλέπει πολὶ,
μὲ ἕναν τρόπο ἐνοχλητικὸ, σιχαμερό, μάλιστα σὰν
πέφτει ἡ ματιὰ του πάνω σὲ γυναίκα, εἶναι σὰ νὰ
δοκιμάζη νὰ σεληγήσῃ ἀπάνω της. Γυρίζει ἄλλοῦ γιὰ
νὰ μὴν τονὲ βλέπη μὰ ἡ περιέργεια τὸν τραδάει κι
ἀρχίζει πάλε νὰ τὸν κοιτάζη λοξά, μὲ μισὸ μάτι, γιὰ
νὰ μὴν νιώθῃ ὀλάκερο τὸ βῆρος τῆς ματιᾶς του
ἀπάνω του.

Στὸ διπλανό του τραπέζι εἶναι τέσσερεις πού παί-
ζουνε σκαμπίλι. Κολλάει στὸ τραπέζι τὰ μάτια του,
προσπαθεῖ νὰ ἐνδιαφερθῇ γιὰ τὸ παιγνίδι τους, ὅχι
γι ἄλλονε λόγῳ παρὰ μόνον γιὰ νὰ λησμονηθῇ, ἄς
εἶναι καὶ γιὰ λίγες στιγμές, μὰ δὲν τὸ κκοτορθώνει.

— Τί πλήξη, θεέ μου!

Μέσα ἀπὸ τὸ τζάμι κοιτάζει τὸν οὐρανὸ πού εἶναι
γιομάτος σύννεφα. Ὁ νοῦς του ταξιδεύει μακριά.
Πὼς πέρασε ἡ ζωὴ του αὐτὸν τὸν τελευταῖο καιρό!
Πνιγόνανε σ' ἕνα χωριὸ ὅταν ἄξαφνα χωρὶς νὰ τὸ
νιώσῃ καλὰ καλὰ, ὁ ἥσκιος μιᾶς γυναίκας τονὲ τρά-
δηξε ἀπὸ πίσω του ὡς τὴν Ἀθήνα. Τί ἤρθε νὰ κάνῃ

στην Ἀθήνα ; Ἦρθε νὰ δουλέψῃ μέσα σὲ μιὰ πιὸ πλατιά συμπερικυκλωσιά, ὅξω ἀπὸ κείνονε τὸν ἀσφυκτικὸ ὀρίζοντα τοῦ χωριοῦ του, ὅπου εἶχε σαπίσει τὸσα χρόνια ; Ἦρθε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ βρισκεται κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ γυνάικα, μόνο γιὰτι τὸν ἐτράδηξε ὁ μαγνήτης τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς καλωσύνης τῆς ; Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ρωτήματα ποῦ τοῦ πιπιλίζουνε τὸ μυαλό, δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ καμμιάν ὀρισμένη, καθαρὴ ἀπάντησι. "Ὅλα εἶναι ἀλήθεια καὶ τίποτα μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἀλήθεια. Νά, ποῦ τόσον καιρὸ δὲν κατώρθωσε ἀκόμα νὰ φωτίσῃ αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς τῆς Ρίκας. Τί ζωὴ κάνει ἡ Ρίκα ; Εἶναι τίμια ἢ εἶναι δημόσια ; Μὰ νὰ ποῦ δὲν μπορεῖ πιά οὔτε νὰ δουλέψῃ. Ἀδύνατον πιά νὰ ξακολουθήσῃ νὰ κάνῃ τὸ δάσκαλον. Ἦ συνείδησή του διαμαρτύρεται, φωνάζει, σὰ συλλογιστῆ πὼς μπορεῖ νὰ διδάσκῃ πράγματα ποῦ δὲν τὰ πιστεύει. "Ὅχι, αὐτὸς δὲ νιώθει τὸν ἑαυτὸ του ἄξιο γιὰ μιὰ τέτοιαν ἀνηθικότητα." Ἀς λέῃ ὁ Ζήσης πὼς τὸν ὀχτρό, δηλαδὴ αὐτὴ τὴν κοινωνία, ἔχει δικαίωμα νὰ τὴν ὑπονομεύῃ κανεὶς μὲ ὅλα τὰ μέσα, ἅμα ὁ σκοπὸς του εἶναι νὰ τηνὲ γκρεμίσῃ γιὰ νὰ ὑψώσῃ πάνω στὰ συντρίμια τῆς μιᾶν ἄλλῃ, πιὸ δίκαιη καὶ πιὸ ἀληθινή. Αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ τέτοιου εἴδους πόλεμον. Αὐτὸς ἕναν πόλεμον ξαίρει, τὸ φανερό, στῆθος μὲ στῆθος. Καὶ νά, τώρα ποῦ κατάντησε στοὺς δρόμους. Καλὰ ποῦ βρῖσκεται καὶ κείνος ὁ καφενὲς ὅπου μπορεῖ κανεὶς μὲ λίγες

δεκάρες νὰ περάσῃ τὴ βραδιά του. Ἄλιῶς κάτω ἀπὸ κανέναν τσίγκο θὰ ξενυχτοῦσε, ὅσο πὺ καμιὰ νύχτα νὰ κοκκαλώσῃ ἀπὸ τὸ κρῦο. Μὰ δὲ μετανιώ- νει· τῶρα πὺ ταχτοποιήθηκε μὲ τὴ συνείδησή του, νιώθει μέσα του μιὰ γαλήνη περίεργη. Μὰ πρέπει γλήγορα νὰ βρῆ κάποια ἄλλη δουλιά, πρὶ νὰ σω- θοῦνε κ' οἱ τελευταῖες του οἰκονομίες. Ἐπειτα δὲν μπορεῖ νὰ φήσῃ καὶ τὴ μητέρα του δίχως φωμί....

Γυρίζει τὰ μάτια του στοὺς ἀνθρώπους πὺ παί- ζουνε στὸ διπλανὸ τραπεζάκι. Τὸ παιγνίδι τραβάει ὅλη τὴν προσοχή τους, λές καὶ παίζουνε τίποτα χιλιά- δες. Τοὺς βλέπει. Εἶναι ὅλοι δουλευτάδες, μὲ χέρια ροζάρικα. Νιώθει τὴν ψυχὴ του πολὺ κοντὰ στὴ δική τους. Τοὺς νιώθει ὅλους σὰν ἀδέρφια κ' ἡ ψυχὴ του τοὺς συμπονάει. Πόση ἀμάθεια, πόση πρόληψη γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα δὲν τοὺς βαραίνει! Πότε θὰ νοί- ξουνε αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τὰ μάτια τους; πότε θὰ νιώσουνε τὴ δύναμή τους; Ἄ, ἂν μποροῦσε αὐτός! Μὰ, αὐτός τὸ ξαίρει, τὸ νιώθει, εἶναι ἓνας μικρὸς ἄνθρωπος, ἓνα ἀδύνατο πλάσμα, πὺ ἢ θέλησή του δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ τὴ μπόρεσή του. Ἄχ, ἂν μπο- ροῦσε νὰ τὸ ἀρπάξῃ στὰ χέρια του αὐτὸ τὸ ὑλικό, αὐτὸ τὸ προζύμι, νὰ τὸ πλάσῃ ὅπως θὰ ἔπρεπε.. Μὰ τῶρα πρέπει νὰ περιμένῃ. Οἱ ἄνθρωποι, ἄλλιμονο, δὲν πλάθονται σὰν τὸ προζύμι. Ὁ καιρὸς τοὺς πλάθει....

— Ἄχ, γιατί νὰ γεννηθῶ μικρός; λέει μὲ τὸ νοῦ του. Ἀπόψε νιώθει μέσα του κάτι παράξενες φιλο-

δοξίες. Αὐτὸς ποὺ ποτὲ δὲ φιλοδόξησε νὰ γίνῃ πλάστης ἀνθρώπων, αὐτὸς ποὺ ποτὲ δὲν τόλμησε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ καθόυκι του, ἀπόψε ὀνειρεύεται τὰ πιὸ ἀψηλά πετάγματα. Ὀνειρεύεται ἕνανε δημιουργὸ ἀνθρώπων. Μὰ ἡ συναίστησις τῆς ἀδυναμίας του ξαναγυρίζει γλήγορα καταθλιφτικὴ, γιὰ νὰ σκορπίσῃ στὴν ψυχὴ του τὴν πιὸ βαρὴ θλίψη.

Τὸ παιγνίδι τέλειωσε. Φαίνονται ὅλοι ξαναμμένοι. Ἡ τράπουλα μὲ κάτι λιγδιασμένα χαρτιά, τσακισμένα στὴ μέση, κοίτεται πάνω στὸ τραπέζι. Τὰ χαρτιά εἶναι ἀκόμα ζεστὰ ἀπὸ τὸ σφιξιμο τοῦ χεριοῦ, νοτισμένα. Αὐτοὶ ποὺ κερδίσανε, πειράζουνε τοὺς ἄλλους, τοὺς κατηγοροῦνε πὼς δὲν ξαίρουνε νὰ παίξουνε. Οἱ ἄλλοι θυμώνουνε, φωνάζουνε, δικιολογοῦνται, προκαλοῦνε.

Ἐνας ζήτησε μιὰ βραδινὴ φημερίδα. Διάβασε λίγο, ἔπειτα τὴν ἀκκούμπησε πάνω στὸ τραπέζι.

— Ἄσκημα πράματα, μουρμουρίζει.

— Τί; ρωτᾷ εἷνας.

— Νά, ξαίρω κ' ἐγώ . . . . κάτι μαγερεύετι . . . .

— Γιὰ διάβασε νὰκούσουμε.

Κεῖνος ἀρχίζει νὰ διαδάζῃ ἀργά, κομπιαστά, ἄλλοτε κόβοντας τίς λέξεις στὴ μέση κι ἄλλοτε ἀλλάζοντας τὴ μορφή ἐκεινῶν ποὺ τοῦ πέφτουνε ἄγνωστες. Ἡ φημερίδα δημοσιεύει τίς τελευταῖες πληροφορίες γι αὐτὸ τὸ ζήτημα ποὺ ἀπὸ ἡμέρες τώρα ξαχολοθεῖ νὰ συγκινῆ τὴν κοινὴ γνώμη καὶ τὴν κυβέρνηση.

Πρόκειται για κάποιο κίνημα πού έτοιμάζει ή αντι-πολίτευση. Θα είναι στρατιωτικό, θα είναι πολιτικό, κανείς δέν ξαίρει. "Ολοι όμως κάτι περιμένουνε, κάτι φοβούνται από στιγμή σέ στιγμή και προπάντων ή Κυβέρνηση, πού φαίνεται λιγάκι σά σαστισμένη.

—Μακάρι νά γίνη κάτι, νά κουνηθούνε τά αίματα μας, γιατί μουχλιάσαμε, βρέ παιδιά, λέει ένας από τήν παρέα.

—'Η ώρα ή καλή. Κ' ύστερις ας έρθουνε οί κύριοι νοικοκυραίοι νά λογαριαστούμε μαζί, λέει άλλος.

—Δηλαδή ρεμούλα;

—'Αμ, τί ; Τί θα πη έπανάσταση ;

— Μά αὐτή δέ θάναι έπανάσταση. 'Εδῶ τήν κυβέρνηση ζητάνε νά ρήξουνε.

— Αὐτό δέν τὸ ξαίρουμε. 'Επειτα ένα κίνημα ἀλιῶς ἀρχίζει κι ἀλιῶς τελειώνει.

— Ναι, δέ σοῦ λέω.

— Κ' έπειτα βάλε νά πιούμε. 'Αρκετά φάγανε. Καιρός νά φᾶμε κ' έμεῖς. Καιρός νά τά ξεράσουνε ὅσα φάγανε, λέει ένας.

'Επειτα γυρίζοντας ἄξαφνα στόν 'Αλέξη πού καθότανε δίπλα, πρόστεσε.

—'Ετσι δέν είναι ; Τί λές κ' έσύ ;

—'Οχι δέν είναι έτσι, ἀπάντησε ὁ 'Αλέξης ἀπότομα.

'Η ἀπάντηση τοῦ ξέφυγε ἀπό τὸ στόμα δίχως νά τὸ νιώση. 'Ο άλλος σάσισε.

— Δὲν εἶναι ἔτσι ; Καὶ γιατί ;

— Βέβαια. Ἐπανάσταση δὲ θὰ πῆ σήκω ἐσύ, νὰ κάτσω ἐγώ.

— Ἄμ, τί θὰ πῆ; Για νὰκούσουμε καὶ τὴν ἀφεντειά σου; εἶπε ὁ ἄλλος μὲ τόνο κάπως εἰρωνικό.

— Θὰ πῆ νὰ μὴ σοῦ τρώῃ ὁ ἄλλος τὸν ἴδρωτα σου, θὰ πῆ ὅ,τι βγάζεις μὲ τὴ δουλιά σου, νὰναι ὄλο δικό σου. Ὁ ἄλλος συλλογιέται κάμποσο.

— Δηλαδή θὰ δουλεύουμε πάλε σὰν καὶ πρῶτα;

— Μπορεῖ καὶ περσότερο. Ἐνας ποῦ θὰ κάνῃ αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση, δὲν τὴν κάνει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, τὴν κάνει γιὰ τὰ παιδιὰ του.

— Για τὰ παιδιὰ μου ; Νὰ πεθάνω ἐγὼ γιὰ νὰ ζήσουνε καλὰ τὰ παιδιὰ μου καὶ τὰ γγόνια μου ; Ἄμ δὲ σφάξανε. Ἐγὼ θέλω νὰ ζήσω καλὰ. Ἄμα πεθάνω ἐγώ, φοῦρνος μὴν καπνίση.

Ὁ Ἀλέξης σωπαίνει. Μετανιώνει ἀκόμα καὶ γι αὐτὰ ποῦ εἶπε. Πῶς νὰ συνεννοηθῆ μὲ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ποῦ τὸν ἐχωρίζει ἄδυσσο; Θὰ χρειαζότανε καιρός, μέθοδο, ὑπομονή, γιὰ νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ τοὺς βγάλῃ μιὰ μιὰ ὅλες τίς πρόληψες ἀπὸ τὸ κεφάλι τους...

Ἄξαφνα τὰ φῶτα ὅλα σόησανε ἀπότομα καὶ ὄλο τὸ μαγαζὶ βυθίστηκε στὸ σκοτάδι.

— Τί τρέχει ; ρώτησε κάποιος τρομαγμένος

Ὅλοι τρέχανε τώρα νὰ βγοῦνε ἀπὸ τὸ μαγαζὶ. Στὸ δρόμο σκοτάδι, ὅλα τὰ φανάρια σόησμένα.

Ὁ Ἀλέξης βγήκε στὸ δρόμο. Ἄκουσε ἀνθρώπους νὰ ρυζητοῦνε στὶς γωνιές.

— Σκοτώσανε τὸ βασιληά

— Πιάσανε τοὺς ὑπουργούς.

Ἡ ἰδέα τῆς ἐπανάστασης τοῦ ἦρθε πάλε στὸ νου. Μὴν ἔγινε ἀλήθεια καμιὰ ἐπανάσταση; Μπᾶς κι ἀληθέψανε αὐτὰ ποὺ ἀπὸ μέρες γράφανε οἱ φημερίδες; Ἐπανάσταση; Μὰ ποιὸς νὰ τὴν κάνη αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση; Καὶ ποιὸς ὁ σκοπὸς τῆς; Γιὰ τὸ κόμμα ἢ γιὰ τὸ λαό;

Περπατοῦσε μέσα στὸ σκοτάδι. Οἱ ἄνθρωποι περνοῦσανε δίπλα του δίχως νὰ τοὺς ξεχωρίζη. Μερικοὶ ἀνάδανε σπέρτα γιὰ νὰ βλέπουνε. Ἄλλοι γελοῦσανε, ἄλλοι μιλοῦσανε μ' ἓναν τόνο τρομαγμένο. Οἱ φωτιές τῶν τσιγάρων ξεχωρίζανε μέσα στὸ σκοτάδι κόκκινες. Στὰ μαγαζιά εἶχανε ἀνάψει τώρα σπαρματσέτα ποὺ φέγγανε ἀμυδρά, περμένοντας ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ ξαναρθῆ τὸ φῶς.

— Στὸ γκάζι, ἄκουσε κάποιονε νὰ λέη.

Τὶ νάγινε στὸ γκάζι τάχα; Δίχως νὰ τὸ νιώσῃ, πῆρε τὸ δρόμο πρὸς τὴ φάμπρικα τοῦ γκαζιοῦ. Εἶδε ἀνθρώπους νὰ διευθύνονται πρὸς τὸ ἴδιο μέρος, ἀμάξια νὰ τρέχουνε, αὐτοκίνητα νὰ σφυρίζουνε. Εἶδε κ' ἓνανε καθαλλάρη νὰ τρέχῃ στὰ τέσσερα, σὰ νὰ τοῦ εἶχε ἀφηνιάσει τὸ ἄλογό του.... Σὰν ἔφτασε, ἔμαθε τὴν ἀλήθεια.

— Σπάσανε τὰ καζάνια, ἀκούει ἓνανε νὰ λέη.

— Είτανε σάπια, προσθέτει ἄλλος.

— Ὅχι, ἔγινε πίτηδες.

— Πίτηδες ; Νὰ σκοτωθοῦνε τόσοι ἄνθρωποι πίτηδες ;

— Ἰσα ἴσια γι αὐτό ! Νὰ σπάσουνε τὰ καζάνια, νὰ κοπῆ τὸ φῶς, νὰ θυπιστῆ ἡ πόλη στὸ σκοτάδι, καὶ νὰ κάνουνε εὐκολα αὐτοὶ τὴ δουλιὰ τους.

— Ποιοὶ αὐτοὶ ;

— Μὰ δὲν πῆρες εἰδηση ; Ἔχουμε ἐπανάσταση.

— Ἐπανάσταση ;

— Ἔτσι φαίνεται. Δὲ βλέπεις

Ὁ Ἀλέξης ζυγώνει στὴ φάμπρικα. Ὅλοι τῶρα στὸ δρόμο μιλοῦνε γιὰ κάποια ἐπανάσταση. Μιὰ ἄγνωστη ἐπανάσταση, πὺ κανεὶς δὲν ξαίρει οὔτε ἀπὸ πὺ ἔρχεται, οὔτε τί γυρεύει.

— Περὶεργο. Στὴ φάμπρικα αὐτὴ δουλεύει ὁ Ζήσης. Νὰ γίνῃ ἐπανάσταση καὶ νὰ μὴν ξαίρη τίποτα ὁ Ζήσης. Ἐξὸν ἄν τὸ ἤξαιρε, καὶ δὲ μὲ νόμισε ἄξιο νὰ μοῦ τὸ φανερώσῃ.

Ἡ σκέψη αὐτὴ σκορπίζει στὴν ψυχὴ του μιὰ λύπη.

— Ἡ δὲ μὲ νομίζουνε ἔμμενα ἄξιο, ἡ δὲ μ' ἐμπιστεύονται, ψιθυρίζει.

Μέσα στὸ πλήθος πὺ εἶναι μαζεμένο ὄξω ἀπὸ τὴ φάμπρικα, ξεχωρίζει τὸ Ζήση.

— Μᾶς σκοτώσανε, τοῦ φωνάζει ὁ Ζήσης μόλις τὸν εἶδε.

Ἡ φωνή του τρέμει.

— Ὡστε δὲν εἶναι ἐπανάσταση; ρωτάει ὁ Ἀλέξης.

— Τί ἐπανάσταση μωρέ· αὐτὸ εἶναι καθαρὴ δολοφονία! Τὸ ξαίρανε, τοὺς τὸ εἶχαμε μηνύσει χίλιες φορές. «Τὰ καζάνια εἶναι σάπια, δὲ βαστοῦνε»...

Ἀκούγονται φωνές, κλάματα. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ μάθανε τὴν ἔκρηξη καὶ τρέξανε ἀπὸ τὶς γειτονιές νὰ ζητήσουνε τοὺς δικούς τους. Μὰ μέσα στὸν κόσμον καὶ στὴ βουή καὶ στὴ σύχνη, ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσῃ κανεὶς τὸ συγγενὴ του. Ἄλλοι κλαῖνε, ἄλλοι βλαστημᾶνε, ἄλλοι ἀναθεματίζουνε, ἄλλοι φωνάζουνε μερικὰ ὀνόματα μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θκοῦστοῦνε καὶ θὰ λάβουνε ἀπάντηση. Κι ὅταν ἡ φωνή δὲ λαθαίνει καμμιάν ἀπάντηση, τότε ξεσπάει πάλι τὸ ξεφωνητὸ καὶ πάει ὡς τὸν οὐρανό.

Οἱ στρατιῶτες ποὺ ἤρθανε, σκάδουνε τώρα γιὰ νὰ ανασύρουνε τοὺς πεθαμένους ἢ τοὺς πληγωμένους μέσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα.

Ἐνα κάρρο στέκεται ὄξω ἀπὸ τὴ βαριά, σιδερένια ὀξώπορτα τῆς φάμπρικας. Τὸ κάρρο γιομάτο πληγωμένους, ξεκινάει, ἐνῶ τὸ αἷμα κυλάει ἀργὰ ἀπὸ τὶς ἄκρες τῆς πόρτας του. Ἀκούγονται μερικὰ βογγητά. Εἶναι οἱ πληγωμένοι ποὺ τοὺς φορτώσανε ἐκεῖ μέσα μαζί μὲ τοὺς σκοτωμένους, γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρουνε γλήγορα στὸ νοσοκομεῖο, κι ἀνέμεσα σ' αὐτοὺς, σὰν παραγιόμισμα, κομμένα χέρια, πόδια, κεφάλια, μυαλὰ πεταγμένα, μάτια χυμένα ὄξω, ἕνα

φριχτό ἀνακάτωμα, μιὰ πηχτή, κόκκινη λάσπη ἀπὸ αἷματα, σάρκες καὶ χῶματα.

Μιὰ γυναίκα ρήχνεται πίσω ἀπὸ τὸ κάρρο ποῦ ξεκινάει.

— Παιδί μου....

Οἱ φωνές της σκίζουνε τὸν ἀγέρα κι ἀντηχοῦνε φριχτὰ μέσα στὸ σκοτάδι ποῦ ἀπλώνει ἓνα τρομαχτικὸ μυστήριο, γιομίζοντας τὴν ψυχὴ ἀπὸ ἓναν κρύο φόβο.

Πολλοὶ πιστεύουνε πὼς αὐτὴ τῆ στιγμῇ, ἀπάνω στὴν πόλη, δουλεύει ἀδιάκοπα τὸ λεπίδι, πὼς οἱ ἐπαναστάτες μπαίνουνε στὸ παλάτι, στὰ ὑπουργεῖα, στὰ σπίτια, καὶ σφάζουνε, σφάζουνε, σφάζουνε, πὼς τὸ αἷμα τρέχει στοὺς δρόμους ποῦ εἶναι γιομάτοι πτώματα....

Ὁ Ζήσης ἀφήνει τὸν Ἀλέξη καὶ τρέχει νὰ συναντήσῃ κάποιον ἄλλον ἐργάτη ποῦ δουλεύει στὴν ἴδια φάμπρικα. Ὑστερα ζυγώνει ἄλλοι, ἄλλοι, καὶ κάτι λέει μυστικὰ στὸν καθένα....

Ξαναγυρίζει πάλι στὸν Ἀλέξη.

— Ἀπόψε νὰ εἶσαι στῆς Ρίκας. Θάναι κι ἄλλοι ἐκεῖ, τοῦ ψιθυρίζει βιαστικὰ. Φεύγει. Γυρίζει μέσα στὸ πλήθος σὰν ἓνα πνέμα ἀνώτερο καὶ μέσα στὴ γενικὴ σύχωση εἶναι ὁ μόνος ποῦ μένει ἀτάραχος, ψυχραῖμος, ὑπολογιστικὸς, σὰν ἓνας παλαιστής ποῦ κοιτάζει ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰ ρπάξῃ τὸν ἀντίπαλό του γιὰ νὰ τὸν ἀναποδογυρίσῃ εὐκολώτερα χάμω.

18

Μεσάνυχτα.

Ἐνα μικρὸ σπιτάκι φαίνεται φωτισμένο. Τὸ τραῖνο ποὺ καταδαίνει λαχανιασμένο, περνάει σὰν ἀστραπή πάνω στὶς σιδερένιες ράγιες καὶ κάνει τὴ γιγὰ τρέμη ἐνῶ στὸν ἤσυχο ἀγέρα τῆς νύχτας ἀπλώνεται στριγκὸ τὸ σφύριγμα τῆς μηχανῆς.

Ὁ Ἀλέξης φτάνει στὸ σπίτι τῆς Ρίκας, κοιτάζει γύρω μήπως τονὲ βλέπη κανένας, κ' ὕστερα δίνει μιὰ καὶ χώνεται μέσα στὴν πόρτα.

Εἶδε καὶ τίς δυὸ καμαροῦλες γιομαῖτες ἀπὸ ἐργάτες τοῦ γκαζιοῦ.

Ἀπόψε δὲν εἶτανε σὰν τίς ἄλλες βραδιὲς ποὺ μαζεῦόντανε καὶ συζητούσανε πάνω στὰ ζητήματα τῆς ταξῆς τους. Ἀπόψε τὸ πρόσωπό τους εἶχε μιὰν ἀλιώτικη ἔκφραση, μιὰν ἔκφραση τρόμου μαζὶ κι ὀργῆς, ποὺ ζητοῦσε κάπου νὰ ξεσπάσῃ. Ἡ εἰκόνα τοῦ θανάτου ποὺ τὸν εἶδανε μὲ τὰ μάτια τους, ποὺ πέρασε ἀπὸ πάνω τους καὶ τοὺς ἄγγιξε τὰ κεφάλια μὲ τὴν κρύα φτερούγα του, ξακολουθοῦσε νὰ στέκεται μπροστά τους φριχτή, κρύα. Τὰ μάτια τους, καθὼς ξεχωρίζανε μέσα ἀπὸ τὰ μουτζουρωμένα πρόσωπά τους, βγάζανε μιὰ γυαλάδα ἄγρια καὶ τὸ γέλιο τους, ποὺ ἄφηνε νὰ προβάλλουνε τᾶσπρα τους δόντια, μέσα ἀπὸ τὰ κόκκινα

χείλια, ἔδειχνε ἕνα μῖσος καὶ μιὰ κρυὰδα σὰ νὰ εἶτανε πεθαμένο.

Ὁ Ζήσης σηκώθηκε ὀρθίος. Εἶχε τὸ πρόσωπο βαρὺ κ' ἡ ματιά του ἔμοιαζε σὰ νὰ ὀραματιζότανε κάποιον ἄλλονε κόσμον.

Ὅλοι στηλώσκνε ταῦτιά τους νὰκούσουνε τί θὰ τοὺς πῆ.

— Παιδιά, δὲ θέλω νὰ σᾶς ἐρεθίσω, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ σᾶς σπρώξω σὲ καμιὰν ἐνέργεια. Θέλω μναχοί σας νὰ σκεφτῆτε καὶ νὰποφασίσετε. Μὰ ἡ δική μου γνώμη εἶναι πὼς ὅ,τι ἔγινε ἀπόψε στὴ φάμπρικα, μοιάζει σὰ μιὰ δολοφονία, σὰ μιὰ παγίδα ποὺ μᾶς εἶχανε στήσει γιὰ νὰ μᾶς σκοτώσουνε.

— Σωστά. Τὸ φωνάζαμε ἀπὸ μῆνες, μурμουρίσε ἕνας ἐργάτης μὲ μπλούζα.

— Ἄν ὑπῆρχε Δικαιοσύνη, οἱ ἔνοχοι θᾶπρεπε τῆ στιγμῆ αὐτῆ νὰ βρίσκονται στὴ φυλακή, ξακολούθησε ὁ Ζήσης,

— Στὴν καρμανιόλα. πρόστεσε ἄλλος.

— Εἶναι κοινοὶ δολοφόνοι, ἀκούστηκε μιὰ φωνή.

— Δὲν τοὺς φτάνει ὁ ἴδρωτάς μας, θέλουνε καὶ τὸ αἷμα μας, εἶπε ἄλλος.

Ὁ Ζήσης μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα στὸ στῆθος, περίμενε νὰ κατακάτση ὁ θόρυβος.

— Κανένα ἐπίθετο δὲ φτάνει γιὰ νὰ τοὺς χαρακτηρίση. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται τώρα γι αὐτό. Σᾶς ρωτῶ «τί σκοπεύετε νὰ κάνετε ;»

Ἡ φωνή του εἶχε ἕναν τόνο πικραμένο καὶ διαταχτικό.

Γίνηκε σιγαλιά. Κανείς δὲ βρέθηκε ἔτοιμος ναποκριθῆ. Ὅλοι νιώθανε νὰ τοὺς πνίγη ἢ συγκίνηση, νὰ τοὺς σφίγγη ὁ θυμὸς τὸ λαιμό, νὰ τοὺς φουσκώνη ἢ ἐκδίκηση τὸ στήθος, μὰ καὶ κανείς δὲν μποροῦσε νὰ ὀλοκληρώσῃ, νὰ ξεχωρίσῃ κείνο ποὺ ἤθελε, κείνο πρὸ διψοῦσε ἢ ψυχὴ του.

Ὁ Ζήσης περίμενε κάμποσο.

— Μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ἀδύνατο τῶν ἀδυνάτωνε νὰ ξαναπιάσουμε δουλιὰ σ' αὐτὴ τῆ φάμπρικα δίχως προτήτερα νὰ ζητήσουμε μιὰν ἱκανοποίηση γιὰ τὸ αἷμα ποὺ ἀδικοχύθηκε, δίχως μιὰν ἀποζημίωση γι αὐτὲς τὲς φαμίλιες ποὺ ἀπομείνανε τώρα στὰ σοκάκια.

— Σωστά, φώναξε κάποιος μὲ σφιγμένα χεῖλια. Ὁ Ζήσης κούνησε τὸ κεφάλι του.

— Μὰ ἡ φάμπρικα ; Ἐχετε τὸ κουράγιο νὰ ξαναμπῆτε σ' αὐτὴ τῆ φάμπρικα μιὰ ποὺ καὶ τᾶλλα καζάνια εἶναι τὸ ἴδιο σάπια, μιὰ ποὺ εἶναι ὀλάκερη σάπια ;

Σώπασε κ' ἔφερε τῆ ματιὰ του γύρω.

— Ἀπαντήστε μου.

Καμιὰ φωνή· ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ φλεγόντανε ἀπὸ μῖσος, ποὺ ἡ δίψα τῆς ἐκδίκησης τοὺς μασσοῦσε τὲς σάρκες, γιὰ νὰ πιπιλίσῃ τὸ αἷμα τους, δὲν ξαίρανε ποῦ νὰ διοχετέψουνε τὸ κύμα αὐτὸ τοῦ

μίσους πού χτυπιότανε κι αντιδογγοῦσε μέσα τους.

— Βλέπετε, παιδιά, δὲν ξαίρουμε ἀκόμα οὔτε τὸ δίκιο μας νὰ ζητήσουμε, πρόστεσε ὁ Ζήσης με φωνὴ μαλακὴ πού ἔδειχνε σὰ μιὰ λύπησι.

Τὸ τραῖνο ἀκούστηκε νὰ περνᾷ ἀπόξω σφυρίζοντας μέσα στὴ βχθιὰ σιγαλιὰ τῶ χωραφιῶν.

— Ἐγώ, παιδιά, ἂν εἴμουνε στὴ θέσι σας, δὲ θὰ δεχόμουνε νὰ ξαναπιᾶσω δουλιὰ πρὶ νὰ πετύχω μιὰ δίκια ἱκανοποίησι καὶ μιὰν ἐξασφάλισι τῆς ζωῆς μου ἀπὸ μιὰ νέα ἐπιβουλή. Ἐνα μονάχα μέσο ὑπάρχει γιὰ νὰ κάνουμε τὴ ζωὴ μας σεβαστὴ σὲ κείνους πού δὲν τὴν ἐ λογαριάζουνε οὔτε γιὰ ἓνα παλιοκούρελο. Ἢ ἀπεργία.

— Ζήτω ἡ ἀπεργία! φώναξε ἓνας.

Ὁ Ζήσης σῶπασε. Τώρα ὄλοι συζητούσανε γιὰ τὴν ἀπεργία. Σ' αὐτὴ βρῖσκανε τὴν ἱκανοποίησίν τους, τὸ σῆσιμο τῆς δίψας τους.

— Ναί. Ἢ ἀπεργία εἶναι τὸ ὄπλο μας, τὸ μόνο ὄπλο μας. Με τὴν ἀπεργία θ' ἀναγκάσουμε τοὺς ἀφέντες νὰ μᾶς θεωροῦνε κ' ἐμᾶς ἀνθρώπους ἐνῶ τώρα μᾶς παίρνουνε γιὰ παλιοτόμαρα πού τὰγοράζει κανεὶς ὄσο ὄσο. Με τὴν ἀπεργία θὰ διδάξουμε τὸ δίκιο μας σὲ κείνους πού δὲ θέλουνε νὰ τὸ νιώσουνε, με τὴν ἀπεργία θ' ἀνεβοῦμε ἀπὸ τὴ θέσι τοῦ χτήνους πού κυλιόμαστε σήμερα, στὴ θέσι ἑνὸς ἀληθινοῦ ἀνθρώπου. Ἢ δὲ μάθουνε νὰ μᾶς φοβοῦνται, δὲ θὰ μάθουνε νὰ μᾶς σέδουνται.

‘Ο Ζήσης σώπασε. Μιά βριαιά σιγαλιά βσιίλευε μέσα στην κάμαρα.

— Κι ἄμχ ἀνεδοῦμε ἐμεῖς πιὸ ψηλά, θάνεβῆ μαζὶ μς κι ὄλη ἡ ζωή, κι ὁ κόσμος θὰ γίνῃ πιὸ καλὸς καὶ πιὸ ὁμορφος.

— Ζήτω ἡ ἀπεργία.

‘Ο Ζήσης κούνησε τὸ κεφάλι του.

— Καλά. Μὰ ἡ ἀπεργία εἶναι σὰ μιὰ ἐπιστήμη. Πρέπει νὰ ξαίρεις τί νὰ ζητήσης, σὲ ποιά στιγμή νὰ τὸ ζητήσης καὶ μὲ τί τρόπο νὰ τὸ ζητήσης. Τὴν ξαίρετε αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη;

Περίμενε μιὰν ἀπάντηση.

— Τότε νὰ μᾶς ὀδηγήσης ἐσὺ ποὺ τὴν ξαίρεις, εἶπε ἕνας.

— Σᾶς φχαριστῶ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ μοῦ δείχνετε. Μὰ νὰ τὸ ξαίρετε καλά. Σὰν περάση ἡ πρώτη στιγμή τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, θὰ ρθῆ ὕστερα ἡ σειρὰ τῆς θυσίας. Μπορεῖ νὰ χρειαστῆ καὶ νὰ πεινάσουμε, μπορεῖ καὶ νὰ μᾶς φυλακίσουνε, ἀκόμα καὶ νὰ μᾶς ντουφεκίσουνε. ‘Ο ὀχθρὸς εἶναι δυνατὸς καὶ πολίτροπος. Δὲ φτάνει μόνο νὰ τονὲ μισοῦμε, χρειάζεται καὶ νὰ τοῦ δείξουμε πὼς εἴμαστε ἄξιοι καὶ νὰ πεθαίνουμε γιὰ τὸ δίκιο μας. Μπορεῖτε νάνεβῆτε μαζὶ μου στὴν κερμανιόλα ἂν ἡ βανάγκη τὸ ἀπαιτήση;

Μιά κρύα σιγαλιά εἶχε ἀπλωθῆ τώρα στὴν κάμαρα,

— Μπορούμε, εἶπε ἕνας.

— Ὅρμιζόμαστε, πρόστεσε ἄλλος.

Τὰ μάτια τοῦ Ζήση πετάζανε φλόγες.

— Καλά. Τότε τρία πράματα ἔχουμε νὰ ζητήσουμε. Πρῶτο νὰποζημιωθοῦνε ὄλα τὰ θύματα μὲ μιὰ γερὴ ἀποζημίωση. Δεύτερο νὰλλάξουνε ὄλα τὰ καζάνια καὶ τρίτο νὰ φυλακιστοῦνε καὶ νὰ καταδικαστοῦνε ὄλοι οἱ ἔνοχοι, ὅσο μεγάλη θέση κι ἂν κατέχουνε. Ἄ δὲ γίνουνε ὄλα αὐτὰ δεχτά, ἔμεῖς νὰ μὴν ξαναπιάσουμε δουλιά. Σύμφωνοι;

— Ζήτω, φώναξε ἕνας.

— Λοιπὸν σύμφωνοι. Τώρα νὰ κάνουμε καὶ μιὰν ἐπιτροπή. Ποιοὺς θέλετε νὰ βγάλουμε;

— Βάλε ὅποιους θέλεις ἐσύ.

— Μ' ἀφήνετε ἐμένα λεύτερο νὰ διαλέξω. Τότε ἐγὼ προτείνω πρῶτα πρῶτα αὐτὸν ἐκεῖ. Δὲ δουλεύει στὴ φάμπρικα μὰ εἶναι κι αὐτὸς ἕνας ἐργάτης ὡς ἂν κ' ἐμᾶς, εἶπε κ' ἔδειξε τὸν Ἀλέξη.

Ὁ Ἀλέξης εἶχε χωνέψει σὲ μιὰ γωνία. Αὐτὴ τὴν τιμὴ δὲν τὴν ἐπερίμενε. Αὐτὸς σὲ ἐπιτροπὴ ἀπεργίας! Τονὲ θεωροῦνε λοιπὸν κι αὐτόνε ἄξιο νὰ δουλέψη, κάτι νὰ κάνη;...

— Ἄφοῦ τονὲ προτείνεις ἐσύ.... φτάνει μόνο νὰ θέλῃ κι ὁ ἴδιος.

— Αὐτὸ εἶναι δική μου δουλιά. Ἄναδέχομαι ἐγὼ νὰ τὸν καταφέρω.

Ὁ Ἀλέξης κοκκίνισε, σάστισε καὶ δὲν μπόρεσε νὰ εἰπῇ λέξη.

Ὅλοι τώρα συζητούσανε χαρούμενοι γιὰ τὴν ἀπεργία....

Ἀκούστηκε πάλι τὸ τραῖνο νὰ περνᾷ. Ἡ Ρίκα μπῆκε στὴ σάλα μ' ἓνα μεγάλο δίσκο γιομαῖτο φλυτζάνια.

— Σὰς ἔκανα ἀπὸ ἓναν καφέ, εἶπε.

Ἡ παρουσία της, ἡ ἄχνα πούβγαινε ἀπὸ τὰ φλυτζάνια, σκόρπισε μιὰ τρυφεράδα, μιὰ κλωσύνη στὴν κάμαρα, στὶς ψυχὲς αὐτὲς ποὺ τὶς πλημμυροῦσε τὸ βαρὶ μῖσος....

Σὰν ἀπομείνανε μοναχοί, ὁ Ἀλέξης εἶπε στὸ Ζήση.

— Τί σοῦ ἦρθε ; Ἐγὼ στὴν ἐπιτροπή ; Τί ξαίρω ἐγὼ, τί μπορῶ ; Τί ἔχω ἐγὼ νὰ προστέσω σὲ σὰς ;

— Τὸ σπουδαιότερο. Τὴν ἀγνότητά σου, τὸν ἄγιο σου ἐνθουσιασμό, τὴν παιδιάτικη τὴν ψυχὴ σου. Μᾶς χρειάζονται παιδιάτικες ψυχὲς σὰν τὴν δική σου. Ἔνια σου καὶ ξαίρω ἐγὼ.

Ὁ Ἀλέξης κοκκίνισε. Κατέβασε τὰ μάτια του κι ἀπόμεινε σιωπηλὸς σὰ νὰ ἔνωθε πὼς εἶχε φορτωθῆ μιὰ μεγάλη εὐτύχη, τὴν εὐτύχη τῆς κλωσύνης.

19

Ένα μεγάλο στεφάνι από κόκκινα λουλούδια, με πλατιές μεταξωτές κορδέλες, πούχουνε άπάνω τυπωμένα γράμματα χρυσωμένα, άκκουμπάει στόν τοίχο, δίπλα στην πλατιά, σιδερένια όξώπορτα του Νοσοκομείου κι ό άγέρασ άνεμίζει τις πλατιές κορδέλες πού στό πέρασμά του φρουφρουκίζουνε.

Ένας περαστικός ζυγώνει, πιάνει τήν άκρη τής κορδέλας, τηνέ σηκώνει άπάνω, τήν άπλώνει μπροστά του και προσπαθει νά διαβάση τά γράμματα. Διαβάζει. «Στους άδικοσκοτωμένους έργάτες, οί σύντροφοι τους».

— Ποιοί είναι αυτοί ; ρωτάει τόν πορτιέρη του νοσοκομείου, πού στέκεται πίσω από τήν πόρτα, στό μικρό του σπιτάκι.

— Είναι αυτοί οί έργάτες πού σκοτωθήκανε χτές στην έκρηξη του γκαζιού, άποκρίνεται ό πορτιέρης άδιάφορα, σα νά μήν του κάνη καμμιάν έντύπωση αυτός ό θάνατος, έτσι όπως συνήθισε πιά τό μάτι του νά βλέπη κάθε μέρα νά μπαίνουνε και νά βγαίνουνε πεθαμένοι από αυτή τήν πόρτα.

Μέσα στό μικρό έκκλησάκι του νοσοκομείου φέλνουνε οί παπάδες τά δυό λείψανα, πού ξενυχτήσανε εκεί μέσα όλη τήν νύχτα. Ό ούρανός φαίνεται

θολός, λυπημένος. Ἀκούγονται κλάματα, φωνές γυναικῆσιες....

Ἡ νεκρώσιμη πομπή βγαίνει ἀπὸ τὸ ἐκκλησιδάκι καὶ προχωρεῖ ἀργὰ μέσα ἀπὸ τὰ μικρὰ στρατώνια τοῦ κήπου. Τὰ κυπαρίσσια καθὼς τὰ κουνάει ὁ ἀγέρας, λές καὶ γέρνουνε τὶς ἀψηλές κορφές τους νὰ προσκυνήσουνε τοὺς δυὸ πεθαμένους. Μερικοὶ ἄρρωστοὶ βγαίνουνε στὰ παράθυρα νὰ παρακολουθήσουνε τὸ θέαμα, ἄλλοι ποὺ βρίσκονται κείνη τὴ στιγμή κάτω στὸν κήπο, μὲ τὶς ἄσπρες φορεσιές τοῦ νοσοκομείου καὶ τὰ ὠχρὰ πρόσωπα, στέκονται κι ἀρχίζουνε ἀργὰ νὰ κάνουνε τὸ σταυρὸ τους καθὼς βλέπουνε νὰ περνᾶνε μπροστά τους τὰ δυὸ λείψανα.

Ἡ νεκρικὴ πομπή βγαίνει στὸ δρόμο. Μπροστὰ ἀπὸ τὰ δυὸ φέρετρα ποὺ εἶναι στὴ μέση, ἀνεμίζει ἡ σημαία τοῦ σωματείου, δεμένη μ' ἓνα μαῦρο κρέπι. Σημαιοφόρος εἶναι ὁ Ἀντρέας ὁ ποιητής, ποὺ νιώθει βαθιὰ ὀλη τὴν τιμὴ ποὺ τοῦ κάμανε νὰ τοῦ ἐμπιστευτοῦνε οἱ ἐργάτες τὴ σημαία τοῦ σωματείου τους.

Ἡ πομπή ξεκίνησε ἀργὰ, θλιμένα, στὸν ἤχο ἑνὸς ταμπούρλου, ποὺ μὲ τὸ μονότονο ξερὸ ἤχο του, ἐνῶ προσπαθεῖ νὰ ρυθμίση τὸ περπάτημα, σκορπίζει συνάμα ἓνα μελαχολικὸ τόνο γύρω του. Πίσω ἀπὸ τὸν ταμπουρλιέρη, ἔκανε νέο ἐργάτη, ποὺ ὑπερέτησε καὶ στὸ στρατό, ἔρχεται τὸ κόρο. Εἶναι ὄλοι παιδιὰ, ἐργάτες ποὺ δουλεύουνε ἄλλοι στὴν ἴδια φάμπρικα

κι ἄλλοι ἄλλου, πού ἤρθανε νὰκολουθήσουνε τὸ ξόδι τῶ συντρόφων τους, δίνοντας στὴν κηδεῖα αὐτὴ πιὸ πολλὶ τὸ χαρακτήρα μιᾶς ἐργατικῆς διαμαρτυρίας γιὰ τὸν ἄδικο χαμὸ τόσων καὶ τόσων ἀνθρώπων.

Τὸ κόρο ἀρχίζει τὸ τραγούδι, ἓνα τραγούδι ἐπαναστατικὸ, πού ἀντηχεῖ παράξενα μέσα στὸ δρόμο.

— Μὰ τί κηδεῖα εἶναι αὐτή; λέει ἓνας κύριος πού βλέπει ἀπὸ τὸ πεζοδρόμιο τὴν παράξενη πομπὴ νὰ περνᾷ μπροστὰ του.

Σὰ μπαίνουνε στὸ μεγάλο δρόμο, τὸ κόρο δυναμώνει τὴ φωνή του. Οἱ ἄνθρωποι στέκονται κι ἀκούνε περίεργοι. Στὴν ἀρχὴ σαστίζουνε, ἀποροῦνε, ὕστερα μπαίνουνε στὸ νόημα κι ἀρχίζουνε νὰ διαμαρτύρονται.

— Τί πράματα εἶναι αὐτά; φωνάζει ἓνας.

— Αὐτὸ εἶναι ἐχμετάλλεψη τῶν πεθαμένων.

— Πῶς τὰ ἐπιτρέπει αὐτὰ ἡ ἀστυνομία;

— Αὐτὴ εἶναι σωστὴ ἐπανάσταση.

— Ποῦ ἀκούστηκε νὰ τραγουδᾷνε τοὺς πεθαμένους στοὺς δρόμους;

— Αὐτὸ εἶναι ἀσέβεια.

— Γιατὶ δὲν τοὺς διαλύει ἡ ἐξουσία; φωνάζει ἓνας καταστηματαρχῆς.

— Γι' αὐτο θὰ πᾶμε κατὰ διαβόλου.

— Σηκωθήκανε τὰ πόδια νὰ χτυπήσουνε τὸ κεφάλι, λέει ἓνας, κωνώντας τὸ κεφάλι του.

Καμπόσοι χωροφυλάκοι, πού βαδίζουνε γλήγορα, προβάλλουνε τώρα από τὸ δρόμο. Ἡ πομπή σὰν ξαφνιασμένη, σταματάει ἀπότομα τὸ δρόμο της.

— Τὸ κόρο νὰ πάψη, διατάζει ὁ ἀστυνόμος.

— Ψέλνουμε τοὺς νεκροὺς μας, τοῦ ἀπαντάει ἕνας ἐργάτης.

— Τοὺς νεκροὺς τοὺς ψέλνουνε οἱ ψαλτάδες, λέει ὁ ἀστυνόμος ἀγριεμένος.

— Ἐμεῖς τοὺς ψέλνουμε οἱ ἴδιοι.

— Δὲν ἐπιτρέπεται· εἶπα τὸ κόρο νὰ διαλυθῇ.

— Ἀφοῦ μᾶς σκοτώνετε τὰ δέρφια μας, δὲ μᾶς ἀφήνετε τοῦλάχιστο λεύτερους νὰ τοὺς κλάψουμε ὅπως θέλουμε ἐμεῖς; φωνάζει ἕνας ἐργάτης.

— Σιωπή, αὐθάδη, βρυχιέται ὁ ἀστυνόμος κατακόκκινος.

Οἱ χωροφυλάκοι χυμᾶνε νὰ τονὲ πιάσουνε.

—Κ' ἡ σημαία θὰ κατεβῇ ἀμέσως κάτω, φωνάζει ὁ ἀστυνόμος.

Ἕνας ἄλλος χωροφύλακας δοκιμάζει ναρπάξη τῆ σημαία ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἄντρεα. Ἀπὸ τῆ γωνιὰ πρόβαλε τώρα κ' ἡ περιπολία τοῦ ἱππικοῦ ποῦτυχε νὰ περνᾷ. Ὁ ἀστυνόμος ζητάει τῆ συντρομῆ της. Οἱ καθδαλαρέοι ρήχονται μέσα στὸ πλῆθος μὲ τίς γυμνές, μακρηές τους σπάθες....

Τὰ δυὸ φέρετρα κυλιοῦνται χάμω κ' οἱ δυὸ νεκροὶ ἀναποδογυρίζονται μέσα στὸ χῶμα. Πεσμένο

χάμω, τσαλαπατημένο και τὸ μεγάλο στεφάνι, μὲ τὰ λουλούδια του, σκορπισμένα, μαδημένα, μὲ τὶς μεταξωτὲς του κορδέλες λασπωμένες, κουρελιασμένες.

Καμπόσοι χωροφυλάκοι σηκώνουνε βιαστικὰ ἀπὸ χάμω τὰ δυὸ πτώματα και τὰ φορτώνουνε σὲ μιὰ περαστικὴ καρότσα. Ἕνας χωροφύλακας κάθεται δίπλα στὸν ἄμαξά.

— Βάρα γλήγορα γιὰ τὸ νεκροταφεῖο, φωνάζει.

Ὁ ἄμαξᾶς καμουτσίζει τᾶλογά του. Ἡ ἄμαξα τρέχει, τρέχει, περνάει τὴ γέφυρα, ἀνεδαίνει τὸν ἀνήφορο, περνάει τὸ δρόμο τῶν κυπαρισσιῶν, φτάνει στὴν ὀξώπορτα τοῦ νεκροταφείου.

Ἕνας νεκροθάφτης ζυγώνει.

— Γλήγορα, γλήγορα νὰ τοὺς θάψετε, λέει ὁ χωφύλακας.

Σὲ λίγο τὰ δυὸ πτώματα κατεβαίνανε ἀγκαλιασμένα και τὰ δυὸ μέσα σ' ἕναν ἀνάβαθο λάκκο και τὸ χῶμα τὰ σκέπαζε, ὅπως βρεθήκανε και τὰ δυὸ ἀγκαλιασμένα, ἀδερφωμένα στὴν κοινὴ δυστυχία....

Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει σὰ φτάσανε κ' οἱ γυναῖκες τῶν πεθαμένων στὸ νεκροταφεῖο. Δὲν ξαίρανε τί εἶχανε ἀπογίνει τὰ πτώματα κ' ἐρχόντανε λαχανιασμένες, σκονισμένες, νὰ ζητήσουνε πληροφορίες ἀπὸ τοὺς νεκροθάφτες.

— Τώρα πιά, εἶπε ὁ ἕνας νεκροθάφτης ἀδιάφορα.

— Τί ;

— Τοὺς θάψαμε.

— Τοὺς θάψατε ;

— Γιατί ; Μπᾶς κ' ἔπρεπε νὰ περιμένουμε ;

— Τοὺς θάψατε δίχως νὰ περιμένετε τοὺς ἀνθρώπους τους ; τοῦ εἶπε ἕνας ἐργάτης.

Ὁ νεκροθάφτης σηκώνει τοὺς ὄμους του.

— Χαίρω ἐπὶ τέλους κ' ἐγώ. Ἔτσι μᾶς διατάξανε.

Τῆ στιγμῇ ἐκεῖνη φτάνουνε κ' οἱ ἄλλοι. Ὁ Ἄντρεας κρατάει στὸ χέρι του ἕνα κομμάτι πανὶ κ' ἕνα κομμάτι ξύλο. Εἶναι ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ σημαία κ' ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ κοντάρι τῆς, τὰ μόνονα ποὺ κατώρθωσε νὰ γλυτώσῃ τῆ στιγμῇ ποὺ οἱ χωροφυλάκοι τοῦ πέσανε ἀπάνω γιὰ νὰ τοῦ ἀρπάξουνε τὴ σημαία ἀπὸ τὰ χέρια.

Ὁ Ἄλέξης ἔχει ἕνα ὄφρος σκεφτικό, σὰ νὰ τοῦ βαραίνῃ τὴν ψυχὴ κάποια βαθιὰ θλίψη. Τὸ πρόσωπο τοῦ Ζήση φαίνεται σκοτεινό.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ κοχαιρητήσουνε τοὺς νεκροὺς τους ὅς εἶναι καὶ θαμμένοι.

Ὁ νεκροθάφτης προπορεύεται γιὰ νὰ τοὺς δεῖξῃ τὸ δρόμο. Ἡ συνοδεία περνάει βουδὴ μέσα ἀπὸ τὰ μικρὰ δρομάκια.

Περάσανε ἀπὸ τὰ πλούσια μνήματα καὶ βγήκανε ὄξω ἀπὸ τὴ μάντρα σ' ἕνα χωράφι γιομάτο σταυροὺς φτωχικούς. Ἀποκάτω περνάει τὸ ρέμα, ποὺ σὰ φουσκώνει, τρώει τὸ χῶμα ποὺ δὲν εἶναι καὶ πολλὴ βαθιὰ κι ἀρχίζει νὰ γλύφῃ τὰ πόδια τῶν πεθαμένων. Ποῦ καὶ ποῦ φαίνονται κάτι φωσάκια νὰ λάμπου-

νε πάνω στους τάφους. Ἀπὸ ἕναν τάφο φτάνει πνιχτὸς ὁ ἦχος κάποιου ἀναφυλλητοῦ. Ἐνας ἄντρας μισόκοπος, στέκεται ὀρθίος μπρὸς σ' ἕναν τάφο, ξεσκούφωτος, μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, ἀκούνητος, βουδός. Ὁ νεκροθάφτης τοὺς ὁδηγεῖ σὲ μιὰν ἄκρη.

— Ἐδῶ, λέει.

Μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸν τάφο.

Τὸ χῶμα φαίνεται φουσκωμένο, νωπό. Γύρω ἀπλώνεται μιὰ γυμνή θλιθερὴ ἔκταση, γιομάτη ἀγκάθια καὶ πέτρες.

Στέκονται ὅλοι κάμποσιν ὥρα ἀκούνητοι, σιπηλοί.

— Ἐχετε, γιὰ, ἀδέρφια, φωνάζει ὁ Ζήσης.

Ὁ Ἄντρέας σκύβει καὶ μπήχνει μέσα στὸ μαλακὸ χῶμα τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ σπασμένο κοντάρι τῆς σημαίας. . . . .

Ἡ συνοδεία γυρίζει πίσω. Βαδίζουν ἕνας ἕνας, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον, μὲ τὰ κεφάλια σκυφτά. Τὸ σκοτάδι ἀρχίζει νὰ πλώνεται πάνω στους τάφους. Ἡ νύχτα ἔρχεται βαριά. Ἡ ψυχὴ σωπαίνει μὲ μιὰ θλιθερὴ ἐγκαρτέρηση. . . .

Σὰν περνοῦνε τὴ γέφυρα, βλέπουνε μιὰ λατέρνα πού στέκεται ὄξω ἀπὸ κάποια ταβέρνα καὶ παίζει. Ἀπὸ τὰ τζάμια φαίνονται μέσα ἄνθρωποι πού χορεύουνε πιασμένοι ὦμο μὲ ὦμο. . . . .

20

Χτυπάει τὸ κουδούνι.

— Μαρία, τρέξε νὰ νοίξῃς. Ὁ ἀφέντης !

Ἡ κυρία Ἐλέγκω ξαπλωμένη πάνω στὸ διπλὸ Ἑγγλέζικο κρεβάτι τους μὲ τὶς χοντρὲς κολῶνες καὶ τὰ μπρούντζινα πόμολα, προσπαθεῖ βιαστικὰ νὰ περιμαζέψῃ τὰ κρέατά της ποὺ πλημμυρίζουνε μέσα στὴ θαλασσιὰ ρόμπα της μὲ τὰ πλατιά λουλούδια, καὶ νὰ σηκωθῇ γιὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸ φίλο της.

Ὁ κύριος Λίντας ἀνεβαίνει τὴ σκάλα μὲ βῆμα βαρὶ, σὰν ἀληθινὸς νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ.

— Καλὸ στὸ πουλάκι μου, ἀκούγεται τρυφερὴ ἢ φωνὴ τῆς κυρίας Ἐλέγκως ποὺ στέκεται στὸ ἀπάνω σκαλοπάτι καὶ τὸν περιμένει.

— Οὐφῆ ἀναγοῦλες. Σοῦ εἶπα χίλιες φορὲς αὐτὲς οἱ σαχλαμάρες δὲ μ' ἀρέσουνε. Καλησπέρα.

Κεῖνη τοῦ χαμογελάει γλυκά.

— Πάλε στὰ νευράκια σου εἶσαι.

Μπαίνει στὴν κάμαρά της καὶ ρήχνεται στὸ μαλακὸ καναπέ ποὺ βουλιάζει στὸ βάρος τοῦ κορμιοῦ του. Κάθεται καὶ κείνη δίπλα του ὅσο μπορεῖ πιὸ κοντά, πρᾶμα πού, καθὼς φαίνεται, τὸν κάνει κείνη τῇ στιγμῇ νὰ ἀηδιάζῃ. Ἡ κάμαρα δείχνει μιὰ βαριὰν ἐπίπλωση. Κουρτίνες, κάδρα γυμνά, κα-

θρέφτες ἀψηλοί, ὅλα δείχνουνε τὸ χοντρὸ γούστο τῆς κυρίας Ἐλέγκως.

— Τί ἔγινες; Ἔχεις τόσες μέρες νὰ φανῆς ἀπὸ τὸ σπίτι, λέει ἡ κυρία Ἐλέγκω μὲ παράπονο, σουφρώνοντας τὰ χεῖλια τῆς σὰν ἓνα μικρὸ κοριτσάκι.

— Τρέχω γιὰ τὴ δουλιὰ σου. Ἔσπασα τὰ πόδια μου, ἀποκρίνεται κείνος ξερά.

— Ἔκανες τίποτα;

— Τί θέλεις νὰ κάνω; Ὁ Διευθυντῆς τῆς ἀστυνομίας δὲν παίρνει λέξη.

— Χμ. Χαίρω ἐγὼ. Τοὺς χαίρω ἐγὼ ὅλους αὐτοὺς ποὺ σοῦ κάνουνε τὸν αὐστηρό. Τὴ μύζα του καὶ τοῦ λόγου του θέλει.

— Τότε δόστου κι αὐτουνοῦ νὰ τελειώσης τὴ δουλιὰ σου.

— Καὶ ποῦ νὰ τὰ βρῶ; Παιανοῦ νὰ πρωτοδώσω; Σάμπως εἶναι ἓνας καὶ δυό; Ἔδῶ ἀπὸ τὸ χωροφύλακα ἕως τὸν ὑπουργό, ὅλοι νὰ φᾶνε ζητᾶνε ἀπὸ μᾶς.

Κεῖνος σήκωσε τοὺς ὤμους του.

— Μὴν ἔμπαζες τότε γυ.αἷτες ἀδῆλωτες.

Κεῖνη ξαφνιαάζεται.

— Μὰ τί λές; Μποροῦσα νὰ τηνὲ δηλώσω νοικοκυρὰ γυναίκα μὲ ἄντρα, μὲ ὄνομα, μὲ θέση στὴν κοινωνία;

— Δὲν χαίρω. Ὅπως τὰ κατέφερες, αἶντε τώρα νὰ τὰ ξεμπλέξης.

— Ἄ, ὥστε τοὺς δικαιοῦνεις κ' ἐσύ; Ὠραία τότε, πολὶ ὦραϊα.

Ὁ κύριος Δίντας ἀναψε ἓνα τσιγάρο. Ἡ κυρία Ἐλέγκω βρισκότανε σ' ἔξαψη.

— Ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ τὴνὲ δηλώσω! Νοικοκυρὰ γυναίκα ἀπὸ τίς καλλήτερες. Μὰ τότε τί χρειάζονται τὰ σπίτια μας ἅμα δὲν μπορεῖ μιὰ νοικοκυρὰ νὰ ρθῆ μυστικὰ μὲ τὸ φίλο τῆς; Μὰ ξαίρω ἐγώ· δὲν εἶναι αὐτό. Μοῦ τὸ κάνανε γιὰ ἐκδίκηση. Θέλανε νὰ προσβάλουνε καὶ τὴ γυναίκα γιὰτὶ τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς δὲν εἶτανε κι ἀνάγκη νὰ τὴν πᾶνε καὶ στὴν ἀστυνομία. Τί πράματα εἶναι αὐτά; Τί δηλαδή; Πρῶτη φορὰ εἶναι ποὺ μπάζουμε τίμιες γυναῖκες στὰ σπίτια μας;

Κεῖνος κούνησε τὸ κεφάλι του σὰ νὰ τοῦ προξενούσε ἐνόχληση αὐτὴ ἦ κουδέντα.

— Οὐφ, πᾶψε πιά αὐτὲς τίς ἀηδίες σου. Ὅλοένα τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, βαρέθηκα πιά νὰ σ' ἀκούω.

— Ναί, γιὰτὶ ἐσύ δὲν πληρώνεις νοίκι. Μήνας μπλίνει, μήνας βγαίνει. Ἄμα τὸ σπίτι δὲ δουλέψη, ποῦ θὰ βγοῦνε τόσα ἐξοδα κάθε μήνα;

Σήκωσε πάλε τοὺς ὦμους του ἀδιάφορα.

— Δὲν ξαίρω. Ὅ,τι θέλεις κάνε. Κλειστο ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ζημιώνεσαι.

Κεῖνη ἄρχισε νὰ μιξοκλαίη.

— Ὡστε ἔτσι, λοιπόν; Μ' ἀφήνεις κ' ἐσύ μιὰν ἀδύ-

νατη γυναίκα νὰ τὰ βγάλω μοναχή μου πέρα μ' αὐτοὺς τοὺς σταυρωτῆδες.

Ἐΐτανε φανερὸ πὼς προσπαθοῦσε μὲ κόπο νὰνεβάσῃ τὰ δάκρια στὰ μάτια της.

— Οὐφ, σαχλαμάρες.... Σοῦ εἶπα νὰ μὲ ξεφορτώνεσαι.... Ὅ,τι μπόρεσα νὰ κάνω, τῶκανα.

— Ναί, ἅμα ἐσὺ θέλεις.. ἐσένα σ' ἀκοῦνε, σὲ φοβοῦνται... ἐσὺ γνωρίζεις κόσμο.

Ὁ Δίντας προτίμησε νὰ μὴ ἀπαντήσῃ. Σηκώθηκε, ζύγωσε σ' ἓνα μικρὸ τραπέζι, τράδηξε τὸ συρτάκι, πήρε ἀπὸ μέσα καμπόσες κόλλες χαρτί, κάθησε στὸ τραπέζι τῆς μέσης, στρωμένο μ' ἓνα χοντρό, χρωματιστὸ τραπεζομάντηλο κι ἄρχισε νὰ γράφῃ.

Ἡ κυρία Ἐλέγκω σηκώθηκε σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸν καναπέ καὶ χωρὶς νὰ τὴν καταλάβῃ πήγε καὶ στάθηκε ἀποπάνω του.

— Τὶ γράφεις, χρυσοῦλη μου; τοῦ εἶπε μὲ σιγαλό, τρυφερὸ τόνο.

— Ἕνα ἄρθρο γιὰ τὴ φημερίδα, ἀποκρίθηκε κεινὸς δίχως νὰ σηκώσῃ ἀπὸ χάμω τὸ κεφάλι του.

Γιὰ μιὰ στιγμή φαίνεται πὼς ὄλα εἶχανε ξεχαστῇ κ' οἱ δυὸ εἶχανε ξαναγίνει τρυφεροὶ ὁ ἓνας στὸν ἄλλον.

— Καὶ γιὰ ποιὸ ζήτημα, χρυσοῦλη μου; ξαναρώτησε ἡ κυρία Ἐλέγκω, περνώντας τὰ χοντρά της μπράτσα γύρω στὸ λαιμὸ του.

— Για ποιὸ ἄλλο ; Για τὴν ἀπεργία.

— Μὰ δὲν τελείωσε ἀκόμα αὐτὴ ἢ ἀπεργία :

— Ποῦ νὰ τελειώσῃ ; Ἄφοῦ ἢ ἐτσιρεία ἔχει τὶς πλάτες τῆς Κυβέρνησης, κουτὴ εἶναι νὰ ὑποχωρήσῃ;

— Ὡστε τί λές; Θὰ γίνῃ ὁ γέρος σου Διευθυντής;

— Νὰ ἰδοῦμε.

Ἡ πέννα τρέχει, τρέχει πάνω στὸ ἄσπρο χαρτί
Τὰ χειρόγραφα βγαίνουνε ἕνα ἕνα νωπά. Κάποτε
πετάει χάμω τὴν πέννα.

— Ἄκουσε τώρα νὰ σοῦ τὸ διαβάσω, λέει βάζοντας τὰ χειρόγραφα τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο.

Κεῖνη σκύδει πιὸ πολλὴ ἀπάνω στὸν ὦμο του γιὰ νακούσῃ καλῆτερα. Τὸ ἄρθρο εἶναι φωτιά, σίδηρο πυρωμένο ἢ κάθε του λέξι. Ἡ ἐταιρεία χαρακτηρίζεται σὰν ἕνας μεγάλος δολοφόνος ποὺ τονὲ διαφεντεύει ἢ Κυβέρνηση.

Κάποτε στέκεται.

— Πῶς σοῦ φαίνεται αὐτὴ ἐδῶ ἢ φράση ; ρωτάει.

— Τρομάρα μου, πῶς νὰ μοῦ φανῇ, ξαίρω κ' ἐγώ; μὰ ἀφοῦ τὴν ἔγραψες ἐσύ, καλὴ θάναί...

— Ἄς εἶναι, εἶσαι ἕνα ζῷο, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Κεῖνη τοῦ χαϊδεύει τὰ μαλλιά του ποὺ εἶναι ὁμορφοχτενισμένα.

— Κακὸς ποὺ εἶσαι, ψιθυρίζει σιγαλά, ἀφήνοντας καθὼς σκύδει πάνω στὴν καρτέλα του, νὰ φαίνονται δυὸ τεράστια βυζιά, σὰ δυὸ μεγάλα πλεμό-

νια βωδιοῦ, ποὺ κρέμονται μέσα στὴ θαλασσιὰ ρόμπα της.

Τέλειωσε τὸ διάβασμα καὶ σηκώθηκε ὄρθιος.

— Ἄκουσε· φέρε τίποτα, λέει κείνος δίνοντας πάλε στὸ πρόσωπό του μιὰν αὐστηρὴ ἔκφραση.

— Πάλε ; ἀπαντᾷ κείνη ξαφνιασμένη.

Τῆς ρήχνει μιὰν ἄγρια ματιά.

— Πάλε ; Μὰ πόσες μέρες εἶναι ποὺ σοῦδωσα ; Ποὺ νὰ τὰ βρῶ πιά ἢ κακομοίρα. Δὲ συλλογιέσαι ποὺ εἶναι τόσον καιρὸ τὸ σπίτι κλειστὸ καὶ δὲ δουλεύει ; μουρμουρίζει μὲ παράπονο σὰ νὰ θέλῃ νὰ τονὲ συγκινήσῃ.

Μαὐτὸ τὸ μισοκακόμοιρο ὕψος της φέρνει ἴσια ἴσια τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Τὸν κάνει νὰ ἐξαγριωθῇ περισσότερο.

— Δὲ μοῦ λές ; Τί θέλεις νὰ γίνῃ ; Θέλεις νὰ κλείσῃ ἢ φημερίδῃ ; Οἱ τυπογράφοι περιμένουνε πληρωμὴ. Ἡ σάμπως θαρρεῖς πὼς μοῦ κοστίζει καὶ λίγο αὐτὴ ἢ ἀπεργία ; Κι ὅμως πρέπει νὰ τηνὲ βαστάξουμε μὲ τὰ δόντια γιατί ἔτσι μόνο μπορεῖ νὰ πιεστῆ ἢ κυδέρνησῃ. Ἐπειτα εἶναι ἡ ὑπόθεση τοῦ σπιτιοῦ σου. Ὅλα αὐτὰ θέλουνε λεφτά, λεφτά, λεφτά, ἀκούς ; Δὲ γίνονται ἔτσι αὐτὲς οἱ δουλιές. Ἄμα δὲ σκάσῃς παρὰ, δὲν θὰ ξαναπαίρνεις ἄδεια γιὰ τὸ σπίτι.

Κείνη δείχνει ἕνα ἀπελπισμένο ὕψος.

— Δὲ λέω, μωρὲ πουλάκι μου, πὼς ἔχεις ἄδικο. Μὰ ποῦ νὰ τὰ βρῶ πιά ;

Ἡ τελευταία φράση της κάνει τὸ πρόσωπό του σκοτινὸ.

— Γιὰ τελευταία φορά, φωνάζει ἄγρια, σὰν ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει συνηθίσει νὰ τοῦ ἐναντιώ-
νουνται.

Κεῖνη τὸν κοιτάζει μέσα στὰ μάτια μὲ τρόπο ἰκετευτικό. Ὑστερα βγαίνει ἀπὸ τὴν κάμαρα μὲ βῆμα ἄργό. Σὲ λίγο ξαναγυρίζει. Στὸ χέρι της κρατάει κάποιον χαρτί.

— Νά, δὲν ἔχω ἄλλο, ψιθυρίζει, μὲ τόνο κλαψιά-
ρικο προτείνοντας τὸ χαρτί.

Κεῖνος τὸ ἀρπάζει μὲ ὄρμη μὲσα ἀπὸ τὰ χέ-
ρια της.

— Τί εἶναι, μωρή, αὐτό ; Γιὰ ζητιάνο μὲ πέρα-
σες ; φωνάζει ἐνῶ συνάμα τῆς πετάει τὸ χαρτί πάνω
στὰ μοῦτρα της.

— Σοῦ-τορκίζουμαι, δὲν ἔχω ἄλλα.

— Δὲν ἔχεις ἄλλα, αἶ ; Νά, λοιπό, νὰ σὲ μάθω
ἐγὼ νᾶχης, φωνάζει.

Δὲν ξαίρει τί κάνει. Τὴν ἀρπάζει ἀπὸ τὶς κοι-
τιδὲς ποὺ κυλήσανε στὶς ἄχοντρες της πλάτες. Κεῖνη
γονατίζει χάμω σὰ γελάδα ἔτοιμη νὰ τὴν ἐσφάζουνε.
Ἀπὸ τὸ στόμα της βγαίνουσε χοντρά μουγκρητά.

— Δυπήσου με τὴν κακομοίρα.

Κεῖνος πατάει ἀπάνω της καὶ τὰ τακούνια του
χώνουνται μέσα στὶς πλαδερὲς σάρκες της.

— Θὰ σοῦ δείξω ἐγώ. Ἐγὼ ὁ ἴδιος θὰ φροντίσω νὰ σοῦ κλείσουνε τὸ σπίτι μιὰ γιὰ πάντα.

Τὴν ἀφήνει χάμω, ἕναν ἄμορφο ὄγκο ἀπὸ σάρκες, καὶ βαδίζει πρὸς τὴν πόρτα.

— Ἄ μὲ ξαναἰδῆς, νᾶμαι ἕνας ἄτιμος, φωνάζει.

Φεύγει λοιπόν; Τονὲ χάνει γιὰ πάντα; Αὐτὴ ἢ σκέψη φτάνει γιὰ νὰ τὴν κάνη τρελή.

Μαζεύει ὅπως ὅπως τὰ κρέατά της καὶ τρέχει στὴ σκάλα.

— Στάσου, νὰ σοῦ πῶ.

Κεῖνος ξακολοθεῖ νὰ κατεβαίνη τὰ σκαλοπάτια γλήγορα δίχως νὰ γυρίζῃ νὰ τὴν ἰδῆ.

Ἀκούγεται χτύπος στὴν ὀξώπορτα. Χτυπάει τὸ κουδούνι.

Ὁ Δίντας ἀναγκάζεται νάνεβῃ πάλε τὴ σκάλα καὶ νὰ κρυφτῆ στὴν κάμαρα τῆς κυρίας Ἐλέγκως γιὰ νὰ μὴ τον πάρη κανένα μάτι.

— Ἄ, ὁ κύριος Θρασύβουλος! Καλῶς ὠρίστατε, καλῶς ὠρίσατε, κύριε Θρασύβουλε. Περᾶστε παρακαλῶ, στὸ σαλονάκι, φωνάζει ἢ κυρία Ἐλέγκω προσπκθώντας ὅπως ὅπως νὰ διορθώσῃ τὰ μαλλιά της ποὺ εἶτανε ἄνω κάτω.

Ὁ κύριος Θρασύβουλος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς τραπεζίτες, πενηντάρης καὶ μὲ δυὸ κορίτσια τῆς παντρεῖᾶς, μπαίνει στὸ σαλονάκι καὶ κάθετται στὸν καναπέ, ὕστερα βγάζει μιὰ χρυσὴ ταμπακέρα,

παίρνει ἀπὸ μέσα ἓνα τριγαρέτο μὲ χρυσὸ ἐπιστόμιο καὶ προσφέρει καὶ στὴν κυρία Ἐλέγκω.

—Τὶ νέα; Ἔχουμε τίποτα φρέσκο πρᾶμα; ῥωτάει μὲ τὸ τριγαρέτο στὸ στόμα.

—Τὶ νᾶχουμε; Δὲν τὰ μάθατε τὰ δικά μου;

—Δὲν ξαίρω τίποτα, ἀποκρίνεται κείνος ἀφίνοντας ἓνα σύννεφο καπνὸ ἀπὸ τὸ στόμα του.

—Βέβαια. Φασαρίες τρομερὲς μὲ τὴν ἀστυνομία.

—Κι ὁ λόγος; ῥωτάει κείνος μ' ἓνα προσποιημένο ἐνδιαφέρο.

Ἡ κυρία Ἐλέγκω τοῦ δηγίεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλο τὸ ἐπεισόδιο.

— Σπυδαῖα πράματα. Καὶ τί φταῖς ἐσύ;

— Αὐτὸ λέω κ' ἐγώ. Τί φταίω ἐγὼ ἢ κακομοίρα; Νοικοκυρὰ πρώτης, σίτι γνωστό, μπορεῖ νὰ δηλωθῇ;

Ἡ κυρία Ἐλέγκω ἐπιμένει νὰ τοῦ δηγηθῇ ὅλες τὶς λεπτομέρειες ἐνῷ κείνος, ποῦ δὲν ἔχει καμιάν ὄρεξη νᾶκούση τὶς φλυαρίες της, προσπαθεῖ, κάνοντας τὸν ἀδιάφορο, νὰ τὴν καταφέρῃ νὰ τοῦ φανερώσῃ τὸ νομα αὐτηνῆς τῆς γυναίκας.

— Δὲν μπορεῖς νὰ τῆς παραγγείλῃς, αἱ; τί λές; Κεῖνη ξαφνιάζεται.

—Καλέ, τί λέτε; κύριε Θρασύδουλε; Μπορῶ νὰ κάνω τέτοιο πρᾶμα; Γυναίκα καθὼς πρέπει.

Κείνος χαμογελάει.

—Δὲ σοῦ λέω. Μὰ ἅμα ἐσὺ θέλεις, μπορεῖς νὰ τὴν καταφέρῃς.

—Πά, πά, πά. Μὴν τὸ ξαναλέτε αὐτό, δὲ γίνεται.

Κεῖνος προσπαθεῖ νὰ ξαναδρῇ τῶρα τὸ πρῶτο του ἐπίσημο ὕφος ἀφοῦ ἀπελπίστηκε νὰ τὴν καταφέρῃ...

—Ὡστε δὲ βρίσκεται τίποτα ἀπόψε ; ρωτάει.

—Τὶ νὰ σοῦ κάνω, χρυσό μου; Ἄμα διορθωθοῦνε τὰ πράματα, ἐγὼ θὰ σοῦ παραγγείλω.

Τῆ στιγμῇ ἐκείνη μπαίνει μέσα στὴ σάλα ἓνα κοριτσάκι.

—Μαμά, φωνάζει.

Δὲ φαίνεται νᾶναι περσότερο ἀπὸ δώδεκα χρονῶνε μὰ τὸ σῶμα του δείχνει νᾶναι μεγαλύτερο.

—Ἡ Πίτσα μου, λέει ἢ κυρὰ Ἐλέγκω.

Τὸ κοριτσάκι ἔρχεται καὶ χώνεται στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας του.

—Ἀνάπτυξη ποῦ ἔχει, λέει ὁ κύριος Θρασύδουλος καρφώνοντας ἀπάνω λαίμαργη τὴ ματιά του.

—Ἀλήθεια.

Ὁ κύριος Θρασύδουλος τῆς κλείνει πονηρὰ τὸ μάτι.

—Καλὲ τί λέτε; Γίνονται αὐτὰ τὰ πράματα; ψιθυρίζει κείνη.

Κεῖνος ξαναπαίρνει τὸ προσητερινὸ του ὕφος. Φέρνει τὸ τσιγαρέτο στὸ στόμα του, ρουφάει βαθιά, μὲ τὸ κεφάλι γυρισμένο ἀψηλά, μὲ τὸ ἓνα πόδι ἀπάνω

στο ἄλλο. Τὰ μάτια του τὸ γλύφουνε, τὸ πιπιλίζουνε, τὸ τρυπᾶνε, τὸ γυμνώνουνε τὸ σωματάκι τοῦ μικροῦ κοριτσιοῦ ποὺ εἶναι σὰ μπαρμπουνάκι μὲ τὰ δυὸ στρογγυλά, σφιχτά, σὰν πέτρες, βυζάκια του, ποὺ πετάγονται κάτω ἀπὸ τὴν κοντή, ποδίτσα του, μὲ τὶς δυὸ παχουλές, ἀψηλές, μπουκαλάτες γάμπες του, σφιγμένες μέσα σὲ κάτι ἄσπρες, κοντὲς καλτσίσσες.

Ὁ κύριος Θρασύδουλος κάνει πάλε νόημα τῆς κυρίας Ἐλέγκως. Κεῖνη τινάζει τὸ κεφάλι τῆς μὲ τὸ χοντρὸ τῆς λαιμό.

Ἡ Μαρία φαίνεται στὴν πόρτα.

— Κυρία, κάτι νὰ σᾶς εἰπῶ.

Ἡ κυρία Ἐλέγκω σηκώνεται καὶ διευτύνεται πρὸς τὴν πόρτα ἐνῶ ὁ κύριος Θρασύδουλος προσπαθεῖ νὰ πιάσῃ κουδέντα μὲ τὴν Πίτσα. Κεῖνη σὰ νὰ φοβᾶται, σὰ νὰ ὑποπτεύεται κάτι κακό, σὰ νὰ μὴν τὸν ἐμπιστεύεται, τοῦ ἀποκρίνεται μὲ δυσκολία ἐνῶ κείνος ζητάει νὰ τὴν τραθήξῃ στὰ γόνατά του.

— Κυρία, ὁ κύριος θέλει νὰ φύγῃ, τῆς λέει ἡ Μαρία σιγαλὰ στὸ αὐτί.

Κεῖνη τινάζεται.

— Ὅχι, πέστου νὰ περιμένῃ, δίχως ἄλλο, ψιθυρίζει μ' ἓναν τόνο τρεμουλιαστό.

Ἡ Μαρία φεύγει, ἡ κυρία Ἐλέγκω ξαναγυρίζει στὴ θέση τῆς.

— Δοιπόν ! ξαναλέει ὁ κύριος Θρασύδουλος, μισοκλείνοντας πονηρὰ τὰ μάτια του, ἐνῶ μὲ τὸ χέρι

του παίζεις ἀλαφρά τὴ χοντρή, χρυσὴ ἀλυσίδα τοῦ ρωλοιοῦ τοῦ ποῦ εἶναι ἀπλωμένη στὸ φαντεζι γελέκο του.

Ἡ κυρία Ἐλέγκω τονὲ κοιτάζει στὰ μάτια. Εἶναι τώρα τόσοσ καιρὸς ποῦ τηνὲ τρώγεται γι αὐτὴ τὴ δουλιά. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποῦ τὸ εἶδε τὸ κορισάκι λύσσαξε. Εἶναι αὐτὸς ἕνας γέρο πόρνος. Τὸν ξαίρει καλὰ αὐτὴ. Τὰ σάλια του τρέχουνε μπρὸς στὰ μικρά. Καὶ τώρα βέβαια, ἕνα ναὶ νὰ τοῦ πῆ, κι ἀμέσως μπορεῖ νὰ τοῦ πάρῃ καὶ τὸ ρωλόϊ... Συλλογιέται ἐνῶ κείνος ξακολουθεῖ νὰ καπνίζῃ τὸ τσιγαρέτο του ἀδιάφορος. Ἡ Πίτσα περπατάει στὰ δώδεκα... Εἶναι πιά μιὰ ντεμουαζελίτσα. Καὶ μ' αὐτὴ μάλιστα τὴν ἀνάπτυξη, τίποτα δὲν τῆς λείπει... Αὐτὸς ὁ γέρο παραλυμένος τὸν ἔχει γιὰ καλὰ. Χώρια ποῦ εἶναι κι ἄνθρωπος μὲ θέση στὴν κοινωνία καὶ μπορεῖ νὰ τονὲ μεταχειριστῇ κανεὶς σὲ κάθε ἀνάγκη του. Κι ὁ ἄλλος περιμένει μέσα στὴν κάμαρα καὶ φοβερίζει πὼς δὲ θὰ ξαναγυρίσῃ. Κι ὁ ἄστυνόμος θέλει τὴ μίζα του, καὶ τὸ σπῆτι τόσοσ καιρὸ δὲ δουλεύει... Πὼς θὰ τὰ βγάλῃ κανεὶς πέρα.... Νὰ ποῦ τόσα χρόνια δουλεύει καὶ δὲν τὰ κατάφερε νὰ δάλλῃ μιὰ πεντάρα στὴ μπάντα γιὰ τὴν κακὴ ὥρα, ποῦ λέει ὁ λόγος. Κ' ἔχει καὶ κορίτσι νὰ παντρέψῃ. Λοιπὸν ποῦ θὰ πάῃ αὐτὴ ἢ δουλιά;....

Ὁ κύριος Θρασύδουλος κάνει πὼς θέλει νὰ σηκωθῇ ἀπὸ τὸν καναπέ.

— Θα φύγετε; λέει κείνη με μιὰ φωνή κομπιαστή.

— Δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ μείνω περισσότερο, αἱ; ἀπαντάει κείνος κοιτάζοντάς τηγε βαθιὰ στὰ μάτια....

Στὸ διάδρομο ἀκούγονται πατημασιές. Μὴν εἶναι κείνος καὶ φεύγει; Ἡ καρδιά της ἀρχίζει νὰ χτυπάη....

— Μά... γιὰ μείνετε...,

— Τί νὰ μείνω; Ἄφοῦ....

Κείνη ξεροκαταπίνει.

— Ὡστε..... ἐπιμένετε δηλαδή;

Στὸ πρόσωπο τοῦ κυρίου Θρασύβουλου ἀπλώνεται ἄξαφνα ἡ λάμψη μιᾶς μακρινῆς ἐλπίδας. Καταλαβαίνει πὼς ἡ ἀντίσταση της ἀρχίζει νὰ λυγίξῃ, πὼς ἡ μεγάλη στιγμή ζυγώνει...

— Μὰ ξαίρετε... μουρμουρίζει κείνη.

Κείνος μπαίνει ἀμέσως στὸ νόημα.

— Ἄ, ὅσο γι αὐτὸ μάλιστα.

Τραβάει ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα καταστιχάκι, βγάζει κ' ἔνανε χρυσὸ στυλογράφο κι ἀρχίζει νὰ χαράξῃ γλήγορα ἀπάνω σ' ἓνα φύλλο χαρτὶ κάτι γραμμές.

Βάζει καὶ τὴν ὑπογραφή του καὶ προσφέρει τὸ χαρτὶ στὴν κυρία Ἐλέγκω.

Κείνη τὸ ἀρπάζει καὶ τὸ φέρνει μπροστὰ στὰ μά-

τια της. Είναι κατακόκκινη, λές και θά την πνίξη
τὸ αἷμα ποὺ τῆς ἔχει ἀνεβῆ στοὺς κεφάλι.

Δὲν πιστεύει τὰ μάτια της. Ἕνα γραμματίο γιὰ
δεκαπέντε χιλιάδες δραχμές! Κι ἀπὸ κάτω φαρδιά
πλατιά ἢ ὑπογραφή τοῦ κυρίου Θρασύδουλου. Μὰ
αὐτὴ ἢ ὑπογραφή, τὸ ξαίρω ἐγώ, εἶναι μονάδα ἀλη-
θινή, εἶναι χρυσάφι σωστό.

Ἄρπάζει τὸ χαρτὶ καὶ πετάγεται ὄξω ἀπὸ τῆ
σάλα. Στὸ διάδρομο βλέπει τὴ Μαρία.

— Ποῦ εἶναι ὁ ἀφέντης σου; ρωτᾷε λαχανιαστή.

— Μέσα στὴν κάμαρα. Πηγαινοέρχεται. Περιμέ-
νει νὰ βρῆ εὐκαιρία νὰ φύγη.

Τρέχει μέσα στὴν κάμαρά της. Κεῖνος τῆς ρήχνει
μιὰ βλοσυρὴ ματιά. Κεῖνη στέκεται ἀντίκρυ του,
πιάνει τὸ χαρτὶ ἀπὸ τίς δυὸ ἄκρες καὶ τὸ κρατεῖ
τεντωμένο μπρὸς στὰ μάτια του.

Τὸ πρόσωπο του σιγὰ σιγὰ ἀρχίζει νὰ αἰθριάζη.

— Εἶναι ἀλήθεια; μουρμουρίζει..

— Βλέπεις τί κάνω ἐγὼ γιὰ σένα, κακέ....

— Μὰ τότε ἐσὺ εἶσαι ἕνας θησαυρός. Ἕλα
λοιπὸ, συχώρεσε με, μὴ μὴ ξεσυνερίζεσαι. Τὸ ξαί-
ρεις εἶμαι νευρικός, δὲν ξαίρω τί κάνω ἅμα θυμῶσω.

Ἄπλώνει τὰ χέρια του. Κεῖνη πέφτει στὴν ἀγ-
καλιά του, ἐνῶ αὐτὸς ἀκκουμπᾷε τὰ χεῖλια του
πάνω στὸ στόμα της.

— Κακὸς ποὺ εἶσαι, μουρμουρίζει κεῖνη μ' ἕναν
παιδιάτικο τόνο.

21

Ὁ Ἀλέξης ἦρθε κι ἀπόψε νὰ ξενουχτήσῃ στὸν καφενέ. Αὐτὸς ὁ καφενὲς τώρα εἶναι τὸ σπίτι του δπου μὲ λίγες δεκάρες περνάει τὴ νύχτα του, ἀφοῦ δὲ θέλησῃ μὲ κανέναν τρόπο νὰ δεχτῆ τὴν παράκληση τοῦ Ζήση γιὰ νὰ κοιμᾶται στὴν κάμαρά του.

Σὰ μπαίνει μέσα, μιὰ βαριά μυρουδιὰ τονὲ χτυπάει στὴ μύτη.

Μερικοὶ ἔχουνε ἀποκοιμηθῆ, μὲ τὰ κεφάλια ἀγκουμπισμένα πάνω στὰ μικρὰ τραπεζάκια. Ἡ πόρτα ἀνοίγει ἀδιάκοπα, κι ὄλο μπαίνουνε ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουνε ἄλλοῦ καταφύγιο. Ἐνας μὲ κάτι μεγάλα μουστάκια ροχαλίζει μὲ τρόπο πολὶ ἐνοχλητικό, ἕνας ἄλλος, ξανθὸς καὶ λιγνός, σουσουνίζει δυνατὰ καὶ τὸ σουσουνισμά του παρακολουθεῖ τὸ ρυθμικὸ ἀνεβοκατέβασμα τοῦ ἀδύνατου στήθους του. Ὁ ἀγέρας μυρίζει χνῶτα καὶ ὑγρασία, σάπιος, ἀρρωστιάρικος, γιὰτὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ μαγαζὶ ποτὲ δὲ μπαίνει ὁ ἥλιος νὰ τὸ ζεστάνῃ καὶ νὰ διώξῃ τὴ μούχλα.

Ὁ Ἀλέξης βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη του ἕνα γράμμα. Εἶναι τὸ γράμμα τῆς μάννας του.

Καθὼς τὸ κρατάει στὸ χέρι του, ὁ νοῦς του κάνει πάλε ἕνα γύρω σὲ ὄλα τὰ περασμένα.

Πάει, τέλειωσε. Ὅλες οἱ πόρτες κλειστές. Ἡ κοινωνία, ποὺ τὴν ἐπεριφρόνησε, τὸν ξεδικιέται σκληρά. Ὅπου κι ἂ ζήτησε δουλιὰ, παντοῦ

βρῆκε τὴν πόρτα κλειστή, λὲς κ'εἶτανε ὄλοι οἱ Διευθυντὲς συνεννοημένοι. Κι ἀλήθεια συνεννοημένοι πρέπει νὰ εἶτανε. Γιατὶ ἀλιῶς δὲ μπορεῖ νὰ ξηγηθῆ πὼς ὄλοι, μόλις ἀκούγανε τὸνομά του, τύχαινε νὰ μὴν ἔχουνε καμιὰ θέση ἄδεια στὸ σχολιό τους. Σύμφωνοι λοιπὸν ὄλοι στὸν πόλεμο ποὺ τοῦ εἶχανε στήσει. Τὸν καταδικάζανε μὲ ἄλλα λόγια σὲ θάνατο. Ἡ ἐπρεπε νὰλλάξῃ αὐτὲς τὲς ἰδέες ποὺ ἀπόχτησε, ἢ νὰ ζητήσῃ κανένα ἄλλο ἐπάγγελμα ποὺ νὰ μὴν τονὲ ξαίρουνε. Ἄδύνατο πιά νὰ κάνῃ τὸ δάσκαλο, ἐξὸν ἂν ἀποφάσιζε νὰ φύγῃ σὲ κανέναν ἄλλο τόπο μακρινό, ποὺ νᾶναι ὀλότελα ἄγνωστος. Ἔτσι, σὲ λίγο τώρα, ἅμα θὰ λείψῃ κ' ἡ τελευταία του δεκάρα, δὲ θὰ μπορῆ οὔτε σ' αὐτὸν τὸν καφενὲ νᾶρχεται γιὰ νὰ περνᾷ τὴ νύχτα του.

Ἄνοίγει τὸ γράμμα. Θέλει νὰ τὸ ξαναδιαβάσῃ στὸ φῶς τῆς λάμπας, ποὺ θαμποφέγγει. Ἡ καημένη ἢ μάννα του ! Ἄστροπελέκι θὰ τῆς ἦρθε, σὰν τῆς πρωτόγραψε, ἐδῶ καὶ τρεῖς βδομάδες, νὰ πουλήσῃ τὸ σπιτάκι τους ! Τὸ σπῆτι ποὺ γεννήθηκε αὐτός, ποὺ μεγάλωσε, ποὺ πέθανε ὁ πατέρας του ! Γι' αὐτὸ λοιπὸ σηκώθηκε κ' ἔφυγε ἀπὸ τὸ χωριό ; Τὸλεγε αὐτὴ νὰ καταντήσῃ ἔτσι τὸ παιδάκι τῆς ; Εἶχε δικιο λοιπὸν ὁ κόσμος ποῦλεγε πάντα πὼς ἐκείνη ἢ θεατρίνα τονὲ ξεμυάλισε, πὼς ἐκείνη μὲ τὰ μάγια τῆς τονὲ κρατοῦσε δεμένο στὴν Ἀθήνα καὶ δὲν τὸν

ἄφηνε νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ χωριό του, στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μαννούλας του....

Κι ὅμως δὲ θέλησε νὰ τοῦ χαλάσῃ τὸ χατήρι, νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ στενοχωρηθῇ σὲ ξένον τόπο. Τῶς δωσε τὸ σπῆτι—καὶ τῶς δωσε γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί, γιὰτι δὲ μπορούσε νὰ περιμένῃ νὰ βρῇ ἄλλον καλύτερο ἀγοραστή—στὸ Κωνσταντὴ τὸν κουφό, ποὺ τὸ ζητοῦσε ἀπὸ χρόνια νὰ τὸ ἀγοράσῃ γιὰ νὰ τὸ ἐνώσῃ μὲ τὸ δικό του, ποὺ εἶτανε δίπλα. Τώρα τοῦ γραφε πὼς τοῦστελνε τὰ λεφτὰ τοῦ σπιτιοῦ καὶ μαζί μὲ τὰ λεφτὰ καὶ τὴν εὐχή της. Ἄχ, πὼς κάτω ἀπὸ τίς ἀπλὲς αὐτὲς γραμμές, ποὺ ἐπιτηδευόντανε μιὰν ἀδιαφορία, πὼς μάντευε τὸν πόνο της, τὸ σπαραγμό τῆς ψυχῆς της! Ὁχι τόσο γιὰ τὸ σπιτάκι της, ποὺ τὸ ἀποχωριζότανε γιὰ πάντα, ὅσο γιὰ τὸ παιδάκι της ποὺ κατάντησε σ' αὐτὴ τὴ θέση....

Διπλώνει τὴν κόλλα ἀργά, τὴνὲ χώνει στὴν τσέπη του, ὅστερα γέρνει στὸ τραπέζι τὸ κεφάλι του καὶ προσπαθεὶ νὰ κοιμηθῇ. Μὰ ἡ βρώμα ἀπόψε ποὺ εἶναι βαριά, τοῦ φέρνει μιὰν ἀναγούλα....

Γέρνει κι αὐτὸς τὸ κεφάλι του πάνω στὸ τραπέζακι ποὺ τὸ νιώθει γλιστερό ἀπὸ τὴν ὑγρασία, κάνοντας τὰ χέρια του μαξιλάρι καὶ κλείνει τὰ μάτια του. Περνάει ὦρα. Βρίσκεται σ' ἓνα ἀποκάρωμα. Οὔτε κοιμᾶται οὔτε καὶ ξύπνιος εἶναι, κοιμισμένος εἶναι, μὰ ἔχει καὶ συνείδηση τί γίνεται γύρω του. Τὴ βρώμα τὴνὲ νιώθει πάντα βαριά νὰ τοῦ ἀνακα-

τεύη τὸ στομάχι καὶ νὰ τοῦ φέρνῃ μιὰ τάση γιὰ ξερατό.

Ἀκούγεται χτύπος στὴν πόρτα ἀλαφρὸς στὴν ἀρχή. Ἐπειτα οἱ χτύποι πληθαίνουνε καὶ στὰ τελευταῖα μεταδύλλουνται σὲ κλωτσιές.

— Ἀνοίχτε, ἀνοίχτε, κακοῦργοι, ἀκούγεται μιὰ φωνή.

Εἶναι μιὰ γυναίκα φωνὴ ποῦ φτάνει πνιχτή, βραχνή, ραγισμένη.

Ὁ καφετζῆς πετάγεται ἀπάνω.

Τί θέλει μιὰ γυναίκα αὐτὴ τὴν ὥρα στὸ μαγαζί; Ἀνοίγει τὰ μάτια του καὶ ὁ Ἀλέξης ποῦ εἶχε βυθιστῆ γιὰ λίγο σ' ἓναν κούφιο ὕπνο. Ξυπνάει καὶ ὁ διπλανὸς του μὲ τὶς μουστάκες, σηκώνει ἀργὰ τὸ κεφάλι του μουρμουρίζοντας μαχμουρλήδικα μὲ χοντρή φωνή.

— Νὰ πάρῃ ὁ διάολος, δὲν μπορεῖ νὰ κλείσῃ κανεὶς μάτι ἐδῶ.

Ὁ καφετζῆς ξυπόλητος, μὲ κάτι χοντρὲς ποδιάρες ποῦ σχουπίζουσε τὸ πάτωμα, μὲ κάτι νύχια βρώμικα καὶ στραβά, διευτύνεται πρὸς τὴν πόρτα ἀφήνοντας νὰ σέρνονται χάμω τὰ μακρὰ κορδόνια τοῦ κιτρινομένου σῶδρακού του.

Ἀνοίγει.

— Ἀνοιξε, κακοῦργε.

Μπροστὰ του ἔχει μιὰ γυναίκα. Φοράει κάτι μαῦρα, παλιὰ ροῦχα, μ' ἓνα μαῦρο καπελάκι, δε-

μένο με μιὰ φέλπινη κορδέλα κάτω ἀπὸ τὸ στεγνὸ λαιμό της, ποῦχει φύγει ἀπὸ τὴ θέση του, καὶ στὸ χέρι της κρατᾷ μιὰ σχισμένη ὀμπρέλα. Τὸ πρόσωπό της ποῦ εἶναι ἀυλακωμένο βραχιά ἀπὸ τὶς πολ-
λές ζαρωματιές, εἶναι στεγνὸ, ξερακιανὸ καὶ μα-
κρουλό. Καθὼς βλέπει τὸν καφετζή, σηκώνει ἀψηλὰ
τὴν ὀμπρέλα της σὰ νὰ θέλῃ νὰ τονὲ χτυπήσῃ.

— Τὸ παιδί μου, κακοῦργε, τὴν κόρη μου, τὴν
κορούλα μου, φωνάζει.

Κείνος τὰ χάνει.

— Τί λές, τί ἔπαθες κυρούλα ;

— Τὸν κακό σου τὸν καιρό, δὲν εἶμαι κυρούλα.

— Αἶ, τότε νὰ μὲ συμπαθᾷς. Κυρά μου, εἶσαι
φχαριστημένη;

— Δὲν εἶμαι κυρά !

— Ἄμ τότε, τί διάολο εἶσαι ; Μπᾶς κ' εἶσαι
Δεσποινίς ;

— Δὲν ξαίρω, δὲ θὰ σοῦ δώσω λογαριασμό. Τὸ
παιδί μου, κακοῦργε, τὸ κορίτσι μου, ποῦ τόχεις,
λέγε γλήγορα, γιατί θὰ σὲ σκοτώσω, θὰ σὲ πνίξω,
κακοῦργε....

Στὴν τελευταία λέξη ὑψώνει δυνατὰ τὴ φωνή της
σὰ νὰ τὴν ἔπιασε κανεὶς ἀπὸ τὸ λαιμό.

— Μωρέ, μπᾶς καὶ τρελάθηκες ; Ποιὸ παιδί
σου μωρέ ; Τί δουλιὰ ἔχει ἐδῶ τὸ παιδί σου ;

— Ἐδῶ τῶχετε τῶχετε κρυμμένο. Τὸ ξαίρω ἐγώ,
μοῦ τὸ εἶπανε...

— Σου τὸ εἶπανε; Αἶ, ἔμπα μέσα λοιπὸν καὶ ψάξε.

Ἡ γυναίκα χυμάει μέσα. Ζυγώνει τὰ τραπεζάκια ἕνα ἕνα κι ἀρχίζει νὰ τὰ ψάχνῃ. Σκύβει πάνω στὸν καθένα, πιάνει τὸ κεφάλι του, τὸ ἀνασηκώνει, τὸ ψηλαφίζει. Δὲν τῆς φτάνει μόνο νὰ ἰδῇ, θέλει νὰ βεβαιωθῇ καὶ μὲ τὰ χέρια.

Τὰ γύρισε ὅλα. Τίποτα. Πουθενὰ τὸ κορίτσι τῆς. Σταυρώνει τὰ χέρια ἀπελπισμένη.

— Δὲν εἶναι, ψιθυρίζει.

— Τὰ βλέπεις; Κ' ὕστερα ἔρχεσαι ἐδῶ τὰ μεσάνυχτα καὶ χαλᾶς τὸν κόσμον καὶ φωνάζεις πὼς σοῦ κλέψαμε τὸ κορίτσι σου.

Κεῖνη τὸν κοιτάζει στὰ μάτια. Τώρα τὸ πρόσωπό τῆς ἔχει πάρει μιὰ τρυφερὴ ἔκφραση.

— Λοιπὸν ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐδῶ, πέσμου ἐσὺ ποῦ εἶναι.

Τὸ λέγει μὲ τὸ φυσικώτερον τόνο.

Κεῖνος σκάζει τὰ γέλια.

— Μὰ γι' ἀστυνόμον μὲ πέρασες, μωρέ; Πὼς μπορῶ νὰ ξαίρω ἐγὼ ποῦ βρίσκεται ἡ κόρη σου; Νά, σὲ κανένα σπῖτι θὰ βρίσκεται. Πῆγες, κοίταξες;

— Πῆγα. Τὰ κοίταξα ἕνα ἕνα, δὲν εἶναι πουθενά.

*Ο καφετζῆς ἀλλάζει τώρα τόνο.

— Τώρα δὲ μοῦ λὲς ἕνα πρᾶμα. Εἶναι κι ὀμορφη, γιὰ νὰ χουμε καὶ καλὸ ρώτημα;

— Τί λέει; *Ομορφη; φιγουρίνι, νὰ τὴν πιῆς στὸ ποτήρι.

— Μπράβο. Καὶ πόσων χρονῶν εἶναι ;

— Προχτὲς τὸ στρίγγλιο ἐκλείσε τὰ δεκάξη καὶ μπήκε στὰ δεκαεφτά !

— Τρυφεράδι. Καλά, ἄμα τὴν ξαναβρῆς, τότε φέρτηνε κι ἀπὸ δῶ, λέει κείνος γελώντας, ἄφροῦ κα-
τάλαβε πὼς ἔχει νὰ κάνη μὲ μιὰ μισοπάλαδη.

— Τί λέει ; Γιὰ τὰ μούτρα σου θαρρεῖς πὼς εἶναι ;

— Καλά, ὡς εἶναι, μὴν τηγνὲ φέρνης. Ἄντε τώρα
κι ἄσε τὸ κορίτσι νὰ γλεντήσῃ τὰ νιάτα του.

— Ἔτσι, τὸ λές τοῦ λόγου σου, αἰ ; Νὰ γλεντήσῃ ;
Κι ἐγὼ ποῦμαι μάννα νὰ μὴν ξαίρω τίποτα.

— Ὅσο γι αὐτὸ κάνει ἄσκημα, πρέπει νὰ σὲ
εἰδοποιῆ.

Ἡ γυναίκα σταυρώνει τὰ χέρια της. Στέκεται
ἀπελπισμένη, δὲν ξαίρει ποῖο δρόμο τώρα νὰ πάρῃ.

— Ἄχ, Ρόζα μου, Ροζάκι μου, ψιθυρίζει.

Ἄξαφνα ὁ τόνος τῆς φωνῆς της γίνεται ἄγριος.

— Ἄκους ἐκεῖ νὰ λείπη δυὸ μέρες. Καὶ μὲ ρώ-
τησε μένα ἂν ἔβαλα αὐτὲς τίς δυὸ μέρες στὸ στό-
μα μου τίποτα ;

— Τότε νὰ σοῦ βάλω κάτι νὰ ταιμπήσῃς ; Κἀτι
βρίσκεται ἀπὸ τὸ μεσημέρι.

— Ὅχι, φχαριστῶ, νὰ τὸ κρατήσῃς γιὰ τὴν
ἀφεντειά σου· ἐγὼ δὲν εἶμαι ζητιάνα. Ἐμένα, ἡ
Ρόζα μου, τὸ παιδάκι μου, τὸ κουκλάκι μου, πρέπει
νὰ μοῦ φέρῃ νὰ φάω !...

Ὁξω περνάει μιὰ ἄμαξα μὲ κάποια παρέα. Ἀκούγονται μέσα φωνές, γέλια, χάχανα γυναικῆσια.

— Ἄ, νάτηνε, αὐτὴ εἶναι. Ἀκουσα τὴ φωνή της, φωνάζει.

Χυμάει ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα. Ἡ ἄμαξα περνάει κοντά της μὲ τὰ φανάρια ποὺ θαμποφέγγουνε στὸ σκοτάδι... Ρήχνηται πίσω ἀπὸ τὴν ἄμαξα ποὺ τρέχει.

— Ρόζα μου, Ροζάκι μου, ἐγὼ εἶμαι, ἡ μαμά σου, ἡ μαμάκκ σου. Στάσου, μιὰ στιγμή, μιὰ στιγμούλα μοναχὰ καὶ φεύγεις. Μιὰ στιγμούλα....

Ἡ ἄμαξα τρέχει στὰ τέσσερα. Ὁ δρόμος γιομίζει ἀπὸ γέλια καὶ ξεφωνητὰ ποὺ ταραάζουνε τὴ σιγαλιὰ τῆς νύχτας. Ἡ γυναίκα τρέχει, τρέχει πίσω ἀπὸ τὴν ἄμαξα, μὲ τὴ σκισμένη ὀμπρέλα της ὄψωμένη στὸν ἀγέρε, τρέχει, λαχανιάζει, πιάνεται ἡ ἀνάσσα της κ' ἔπειτα σωριάζεται χάμω στὴ γῆ, ἐνῶ ἡ ἄμαξα στρήθει τὴν κάποιον σοκάκι.

Ἀκούγεται μιὰ σφυρίχτρα. Μιὰ ἄλλη τῆς ἀπαντάει. Φαίνεται εἶναι χωροφύλακας, ὅστερα ζυγώνει κι ἄλλος ἓνας.

Ἡ γυναίκα κοίτταται καταμεσῆς τοῦ δρόμου, μὲ τὴν ὀμπρέλα πεταμένη μακρῆ, μὲ τὸ καπελῖνο κατεδασμένο στὴν πλάτη της, μὲ τὰ ξεθωριασμένα λουλούδια τοῦ σκόρπιου στὸ χῶμα.

Ὁ χωροφύλακας σκύβει ἀπάνω της.

— Ρόζα μου, Ροζάκι μου, μιὰ στιγμούλα, ἓνα λογάκι νὰ σοῦ πῶ καὶ φεύγεις.... δὲ σὲ μαλώνω....

κοριτσάκι είσαι, θά γλεντήσης, γιατί νά μή γλεντήσης, ποιός είπε νά μή γλεντήσης....

Ζυγώνει κι ό άλλος χωροφύλακας, σκύδουνε κ' οί δυό άπάνω της. Ό δρόμος είναι σκοτεινός, έρημος.

— Τί λέει, ρέ; Για ποιά Ρόζα μιλάει;

— Ξαίρω κ' έγώ... Κυρά, αϊ κυρά; φωνάζει.

Κείνη μουρμουρίζει τώρα κάτι άσυνάρτητα λόγια, κομμένα.

— Κυρά;

— Μμ....

— *Άρρωστη θά ναι. Πιάσε νά τηνέ σηκώσουμε νά την πάμε σέ κανένα φαρμακειό. Ξαίρεις κανένα φαρμακειό έδω κοντά;

— Είναι κάποιο έδω παραπάνω.

Τήν πιάνουνε ό ένας άπό τά πόδια κι ό άλλος άπό τίς άμασκάλες, σά νά ναι πεθαμένη, και βαδίζουνε άργά για τó φαρμακειό ένφ κείνη πότε παραμιλάει, πότε γελάει, πότε μιζοχλαίει, πότε κάτι μουρμουρίζει....

22

Καθώς αρχίζει νά χαράζει, ένας ένας οί κοιμισμένοι ξυπνάνε. *Ανοίγουνε τά μάτια τους, χασμουριούνται βαθιά, ανακλαδίζονται, αναστενάζουνε. *Άλλοι έχουνε χορτάσει τόν ύπνο, άλλοι θά θέλανε ακόμα νά κοιμηθοῦνε. Μά τó μαγαζι δέν μπορεί νά τούς περιμένη περισσότερο. Μě τó χάραμα

τελειώνει κι ο ύπνος. Τα τραπέζια πρέπει να μείνουνε λεύτερα. Μερικοί κάθονται ακόμα στη θέση τους, άλλοι σηκώνονται και φεύγουνε για να ξαναγυρίσουνε πάλι τη νύχτα.

Ο καφετζής παίρνει τη σκούπα, που είναι φαγωμένη, στραβή, ένα ξύλο σκεδόν, κι αρχίζει να σκουπίζει το πάτωμα που είναι μαύρο. Τραβάει τα σκουπίδια κάτω από τα τραπέζια, τα σωρώνει στη μέση κ' ύστερα τα σπρώχνει προς την οξώπορτα.

Ο Άλέξης κάθεται ακόμα στο τραπεζάκι. Μπροστά του ύψώνεται ένα μεγάλο φλυτζάνι φασκόμηλο, που αναδίνει μιὰ λεπτή άχνα. Ο ούρανός φαίνεται πίσω από τα τζάμια βαρής, θολός. Αντίκρου του βλέπει να ύψώνεται ένα μεγάλο σαράβαλο σπίτι με πολλά παράθυρα, με κάτι τοίχους γερμένους που λές και θα γκρεμιστούνε. Στο μπαλκόνι του σπιτιού με τα σιδερένια κάγκελά του τα σκουριασμένα, ξεχωρίζει καμπόσες γλάστρες με λουλούδια που λές και προσπαθούνε να χαρίσουνε λίγη ζωή στο γέρικο κείνο σπίτι, να ζεστάνουνε τα κρύα γεράματα του.

Ο Άλέξης βγαίνει από τον καφεéné.

Πήρε πιὰ τη μεγάλη απόφαση. Σήμερα θα ζητήση να φωτίση το μεγάλο το μυστικό της Ρίκας. Θα πληροφορηθῆ τη ζωή της που τοῦγινε πιὰ ένα βασανιστήριο σωστό. Τόσον καιρό και δὲν μπόρεσε να ανακαλύψη τίποτα θετικό. Ο Ζήσης που σίγουρα κάτι θα ἤξαιρε, δὲ θέλησε ποτὲ να τοῦ φανερώση λέ-

ξη κι αὐτὸς πάλε ποτὲ δὲν τόλμησε νὰ τονὲ ρωτήση. Πόσες φορές δὲν τοῦ ἤρθανε ὡς τὰ χεῖλια τὰ λόγια καὶ πάλε τὰ κατὰπτε.... Γιατὶ ἂν οἱ ὑποψίες του ἀποδειχνότανε ἀληθινές; Κἀποτε ἀποροῦσε καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Προσπαθοῦσε νὰ ὑποκριθῆ τὸν ἀδιάφορο. Ἐπιτέλους τί μὲ νιάζει ἐμένα; Τί τὴν ἔχω ἐγὼ τῆ Ρίκα; Ἐρωμένη μου εἶναι; Κι ὅμως ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτὸ του πὼς ἡ Ρίκα τοῦ εἶναι μιὰ ξένη, ἐνιωθε πὼς ὅλη ἡ ζωὴ του εἶτανε σφιχτὰ δεμένη μὲ τὴ ζωὴ αὐτῆς τῆς γυναίκας, κι ἄς μὴν τῆς εἶχε φανερώσει ποτὲ τίποτα.

Μὲ βῆμα ἀργὸ βάδισε πρὸς τὸ σπίτι της.

Σὰ ζύγωσε, εἶδε ἀπὸ μακρῆ ἓνα νωματάρχη νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὴν πόρτα της. Ἡ καρδιὰ του ἄρχισε νὰ χτυπάῃ. Χίλιες ιδέες ἀνακατευτήκανε στὴ στιγμὴ στὸ κεφάλι του. Σταμάτησε σὰ νὰ μὴν τολμοῦσε νὰ προχωρήσῃ. Ὑστερα πῆρε πάλε κουράγιο, ζύγωσε καὶ χτύπησε τὴν πόρτα.

Βρῆκε τὴ Ρίκα νὰ κλαίῃ, καθισμένη σ' ἓνα καναπεδάκι. Στάθηκε ἀποπάνω της καὶ τὴν ἐρώτησε σιγαλά.

—Γιστὶ κλαίς;

Κεῖνη κούνησε τὸ κεφάλι της.

—Ἄχ, δὲν ὑποφέρεται πιά αὐτὴ ἡ ζωὴ.

Τὰ δάκρυα κυλοῦσανε στὰ μάγουλά της

—Μίλησε μου καθαρά, Ρίκα, ἀνοιξε μου ἐπιτέ-

λους τὴν καρδιά σου. Πρέπει νὰ ξαίρῃς, εἶμαι ἕνας φίλος σου, ἐμπιστέψου σὲ μένα ὅ,τι μυστικό ἔχεις.

Σώπασε. Ἀποροῦσε κι αὐτὸς πῶς μπόρεσε νὰ ξεστομίση αὐτὰ τὰ λόγια.

—Τὸ ξαίρω, Ἀλέξη, τὸ ἔχω νιώσει. Μὲ ἀγαπᾶς, τὸ καταλαβαίνω. Τὸ κατάλαβα κι ἀπὸ τὸ χωριὸ ὅταν πρωτογνωριστήκαμε. Μὰ ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀξία νὰ ἀγαπηθῶ οὔτε ἀπὸ σένα οὔτε κι ἀπὸ κανένανε. Ἐγὼ πουλιέμαι, τὸ ξαίρεις; Εἶμαι μιὰ . . .

Μιλοῦσε σὰ νὰ ἤθελε νὰ βγάλλῃ κάποιο βάρος ἀπὸ πάνω της. Ἡ καρδιά της ποὺ εἶτανε κλειστή, διψοῦσε σὲ κάποιονε νὰνοιχτή, νὰ τοῦ τὰ εἰπῆ ὅλα, νὰ τοῦ τὰ φανερώσῃ ὅλα μιὰ γιὰ πάντα καὶ νὰ ἴσουχάσῃ. Γιατὶ αὐτὸ τὸ μυστήριον ποὺ ἀπλωνότανε γύρω της, δὲ βάραινε μόνο τοὺς ἄλλους, τὸνιωθε καλὰ αὐτό, μὰ κι αὐτὴ τὴν ἴδια. Δὲν μποροῦσε πιά νὰ κρύδεται, νὰ παίζῃ αὐτὸ τὸν ψεύτικον ρόλον τῆς τίμιας.

Ὁ Ἀλέξης ἐνιωθε μιὰ κρυάδα νὰ περνᾷ τὸ κορμί του. Νάτηνε λοιπὸν ἡ ἀλήθεια! Ἡ Ρίκα πουλιέται! Τὸ ἁπομολογήθηκε μοναχὴ της!

Ἐσχυψε τὸ κεφάλι του κι ἀπόμεινε σιωπηλός. Κεῖνη εἶχε σταματήσει τώρα νὰ κλαίῃ. Μὲ μάτια ὄγρὰ γύρισε καὶ τὸν εἶδε.

—Μὲ σιχαίνεσαι τώρα, μὲ περιφρονεῖς, τὸ νιώθω. Ἐχεις δίκιο. Μὰ δὲν μποροῦσα πιά νὰ κρυφτῶ ἀπὸ σένα περισσότερο. Μ' ἐπνιγε αὐτὸ τὸ μυστικό.

Κεῖνος χαμογέλασε πικρά.

—Τι λόγια είναι αυτά ; Νά σέ περιφρονήσω ; . .
 Τώρα λοιπόν ίσια ίσια σέ συμπαθῶ περισσότερο.

Κείνη κούνησε τὸ κεφάλι της σά νά μὴν τὸ πί-
 στευε αὐτό.

—'Αλήθεια, Ρίκα, σοῦ τὸρκίζουμαι, τώρα σέ συμ-
 παθῶ πιὸ πολὺ, τῆς εἶπε σιγαλὰ καὶ κατέβασε τὰ μά-
 τια του σά νά ντράπηκε γι αὐτὰ ποὺ ξεστόμισε.

*Ἐγινε σιγαλιά.

—Εἶδα, καθὼς ἐρχόμουνε, ἕνα νωματάρχη νά
 βγαίνη ἀπὸ μέσα, πρόστεσε ὁ 'Αλέξης.

—'Α, τὸν εἶδες, κ' ἐσύ ; Ἦρθε πάλε γιὰ λεφτά.
 Κάθε μέρα ἔρχεται γιὰ λεφτά. Κι ἂν τοῦ πῶ μιὰ φο-
 ρὰ πὼς δὲν ἔχω, μὲ φοβερίζει νά μὲ στείλῃ στὰ
 Βοῦρλα.

Ἐνῆπιον ὁ 'Αλέξης ἔνιωσε μιὰν ἀνατριχίλα στὸ ἄκουσμα
 αὐτῆς τῆς τρομερῆς λέξης. Ἡ Ρίκα στὰ Βοῦρλα ! Μὰ
 μπορεῖ καὶ νά τὸ σκεφτῆ κανεὶς τέτοιο πράμα ;

—Θέλεις νά τονὲ βρῶ καὶ νά τοῦ μιλήσω ; εἶπε
 ὁ 'Αλέξης,

—*Ὁχι, ὄχι γιὰ τὸ θεό. Δὲν πρέπει νά ξαίρη πὼς
 τὸ εἶπα σέ κανένα γιὰτὶ θὰ ζητήσῃ νά μοῦ κάνῃ κα-
 κό. Αὐτὸ μοῦ κοπανάει κάθε μέρα « κοίταξε, καχο-
 μοίρα, μὴν ἀνοίξης τὸ στόμα σου, γιὰτὶ θὰ περάσῃς
 ἄσκημα μαζί μου ».

*Ἐγινε πάλε σιγαλιά. Ὑστερα ἡ Ρίκα ἄρχισε νά
 μурμουρίζῃ, κουνώντας τὸ κεφάλι, μὲ τὰ μάτια
 καρφωμένα στὸ πάτωμα.

— Είναι φοβερό, νὰ ζῆ κανεὶς στὸ περιθώριο τῆς κοινωνίας, νὰ σὲ δείχνουνε μὲ τὸ δάχτυλο, νὰ μὴ σὲ ζυγώνῃ κανέννας, νὰ μὴ σὲ καταδέχεται κανέννας.

Ἦθελε κάτι νὰ τῆς εἶπῃ, νὰ τὴν παρηγορήσῃ, νὰ τῆς ἀποδείξῃ πὼς ὄλα αὐτὰ πὸ φρονεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, δὲν εἶναι σωστά, πὼς αὐτὸς δὲν τὴν περιφρονεῖ, πὼς ἔχει κι αὐτὴ τὴ θέση τῆς μέσα στὴν κοινωνία, μὰ, ἀπὸ ὄλα αὐτὰ πὸ λογάριαζε, δὲν μπόρεσε νὰ εἶπῃ τίποτα.

— Ἐγὼ δὲ σὲ περιφρονῶ, ψιθύρισε δειλά.

— Τὸ ξαίρω, τὸ νιώθω, σὲ φχαριστῶ γι αὐτό. Μὰ τί βγαίνει ; Δὲν ἀποτελεῖς ἐσὺ ὅλη τὴν κοινωνία.

Μιὰ πὸ ἡ κουδέντα εἶχε φτάσει στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Ἀλέξης θὰ ἤθελε νὰ τῆν ῥωτήσῃ πὼς ἄφησε νὰ κυλιστῇ σ' αὐτὸν τὸν κατήφορο, γιὰτὶ παράτησε τὴ σκηνή, γιὰτὶ δὲ ζήτησε ἐπὶ τέλους μιὰν ἄλλη δουλιά, ὅποια κι ἂν εἶναι, πρὶν καταντήσῃ σ' αὐτὸ τὸ βοῦρκο. Μὰ τὴ στιγμὴ αὐτὴ εἶδε νὰνοίγῃ ἡ πόρτα καὶ νὰ μπαίνη μέσα ὁ Ζήσης. Κεῖνος σὰ νὰ ξιπάστηκε.

— Μπᾶ, ἐδῶ εἶσαι ; εἶπε.

Ἐ Ζήσης εἶχε ἓνα ὕφος βαρὶ.

— Τί νέα ; ῥώτησε ὁ Ἀλέξης.

— Ἄσκημα. Ἡ ἐταιρεία ἐπιμένει, δὲ θέλει νὰκούσῃ τίποτα. Μὰ τὸ χερότερο εἶναι, πὸ οἱ ἄνθρωποι δὲ βαστοῦνε πιά. Τοὺς τσάκισε ἡ πείνα. Ἐπειτα

χάσανε και τὸ ἠθικὸ τους. Ἐκείνη δὲν ἀκούει
 ἕναν καλὸ λόγον. Ὅλοι ἀγωνίζονται νὰ τοὺς πεί-
 σουνε πὼς ἡ ἀπεργία τους εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἔγ-
 κλημα κατὰ τοῦ κράτους. Κι αὐτοὶ κοντεύουνε νὰ
 τὸ πιστέψουνε, πὲς πὼς τὸ πιστέψανε κιόλας πὼς
 κάνουνε ἔγκλημα. Αὐτὰ κάνει ἡ ἀμορφωσιά, ἡ τύ-
 φλωση.

Σώπασε λίγο κ' ὕστερα ξανάρχισε.

— Σὰν τὰ σκυλιὰ μᾶς ρηχτήκανε ὄλοι. Κοι-
 νωνία, τύπος, κυβέρνηση. Ἄχ, αὐτὸς ὁ ἀτιμὸς
 ὁ τύπος. Εἶναι ὄλος πουλημένος. Καὶ τί δὲ
 γράφει; Τί συκοφαντῆς, τί ἀτιμῆς! Ὅλοι ὄλοι
 εἶναι ὀχτροὶ μᾶς. Καὶ τὸ σπουδαιότερο. Ὅλοι
 σπρώχνουνε τώρα τὴν κυβέρνηση νὰ μᾶς χτυ-
 πήσει. Τί κάθεται ἡ κυβέρνηση; Τί περιμένει;
 Γιατί δὲν τοὺς χτυπάει; Γιατί δὲν τοὺς τσα-
 κίζει; Γιατί δὲν ἐπιβάλλει τὸ κράτος τοῦ νόμου;
 Τοὺς ἐνδιαφέρει βλέπεις μᾶς κι ὁ νόμος χάση τὴ
 δύναμη τῆς ἐπιβολῆς του κ' ὕστερα βέβαια τί θὰ γί-
 νουνε αὐτοὶ πὺν μόνον μὲ τὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας
 ὑπάρχουνε. Κ' ἡ κυβέρνηση φαίνεται πὼς τὸ ἀπο-
 φάσισε. Ἐταξε μιὰ προθεσμία. Ἀμα περάση ἡ προ-
 θεσμία, θὰ μᾶς χτυπήση.

Ὁ Ἀλέξης ἐνίωσε μιὰ κρυάδα.

— Κ' οἱ ἄλλοι ἐργάτες; Γιατί δὲ σηκώνονται
 κ' οἱ ἄλλοι ἐργάτες, γιατί δὲν ἔρχονται μαζί μᾶς;
 εἶπε.

Ὁ Ζήσης κούνησε τὸ κεφάλι του.

— Χτήνη, χτήνη, ραγιάδες μαθημένοι νὰ σκύβουνε πάντα καὶ νὰ φιλοῦνε τὸ βούρδουλα, πὺς τοὺς κοπανίζει τὰ κρέατα.

Ἄρχισε νὰ σουλατσαίρνη πάνω κάτω στὴν κάμαρα, μ' ἓνα νευρικό τρόπο.

— Ἦρθε καὶ μὲ βρῆκε ὁ Δίντας. Μοῦ εἶπε πὺς ἡ ἀντιπολίτευση ἐτοιμάζει μιὰ μεγάλη ἐπίθεση στὴ Βουλὴ ἐναντίον τοῦ ὑπουργείου γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀπεργίας. Μοῦ εἶπε ἀκόμα πὺς ὀργανώνουνε κ' ἓνα συλλαλητήριο σὰ μιὰ διαμαρτυρία. Αὐτὸ θὰ εἶναι καλὸ μὰ πρέπει νὰ γίνῃ γλήγορα πρὶν ἢ πείνα ἀναγκάσῃ ὅλους τοὺς ἐργάτες νὰ πᾶνε νὰ ξαναπιάσουνε δουλιὰ στὴ φάμπρικα. Τώρα τοὺς κρατᾶμε μὲ τὰ δόντια. Μὰ αὐτοὶ φωνάζουνε, τοὺς πῆραμε, λένε, στὸ λαιμό μας. Μαθαίνουνε πὺς ἡ κυβέρνηση θὰ χτυπήσῃ καὶ φοβοῦνται περσότερο. Δὲν ἔχουνε κι ἄδικο. Εἶναι καὶ φαμίλιες ποὺ δὲν ἔχουνε οὔτε ψωμί τώρα....

Βγήκανε μαζί κ' οἱ δυὸ ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ Ἄλέξης εἶχε ἓνα ὕφος σκεπτικό σὲ ὄλο τὸ δρόμο.

Κάποτε σήκωσε τὸ κεφάλι του.

— Ἄκουσε Ζήση. Εἶπες πὺς ὑπάρχουνε φαμίλιες ποὺ δὲν ἔχουνε οὔτε ψωμί. Λοιπὸν ἐγὼ περιμένω σήμερα αὔριο τρεῖς χιλιάδες δραχμὲς ἀπὸ τὸ χωριό, ἀπὸ ἓνα σπιτάκι ποὺ πούλησε ἡ μάννα μου. Τὸ ποσὸ δὲν εἶναι βέβαια σπουδαῖο μὰ θὰ μπορούσαμε

νά βουλώσουμε για λίγες ημέρες κάμποσα στόματα, όσο νά δοῦμε πῶς θά πάη τὸ πρᾶμα.

Ὁ Ζήσης ξαφνιασθηκε.

— Πουλᾶς τὸ σπῖτι σου για νά ζήσης και μοιράζεις τὰ λεφτὰ πὸ παίρνεις; Αὐτὸ εἶναι πάρα πολί. Κ' ἐσὺ τί θά γίνης ὕστερα, ὅπως εἶσαι μάλιστα δίχως δουλιά;

— Ἐνα κορμί.... μουρμούρισε ὁ Ἀλέξης συνοδεύοντας τὰ λόγια του και μὲ μιὰ κίνηση τοῦ χεριοῦ σὰ νᾶθελε νά δείξη πῶς δὲν ἄξιζε νά γίνεται και πολλή κουβέντα για τὸν ἑαυτό του.

— Καλά, τότε, θά ἰδοῦμε.... Τώρα πρέπει νά πάω νάνταμῶσω τὸ Δίντα. Θά μιλήσουμε για τὸ συλλαλητήριο....

— Πῶς σοῦ φαίνεται αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος; ρώτησε ὁ Ἀλέξης σκεπτικὸς.

Κεῖνος σήκωσε τὸς ὤμους του.

— Ἐδῶ ὅλους πρέπει νά τοὺς ὑποπτεύεται κανένας.

— Ἐχει λόγους νά ὑποπτεύεσαι και τὸ Δίντα;

— Φανερά ὄχι. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς αὐτὸς μονάχα παρουσιάζεται σήμερα ὑποστηρικτὴς μας. Γράφει, χτυπάει τὴν κυβέρνηση, ἐτοιμάζει συλλαλητήριο.... Ἐσὺ τὴν ἰδέα ἔχεις για αὐτόνε;

Ὁ Ἀλέξης ζάρωσε τὰ χεῖλια του. Δὲν τὸ εἶχε

συλλογιστῆ ποτὲ αὐτὸ τὸ πράμα. Ἀλήθεια, τί ἄνθρωπος νᾶναι ὁ Δίντας;

— Μὰ σάμπως τὸν ξαίρω καὶ καλά, θαρρεῖς;....

Ἡ συνηθισμένη του δισταχτικότητα τοῦ παρουσιάστηκε πάλι μπροστὰ γιὰ νὰ τοῦ βουλώσῃ τὸ στόμα.

— Κάποτε τὸν εἶχες συναντήσῃ, θαρρῶ...

— Ναί, μιὰ φορά στὸ χωριὸ πού εἶμουνε δάσκαλος. Μοῦκανε τότε καλὴ ἐντύπωση.

— Εἶχε ρθῆ στὸ χωριὸ γιὰ τὶς ἐκλογές, μοῦ φαίνεται.

— Ἐκλογικὴ περιοδεία.

— Κ' ἔφερε καὶ δῶρα σὲ κάποια ἐκκλησιά.

— Τὸ εἶχε, εἶπε; κακὸ νὰ πατήσῃ τὸ χῶμα τῆς πατρίδας του γιὰ πρώτη φορά καὶ νὰ ρθῆ μὲ ἄδεια τὰ χέρια. Αὐτὸ ἔκανε τότε πολλὴ καλὴ ἐντύπωση στὸν κόσμο. Μὰ οἱ ἀντίπαλοι του τὸν εἶπανε ἐχμεταλλευτὴ τῆς θρησκείας.

— Ἐσὺ τί λές;

Ἐὸ Ἀλέξης σήκωσε τοὺς ὄμους του.

— Ξαίρω κ' ἐγώ, μουρμούρισε μὲ κείνη τὴν παθολογικὴ του ἀδυναμία νᾶντιμετωπίζῃ κατάματα τὴν ἀλήθεια, πού ἔδγαινε ἀπὸ μιὰ μικρὴ ἐχτίμηση καὶ ἀπὸ μιὰν ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ ἴδιο τὸ ἄτομό του.

Εἶχανε φτάσει ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ κυρίου Δίντα, πού εἶτανε ἓνα ἀληθινὸ μέγαρο.

— Δικό του είναι ὅλο αὐτὸ τὸ σπίτι ; ρώτησε ὁ Ἀλέξης μὲ θαυμασμό.

— Ἐδῶ κάθεται. Δικό του, μὲ νοίκι, δὲν ξαίρω. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς στὴν κοινωνία περνάει γιὰ πλούσιος. ἂν καὶ τῶρα τελευταῖα λένε πὼς ἔπαιξε καὶ ἔχασε πολλὰ στὸ χρηματιστήριο. Δηλαδή ὄχι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ πατέρας του, γιατί ἡ περιουσία εἶναι τοῦ πατέρα του.

Ὁ Ζήσης πάτησε τὸ κουδούνι.

— Ἄκουσε, ἀλήθεια. Εἶναι κάποιος ἐργάτης ἀπὸ τοὺς δικούς μας, Σταύρο τονὲ λένε. Εἶναι ἄρρωστος, πεθαίνει, δὲ θὰ γλυτώσῃ. Ἄμα θὰ λάβῃς τὰ λεφτά, αὐτὸν πρῶτα νὰ θυμηθῆς. Ἄ, δὲ φαντάζεσαι τί τραγωδία, τί τραγωδία... εἶπε.

Ὁ Ἀλέξης κούνησε τὸ κεφάλι του. Ἡ πόρτα ἄνοιξε καὶ ὁ Ζήσης προχώρησε μέσα.

23

Γκούχ, γκούχ . . . . .

Ἡ στενὴ καμαρούλα, μὲ τὸ μικρὸ χαγιατάκι, ἀντηχάει ἀπὸ τὸ βήχα τοῦ ἄρρωστου, ποὺ βρίσκεται ξαπλωμένος στὸ στρώμα. Εἶναι ἕνας βήχας κούφιος, ξερὸς, ποὺ τοῦ φέρνει δάκρυα πολλὰς φορές στὰ μάτια, ἐνῶ τὸ στήθος του τὸ κούφιο πάει νὰ σπάσῃ. Τὸ φεγγάρι, ἕνα μεγάλο, ἀσημένιο φεγγάρι, γιομάτο καλοσύνη καὶ ἀδιαφορία, χύνει τὸ κρῦο φῶς του πάνω

στασπρα σεντόνια, πού σκεπάζουνε τὸ κορμί τοῦ ἄρρωστου. Τὸ χέρι τοῦ λιγνό, κοκκαλιάρικο, μὲ τὶς κόρδες πού προβάλλουνε σὰ σκοινιά κάτω ἀπὸ τὸ μαυρειδερό, καψαλισμένο πετσά του, κρέμεται σὰν παράλυτο, στραγγισμένο, βρῆ, πάνω στὸ ἄσπρο σεντόνι, τὸ χέρι αὐτὸ πού εἶτανε ἄλλοτε γιομάτο χυμὸ κι ὄρμη.... Ἀπὸ τάνοιχτὸ παράθυρο μπαίνει μέσα ζεστὸ τὸ ἀγεράκι τῆς νύχτας.

Γκούχου γκούχου.

— Τι θὰ γίνουμε μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο; Εἶναι τώρα τόσοσ καιρός. Δὲ μᾶς ἀφήνει νὰ κλείσουμε μάτι, μουρμουρίζει ἕνας γείτονας πού κάθεται στὴν ἴδιαν αὐλή, ζυγώνοντας στὸ παράθυρο.

— Χώρα πούναι καὶ φόβος μὴν κολλήσουμε, λέει ἡ γυναῖκα του.

Ὁ ἄρρωστος ξακολουθεῖ νὰ βήχη. Κάτι τοῦ γαργαλίζει τὸ λάρυγγα καὶ πρέπει νὰ βήξη, νὰ βήξη πολλές φορές δυνατὰ γιὰ νὰ ξεθυμάνη, νὰ μαλακώσῃ ὁ λάρυγγάς του. Ἔτσι ὁ λάρυγγάς του ἀνάβει, καίγεται.

— Σήκω, μωρή, φέρε μου ἕνα ποτήρι νερό, φωνάζει βραχνά.

Ἡ γυναῖκα του σηκώνεται ἀπὸ χάμω, γιομίζει τὸ ποτήρι ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἄσπρο στομνάκι πού βρίσκεται στὸ χαγιάτι καὶ τοῦ τὸ προσφέρει. Κεῖνος βάζει μιὰ γουλιὰ στὸ στόμα του καὶ τῆς τὸ δίνει πίσω.

— Δὲν πίνεται, θερμός. Τί διάολο μου τῶδωσες; μουρμουρίζει.

— Ποῦ νὰ βρῶ πάγο, Σταύρο μου;
Κεῖνος ξαναπέφτει στὸ στῤῥωμα.

— Ἄει στὸ διάολο, γυναίκα εἶσαι ἐσύ; μουρμουρίζει.

— Πᾶψε, καημένε Σταύρο· μὴ μελετᾶς τὸν ὀξαποδῶ τέτοιαν ὥρα.

Κεῖνος κάτι πιάνει νὰ πῆ μὰ ὁ βήχας τοῦ ξανάρχεται ἄξαφνα ὀρμητικός, τοῦ κόβει τὴ φράση στὸ στόμα. Τὸ μωρὸ ποῦ κοιμᾶται στὴν κούνια του, ξυπνάει κι ἀρχίζει τὸ κλάμα. Κεῖνη ἀπλώνει τὸ πόδι της γιὰ νὰ μὴ σηκωθῆ ἀπὸ χάμω κ' ἔτσι ἀρχίζει ὁ μονότονος, ρυθμικὸς ἤχος τῆς κούνιας πάνω στὸ πάτωμα. Μὰ τὸ μωρὸ δὲν ἐννοεῖ νὰ σωπάσῃ, λὲς καὶ τῶχει βάλει πείσμα. Ὁ ἄρρωστος ἀγριεύει.

— Τί διάολο κάνεις, μωρή; γιατί δὲ σηκώνεσαι νὰ τὸ βάλῃς στὸ βυζί σου; Νὰ πάρῃ ὁ διάολος ἐδῶ μέσα. Ὅλοι βαλθήκατε νὰ μὲ ξεκάνετε μιὰν ὥρα ἀρχήτερα, φωνάζει καὶ πνίγεται πάλι στὸ βήχα.

Κεῖνη σηκώνεται, παίρνει τὸ μωρὸ, τοῦ χώνει στὸ στόμα τὸ βυζί της. Τὸ μωρὸ ρουφάει μερικὲς γουλιές, ἔπειτα τραδιέται, βγάζει τὴ ρώγα ἀπὸ τὸ στόμα κι ἀρχίζει πάλι τὸ κλάμα.

— Μάννα. Νὰ μὴ μπορῆ νὰ σωπάσῃ τὸ παιδί της, μουρμουρίζει κεῖνος μέσα ἀπὸ τὰ ρουχὰ, γυρίζοντας κατὰ τὸν τοῖχο τὸ κεφάλι του γιὰ νὰ μὴν ἀκούῃ.

Μὰ ἡ φωνὴ τοῦ μικροῦ σκίζει τὸν ἀγέρα· κείνη τὸ κουνάει στὴν ἀγκαλιά της, τὸ νανουρίζει, τοῦ λείει γλυκὰ λογάκια, μὰ τὸ μικρὸ στοματάκι δὲν ἐννοεῖ νὰ κλείσῃ, δὲ σέβεται οὔτε τὸν ὕπνο τῆς μάννας, οὔτε τὴν ἀρρώστεια τοῦ πατέρα του.

— Θὰ τρελαθῶ, μωρέ, ἀπόψε, δὲν πιστεύεις Θεό; φωνάζει ὁ ἄρρωστος τινάζοντας ἀπὸ πάνω του τὰ ροῦχα.

— Μὰ τί νὰ σοῦ κάνω; δὲ βλέπεις, ποῦ δὲ θέλει νὰ σωπάσῃ; ψιθυρίζει κείνη δειλά.

— Πέταξέ το στὰ σκυλλιά, νὰ πάῃ στὸ διάολο, τὸ γρουσουζικο. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ γεννήθηκε αὐτό, δὲν εἶδαμε μιὰ καλὴ μέρα.

Κείνη τὸ σφίγγει περισσότερο στὴν ἀγκαλιά της, τὸ φιλάει στὸ στόμα σὰ νᾶναι ἡ στιγμὴ αὐτὴ, ποῦ θὰ τῆς τὸ ἀρπάξουνε.

— Κάτι θᾶχῃ. Θὰ τὸ πονῆ ἡ κοιλίτσα του, συλλογιέται.

Σηκώνεται, ἀνάβει τὸ καμινέτο, βάζει ἀπάνω τὸ μπρίκι γιομάτο νερό· τὸ νερὸ σὲ λίγο ἀρχίζει νὰ κοχλάζῃ καὶ κείνη παίρνοντας μὲ τὰ δάχτυλά της ἀπὸ ἓνα χαρτὶ λίγα χαμομήλια ξερά, τὰ ρήχνει μέσα στὸ μπρίκι. Ἡ μυρουδιά τοῦ χαμομηλιοῦ γιομίζει τὴν κάμαρα.

— Δὲ μᾶς ἔφτανε ἡ ζέστη, ἔχουμε τώρα καὶ τὴ βρώμα, μουρμουρίζει κείνος.

Κενώνει τὸ ζεστὸ μέσα σ' ἓναν κεσὲ περνώντας το

ἀπὸ μιὰν ἄσπρη τσεμπέρα, ἔπειτα παίρνει ἓνα κουταλάκι τοῦ γλυκοῦ, τὸ γιομίζει, τὸ δοκιμάζει μὲ τὸ μικρὸ δαχτυλάκι τῆς νὰ ἰδῇ ἂν κρύωσε, καὶ τὸ χύνει ἀχνιστὸ στὸ στοματάκι τοῦ μικροῦ, ποὺ τὸ κρατάει ἀνάσκελα, ἀνάμεσα σὰ δυὸ σκέλια τῆς. Κεῖνο πνίγεται ὅσο νὰ καταπιῇ, ὁ λαιμὸς τοῦ γαργαρίζει, τὸ ζεστὸ ξεχειλίζει ἀπὸ τὶς γωνιῆς τῶν ἀχειλιῶν του . . . Καταπίνει μὲ κόπο λίγες κουταλιές, σὰ νὰ βιάζεται νὰ ξαναρχίσει τὸ κλάμα του . . .

Ἡ νύχτα εἶναι ἡσυχῆ, ὁ ἀγέρας ζεστός, φύλλο δὲ σειέται σὰ δέντρα τοῦ δρόμου. Κάποιος σουλατσαίρνει μὲ τὸ ἄσπρο νυχτικὸ του, πάνω κάτω, στὸ ἀψηλὸ μπαλκόνι τοῦ ἀντικρυνοῦ πεζοδρομιοῦ. Ὅξω ἀπὸ τὸ καφενεδάκι, ποῦναι στῆ γωνιά, μερικοὶ ἔχουνε βγάλει τὶς καρτέκλες καὶ κουδεντιάζουνε. Οἱ πλάκες τοῦ πεζοδρομιοῦ ἀχνίζουνε ἀκόμα ἀπὸ τῆ ζέστη τῆς ἡμέρας κ' ἡ μικρὴ βρυσούλα τοῦ δρόμου στέκεται ξερὴ, διψασμένη. Τὶ θᾶξιζε ἀλήθεια αὐτὴ τῆ στιγμή νᾶνοιγε ἄξαφνα τὸ στεγνὸ στόμα τῆς καὶ νᾶρχιζε νὰ τρέχη δροσερό, ξάστερο νεράκι. Καὶ τὸ μουρμούρισμά τῆς μόνο θᾶφερνε δροσιά . . . Οἱ ἄνθρωποι ποὺ κάθονται στὶς καρτέκλες, ἀρχίσανε τώρα μιὰ συζήτηση πολιτικὴ, μιὰ συζήτηση πεισματάρικη, κούφια, ποὺ ἀδύνατο νὰ καταλήξῃ σὲ καμμιά συνεννόηση.

—Ρέ, δὲν τάφήνετε αὐτά, νὰ ποῦμε καὶ κανένα τραγουδάκι, λέει ἓνας ἀπὸ τὴν παρέα, ποὺ δὲν εἶχε

λάβει διόλου μέρος στη συζήτηση, βαριεστισμένος να τους άκούη.

‘Ο καφετζής σιγώνεται και φέρνει από μέσα τὸ μαντολίνο. Σὲ λίγο ἕνας γλυκὸς ἤχος ἀπλώνεται στὸ ζεστὸν ἀγέρα. Οἱ ἄλλοι συνοδεύουνε σιγαλά.

‘Ο ἄνθρωπος ποὺ σουλατσαίρνει στὸ μπαλκόνι, στέκεται νάκούγῃ. Μόνο ὁ ἄρρωστος δὲν ἔχει κέφι νὰ τοὺς άκούη.

— Αὐτοὶ μᾶς λείπανε τώρα. Τὶ διάολο, δὲν ἔχουνε σπῖτι, μουρμουράει μέσα ἀπὸ τὰ ρουχα.

‘Ολα τοῦ φταῖνε, καθετί, ποὺ τοῦ διώχνει τὸν ὕπνο, εἶναι ἀπόψε ὀχτρός του. ‘Η ζέστη, τὸ παιδί του, τὸ μαντολίνο.

— Νὰ κλείσω τὸ παράθυρο; ρωτάει ἡ γυναίκα.

— Βέδαια· γιὰ νὰ σκάσω τὸ γληγορώτερο.

— Γιὰ νὰ μὴν άκούς;

— Γιὰ νὰ μὲ ξεκάνῃς. Τὸ βλέπω. Βιάζεσαι νὰ πεθάνω γιὰ νὰ ξαναπιντρευτῆς.

Δὲν τοῦ δίνει ἀπάντηση. Τὸν ξαίρει· αὐτὸς δὲν εἶτανε κακός, ἢ ἀρρώστεια τὸν κατάντησε ἔτσι. Ἀπὸ τότε ποῦπεσε ἄρρωστος, ἄλλαξε. Ἄς γινότανε καλά, ἄς μπορούσε νὰ ξαναπιάσῃ τὴ δουλιὰ του στὴ φάμπρικα καὶ θᾶδλεπες τὶ ζωὴ θὰ περνούσανε. Μήπως δὲν τῶχανε μιὰ φορά νὰ τὸ κάνουνε στὴ γειτονιά μὲ τὴν ὁμόνοια τους, τὴν ἀγάπη τους. Τί ἀντρόγυνο! λέγανε ὅλοι.

Τὸ μωρὸ ποῦχε ἀποκοιμηθῆ γιὰ μιὰ στιγμῆ, ξα-

ναρχίζει τὸ κλάμα. Ἕνα κλάμα συγκρατητό, μονότονο.

Ἡ φωνή του σμήγει μὲ τὸν ἦχο τοῦ μαντολίνου λές καὶ τῶδαλε ἀπόφαση ἀπόψε νὰ τὸν παιδέψῃ. Ὁ ἄρρωστος πετάει μακρῆ ἀπὸ πάνω του τὸ σεντόνι.

— Θὰ τρελαθῶ ἀπόψε, φωνάζει ἐνῶ τὸν πνίγει πάλε ὁ βήχας ποῦ τοῦ εἶχε λιγάκι κατακάτσει.

— Σκεπάσου. Θὰ συναχωθῆς. Δὲ βλέπεις τί βήχα ἔχεις, συμβουλεύει ἡ γυναῖκα του, ποῦ μόλις εἶχε κλείσει τὰ μάτια της καὶ ξεπετίζεται ἀπὸ τὰ ροῦχα γιὰ νὰ περιποιηθῆ τὸ μικρό. Ὁ μονότονος, ρυθμικὸς ἦχος τῆς κούνιας, συνοδεύει τὸ νανούρισμα τῆς μάννας ἐνῶ ὁ ἀγέρας ἀπλώνεται ζεστός, πνιχτικὸς μέσα στὴν κάμαρα. Ὁ ἄρρωστος ἄρχίζει νὰ κλαίῃ. Τοῦρχειται ἔτσι, νὰ πιάσῃ καὶ νὰ τονέ σκίσῃ τὸ λάρυγγά του. Κεῖνη ἀφίνει γιὰ μιὰ στιγμή τὴν κούνια καὶ ζυγώνει στὸ κρεβάτι.

— Μὴν κάνῃς ἔτσι, καημένε Σταύρο; Κάνε ὑπομονή κι ὄλα θὰ περάσουνε. Ἄφοῦ μᾶς εἶτανε γραφτό, τί νὰ κάνουμε;

— Γραφτό, γραφτό αἰ; Γιατί γραφτό;

Τὸ μωρὸ ἀποκαμωμένο πιά, βουδάθηκε ἐπὶ τέλους, λούφαξε, ζαλισμένο ἀπὸ τὸ ρυθμικὸ κούνημα κ' ἡ μάννα του βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ σουρθῆ πάλε σιγαλὰ στὰ ροῦχα. Τὰ βλέφαρά της πέφτουνε βαριά. Τώρα δὲν ἀκούγεται παρὰ ὁ βήχας τοῦ ἄντρα της, μὰ αὐτόνε τὸν ἔχει συνηθίσει. Τὸ μαντολίνο τοῦ δρόμου τηγνὲ ναγουρίζει· ὁ ἄρρωστος γυρίζει τὸ

κεφάλι του ποῦδλεπε πρὸς τὸν τοῖχο, ἀνασηκώνεται λίγο στὸ μαξιλάρι, κοιτάζει τὴ γυναῖκα του, ἀφουγκράζεται, ἀκούει τὴν ἀνάσα της. Κοιμᾶται.... Τραβάει ἀπὸ πάνω του τὸ σεντόνι, κατεδάζει ἤσυχα τὰ πόδια του ἀπὸ τὸ κρεβάτι ποῦ τρήζει ἀλαφρά... Περιμένει.. Ἡ γυναῖκα του ξακολουθεῖ νὰ κοιμᾶται. Ἀκούγεται τὸ σουσούνισμά της... Σηκώνεται, τὸ σῶβρακό του μὲ τὰ λυμένα κορδόνια σούρνεται χάμω. Μέσα στὸ ἄσπρο του νυχτικό, ἀψηλὸς λιγνός, μοιάζει σὰ φάντασμα, ἐνῶ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ πέφτει πάνω στὶς λιψὲς σάρκες του. Πατάει στὰ νύχια... Ζυγώνει στὴν κούνια, στέκεται, κοιτάζει γύρω του, σκύδει ἀπάνω βιαστικά, βυθίζει κάτω ἀπὸ τὰ ροῦχα τὸ χέρι του, ψάχνει ἐκεῖ ψηλά, κοντὰ στὸ λαιμό... Ἄ, αὐτὴ ἡ τρύπα ! αὐτὴ ἡ τρύπα πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ κλείση...

Ἡ γυναῖκα του ἀκούει τὶς πατημασιές, ἀνοίγει τὰ μάτια της, βλέπει τὸν ἄντρα της σκυμένο ἀπάνω στὴν κούνια, ξεπετάγεται ἀπάνω τρομαγμένη.

— Μὴ, μὴ γιὰ τὸ Θεό, θὰ γίνης φονηάς, φωνάζει, ἐνῶ τὸ μαντολῖνο τοὺς στέλνει μιὰ γλυκιὰ στροφή ἀπὸ κάποιο παληό, λησμονημένο τραγούδι.

Κεῖνος ἀμίλητος, σκυφτός, τραβάει πάλε, στὸ κρεβάτι, βουτημένος στὸν ἴδρωτα καὶ ξαναχώνεται στὰ ροῦχα ἀπλώνοντας πάνω του τὸ ἄσπρο σεντόνι σὰ σάβανο. Τὸ φεγγάρι ἀγαθό, καλόβολο, τονὲ κοιτάζει

μέ τή συμπαθητικιά ματιά του... Κείνη δὲν ἔχει τώρα τὸ κουράγιο νὰ ξανακοιμηθῆ. Φοβᾶται, τρέμει. Μαζεύεται κοντὰ στήν κούνια καὶ κάθεται κεῖ κουλουριασμένη μὴ τολμώντας νὰ κλείσῃ τὰ μάτια τῆς ποὺ τώρα πρέπει νά ναι πάντα ἀνοιχτά, πάντα ἄγρυπνα πάνω στήν τρυφερὴ ζωούλα τοῦ παιδιοῦ τῆς ποὺ κιντυνεύει. Ὁ γάτος μιὰ ποὺ ζύγωσε στὸ κλουδί, μπορεῖ νὰ ξαναγυρίσῃ πάλε σὲ λίγο.

Κεῖνος γυρίζει τὸ κεφάλι του κ' οἱ κόρδες τοῦ λαιμοῦ του προβάλουνε τεντωμένες.

— Πῆγες στὶς Κυρίες ; Τί σοῦ εἶπανε ; ρωτάει βραχνά.

Κείνη σωπαίνει.

— Αἰ, τί σοῦ εἶπανε ;

— Τί νὰ μοῦ ποῦνε ; Σὰ θέλετε, λέει, ἀπεργίες, καλὰ νὰ τὰ τραδᾶτε. Ἔτσι μοῦ εἶπανε.

Κεῖνος ἀρχίζει νὰ βήχῃ.

— Ἄ, ἔτσι σοῦ εἶπανε ; Πρέπει δηλαδὴ νὰ καθήσουμε νὰ μᾶς πατήσουνε στὸ λαιμό. Αἰ, λοιπόν, ὄχι, αὐτὸ δὲ θὰ τὸ φᾶνε, δὲ θὰ τοὺς γίνῃ τὸ χαστήρι. Ὁχι, ἐδῶ θὰ φοφήσουμε ὅλοι σὰν ἄ σκυλιὰ καλήτερα... Γκούχ, γκούχ..

— Μὰ πάψε, νά, βλέπεις, σοῦ ξαναἤρθε πάλε. Δὲν κάνει νὰ θυμώνῃς...

— Ἄ, νὰ μὴ θυμώνω, νὰ μὴ θυμώνω...

Ἔχουνε περάσει τὰ μεσάνυχτα.

Ὁ βήχας τοῦ ἄρρωστου ἀκούγεται ὡς ὄξω στὸ πεζοδρόμιο.

— Μωρὲ γαιδουρόδηχας, λέει ἓνας ἀπὸ κείνους ποὺ κάθονται στὶς καρέκλες.

— Φτισικὸς εἶναι ὁ κακομοίρης...

— Λίγα θαρρῶ πὼς θάναι τὰ ψωμιά του.

— Ἄς κάθονται καλὰ, νὰ μὴν τὰ τραβᾶνε αὐτά. Βρήκανε τώρα κάθε λίγο καὶ λιγάκι ἀπεργία. Βρὲ ποῦ πᾶς ; Μπορεῖς ἐσὺ νὰ τὰ βάλῃς μὲ κοτζάμ ἑταιρεία ; Ἡ θὰ τὰ βάλῃς μὲ τὸ Κράτος ; Σοῦ σπάζει τὰ μοῦτρα καὶ δὲν μπορεῖς νὰ εἰπῆς καὶ τίποτα, λέει ὁ καφετζῆς ποὺ στέκεται ὄρθιος.

— Καλὰ, ἄς εἶτανε ὅλοι οἱ ἐργάτες ἐνωμένοι καὶ σοῦ λέω ἐγὼ πόσα ἀπίδια βάζει ὁ σάκκος. Ὅλοι μαζὶ οἱ ἐργάτες σοῦ κάνουνε τὴν ἑταιρεία καὶ τὸ Κράτος μαζὶ καὶ χορεύει στὸ ταψί. Μὰ βέβαια, σὰ δὲ νιώθουνε καὶ βγαίνουνε ἓνας ἓνας στὴ μάχη, καλὰ νὰ τὰ πάθουνε.

— Πολλὴ μεγάλη ἰδέα, βλέπω, ἔχεις γιὰ τοὺς ἐργάτες. Τώρα θὰ μᾶς πῆς πὼς πρέπει νὰ μᾶς κυβερνήσουνε αὐτοὶ κιόλας.

— Κι αὐτὸ ἀκόμα. Γιατὶ ὄχι ;

— Μωρὲ τί μᾶς λές ; Νὰ βάλουμε δηλαδή τοὺς λύκους νὰ φυλάξουνε τὰ πρόβατα.

— Ναί, μὰ νὰ ἰδοῦμε πρῶτα, ποιοὶ εἶναι οἱ λύκοι καὶ ποιοὶ τὰ πρόβατα.

— Κατάλαβα. Ξεβιδωμένο κεφάλι είσαι και του-
λόγου σου.

‘Ο άνθρωπος που σουλάτσαιρνε στο μπαλκόνι με
τὸ νυχτικό, γιὰ νὰ βρῆ λίγη δροσιά, ἀποφάσισε νὰ
μπῆ μέσα. Ἀκούστηκε ὁ κρότος τῆς πόρτας που-
κλεινε δυνατά.

Οἱ ἄλλοι, στὶς καρέκλες, ξακολουθούσανε τώρα
τὴν κουδέντα σὲ χαμηλὸ τόνο.

— Ποῦ εἶναι κείνη; Δὲ γύρισε ἀκόμα; μουρ-
μουράει ὁ ἄρρωστος, γυρίζοντας τὸ κεφάλι του ἀπὸ
τὸν τοῖχο. Ρωτάει γιὰ τὴν κόρη του.

‘Η μάννα της προσπαθεῖ νὰ τὴνὲ μπαλώσῃ.

— Θᾶχουνε νυχτέρι φαίνεται.

‘Υστερις προσθέτει.

— Τὸ κακόμοιρο κι αὐτὸ ρεῦει στὴ δουλιά.

‘Ο ἄρρωστος γύρισε πάλε τὸ κεφάλι πρὸς τὸν
τοῖχο.

— Μμ, νυχτέρι, τέτοιαν ὥρα νυχτέρι.... Ποιὸς
ξαίρει σὲ ποιὸς μπύρες γυρίζει.... μουρμουράει.

Κείνη κάνει πὼς ξαφνιάζεται.

— Καλὲ τί λόγια εἶναι αὐτὰ που λές; ‘Η Πίτσα
μας σὲ μπύρες; τὴν ξαίρεις καλά; Αὐτὴ ἕνα δρόμο
ξαίρει, ἀπὸ τὸ κατάστημα καὶ στὸ σπίτι....

— Καλά, ξαίρω ἐγὼ τί λέω, γκούχ, γκούχ....

Γίνεται σιγαλιά. ‘Ο ἄρρωστος κατορθώνει νὰ-

ποκοιμηθῆ λίγo. Ἐνα ἀμάξι ἀκούγεται στὸ δρόμο ποὺ κατεβαίνει.

Σὲ λίγo φαίνεται ἡ Πίτσα ποὺ ἀνεβαίνει στὰ νύχια τῆ σκάλα. Ἡ μητέρα της, ποὺ τὴν πῆρε εἰδηση πὼς εἶναι αὐτὴ, σηκώνεται ἀπὸ χάμω καὶ τρέχει γλήγορα ὄξω.

— Κακομοίρα, θὰ σὲ σκοτίωσῃ ὁ πατέρας σου. Τί ὥρα εἶναι αὐτὴ ;....

— Αἶ, τί ἀγαπᾶς, ἀφοῦ εἶχαμε νυχτέρι; ἀπαντάει μ' ἓνα ὕφος ἀπότομο.

— Μωρὴ, ποιὸ νυχτέρι ; Ἐσὺ βρωμᾶς μπύρα.

— Αἶ, ἐπιτέλους, ἄφησε με ἤσυχη, ὅ,τι θέλω θὰ κάνω.

Ἐὸ ἄρρωστος παίρνει μυρουδιά.

— Ἐρθε ; ρωτᾶει σιγαλά :

— Ἐρθε, τώρα σκόλασε. Δὲ σοῦ τὸλεγα; Κοιμήσου τώρα, καλὰ κοιμόσουνε.

Ἐὸ ἄρρωστος βγάζει τὰ χέρια του ὄξω ἀπὸ τὰ ροῦχα.

— Ἐρθες μωρὴ ; Γλέντησες καλὰ ;

Ἡ Πίτσα χαμηλώνει τὸν τόνο τῆς φωνῆς της καὶ κάτι ψιθυρίζει.

— Ναί, θὰ κάτσω ἐδῶ νὰ χτικιάσω κ' ἐγώ....

Νομίζει πὼς κανεὶς δὲν τὴν ἀκούει, πὼς δὲν καταλαβαίνει τί λέει. Μὰ κείνος κάτι πῆρε τὸ αὐτί του. Μ' ἓνα τίναγμα τῶν ποδιῶν του, τὰ σεντόνια βρῖσκονται πεταμένα χάμω στὸ πάτωμα... Εἶναι ὄρθιος

στή μέση τῆς κάμαρας μὲ τὸ μακρὸ νυχτικὸ του, ξυπόλητος, ξελαιμιασμένος, ἰδρωμένος. Τὸ φεγγάρι σὰ νὰ τὸν κοιτάζῃ ἔκπληχτο στὴ στάση αὐτή.

— Πῶς εἶπες μωρή; ἔτσι θέλεις; αἰ; θὰ γλεντήσης; αἰ; καὶ τὸν πατέρα σου δὲν τονὲ συλλογιέσαι ποὺ πεθαίνει; Ἐσύ νὰ γλεντήσης θέλεις, αἰ; πόρνη!

Ἀπλώνει τὰ χέρια του, ποὺ προβάλλουνε λειψὰ μέσα ἀπὸ τὰ πλατιά μανίκια, νὰ τὴν ἐπιάσῃ. Κεῖνη χυμάει στὴ σκάλα γιὰ νὰ ξεφύγῃ, ἢ μάννα ρήχνηται στὴ μέση νὰ τοὺς χωρίσῃ.

— Μή, μή, συχώρα τὴν τώρα καὶ δὲν τὸ ξανακάνει, λέει μὲ πνιχτὴ φωνὴ γιὰτὶ δὲ θέλει νὰ πάρουνε μυρουδιὰ οἱ γειτόνοι ποὺ κάθονται στὴν ἴδιαν αὐλή.

Κεῖνος κάνει λίγα βήματα... Τὰ πόδια του κλονίζονται.

— Μὲ ντρόπιασες μωρή. Ἐγὼ εἶμουνε ἕνας ἐργάτης, ἕνας δουλευτῆς τίμιος. Ἐσύ, ναί, ἐσύ, κατάντησες τώρα μιὰ κοινή.

Ὁ βήχας τὸν πνίγει. Ἐνας κόμπος τοῦ στέκεται στὸ λάρυγγά του, κάτι τοῦ ἀνεβαίνει στὸ λαιμό. Πνίγεται. Κάνει νὰ κουνηθῇ, καὶ σωριάζεται χάμω στὸ πάτωμα.

Ἐνα κόκκινο αὐλάκι κυλάει ἀπὸ τὸ στόμα του, καὶ τρέχει πάνω στὸ βρώμικο νυχτικὸ του. Μουγκρίζει.

— Παναγιά μου, ξέρκσε πάλε αἷμα, φωνάζει ἡ γυναίκα σκύδοντας ἀπάνω του . . .

— Πίτσα, πιάσε νὰ τὸν ἀνεβάσουμε στὸ κρεβάτι.

— Πατερούλη μου, μурμυριρίζει ἡ κόρη κλαίγοντας.

Τὸ φεγγάρι ἀγαθὸ, καλόβολο περνάει μπρὸς ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀνδύγοντας διάπλατα τὰ θῶρα μάτια του...

Νύχτα βγήκε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Σταύρου. Βιαζότανε νὰ βγῆ τὸ γληγορότερο ὄξω, στὸν καθαρὸν ἀγέρα. Ἡ μυρουδιά ποὺ ρουφοῦσε ὄσπην ὥρα ἔμεινε μέσα στὴν κάμαρα τοῦ ἄρρωστου, κάτι ἀπὸ χνῶτα, σάπιον ἀγέρα καὶ γιαιτρικά, εἶτανε τόσο βαριά πού, σὰ βρέθηκε ὄξω καὶ τονὲ χτύπησε ὁ ἀγέρας, ἔνιωσε ἕνα ἀνακάτωμα μέσα στὸ στομάχι του, σὰ νάθελε νὰ κάνῃ ἔμετό.

Ξαναθυμάται ὅλη τὴν εἰκόνα.

Τί δυστυχία! Τί βρώμα! Θυμάται κείνα τὰ μπουκαλάκια μὲ τὰ διάφορα ὑγρά, πάνω στὸ τραπέζι, ἕνα κουτάκι μὲ κάτι κόκκινα χάπια, κάτι σκονάκια ἄσπρα μισοχυμένα, ἕνα πιάτο σούπα, μὲ φιδὲ μισοπιγωμένη, κι ὅλα αὐτὰ μέσα σὲ μιὰ χοντρή βρώμα ποὺ ἔδωγαινε κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ ἄρρωστου. Καὶ τὸ μωρὸ νὰ μιξοκλήῃ πάντα μέσα στὴν κούνια του, μὲ τὰ κρεατάκια του, συγκαημένα ἀπὸ τὴν

ύγρασία τοῦ κάτωρου, ποῦ τὸ τζούζανε, κι ὁ ἄρρωστος νὰ βήχη καὶ νὰ βγάνη ἀπὸ τὸ στόμα του χοντρά κομμάτια φλέμματα καὶ νὰ τὰ φτύνη ἄλλοτε μέσα σ' ἕναν πήλινον κεσέ, ποῦ εἶχε δίπλα του, 'κι ἄλλοτε χάμω στὸ πάτωμα, καὶ κάποτε τὰ φλέμματα νὰ κολλοῦνε στὰ μουστάκια του καὶ νὰ τὰ σκουπίζη ὕστερα στὴν ἄκρη τοῦ κίτρινου σεντονιοῦ.

Σὰ μπήκε μέσα, βρῆκε μόνο τὴν Πίτσα νὰ στέκεται μπρὸς σ' ἕνα σπασμένο καθρεφτάκι καὶ νὰ κἀνη τὴν τουαλέττα της. Μ' ἕνα κομμάτι μπαμπάκι ἔπαιρνε πούδρα μέσα ἀπὸ ἕνα χαρτί καὶ τὴν ἀπλωνέ στὰ μάγουλά της, στὸ στήθος της καὶ στὸ σῆρο της. Ὑστερα πῆρε ἕνα κόκκινο κραγιόνι κι ἄρχισε νὰ τὸ περνᾷ πέρα δῶθε πάνω στὰ χεῖλια της ποῦ πήρανε σὲ λίγο ἕνα δυνατὸ κόκκινο χρῶμα, σὰ νὰ εἶχανε ματώσει ἀπὸ καμιὰ δαγκωματιά. Στὰ μαλλιά της, ποῦ ἀπὸ τὸ δξυγόνο, εἶχανε πάρει πιὰ ἕνα χρῶμα ὄριμου σταχιοῦ, ὑψωνότανε φουντωτὸς ἕνας μαῦρος, ἀτλαζωτὸς φιόγκος.

Ἡ παρουσία τοῦ Ἀλέξη, ἔκανε τὴν Πίτσα νὰ σαστίσῃ. Τί ζητοῦσε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος στὸ σπῆτι τους; Εἶτανε κανένας γνώριμος τοῦ πατέρα της; Μὰ αὐτὸς στεκότανε στὸ κατώφλι σὰν ἕνας ξένος, ποῦ δυσκολευότανε νὰ προχωρήσῃ, δειλὸς καὶ σαστισμένος.

— Θέλετε τὸ μπαμπά; τοῦ εἶπε.

— Ναι, ἤθελα νὰ τὸν ἰδῶ, μουρμούρισε ὁ Ἀλέξης.

Ἡ Πίτσα ἔρρηξε μιὰ ματιὰ γύρω της σὰ νὰ ζητοῦσε κάποιον τρόπο νὰ σκεπάσῃ ὅλη αὐτὴ τὴ δυστυχία τῆς κάμαρας, πέταξε μέσα στὴν τσέπη της τὸ κραγιόνι καὶ προσπάθησε νὰ δώσῃ μιὰν ἀξιοπρέπει ἔκφραση στὸ πρόσωπό της.

— Περᾶστε μέσα....

Ἄλῆξης προχώρησε.

— Χαίρετε ὁ μπαμπάς....

Στάθηκε γιὰτὶ δὲν μποροῦσε νὰ προχωρήσῃ. Κάτι ἤθελε νὰ εἰπῇ, κάτι ποὺ νὰ δείχνῃ ἀξιοπρέπεια, ποὺ νὰ τὴνὲ σηκώσῃ λίγο στὰ μάτια τοῦ ξένου. Κεῖνη ἢ λέξις **μπαμπάς** τῆς χτύπησε καλὰ στὸ αὐτί. Αὐτὴ ἢ λέξις, ναί, δείχνει κάποιαν ἀξιοπρέπεια. Τί καλὰ ποὺ τὸ συλλογίστηκε καὶ δὲν εἶπε **πατέρας**.

— Χαίρετε, ὁ καημένος ὁ μπαμπάς, εἶναι καιρὸς ποὺ ὑποφέρει, ὑποφέρει πολί. Ἐσεῖς θὰ εἴσατε βέβαια φίλος του. Ἔρχονται ὅλοι οἱ φίλοι του καὶ τὸνὲ βλέπουνε....

Μιλοῦσε δίχως νὰ περιμένῃ ἀπάντησιν. Ἦθελε νὰ μιλάῃ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ πασχολῇ τὴν προσοχὴ τοῦ ξένου καὶ νὰ μὴν τοῦ δίνῃ τὸν καιρὸ νὰ κοιτάξῃ γύρω του.

— Ὑποφέρει πολί, ὁ καημένος ὁ μπαμπάς. Ὁ γιατρός, χαίρετε, μᾶς διάταξε μόνο κρέας καὶ γάλα. Ὅσο μποροῦμε πιὸ πολὶ κρέας καὶ γάλα. Τὸ μπιφτέκι τὰ μὴν τοῦ λείπη μεσημέρι καὶ βράδι.

Ὁ Σταῦρος γύρισε τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὸν τοῖχο ἀργά.

— Ἀπὸ τὸ σωματεῖο εἶσαι; ρώτησε μὲ τὴ βραχνιασμένη φωνή του.

— Ὁχι, ἐγὼ εἶμαι δάσκαλος....

— Ἄ, εἴσαστε δάσκαλος! Χαίρω πολί, εἶπε ἡ Πίτσα.

— Μοῦ εἶπε ὁ Ζήσης.... πρόστεσε ὁ Ἀλέξης.

— Ἄ, ὁ Ζήσης; Καλὸς φίλος, μурμουρίσε ὁ ἄρρωστος.

— Ὁ κύριος Ζήσης εἶναι πολὶ φίλος τοῦ μπαμπᾶ. Ταχτικὰ ἔρχεται καὶ τονὲ βλέπει....

Ὁ Ἀλέξης ἔνωθε μιὰ χοντρή μυρουδιά νὰ βγαίνη κάτω ἀπὸ τὸ κρέβδάτι.

— Πῶς πάει ἡ ἀπεργία; ρώτησε ὁ Σταῦρος.

Ὁ Ἀλέξης σκέφτηκε πῶς στὴ θέση ποῦ βρισκότανε, δὲν ἔπρεπε νὰ τοῦ φανερώση τὴν ἀλήθεια.

— Βαστᾶμε καλά, ἀπάντησε.

— Τί λές; Θὰ νικήσουμε; ρώτησε πάλε ὁ ἄρρωστος μὲ τὴ βραχνή του φωνή.

— Μά... βέβαια... ἐλπίζω....

— Ἡ Πίτσα ἔρρηξε μιὰ ματιὰ στὸ ρολόϊ, ποῦ εἶχε περασμένο στὸ χέρι της μὲ μιὰ χρυσή ἀλυσσιδίτσα. Στὸ κούτελό της ζουγραφιστήκανε μερικὲς ζωρωματιές. Ἡ ὄρα εἶχε περάση κι ὁ φίλος της θὰ τὴνὲ περίμενε... Κ' ἡ μητέρα της δὲν εἶχε ἀκόμα γυρίσει ἀπόξω... Ἄ βαστοῦσε περισσότερο αὐτὴ ἢ βί-

ζιτα, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶτανε νὰ μὴν ἰδῆ ἀπόψε τὸ φίλο της. Κ' εἶτανε ἕνας μίζερος, ἕνας μυγιάγγιαχτος ποὺ μὲ τὸ τίποτα θύμωνε...

Μέσα στὴν κάμαρα ἀπλωνότανε ἕνα μισοσκόταδο. Ἡ Πίτσα κοίταξε πάλε τὸ ρωλογάκι της ποὺ τῆς τὸ εἶχε χαρίσει ὁ προηγούμενος φίλος της.

— Νὰ σὰς ἀνάψω τὴ λάμπα, φώναξε.

Τὸ εἶπε πιὸ πολὺ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ τοῦ Ἀλέξη ἀφορμὴ νὰ καταλάβῃ πῶς εἶτανε πιά καιρὸς νὰ φύγῃ.

— Περιττό, θὰ φύγω, εἶπε ὁ Ἀλέξης. Θὰ ἤθελε νὰ μείνῃ περισσότερο, νὰ κἀνῃ συντροφιά τοῦ ἀρρώστου, μὰ αὐτὴ ἢ μυρουδιὰ ποῦδγαῖνε κάτω ἀπὸ τὸ κρεβδάτι, τὸν ἔπνιγε, τοῦφερνε ἀναγούλα...

Σηκώθηκε. Ὁ ἀρρωστος ἀπλωσε τὸ χέρι του ποὺ εἶτανε ἀδύνατο σὰν καλάμι. Ὁ Ἀλέξης ἐνίωσε μέσα στὴ φούχτα του ἕναν ἴδρωτα ποὺ τὸν ἔκανε ν'ἀνατριχιάσῃ.

Ἡ Πίτσα τονὲ συνώδεψε ὡς τὸ χαγιάτι. Ἐδγαλε καὶ τῆς ἔδωλε κάτι χαρτιά στὸ χέρι.

— Κἀτι γιὰ τὸ μπαμπά, τῆς εἶπε.

Δὲν ἤθελε νὰ τὰ δώσῃ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀρρωστου γιὰτὶ μποροῦσε ἴσως νὰ τοῦ κἀνῃ κακὸ ἢ ἰδέα πῶς κατάντησε νὰ δέχεται λεημοσύνη.

Ἡ Πίτσα ξαφνιάστηκε, δοκίμασε ν'ἀρνηθῆ μὰ ὅσο νὰ τὸ καλοσκεφτῆ καὶ νὰ τὸ ἀποφασίσῃ, ὁ Ἀλέξης εἶχε κατεβῆ πιά τὴ σκάλα.

Ἄναψε τὴ λάμπα καὶ ζύγωσε στὸ φῶς, κρυφὰ ἀπὸ τὸν πατέρα της, τὰ χαρτιά. Ἄνυπομονοῦσε νὰ ἰδῆ πόσα εἴτανε. Μπᾶ! Διακόσιες δραχμές· ὀχτὼ εἰκοσιπεντάρικα. « Ὁ καημένος ὁ μπαμπᾶς, δανεικὰ θὰ τοῦ τὰ εἶχε δώσει· ἴσως καὶ νὰ τοῦ τὰ χρωστοῦσε» συλλογίστηκε.

Ἔτσι ἔβρισκε τρόπο νὰ διαφεντέψῃ τὴν ἀξιοπρέπειά της μπρὸς στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της. Σκέφτηκε νὰ μὴν εἰπῆ τίποτα στὸν πατέρα της, παρὰ νὰ τὰ φανερώσῃ μόνο τῆς μητέρας της ἅμα θὰ γύριζε ἀπόξω. Ἐπειτα πάλε σκέφτηκε πὼς τῆς χρειάζεται κι αὐτηνῆς μιὰ καινούρια μεταξωτὴ κορδέλα γιὰ τὸ καπέλο της, καθὼς κ' ἓνα ζευγάρι κάλτσες μουσουλίνες. Μ' ἓνα εἰκοσιπεντάρικο θὰ μπορούσε ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ οἰκονομήσῃ. Μὰ ὁ πατέρας ποὺ ἔχει ἀνάγκη γιὰ κρέας, γιὰ γάλα; . . . Ναί, μὰ κ' ἐγώ; Σκέφτηκε τί ἐντύπωση θᾶκανε στὸ φίλο της ἅμα θὰ τοῦ παρουσιαζότανε μὲ τὴν καινούρια κορδέλα ποὺ τὴν ἔδλεπε ἀπὸ καιρὸ στὴ βιτρίνα τοῦ μαγαζιοῦ. Ἐπειτα αὐτὲς οἱ κάλτσες κάνουνε ἓνα πόδι. . . . Αἶ, ἓνα εἰκοσιπεντάρικο, τί ψυχὴ ἔχει; . . .

Χώρισε τὸ ἓνα εἰκοσιπεντάρικο, σήκωσε τὴ φούστα της γλήγορα καὶ τῶκρυψε μέσα στὴν ἀψηλὴ κάλτσα της, κατεδάζοντάς τὴν ἀπὸ τὸ μπούτι ὅπου τὴν εἶχε δεμένη μ' ἓνα θαλασσί, πλατὶ λάστιχο, ὕστερα πῆρε τὸ καπέλο στὸ χέρι καὶ πατώντας στὰ νύχια βγήκε ἀπὸ τὴν κάμαρα, γιὰ νὰ μὴ τὴνὲ νιώ-

ση ὁ πατέρας της ποὺ εἶχε γυρίσει πάλι κατὰ τὸν τοῖχο τὸ κεφάλι του...

Στὴν ὁξώπορτα στάθηκε κοιτάζοντας πάνω κάτω μὴν ἰδῆ τὴν μητέρα της νᾶρχεται· ὕστερα ἄρχισε νὰ περπατᾷ μὲ βῆμα γοργό...

Εἶχε ἀργήσει πολὺ κ' εἶτανε ἀνήσυχη μπάς κι ὁ φίλος της δὲν τὴν ἐπερίμενε.....

25

Καθὼς τὸν εἶδε μὲ ὄρμη ν' ἀνοίγῃ τὴν πόρτα τοῦ καφενέ καὶ νὰ μπαίνῃ μέσα, κατάλαβε πῶς κάτι σπουδαῖο ἔρχεται νὰ τοῦ ἀνακοινώσῃ.

Τὸ πρόσωπό του εἶτανε σκοτεινό.

Τὸν πῆρε καὶ βγήκανε ὄξω

—Τᾶμαθες; Ὁ Λίντας μᾶς πρόδωσε; εἶπε ὁ Ζήσης.

Ὁ Ἀλέξης ξαφνιαστικέ.

—Ὁ Λίντας; Δηλαδή....

—Τῶστρηψε. Πῆγε μὲ τὴν κυβέρνησι. Τοῦ τάξανε πῶς θὰ τὸν κάνουνε ὑπουργὸ κ' ἔτσι τὸν πήρανε μὲ τὸ μέρος τους. Τοὺς φοβέρισε πῶς ἔχει ὅλους τοὺς ἐργάτες μὲ τὸ μέρος του καὶ πῶς εἶναι ἄξιος νὰ κάνη κ' ἐπανάστασι ἀκόμα....

—Καὶ θὰ γίνῃ ὑπουργός;

—Ἐγινε κιόλας. Ὁρκίστικε τὸ ἀπόγεμα. Πῆρε μάλιστα καὶ τὸ ὑπουργεῖο τὸ δικό μας. Τὸ φανταζόσουνε;

Ὁ Ἀλέξης σκέφτηκε κάμποσο.

—Ποῦ ξέρεις; Ἴσως νᾶναι καὶ γιὰ καλὸ μας αὐτό.

—Γιὰ καλὸ μας; Παιδὶ πού εἶσαι, καιημένε.

—Ναί, τώρα ποῦγινε ὑπουργός...

—Ἴσια ἴσια, τὸ ὑπουργεῖο τοῦ τὸ δώσανε γιὰ νὰ χτυπήσῃ τοὺς ἐργάτες. Ἔδωσε μάλιστα ἀμέσως καὶ αὐστηρὲς διαταγὰς στὴ διευθυντὴ τῆς ἀστυνομίας καὶ στὸν ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ νὰ ἐτοιμαστοῦνε... τὰ γράφουνε καὶ τὰποφινὰ φύλλα..... Δὲν τὰ εἶδες;

Σώπασε καὶ σὲ λίγο πρόστεσε:

—Εἶναι ἓνας ἄτιμος, ἓνας προδότης.

Κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ ξακολούθησε.

—Μὰ ἔπρεπε καὶ νὰ τὸ περιμένουμε αὐτό.

—Γιατί;

—Μὰ θέλει καὶ ρώτημα; Ἐνας ἄνθρωπος πού σχεδίασε ὅλη ἐκείνη τὴν κωμῶδια μὲ τὰ δῶρα τῆς Παναγίας, δὲνμποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι ἓνας ἀπατεώνας. Ἄνθρωπος πού ὀργανώνει διαδήλωση μὲ τὴν Παναγία μπροστά... Ἀπορῶ πῶς δὲν τὸν εἶχες καταλάβει ἀπὸ τότε...

—Εἶχα κ' ἐγὼ κάτι ὑποψίες, μά....

—Δὲν πρέπει νᾶνκι κανεῖς τόσο ἀπλοϊκὸς στὴ ζωὴ του.

—Σωστό. Στάθηναι πάντα πολὺ ἀπλοϊκός, δλότε-
λα ἀνύποπτος στὴ ζωὴ μου, μουρμούρισε ὁ Ἀλέξης.

— Ἡ στενή ζωὴ τοῦ χωριοῦ, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους... πρόστεσε σὲ λίγο.

— Μὰ μπορεῖ νὰ εἶτανε καὶ φυσικό σου...

— Μπορεῖ καὶ τὰ δυό. Καὶ τώρα τί σκέφτεσαι;

Ἐὸ Ζήσης ζάρωσε τὰ χεῖλια του.

— Τώρα τὸ ζήτημά μας πέστο καὶ χαμένο. Οἱ περισσότεροι ἐργάτες ἔχουνε χάσει τὸ ἠθικό τους. Εἶτανε ἡ πείνα, μάθανε τώρα πὼς θὰ τοὺς χτυπήσῃ κι ὁ στρατός.....

Σώπασε λίγο· ὕστερα πρόστεσε.

— Ψοφήμια. Ἄν ξαίρανε τὴ δύναμη τους, ἂν μπορούσανε νὰ τὴν ὀργανώσουνε.....

— Θὰ πιάσετε λοιπὸν πάλι δουλειά;

— Ἀπόψε θὰ πᾶμε νὰ καταλάβουμε τὴ φάμπρικα. Ὅσοι βαστοῦνε, ὅσοι νιώθουνε ψυχὴ μέσα τους, ὅσοι ἔχουνε φιλότιμο. Σὰν πέσουμε ἐμεῖς, ἄς πᾶνε οἱ ἄλλοι ὕστερα, οἱ προδότες, οἱ δειλοί, νὰ πιάσουνε δουλειά, νὰ ξαναπεράσουνε μοναχοὶ τὴ θηλιὰ γύρω ἀπὸ τὸ λαιμό τους.

— Κι ἂ σᾶς χτυπήσουνε;

— Αὐτὸ θέλω κ' ἐγώ· νὰ μᾶς χτυπήσουνε. Ἄ δὲ χυθῆ αἷμα, δέντρο δὲ ριζώνει.

— Θὰ πέσουνε κορμιά.

— Κ' ἔπειτα; Νά, μὲ τὴν ἔκρηξη, πέσανε περισσότερα. Ἐπειτα πρέπει νὰ μάθουμε νὰ σκοτωνόμαστε.

— Θὰ γιομίσουνε οἱ φυλακὲς.

— Νὰ γιομίσουνε, γιατί ὄχι; Οἱ φυλακὲς γιὰ

τούς ἐργάτες γινήκανε. Νὰ γιομίσουνε κ' οἱ φυλακές, νὰ σαπίσουνε τὰ κορμιὰ μέσα σ' αὐτές, νὰ στομώση ἡ λεπίδα τῆς καρμανιόλας ἀπὸ τὸ κόψιμο. Ἔτσι μόνο ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ ξυπνήση ὁ ἐργάτης.

Ὁ Ἀλέξης σκέφτηκε κάμποσο.

— Σωστό, ψιθύρισε.

— Ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα θὰ καταλάβουμε τὸ ἐργοστάσιο, αὔριο ἄς ἔρθῃ ὁ κύριος Λίντας μὲ τὸ στρατό του νὰ μᾶς βγάλῃ. Ἄ δὲν τὸ κάνει, θᾶναι ἀναντρος. Μὰ θὰ τὸ κάνῃ, εἶμαι σίγουρος. Γιατὶ κι αὐτὸς νὰ μὴν τὸ θελήσῃ, εἶναι ἡ ἔταιρεία, ὁ τύπος, ἡ κοινωνία ποῦ τονὲ σπρώχνει. Δὲ βλέπεις τί γράφουνε, τί λένε κάθε μέρα; Τί τοὺς φυλάτε; Γιατί δὲ χτυπᾶτε; Γιατί δὲν ἐπιβάλλεται τὸ κράτος τοῦ νόμου; Ὁ Νόμος! Τὸ περίφημο κράτος τοῦ Νόμου, βλέπεις, ποῦ εἶναι μόνο γιὰ μᾶς. Ἐπειτα αὐτὸς ἔρχεται ὑπουργὸς μ' αὐτὸ τὸ σκοπό. Νὰ βαρέσῃ. Λένε πῶς τοῦ ὑποσχέθηκαν νὰ διορίσουνε καὶ τὸν πατέρα του Διευθυντῆ τῆς Ἐταιρείας. Βρώμα, βρώμα... Μὰ ἀδιάφορο, ἐμεῖς πρέπει νὰ κάνουμε τὸ χρέος μας...

Χωριστήκανε.

— Τί φωτιά, τί ψυχὴ ἐπαναστατικὴ μέσα στὸ λεπτὸ αὐτὸ κορμὶ μὲ τὸ χλωμὸ πρόσωπο, ψιθύρισε ὁ Ἀλέξης σὰν ἔμεινε μοναχὸς του κουνώντας τὸ κεφάλι του.

Ἐπειτα σκέφτηκε τὸν ἑαυτὸ του.

— Κ' ἐγώ; Ἐνας ὦμος, ἕνας ψόφιος, ἕνας ἀνί-

κανος για τή ζωή ἄνθρωπος, πού ζῆ ἀδιάκοπα μέσα σ' ἓνα θαμπό σύννεφο, βυθισμένος σέ μιάν ἄκαρπη, στεῖρα σκέψη. Μά ἡ ζωή δέ χρειάζεται ὤμους ἀνθρώπους· Ἐμεῖς εἴμαστε ἓνα ἄχρηστο βάρος στή ζωή....

Πρώτη φορά πού τοῦ περνοῦσε ἀπό τὸ νοῦ αὐτῆ ἡ σκέψη... Ἄχρηστος... Βέβαια ἄχρηστος... Μά ἓνας ἄχρηστος πρέπει καί νά φεύγῃ ἀπό τή ζωή... ψιθύρισε καθὼς περπατοῦσε μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, βαρὶ. Μὲ τή σκέψη αὐτῆ ἀνατρίχιασε.

26

Ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά προβάλλουνε ἀπὸ ὄλους τοὺς γειτονικοὺς δρόμους καὶ χώνουνται μέσα στή φάμπρικα. Ἐδῶ, ὄξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ γέρικο χτίριο, πού ποτίστηκε μὲ αἷμα, ὁ παληὸς κόσμος μὲ τὸν καινούριο, σὰ δυὸ μανιασμένοι τράγοι, θὰ σκουντρήσουνε αὔριο τὰ κέρατά τους.

Ἡ νύχτα εἶναι ἡσαυχή καὶ τὸ φεγγάρι λάμπει γλυκὰ στὸν οὐρανό, μ' ἓνα πρόσωπο κρύο, γιομάτο ἀπὸ μιὰ παιδιάτικη καλωσύνη, σὰ νὰ μὴ φτάνῃ ἔως ἐκεῖ ἀπάνω ἡ κακία πού ἀναδίνεται ἀπὸ ὄλους τοὺς πόρους τῆς γῆς.

Ὁ Ζήσης τρέχει παντοῦ. Αὐτὸς εἶναι τὸ πνέμα, ἡ ζωὴ μέσα σ' ὄλο αὐτὸ τὸ πλῆθος, πού μαζώχτηκε ἐκεῖ, ὑπακούοντας στή συμβουλὴ του, στήν ἐπιβολή του, γιὰ νάντιπροβάλλῃ τὸ στήθος του αὔριο

στὶς λόγχες τῶ στρατιωτῶν. "Ολοι τὸ ξαίρουνε πῶς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ νικηθοῦνε. Μὰ ἡ ψυχὴ τους ἀρνιέται νὰ σκύψη. Αὐτοί, ὅσοι ξεχωρίσανε μέσα ἀπὸ τὸ λοιπό, τὸ δειλό, τὸ ἄδουλο κοπάδι, νιώθουνε τώρα μιὰ μυστικὴ ἐπιθυμία νὰ συγκρουστοῦνε, νὰ χύσουνε τὸ αἷμα τους, ἔστω κι ἂν πρόκειται νὰ συρθοῦνε σκλάβοι πίσω ἀπὸ τὸ ματωμένο ἄρμα τοῦ νικητῆ.

Τὸ φεγγάρι ρήχνει ἀπὸ ἀψηλά τις ἀχτίδες του στὰ μάρμαρα τοῦ Κεραμεικοῦ. Τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο ἀπλώνει τὴ λευκὴ του θλίψη ἀντίκρου στὴ μαυρισμένη φάμπρικα μὲ τὰ ψηλά της φουγάρα ποὺ πάψανε πιά νὰ ξερνοῦνε ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ σπλάχνα τους τὸ μαῦρο καπνό. Πάνω στὸ μικρὸ βράχο ὑψώνεται μιὰ μικρὴ ἐκκλησίτσα μὲ τὸ μικρὸ παραθυράκι της φωτισμένο, ἓνα ἀπάνεμο λιμανάκι γιὰ νὰ σπάζουνε ἀπάνω τοῖ τὰ κύματα τῆς ζωῆς. Μὰ τὰ κύματα τώρα εἶναι θεόρατα, ἢ θάλασσα τόσο ἀγριεμένη, ποὺ τὸ μικρὸ λιμανάκι ἀναταράζεται ὅλο, δὲν μπορεῖ νὰ ὑποσκεθῆ σὲ κανένανε καμιὰν ἀσφάλεια. Καὶ τὰ μικρὰ καΐκια, οἱ φτωχὲς ψυχοῦλες, ποὺ ἀράζανε πρῶτα γλυκὰ πάνω στὰ ἤσυχια, καταξάστερα γερά, τὰ μικρὰ καΐκια, οἱ φτωχὲς ψυχοῦλες, ποὺ βρῖσκανε μέσα στὸν ἤσυχο ἐκεῖνο κόρφο τὴ γλυκιὰ ξεκούραση, ὕστερις ἀπὸ τὸ ἄγριο δάρσιμο τοῦ πελάγου, τώρα βλέπουνε τὸ λιμανάκι καὶ φεύγουνε μακρῆ. Ἡ ἄγρια μπόρα ποὺ ἀναταράζει ὀξω τὸ

πέλαγο, σηκώνει και μέσα στο μικρό λιμανάκι τέτοια φουρτούνα που το μικρό λιμανάκι δέρνεται και βογκάει κι απλώνει το θρήνο του σπαραχτικό πάνω στους βράχους της ακρογιαλιάς.

Ὁ Ἀλέξης κάθεται πάνω σ' ἓνα σπασμένο μάρμαρο. Ἀντίκρυ του ὑψώνεται τὸ μνημεῖο τῆς Ἥγησως. Τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ πέφτει πάνω στὸ μάρμαρο ἀπαλὰ λές και θέλει νὰ χαϊδέψη τρυφερὰ τὸ πικραμένο πρόσωπο τῆς πεθαμένης κόρης. Στὸ δρόμο ἔσδησε τώρα κάθε θόρυβος. Μιὰ γαλήνη και μιὰ σιγαλιὰ βσιλεύει παντοῦ που κάνει ὄλα τὰ πράματα ἀλαφρά, ἀγνά. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ γλυκιὰν ὥρα, ὡς κι ὁ μαρμαρένιος ταῦρος που ὑψώνεται πάνω στὸ ἀψηλὸ βᾶθρο του, χάνει τὴν ὀρμὴ του και γίνεται ἡμερος, μαλακός.

— Τί πέτρες εἶναι αὐτές; ρωτάει ἓνας ἐργάτης.

— Εἶναι ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἐδῶ μιὰ φορὰ εἶτανε νεκροταφεῖο, τοῦ ζηγάει ὁ ὁ Ἀλέξης.

— Νεκροταφεῖο; Βρισκόμαστε λοιπὸν αὐτὴ τὴ στιγμή μέσα σ' ἓνα νεκροταφεῖο; Ξαναλέει ὁ ἐργάτης σὰν νὰ νιώθῃ κάποια ταραχὴ μέσα του γι αὐτὸ τὸ πρᾶμα.

— Τί; Φοδᾶσαι τοὺς πεθαμένους; Τοὺς ζωντανούς νὰ φοδᾶσαι περσότερο, τοῦ λέει ὁ Ζήσης.

— Κάποτε κ' οἱ νεκροὶ βρικολακιάζουνε.

— Παραμύθια. Σὰν πεθάνῃ κάτι, πάει, δὲν ξα-

ναγυρίζει πιά. Κ' ένας κόσμος ἅμα πεθάνη, ὅ,τι κι ἂν κάνης, ἀδύνατο νὰ τὸν ἀναστήσης.

Οἱ ἄλλοι ἐργάτες ἀκοῦνε τὰ λόγια τοῦ Ζήση μὲ προσοχή.

— Ὡς τόσο μείναμε στὰ τελευταῖα μοναχοί μας, μουρμουρίζει ἓνας ἐργάτης λυπημένος.

Ὁ Ζήσης κουνάει τὸ κεφάλι του.

— Καλήτερα, ὅλη ἡ τιμὴ θάναι δική μας.

— Ἀνάθεμα στοὺς προδότες.

— Καλήτερα νὰ τοὺς λυπάται κανεὶς γιὰ τὴν τύφλα τους παρὰ νὰ τοὺς ἀναθεματίζει, Αὐτοὶ εἶναι ὀχτροὶ τοῦ ἑαυτοῦ τους.

— Ὁ Ἀντρέας..... Τί ἔγινε ὁ Ἀντρέας; ρωτάει ἄξαφνα ὁ Ἀλέξης.

— Ποῦ νὰ πῆγε; ἐδῶ εἴτανε τώρα λέει ὁ Ζήσης.

— Αὐτὸς τί θέλει μαζί μας; λέει ἓνας ἐργάτης.

— Εἶναι ποιητής. Ἔτσι νιώθει αὐτὸς τὴν ποίηση.

Γι αὐτόνε ποίηση εἶναι τὰ ὀμορφα ἔργα, ὄχι τὰ λόγια.

Ἐνας ἐργάτης ἄρχισε νὰ τρίβη τὰ χέρια του, τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο.

— Τσοῦζει λιγάκι, μουρμουρίζει.

— Ναί, ἄρχισε νὰ κατεδάξει παγωνιά, λέει ἄλλος.

— Καὶ δὲν ἀνάδουμε λίγη φωτιά; Εὐλα ἔχουμε δῶ μπόλικά.

Λίγο παραπέρα μιὰ ξερὴ ἐλιά ἀπλώνει τὰ γυμνὰ κλαδιά της πάνω ἀπὸ μιὰ σπασμένη κολώνα. Ἐνας σκαρφαλώνει γλήγορα ἀπάνω κι ἀρχίζει νὰ κόβη

τὰ ξερὰ κλαδιά ποὺ σκηματίζουνε χάμω ἓνα μεγάλο σωρό. Ἡ φωτιά ξεπετάγεται σὲ λίγο χαρούμενη μέσα ἀπὸ τὰ ξερὰ ξύλα καὶ τὸ τρίξιμο τους ποὺ κάνουνε λὲς κ' εἶναι ἡ μουσικὴ ποὺ συνοδεύει τὸ χορὸ τῶ φλογῶν. Καθισμένοι τώρα ὅλοι γύρω στὴ φωτιά, δέχονται στὰ πρόσωπα τῆ γλυκιὰ πύρα. Ἡ ζέστα τοὺς φέρνει ἓνα γλυκὸ ἀποκάρωμα καὶ τὸ τραγούδι τῆς φωτιάς σὰ νὰ τοὺς νανουρίζῃ.

—Μὰ τὸ λέτε στ' ἀληθινὰ νὰ μᾶς χτυπήσῃ ὁ στρατός; λέει ἓνας ἐργάτης.

—Δὲ θὰ συλλογιστοῦνε πὼς κι αὐτοὶ εἶναι ἀδέρφια μας; προσθέτει ἄλλος.

—Χρειάζεται νὰ τοὺς τὸ ξηγήσῃ κάποιος γιὰ νὰ τὸ νιώσουνε. Αὐτοὶ τώρα μᾶς θεωροῦνε ὀχτροὺς τους, ἀπαντάει ὁ Ζήσης.

Σιωπηλοὶ παρακολουθοῦνε τώρα τὰ παιγνιδίσματα τῆς φωτιάς ποὺ ἀπλώνει τὴν κόκκινη ἀντιφεγγιά της στὰ ξεροψημένα πρόσωπά τους. Στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τους κοχλάζει ὁ φόβος τοῦ ἄγνωστου. Ἐνα πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ καλὰ καλὰ νὰ τὸ πιάσῃ ἡ φαντασία καὶ ποὺ τοὺς γεννάει ἓνα παράξενο αἴσθημα, ἀνάμεσα σὲ ἀδιαφορία καὶ φόβο. Τί θὰ γίνῃ; Θὰ τοὺς χτυπήσῃ ἢ δὲ θὰ τοὺς χτυπήσῃ ὁ στρατός; Μὰ αὐτὴ ἡ εἰκόνα ἔσο κι ἂν προσπαθοῦνε νὰ τὴν κρατήσουνε ὀρθια μπρὸς στὸ νού τους, τοὺς ξεφεύγει, διαλύεται, θαμπώνεται, χάνεται. Μόνο ὁ Ζήσης κρατᾷ πάντα τὴ συνηθισμένη γαλήνη του.

Αὐτὸς ξαίρει πὼς ὅ,τι κι ἂν κάνη, ἀδύνατο νὰ ξεφύ-
γη ἀπὸ τὴ διαταγὴ τοῦ μοιρόγραφτου, ποὺ δὲν εἶναι
γι αὐτόνε ἡ φωνὴ τῆς τυφλῆς μοίρας μὰ ἡ ἀδυσώ-
πητη κι ἀλύγιστη προσταγὴ τοῦ χρέους καὶ τῆς
ἀνάγκης.

Μέσα ἀπὸ τὴ μικρὴ ἐκκλησίτσα ποὺ εἶναι βυθι-
σμένη σὲ μιὰν ἄγια σιγαλιὰ ἀντηχάει ἄξαφνα ὁ ἦχος
μιᾶς νεκρώσιμης μελωδίας.

Μετὰ τῶν ἀγίων ἀνάπαυσον Χριστέ

Τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου.

Ἔνθα οὐκ ἔστι λύπη, οὐ πόνος, οὐ στεναγμὸς
ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος.

Στηλώνουνε ὅλοι τ'αὐτιά τους ν'ἀκούσουνε. Τὸ
νεκρώσιμο τροπάρι σκορπίζει στὴν ψυχὴ τους μιὰν
ἄγρια κρυάδα, καθὼς ἀντηχεῖ τὴ μυστικὴ αὐτὴ ὥρα
μέσα στὰ ἀρχαῖα χαλάσματα καὶ μέσα στοὺς ἀνθρώ-
πους αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ στὸ
θάνατο. Ἡ φωτιὰ κοντεύει νὰ σβήσῃ. Ἐνα ἄστρο
τρεμοσβήνει ἀψηλά. Τὸ πρόσωπο τῆς Ἠγησῶς
λὲς καὶ γίνεται πιὸ θλιμένο.

— Μὰ τί ; ζωντανοὺς μᾶς ψέλνουνε; μουρμουρί-
ζει σιγαλὰ ἕνας ἐργάτης.

— Ποιὸς νᾶναι τάχα ; ρωτάει ὁ Ζήσης.

Σὲ λίγο φαίνεται ἕνας ἄνθρωπος νὰ κατεβαίνη
ἀπὸ τὸ λόφο τῆς ἐκκλησίτσας. Εἶτανε ὁ Ἀντρέας, ὁ
ποιητής.

— Ἐσὺ ἔψελνες ; ρωτάει ὁ Ζήσης.

— 'Εγώ ; Γιατί, σὰς φαίνεται παράξενο, ἀποκρίθηκε παίρνοντας κι αὐτὸς θέση γύρω στὴ φωτιά γιὰ νὰ ζεστάνῃ τὰ χέρια του, ποὺ τάνιωθε παγωμένα.

— Μά, πῶς σοῦ ἤρθε ἡ ἰδέα νὰ μᾶς φάλλῃς ζωντανούς ; εἶπε ὁ Ζήσης.

— Τί ζωντανούς, τί πεθαμένους ; Ἐπειτα πόση ὥρα μᾶς χωρίζει κι ἀπὸ τὸ θάνατο ; Ἡ θὰ ρθῆ, θαρρεῖτε, κανέναν παπὰς νὰ μᾶς διαδάσῃ ; Νά, σ' ἓνα κάρρο θὰ μᾶς φορτώσουνε ὄλους καὶ θὰ μᾶς ἀδειάσουνε σὲ κάποιον λάκκο, ἀπάντησε ὁ Ἄντρέας.

Μιλοῦσε μὲ μιὰ φριχτὴ ἀπάθεια, σὰ νὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ πιὸ κοινὸ πρᾶμα. Τὰ λόγια του σκορπίσανε πάλι μιὰ κρυάδα. Κανεὶς δὲν ἄνοιξε τὸ στόμα του νὰ εἰπῆ τίποτα μὰ ἡ εἰκόνα τοῦ θανάτου ποὺ ἀπλωνότανε μπροστά τους ὡς τὴ στιγμὴ αὐτὴ θολὴ κι ἀόριστη, πῆρε τώρα μορφή καὶ σκῆμα, σὰν ἓνα πρᾶμα ἀποτρόπαιο καὶ κρύο.

Ὁ Ἄντρέας σηκώνεται ἀπὸ χάμω καὶ ζυγώνει τὸ μνημεῖο τῆς Ἑγησῶς. Τονὲ βλέπουνε νὰ κολλάῃ τὸ αὐτί του πάνω στὸ κρύο μάρμαρο. Μένει ἐκεῖ πολλήν ὥρα ἀκούνητος σὰ ν᾿ἠθελε νὰ φουγκραστῆ τοὺς χτύπους τῆς καρδιάς της. Ὑστερα σιωπηλός, σκεπτικὸς ξαναγυρίζει κοντὰ στὴ φωτιά· φαίνεται ἀνήσυχος.

— Τῆς εἶπες τίποτα ; Μίλησες μαζί της ; ρωτᾷ κάποιος γελώντας.

— Ἐγὼ μπορῶ νὰ μιλῶ καὶ μαζί της. Τί θαρρεῖς ;

Τὸ σκοτάδι γίνεται πιδ ἄγανό. Ἀκούγεται ἕνας κόκορας ποὺ λαλάει κάπου μακρῆὰ μὲ τὴ βραχνή του φωνή στητή, σὰ νὰ σκίζη τὸ σκοτάδι μ' ἕνα μαχαίρι. Στὴν ἀνατολή ἀρχίζει νὰ προβάλλη σιγὰ σιγὰ κάποια τριανταφυλλένια γραμμούλα.

— Ζυγώνει, παιδιά, ἡ Μεγάλῃ Ἀνατολή, φωνάζει ὁ Ἀντρέας.

Ἐπειτα βγάζει τὸ κασκέτο του, γυρίζει τὸ πρόσωπό του πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἥλιου καὶ φωνάζει μὲ τὰ χέρια ἀψηλὰ σηκωμένα, σὰ σὲ δέηση.

— Καλῶς μᾶς ἦρθες· ἔλα, σὲ καρτεροῦμε.

Μιλοῦσε μ' ἕνα ὕφος προφητικὸ ποὺ ἔκανε τοὺς ἄλλους νὰ τὸν κοιτάζουνε μὲ εὐλάβεια. Ἡ φωτιὰ κόντευε νὰ σβήσει, τὰ ξύλα εἶχανε χωνέψει. Μέσα ἀπὸ τὴν καυτερὴ θράκα ὑψωνότανε τώρα ἕνας μικρὸς ἄσπρος καπνός.

— Σηκωθῆτε παιδιά. Καιρὸς νὰ μποῦμε κ' ἐμεῖς στὴ φάμπρικα, εἶπε ὁ Ζήσης.

Βάδισε μπρός. Οἱ ἄλλοι τὸν ἀκολουθήσανε σιωπηλοί.

Μακρῆὰ ἀκούστηκε ὁ ἦχος μιᾶς σάλπιγγας.

— Ὁ Στρατός, εἶπε κάποιος.

— Ἡ Βία, πρόστεσε ἄλλος.

— Τὸ Κράτος, εἶπε ὁ Ζήσης μ' ἕνα θλιθερὸ χαμόγελο.

26

.....

Ἡ γυναίκα, πού βλέπει μπροστά της νά ξετυλίγεται τὸ φριχτὸ θέαμα, τραδιέται γλήγορα ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ἀψηλοῦ σπιτιοῦ, πού βλέπει στή φάμπρικα, καί κλείνει μὲ ὄρμη τὰ φύλλα. Δὲ θέλει πιά οὔτε νά βλέπη, οὔτε νάκούη... Ὅ,τι εἶδε, εἶναι τόσο φριχτό, τόσο ἀξέχαστο... Ἀπὸ τὸ βάθος τῆς κάμαρας ἀκούει τὰ βόλια νά σφυρίζουνε, νά σκίζουνε τὸν ἀγέρα. Κ' ὕστερα τὴν πιάνει ἓνα κλάμα, ἓνα νευρικό κλάμα πού δὲν ἔχει τελειωμό. Θέλει νά φωνάξη, νά καταραστῆ, νά βλαστημήσῃ, νά φτύσῃ στὰ πρόσωπα τὸ ἐπίθετο πού τσοῦζει, πού πονεῖ, πού καίει, πού κολλάει σὰ μιὰ μουτζούρα στὸ κρέας...

Τὰ σύννεφα πήρανε τώρα ἓνα βαθὺ κόκκινο χρῶμα λὲς κ' εἶναι ἡ ἀντιφεγγιὰ τοῦ αἱμάτου πού βάφει καὶ ποτίζει ἀργὰ τὸ χῶμα τοῦ δρόμου.... Ὑστερα ἡ σφυρίχτρα τῆς φάμπρικας, πού εἶχε τόσον καιρὸ νάκουστῆ, ἀρχίζει πάλι μὲ τὴ χοντρή, τὴ βραχνή φωνή της νά διαλαλῆ τὴ νίκη τῆς βίας κ' ἡ ἀψηλὴ καμινάδα νά ξερνάῃ τὸ μαῦρο, πηχτὸ καπνὸ, πού μοιάζει σὰν τὴν ἀνάσσα μιᾶς μαύρης ψυχῆς...

27

Τώρα πού ἡ τυφλὴ βία τοῦ ἀρπᾶξε ὅ,τι ἀγαπημένο πλάσμα εἶχε στὸν κόσμον, ὁ νοῦς του πε-

τάει στη Ρίκα. Τι θα γίνη τώρα ή Ρίκα ύστερα από τὸ θάνατο τοῦ Ζήση; Αὐτὸς εἶτανε ὁ φίλος της, ὁ προστάτης της, ὅπως τοῦ ἔδωσε ὁ ἴδιος νὰ καταλάβη. Τώρα αὐτὸς δὲν ὑπάρχει πιά στη ζωή. Ἐψωσε τὸ κορμί του περήφανα μπρὸς στη βία κι ἄφησε τὰ ζεστά βόλια νὰ τοῦ περάσουνε τὸ στήθος του. Ἐπειτα θάφησε ἀκόμα τὴ Ρίκα νὰ κυλιέται σ' αὐτὸ τὸ βοῦρκο; Δὲ θὰ τῆς δώση τὸ χέρι νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ βοῦρκο; Ἡ Ρίκα πρέπει ὅπως κι ἂν εἶναι νὰ σωθῆ. Κι ἀφοῦ ἡ τύχη τῶφερε νὰ στερηθῆ τὸ φίλο της, τὸ χρέος του πιά σ' αὐτὴ τὴ γυναίκα εἶναι φανερό. Πρέπει νὰ γίνη αὐτὸς ὁ προστάτης της. Πρέπει νὰ τὴν παντρευτῆ τὴ Ρίκα. Ἐτσι κι αὐτὸς στη φριχτὴ μοναξιά του θάχῃ μιὰ γλυκιὰ παρηγοριά, καὶ κείνη θὰ μπορέσῃ νὰ ξαναδρῆ τὸν ἑαυτὸ της, τὴ θέση της μέσα στὴν κοινωνία, ὅσο πού σιγὰ σιγὰ νὰ ξεχαστῆ ἡ παλιά της ζωή.

Ἡ καρδιά του λαγγεῦει ἀπὸ χαρὰ μπρὸς στη μεγάλη αὐτὴ ἀπόφαση πού πῆρε. Ἡ συνηθισμένη του δισταχτικότητα, ἡ αἰώνια ἀδουλία του πού στήθηκε πάντοτε ὁ μεγαλύτερος ὀχτρός τοῦ ἑαυτοῦ του σὲ ὅλη του τὴ ζωή, σδῆνουνται τώρα, χάνονται. Νιώθει τὸν ἑαυτὸ του δυνατὸ, ἡ θέληση του, πού κατάφερε νὰ ἐπιδληθῆ καὶ νὰ νικήσῃ κάθε δισταγμὸ, χαρίζει καὶ στὸ κορμί του μιὰν ἄγνωστη δύναμη...

Βγαίνει ἀπὸ τὴν καμαρούλα ποῦχει τώρα τελευ-

ταῖα νοικιάσει, καὶ παίρνει τὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι τῆς Ρίκας.

Εἶναι μέρες ποὺ ἔχει νὰ τὴν ἰδῆ. Ἡ καρδιά του χτυπάει. Βλέπει μιὰ καινούρια ζωὴ ν'ανοίγεται μπροστά του, κάτι ζεστό, γλυκό, ποὺ δὲν τὸ γνώρισε ποτὲ στὴ ζωὴ του... Θὰ τὴν ἰδῆ, θὰ τῆς δώσῃ τὸ χέρι, θὰ τῆς εἰπῆ «ἔρχεσαι μαζί μου;» Καὶ κείνη θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, δὲ γίνεται, θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, τοῦ τὸ λείει, τοῦ τὸ βεβαιώνει ἢ ψυχὴ του. Καὶ τότε ἡ Ρίκα σώθηκε κι αὐτὸς θὰ γνωρίσῃ μιὰν εὐτυχία, ποὺ οὔτε τὴν ὄνειρεύτηκε ποτέ...

Φτάνει.

Βλέπει τὰ παραθυρόφυλλα τοῦ δρόμου κλειστά. Χτυπάει, τὸ χέρι του τρέμει.

Καμιὰ ἀπάντηση.

Θὰ λείπῃ. Τότε θὰ τὴν ἐπιμένῃ ὅσο νὰ γυρίσῃ κ' ὕστερα... Μὰ μιὰ τέτοια στιγμή δὲν μπορεῖ καλὰ καλὰ νὰ τὴν ἐφανταστῆ. Ἡ Ρίκα κοντὰ του, πάντα κοντὰ του, δική του, αὐτὸς καὶ κείνη μοναχοί σὲ μιὰ καμαρούλα! Ἐπειτα ἡ Ρίκα καθαρὴ, ἀγνή, ἀγγελική σὰν ἓνας ἄνθρωπος ποὺ σηκώνεται ὕστερις ἀπὸ μιὰ μακρὴν ἀρρώστεια κι ὅλα τοῦ φαίνονται ὁμορφα, ὅλα καλὰ, ὅλα καινούρια, ὅλα γιομάτα ἀπὸ ἓνα ἄγνωστο ἐνδιαφέρον...

Κάπου ἐκεῖ εἶναι ἓνα καφενεδάκι. Κάθεται, παραγγέλνει ἓναν καφέ.

Ὁ καφεντζῆς ἔχει ὄρεξη γιὰ κουδέντα.

— Σὲ εἶδα σὲ κεῖνο κεῖ κάτω τὸ σπιτάκι.

Ὁ Ἀλέξης ξαφνιάζεται.

— Ναί, δὲν εἶναι κανεὶς μέσα.

— Ἄμ πῶς νᾶναι; λέει ὁ καφετζής κουνώντας τὸ κεφάλι του.

— Τί, ἀλλ' αἴξε σπίτι;

— Μακάρι νὰ εἶτανε αὐτό.

Ὁ Ἀλέξης τὸν κοιτάζει στὰ μάτια.

— Ἀρρώστησε, προσθέτει ὁ καφετζής.

— Ἀρρώστησε; ξαναλέει ὁ Ἀλέξης.

Βυθίζεται σὲ σκέψη.

— Καὶ τώρα ποῦ βρίσκεται; ρωτᾷ με τὴν ἑλπίδα πῶς ἴσως νὰ πῆγε σὲ κανένα συγγενικό της σπίτι.

— Ποῦ νὰ βρίσκεται; Ποῦ ἄλλου; Ἐκεῖ ποῦ οὔτε ὁ ὄχτρος σου νὰ μὴν καταντήση.

Ὁ Ἀλέξης μπαίνει στὸ νόημα.

— Τί λές; Στοῦ Ταιγκροῦ;

Κεῖνος κουνάει τὸ κεφάλι του, ζαρώνοντας συνάμα τὰ χεῖλια του.

— Τὴν κακομοῖρα. Καὶ τί καλὴ γυναίκα ποῦ εἶτανε; Μὰ τί περιμένεις ἀπὸ αὐτὴ τὴ ζωὴ;

Σωπαίνουνε κ' οἱ δύο.

— Φιλενάδα σου βέβαια θὰ εἶτανε; ρωτᾷ ὁ καφετζής.

Ὁ Ἀλέξης τᾶχει χαμένα. Βλέπει τώρα ὅλα τὰ πρά-

ματα μ' ἓνα χρώμα γαλάζιο νὰ στρηφογυρίζουνε μπροστά του μὲ μιὰ γληγοράδα ποῦ τοῦ φέρνει ζάλη.

Ἐπομακρύνεται ἀργά.

—Στοῦ Τσιγκροῦ, Στοῦ Τσιγκροῦ, ψιθυρίζει, σὰ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὸ χωρέσῃ ὁ νούς του τέτοιο πρᾶμα.

Ἐχει ἀκόμα μιὰ μικρὴ ἐλπίδα. Μὴν τοῦ εἶπε φέματα; Μὴν ἔκανε κανένα λάθος!

Ἐκναγυρίζει γλήγορα πίσω στὸν καφενέ.

—Μὰ ἀλήθεια τὸ λές; Μὴν κίνεις κανένα λάθος; Κεῖνος χαμογελάει.

—Λάθος, τί λάθος; Ἐφοῦ εἶδα τὸ ἀμάξι ποῦ ἦρθε καὶ τὴν πῆρε. Ὅπως σὲ βλέπω καὶ μὲ βλέπεις.

Μὲ τί σκληράδα ποῦ τὸ βεβαίωσε. Γιατὶ τοῦ μίλησε τόσο σκληρά; Γιατὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήσῃ σὲ κάποιαν ἀδεδαιότητα; Γιατὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι τόσο σκληροί; Μὰ καὶ τί ἀνάγκη μ' ἔχει; Ποῦ μὲ ξαίρει ἐμένα, γιατί νὰ μὲ συμπονέσῃ;

Ἐκούει μιὰ καμπάνα νὰ σημαίνει.

Θυμᾶται. Μεγάλῃ Πέμτη.

Ἐπόψε σταυρώνεται ὁ Χριστός!

Ἐνατριχιάζει...

Βλέπει στὸ δρόμο ἓνα τραπεζάκι στρωμένο μ' ἓνα ἄσπρο τραπεζομάντηλο, στολισμένο. Πάνω στὸ τραπεζάκι εἶνε ξαπλωμένες λαμπάδες. Εἶναι καὶ μερικὲς στολισμένες σὰ μικρὲς νυφοῦλες μὲ χάρτινες χρωματιστὲς κορδελίτσες, μὲ φιογκάκια

μὲ τέλια χρυσᾶ πὸ λᾶμπουνε ἀνάμεσα στὰ χαρτιά.
Θυμᾶται.

Κάποτε κράτησε κι αὐτὸς στὸν Ἐπιτάφιο μιὰ τέτοια λαμπάδα. Εἶτανε τότε μικρὸ παιδάκι. Ἡ μητέρα του πὸ εἶχε κατεβῆ στὴν πρωτεύουσα γιὰ φώνια, τοῦ εἶχε ἀγοράσει καὶ μιὰ τέτοια λαμπάδα. Τάλλα παιδιὰ δὲν εἶχανε καὶ πῶς τὸν κοιτάζανε. Μὲ τί ζήλεια ; Καὶ πῶς στεκόντανε γύρω καὶ τὴν κοιτάζανε, πῶς ὄλα θέλανε νὰ τὴν πιάσουνε στὸ χέρι, νὰγγίξουνε τὰ χρυσᾶ τέλια πὸ γυαλίζανε. Κι αὐτὸς μὲ τί καμάρι πὸ τὴν κρατοῦσε στὸν Ἐπιτάφιο ὄρθια, πῶς παρακολουθοῦσε μὲ προσοχὴ τὸ κερὶ ποῦλιωνε γλήγορα κ' ἔσταζε πάνω στὶς χρωματιστὲς κορδελίτσες... *Αχ, ὅς εἶτανε νὰ ξαναγυρῆ σὲ κεῖνα τὰ χρόνια...

Ἡ καμπάνα σημαίνει....

Νύχτα. Τὸ κρὺο τσοῦζει.

Σταυρώνουνε τὸ Χριστό. Τὰ λόγια αὐτὰ ἀπόψε παίρνουνε ἓνα ξεχωριστὸ νόημα. Τὰ νιώθει. Βλέπει κάτι νὰ πεθαίνῃ, μιὰ ψυχὴ νὰ σδῆνῃ, νὰ λιώνῃ, νὰ ἀλλάζῃ σὲ ἀχνό.

Κάτι μαῦρα σύννεφα πὸ παίρνουνε ἓνα σωρὸ παράξενα, φανταστικὰ σκῆματα, ἀπλώνονται τόπους τόπους στὸν οὐρανό.

Βλέπει ἓναν πάγκο στὸ δρόμο. Εἶναι παλιός, σκονισμένος, ξεδαμμένος. Ρῆχνεται ἀπάνω. Θέλει νὰ

ξεκουράση λίγο τὸ κορμί του πού τὸ νιώθει βαρὶ, μολύδι. Ὅλες οἱ κλείδωσες τοῦ πονοῦνε.

Μπροστά του περνάει ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ δρόμου. Βλέπει δυὸ κορίτσια νὰ περνοῦνε γλήγορα. Στὰ χέριά τους κρατοῦνε τὸ καθένα ἀπὸ μιὰ Σύνοψη γιὰ νὰ παρακολουθήσουνε τὰ Δώδεκα Βαγγέλια. Βιάζονται, τρέχουνε νὰ πιάσουνε θέση στὴν ἐκκλησιά, κανένα στασίδι, καμιὰ καρέκλα...

Νιώθει τὸν ἑαυτό του ἀπόψε ξένον ὁλότελα ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν κίνηση, μακρῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πολλὴ μακρῆ, σὲ κάποιον ἄλλον, ἄγνωστο κόσμο... Νιώθει πὼς τώρα εἶναι μόνος, ὁλομόναχος πιά στὸν κόσμο. Τὸ αἶσθημα τῆς μοναξιάς τοῦ κάθεται σὰ σύννεφο στὴν ψυχὴ. Μακρῆ ἀπὸ τὴ μάνα του, μακρῆ ἀπὸ τὸ σπίτι του, ὁ Ζήσης σκοτωμένος, ἡ Ρίκα στὸ νοσοκομεῖο. Καὶ τί νοσοκομεῖο... Κι αὐτὸς μέσα σὲ μιὰ μεγάλη πολιτεία, ξένος, ξερριζωμένος, φτωχός, δίχως δουλιὰ... Αὔριο ἅμα θὰ σωθοῦνε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ σπιτιοῦ, πού τοῦ ἀπομένουνε ἀκόμα, θὰ βρεθῆ πάλι στοὺς δρόμους καὶ θάναγκαστῆ νὰ ξαναγυρίσῃ σὲ κείνο τὸ νυχτερινὸ ἄσυλο μαζί μὲ ζητιάνους, κλέφτες, ἀλλήτες.

Στὸ ἀντικρινὸ πεζοδρόμιο βλέπει σὲ μιὰ γραμμὴ μιὰ σειρὰ δέντρα καμپουριασμένα, γέρικα, σκονισμένα, μαδημένα, ξερὰ πού γεννοῦνε τὴ λύπησιν σὲ ὅποιονε τὰ βλέπει. Καμιὰ ἐροσιά, καμιὰ πρασινάδα, καμιὰ ὑγεία, καμιὰ μυρουδιά. Ὅλα γέρικα, θλιβερά. Ἕνας σκύλος πέρασε ἀπὸ μπροστά του, στάθηκε κάμποσο σκεπτικὸς, κ' ὕστερα ἄρχισε πάλι νὰ τρέχῃ μὲ τὴν οὐρὰ μέσα στὰ σκέλια. Κι αὐτὸς ὁ σκύλος τοῦ φάνηκε σὰ γέρος, σὰν ἄρρωστος...

Σηκώθηκε από τὸν πάγκο... Μιά ἐκκλησιὰ προβάλλει τώρα μπροστά του φωτισμένη. Ὁ κόσμος ξεχειλίζει ὡς ὄξω στὸ προαύλιο. Ἀκούει ἀπὸ μακρὰ ψαλμοῦδιες.

Κάτι τὸν ἐσπρώχνει μέσα στὴν ἐκκλησιὰ μὲ τὰ φωτισμένα παράθυρα.

Καταφέρνει νὰ τρυπώσει μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος ἀπὸ μιὰ πλαγινὴ πορτίτσα, χώνεται σὰν κλέφτης, σὰ νὰ μὴν ἔχη αὐτὸς θέση ἐκεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους χριστιανούς, τραδιέται σὲ μιὰν ἄκρη, κατω ἀπὸ τὸν ἄμβωνα, ζαρώνει, προσπαθεῖ νὰ μὴ φαίνεται διόλου...

Ὁ ἀγέρας εἶναι χλιαρός, μυρίζει μοσκολίδανο, τὰ κερὰ καίνε χαρούμενα, οἱ πολυέλαιοι ἀψηλὰ λάμπουνε...

Κλείνει τὰ μάτια του, προσπαθεῖ νὰ ξεχάσῃ, νὰ μὴ βλέπῃ, νὰ μὴν ἀκούῃ. Οἱ ψαλμοῦδιες φτάνουνε σὰ μιὰ πνιχτὴ βουὴ σταυτιά του.

Μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ περνάει ἀπὸ μπροστά του ὁ Σταυρός, ἀνοίγει τὰ μάτια του, σηκώνει τὸ κεφάλι του.

— Αἶ, ξύπνα, βγάζουνε τὸ Σταυρό, τοῦ λέει ἕνας γέρος ποὺ στέκεται δίπλα του.

Ἀνασηκώνει ἀργὰ τὸ κορμί του σὰ νὰναι μολύδι, προσπαθεῖ νὰ μαζέψῃ τὸ νοῦ του, νὰ καταλάβῃ ποῦ βρίσκεται. Ἀκούει μιὰ φωνή, σὰ μέσα σὰ ὄνειρο, σὰ νᾶρχεται ἀπὸ μακρὰ.

Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου...

Ἡ μυρουδιά τοῦ καπνοῦ χώνεται βαθιὰ στὰ ρουθούνια του. Ὁ νοῦς του ἀπλώνεται, χάνεται, σκορπάει σὰν τὸ καπνὸ ποὺ ἀνεβαίνει ἀψηλὰ πρὸς τὸν Παντοκράτορα.

Ὁ παπὰς περνάει ἀπὸ μπροστά του μὲ τὸ Χριστὸ

σηκωμένο ἀψηλὰ στὰ χέρια. Μιὰ γυναίκα πιάνει τὸ πετραχήλι του ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ ἀκκουμπάει στὸ κούτελό της σὰ νὰ θέλῃ μ' ἕναν τρόπο μυστηριώδη νὰ σημάξῃ τὸ κορμὶ της μὲ τὸ κορμὶ τοῦ Χριστοῦ. Στὴ μέση τῆς ἐκκλησιᾶς, κάτω ἀπὸ ἕνανε μεγάλο πολυέλαιο γιομάτονε κεριά, ὑψώνεται ὁ Σταυρὸς ποὺ θὰ δεχτῇ τὸ κορμὶ τοῦ Χριστοῦ, σὰ μιὰ κρεμάλα ἢ σὰ μιὰ καρμανιόλα.

Ἕλοις προσηλώθη...

Ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ παπαῦ.

Ἀνατριχιάζει.

Ἡ φράση ἀντηχάει κρύα, φριχτὴ στ' αὐτιά του.

Ἕλοις... Ἡ λέξη καρφώνεται μέσα στὸ μυαλό του, στρηφογυρίζει ἀδιάκοπα, ἀκούει τὸ βουητό της.

Ἕλοις.... Βλέπει τὰ καρφιὰ μπηγμένα στὸ κρέας, τὸ αἷμα νὰ τρέχῃ, οἱ τρύπες βρῦσες ποὺ στάζουνε αἷμα, κόκκινο, ζεστό, ποὺ σηματοῖζει χάμω στὶς μαρμαρένιες πλάκες, κάθως κυλάει, ἕνα πηχτὸ κόκκινο αὐλάκι ποὺ προχωρεῖ, προχωρεῖ, σημάγει καὶ μὲ ἄλλα αὐλάκια κόκκινα κ' ὕστερα γίνεται ἕνα μεγάλο ποτάμι κόκκινο ποὺ περνάει μέσα ἀπὸ τὴν πόλη βουίζοντας, παφλάζοντας κ' ὕστερα φουσκώνει, φουσκώνει, ξεχειλίζει, καὶ τὰ σκεπάζει ὄλα, χωράφια, ἀμπέλια, σπίτια, ἀνθρώπους, ζῶα, δέντρα.....

Μέσα σ' ἕνα θαμπὸ σύννεφο ξεχωρίζει κάπου τὴ μάννα του. Κακόμοιρη γριούλα κι ἂν ἤξαιρες.... ὕστερα ἕνα σπίτι, ἕνα σπίτι μεγάλο, ἀπέραντο σὰ στρατώνας, ἀνθρωποὶ ποὺ γυρίζουνε μὲ ἄσπρες μπλοῦζες, κάτι φριχτὲς πληγὲς ποὺ στάζουνε ἔμψυο, κάτι μύτες φαγωμένες, κάτι μάτια χυμένα, κάτι ἀλλόκοτα, φτιχτὰ πράματα, κάτι πρόσωπα παραμορφωμένα μ' ἕναν τρόπο φτιχτό, ὕστερα μιὰ μακρῆ

σάλα, κρεβδάτια πολλά, πολλά ἀράδα, κ' ὕστερα ἓνα κεφάλι πού προβάλλει μέσα ἀπὸ τάσπρα σεντόνια, καὶ νὰ τοῦ ζητάη βοήθεια. Τὸ κοιτάζει καλὰ, καλὰ. Τὸ κεφάλι τῆς Ρίικας. Αὐτή; Ἐδῶ, μέσα σ' αὐτὴ τῆ σάλα, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τίς φαγωμένες μύτες;

Ἄνοίγει τὸ στόμα του, ρουφάει. Θέλει νὰ ρουφήξῃ πολὶ, πολὶ λιθάνι, νὰ πνίξῃ μέσα στὴ μυρουδιά του τὴ μυρουδιά πού βγαίνει ἀπὸ αὐτὲς τίς πληγές. Μὰ αὐτὸ τὸ ἀνακάτωμα τοῦ φέρνει μιὰν ἀναγούλα..

Ὁ παπὰς κρέμασε τὸ Χριστὸ πάνω στὸ Σταυρό. Βλέπει ἓνα πλῆθος κεριὰ νὰ λάμπουνε, ἀνθρώποι νὰ σπρώχνονται, νὰ βιάζονται γιὰ νὰ φιλήσουνε τὸ Σταυρό.

Καὶ πάλε ἀντηχάει στ' αὐτιά του ἡ φριχτὴ λέξι.

Ἦλοις προσηλώθη....

Ἡ φράση φτάνει στ' αὐτιά του, χώνεται μέσα στὸ μυαλό του σὰ νὰ θέλῃ κάτι νὰ τοῦ θυμίσῃ, κάτι σὰν πρόκληση. Ἐμπρὸς λοιπόν, τί κάθεσαι, τί περιμένεις; Δὲν ἀκοῦς; Ἦλοις προσηλώθη... Κ' ἐσύ; Κ' ἐσύ;...

Κλείνει τὰ μάτια του γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ. Μὰ ὁ νοῦς του τρέχει, τρέχει, καλπάζει ἀφρίζοντας, σὰν ἄλογο ποῦ σπασε τὰ γκέμια καὶ τρέχει ξεφρενιασμένο πάνω στὰ χωράφια.

Στὸ μυαλό του ξαναγυρίζουνε, ἀναδράζουνε, κοχλάζουνε πάλε οἱ παλιές, οἱ ἄγριες ἀπορίες του. Γιατὶ νὰ ζῶ; Τί νόημα ἔχει γιὰ μένα πιά ἡ ζωὴ; Μιὰ ζωὴ ἔτσι ἄκαρπη, στείρα, παθητικὴ, ἀδουλη, ἀνευρη... Τί ἔκανα ὡς τώρα στὸν κόσμο; Ποιὰ ζωὴ στάθηκα ἄξιος νὰ δημιουργήσω; Πάντοτε καὶ σ' ὅ-

λα στάθηκα μισός, λειψός, μιὰ ἀγαθὴ θέληση ποὺ τῆς ἔλειψε πάντα ἢ δύναμη τῆς πράξης. Οἱ σύντροφοί μου, οἱ φίλοι μου κἀνανε τὸ χρέος τους. Φυλακιστήκανε, παλαίψανε, σκοτωθήκανε. Ὁ Ἄντρέας, ὁ Ζήσης, δὲν ὑπάρχουνε πιά. Ὅλοι αὐτοὶ εἶτανε ἀληθινοὶ ἄνθρωποι μὲ θέληση καὶ μὲ δύναμη. Τί εἶμαι ἐγώ; Ἕνας ἥσκιος ποὺ περιφέρω πάντα στὴ γῆς τὰ κουρέλια τῆς ὑπαρξῆς μου, Ἕνας ἥσκιος ποὺ σέρνομαι πάντα δειλά, σύρριζα στοὺς τοίχους, μ' ἕνα πέρασμα δειλό, ἀλαφρό, κούφιο, ἀνάερο, ἕνας ὄνειροπλέχτης. Ἕνας φαντασιοκόπος, μιὰ νωθρὴ καὶ παθητικὴ καὶ νοσερὴ ὑπαρξῆς ποὺ περνάει πάνω ἀπὸ τὰ πράματα δίχως νὰ τ' ἀγγίξῃ, νὰ τὰ νιώσῃ, νὰ τὰ ὑποτάξῃ στὸ θέλημά της, νὰ πατήσῃ ἀπάνω τους βαθιὰ τὴ βούλα τοῦ ἑαυτοῦ της, τῆς φύσης της...

Ἐφριξε.

Ποτὲ δὲν εἶχε ἰδῆ τόσο καθαρὰ τὸν ἑαυτό του, ποτὲ δὲν τοῦ εἶχε φανερωθῆ τόσο ξάστερα, τόσο διάφανα τὸ μυστικὸ τῆς ὑπαρξῆς του... Εἶναι λοιπὸν μιὰ νοσερὴ, μιὰ ἄχρηστη ὑπαρξῆς, ἀνίκανη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴ ζωὴ κατάματα, νὰ παλαίψῃ, νὰ νικήσῃ, ἀνίκανη νὰ πιάσῃ τὴ ζωὴ, ποὺ τοῦ στάθηκε σὰ στρίγκλα, ἀπὸ τὴ μαλλιά, καὶ νὰ τὴν ἐγονατίσῃ καὶ νὰ τὴν πατήσῃ στὸ στήθος. Μπρὸς στὴ φάμπρικα, τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄλλοι πέφτανε, δὲ βρῆκε τὴ θέληση νὰ πεθάνῃ κι αὐτὸς μαζὶ μὲ τὸ Ζήση. Νὰ ποὺ κι αὐτὸ τὸ σκέδιο του γιὰ τὴ Ρίκα, βλέπει τώρα τὸν ἑαυτό του ἀνίκανο νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ. Τὸ χέρι του νὸ νιώθει ἀδύναμο γιὰ ν' ἀπλωθῆ καὶ νὰ τραβήξῃ τὴ Ρίκα ἀπὸ τὸ βουρκο. Ὁ νοῦς του σταμάτησε, τρομαγμένος, σαστισμένος μπρὸς στὴν ἀγαθὴ σκέψη. Μιὰ σκέψη ἀγαθὴ, ἄρρωστη, ποὺ ἀπόμεινε ἕνα

κούφιο όνειρο... Καί τώρα έρημος, ξένος, δίχως κανένα αποκομμί στη ζωή. Να πού τώρα κ' ή ίδια ή ζωή τόν άπαρνιέται. Τρέμει κι ό ίδιος τόν έαυτό του... Κ' ή Ρίκα να κοιτάται άρρωστη σ' ένα νοσοκομείο, σ' ένα φριχτό κρεβάτι. Κ' ίσως και να ψυχομαχάη αϋτή τή στιγμή και να μή βρίσκεται κανεις άποπάνω της για να τής σφίξη τó κρύο χέρι, να τής κλείση τά μάτια, να τής χαρίση τó ύστερνό φιλί...

Με αϋτές τις σκέψες, πού άνοιζανε ένα μαϋρο χάος στο κεφάλι του, δέν ένιωσε πότε ή λειτουργία είχε τελειώσει...

Ή έκκλησιά είχε άδειάσει. Ό καντηλανάφτης μ' ένα φτερό δεμένο σ' ένα καλάμι, προσπαθούσε να σθήση ένα ένα τά κεριά πού αφήνανε ένα μαϋρο καπνό. Ό Χριστός κρεμότανε τώρα πάνω στον άψηλό σταυρό του. Καθώς ή έκκλησιά είχε άδειάσει και τά καντήλια σκορπίζανε ένα θαμπό φώς, τό πρόσωπο του Χριστού με τó γερμένο στο στήθος κεφάλι, με τά κλειστά μάτια, έπαιρνε μιάν άπελπισμένη έκφραση, τήν έκφραση τή λυπημένη ένός ανθρώπου πού δλοι τόν έγκαταλείψανε, πού δε νιώθει καμιά τρυφερή ψυχή γύρω του, μέσα σ' αϋτή τήν άδεια, μισοσκότεινη έκκλησιά, με τó θαμπό φώς τών καντηλιών, μέσα σ' αϋτή τή χλιαρή άπό τά κεριά κι άπό τις άνάσσεις άτμοσφαίρα...

Αϋτός βρισκότανε πάντοτε τρυπωμένος, ζαρωμένος κάτω άπό τή στενή σκαλίτσα πού έφερεν στον άμβωνα. Στεκότανε εκεί σαν ένας κλέφτης, σαν ένας ένοχος, πού έσχυβε τó κεφάλι του κάτω άπό μιá μεγάλη άμαρτία και δέν τολμούσε να σηκώση τά μάτια του....

Κάποτε άκουσε τήν πόρτα τής έκκλησιās νά τρίζη, τό κλειδί νά γυρίζη....

Τώρα είναι μόνος, κατάμονος μέσα στήν έκκλησιά. Του φαίνεται σά νά ταξιδεύη σέ κάποιο άγνωστο πέλαγο, σά νά βρίσκεται μέσα σ' ένα σιδερόδρομο πού τρέχει, και βλέπει απόξω τά δέντρα, τά σπίτια, τίς γελάδες, πού βόσκουνε στόν κάμπο, τίς κολώνες του τηλεγράφου, νά περνούνε γλήγορα σά σαΐτες και νά χάνονται στό άπειρο...

Σηκώνει τó κεφάλι του, φέρνει γύρω τά μάτια του... Νιώθει ένα φόβο, μιá κρυάδα καθώς τά μάτια του αντίκρύζουνε τίς εικόνες τών άγίων, τά καντηλάκια πού τίς φωτίζουνε θαμπά.

— Άχρηστος. Έμπόδιο στή ζωή. Μιá υπαρξη περιττή, ένα βάρος.... ψιθυρίζει. Είναι τά τελευταία λόγια πού ψιθυρίζουνε τά χείλια του... Ύστερα ό νούς του βυθίζεται όλος σ' ένα μαυρο χάος.... Δέ βλέπει πιά τώρα τίποτα, δέ νιώθει τίποτα...

28

Ο ήλιος μπλίνει χαρούμενος μέσα στήν έκκλησιά, από τά μικρά χρωματιστά τζαμάκια τών παραθυριών πού ρήχνουνε τó φώς μέσα στήν έκκλησιά μέ μιá λάμψη πανηγυρική.

Ο καντηλανάφτης πρως πρως άνοιγει τήν πόρτα. Σήμερα έχει πολλή δουλιá. Σε λίγο θά ρθοUNE και τά κορίτσια τής γειτονιās για νά στολίσουνε τόν Έπιτάφιο....

Προχωρεί στο βάθος τής άδειας έκκλησιās.

— Μπα, τί κάνει αυτός έδω ψιθυρίζει βλέποντας έναν άνθρωπο κουδαρασιαμένο, κάτω από τά πόδια του Σταυ-

ρωμένου. Ζυγώνει και σκύβει πάνω από τον Ἀλέξη.

— Αἶ, τοῦ λόγου σου, ἐδῶ βρήκες νὰ κοιμηθῆς ; φωνάζει.

Μὰ δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ πῶς βρέθηκε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μέσα στὴν ἐκκλησιά. Αὐτὸς θυμᾶται καλὰ, ἀποβραδὶς, πρὶν πάῃ νὰ κλειδώσῃ, κοίταξε παντοῦ. Πῶς δὲν τὸν πῆρε τὸ μάτι του ;

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ φαίνεται σὰν ἓνα κουδάρι, μὲ τὰ πόδια μαζωμένα στὸ στήθος του σὰ νὰ κρυώνῃ, δὲ δείχνει κανένα σημάδι ζωῆς.

— Αἶ, δὲν ἀκοῦς ; λέει πάλε ὁ καντηλανάφτης καὶ τονὲ σπρώχνει ἀλαφρὰ μὲ τὸ πόδι του.

Καμιὰ ἀπάντηση πάλε.

— Τί διάλογο ! Τί ὕπνος εἶναι αὐτός !

Σκύβει περισσότερο ἀπάνω του, τοῦ παίρνει τὸ ἓνα χέρι, τὸ σηκώνει ἀψηλά, ὕστερα τὸ ἀφήνει νὰ πέσῃ πάλε ξερὸ κάτω στὶς πλάκες.

* Ἄξαφνα βάζει μιὰ φωνή, σὰ νὰ εἶδανε κάτι φριχτὸ τὰ μάτια του.

— * Ἐλα Χριστὲ καὶ Παναγία. Μὰ αὐτὸς εἶναι βουτηγμένος στὸ αἷμα ! Τὸ πουκάμισό του εἶναι μούσκεμα ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ τὸν ἴδρωτα ! Τὸ χέρι του εἶναι κρῦο σὰ μάρμαρο !.. Θᾶναι πεθαμένος !.. * Ἄμ αὐτὸ πάλε ἐδῶ δίπλα του τί εἶναι ; Μπᾶ, ἓνα καρφί !. Τὸ αἷμα ἔχει πήξῃ ἀπάνω του ! * Ἄ ! ἓνα καρφί ἀπὸ τὸ Σταυρό !

Κατακίτρινος ἀπὸ τὸ φόβο του τρέχει, ὄξω νὰ δώσῃ εἶδηση στὴ γειτονιά....

Στὴν πόρτα βλέπει νὰ μπαίνη ἓνα κορίτσι. Εἶναι ἓνα κορίτσι ροδαλό, παχουλὸ, μ' ἓνα πρόσωπο χαρούμενο, ποὺ ἔρχεται μὲ ἓνα μάτσο ἄσπρες βιολέτες στὴν ἀγκαλιά του γιὰ νὰ τίς σκορπίσῃ πάνω στὸν Ἐπιτάφιο...